

Ἐν ταύταις συγκοινωνήσωμεν μετὰ τῆς τριάδος τῶν πρωθιδρυτῶν καὶ τῶν ἄλλων ιδρυτῶν καὶ πάντων τῶν μέχρι σήμερον μελῶν ζώντων καὶ τεθνεώτων καὶ τῶν κατὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος ἐγγραφησομένων ἵνα ἐν μιᾷ ψυχῇ ἀντιπροσωπεύσωμεν δυνατόν εἰπεῖν αὐτὴν ταύτην τὴν ἐπιστήμονα ἐθνικὴν ψυχὴν καθ' ὅλην τὴν διαρρέυσασαν πεντηκονταετίαν. Ἐν ταῖς συνεδρίαις ταύταις θέλομεν ἰδεῖ ἀθρόως οἷα καὶ ὅποσα ὁ Σύλλογος πολλαχῶς πιεζόμενος καὶ ἀναλόγως τοῦ ἐθνικοῦ καὶ ἄλλου περιβάλλοντος ἐποίησεν. Ἐν τε τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τοῖς γράμμασι καὶ ὅποσον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω προαγωγὴν μὴ μόνον τοῦ Γένους, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν ἐν τῷ Κράτει λαῶν καὶ ἐθνῶν.

Ὁ Σύλλογος πρὸς καθορισμὸν τοῦ προγράμματος ἐξέλεξεν ἐπιτροπὴν, ἣτις καθώρισεν ἤδη

τὸ σχέδιον ἐγκριθέν καὶ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου.

Καὶ κατὰ μὲν τὸ τέλος τοῦ ἀρξαμένου ἔτους 50οῦ ἔτους κατὰ Μάιον τελεσθήσεται ἡ ἐπετηρὶς αὐτοῦ, κατὰ Αὐγουστον δὲ τοῦ 1911 πανηγυρισθήσεται ἡ πεντηκονταετηρὶς κατὰ τὰς δύο πρώτας Κυριακὰς διὰ πανηγυρικῶν στυνδριῶν, ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῆς ἐβδόμαδος διοργανωθήσονται συνέδρια ἐπιστημονικὰ μετ' ἐκδρομῶν.

Ἐκ τούτων ὅλων κατανοεῖται οἷα ἐργασία πολυποικίλος ὑποβάλλεται καὶ πόσαι δέον νὰ ἐμπνευσθῶσι καὶ ἐνθουσιασθῶσιν ὑπὸ τῆς ιδέας τὰ μέλη ὅπως ἀνταξίως τῷ Συλλόγῳ ἐορτασθῇ ἡ πεντηκονταετηρὶς.

Ἀνάγκη γενναίως πάντες καὶ μέλη καὶ κοινωνία καὶ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ ὁλικῶς νὰ συνεισφέρωμεν καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν θείαν ἀντίληψιν νὰ ἐπιδοθῶμεν εἰς τὸ ἔργον.

ΔΡΑΜΑΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ

Α'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΑΓΩΝΟΔΙΚΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

Ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῇ εἰδικῇ συνεδρίᾳ τῆς 11 Ἰανουαρίου 1909
ὑπὸ τοῦ κ.

Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ

ΕΙΣΗΓΗΤΟΥ

Τῇ ἀγαστῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ φίλου ἐταίρου *Γεωργίου Χασιώτου* καὶ ἄλλων φιλοτίμων δωρητῶν προσενεγκόντων πεντακοσιόφραγκον γέρας, ὁ Ἑλλήν. Φιλ. Σύλλογος ἐπιθυμῶν νὰ θεραπεύσῃ κατὰ τὸ ἐνὸν τὴν παρ' ἡμῖν παρατηρουμένην σπάνιν πρωτοτύπων δραματικῶν ἔργων ἀπεφάσισε κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1908 νὰ προκηρύξῃ *δραματικὸν ἀγῶνα*, ὁρίσας τὴν 15 Ὀκτωβρίου 1908 ὡς τελευταίαν προθεσμίαν πρὸς κατάθεσιν τῶν χειρογράφων.

Ἀγώνισμα λογοτεχνικὸν καὶ δὴ δραματικὸν πρὸς διδασκαλίαν ἀπὸ σκηνῆς τοῦ νικησαντος προϋποθέτει ἐλευθερίαν. ἄλλ' ἡ ἐλευθερία δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ οὐδὲ κατ' ὄνομα, διότι καὶ τὸ ὄνομά της δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἀκουσθῇ ἢ νὰ γραφῇ. Οἱ δύο ἀπαίσιοι θεσμοὶ τῆς *λογοκρισίας* καὶ τῆς κατα-

σκοπείας ἀπέπνιγον τὸν τε προφορικὸν καὶ τὸν γραπτὸν λόγον. Ἰδίᾳ ὁ λογοκριτής, ὁ δεσμοφύλαξ τῆς διανοίας, ἀπῆλθε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μόνος αὐτὸς ἀπεριορίστου ἐλευθερίας, ὅπως στραγγαλίζῃ ὡς δῆμιος καὶ ἀκρωτηριάζῃ ὡς Προκρούστης πᾶν ἔργον πνευματικόν, ὑπερχαίρων ὅσας διὰ τῶν στρεβλώσεων τὸ καθίστα μωρὸν ὡς αὐτός.

Εὐοκνονοτάτη ὁμῶς ὑπῆρξεν ἡ ἀπόφασις ἐκείνη τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου, διότι ἐπελθοῦσα ἡ 10 Ἰουλίου ἐξηφάνισε πρῶτιστα τὴν ἀπαισίου μνήμης τάξιν τῶν λογοκριτῶν καὶ ἀπῆλλαξεν ἐκ τῆς δουλείας τὴν γραφίδα, τὸν τύπον, τὸ θέατρον καὶ τὸ τυπογραφεῖον, τὰ εὐγενέστερα ὄργανα τῆς ἐλευθερίας, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχει ἀληθὴς πνευματικὴ ζωὴ καὶ κίνησις.

Τὸ δούλιον ἡμᾶρ, ἐκὼν ἀφαιρῇ τὸ ἡμῖς

τῆς ἀρετῆς, ἀφαιρεῖ βεβαίως τὸ ὅλον τῆς λογοτεχνίας.

Οὕτως ἐξηγεῖται διατί ἀπὸ 35 ἐτῶν βαθυμυθὸν ἀμυδρούμενον ἔσθηνε τὸ ἱλαρώτατον φῶς δύο ἐστιῶν νεοελληνικῆς φιλολογίας, ὧν προεξῆρχεν ἄλλοτε ὁ Ἡλίας Τανταλίδης ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὁ Ἰσίδωρος Σκυλίτσης ἐν Σμύρνῃ, ὅπου καὶ περιοδικὰ ἀξιόλογα ἐδημοσιεύοντες καὶ νεολαία ἐμορφοῦτο ὀργῶσα εἰς ἀπολαύσεις πνευματικῶν ἡδονῶν μὲ τὸ ὦραϊον προγονικὸν σύνθημα: «Μὴ ζῶν μετ' ἀμουσίας».

Ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου τάχιστα θὰ ἐξεγείρῃ τὰ ληθαργοῦντα παρ' ἡμῖν λογοτεχνικὰ στοιχεῖα ἀνάπτουσα καὶ πάλιν τὰς δύο ἐστίας καὶ ἀναζωπυροῦσα πᾶσαν λανθάνουσαν λογοτεχνικὴν δύναμιν τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων. Οὕτως ἔχομεν πλέον βεβαίαν τὴν ἐλπίδα ὅτι ὁ ὑπὲρ τὸ δέον ὑλιστικὸς βίος τῆς ἡμετέρας νεολαίας θ' ἀνακοπῇ, ἐξεγειρομένης παρ' αὐτῇ τῆς προσοχῆς πρὸς τὰ ἀληθῆ κοσμήματα τοῦ βίου, πρὸς τὰς ἡδίστας πνευματικὰς ἡδονάς, ἃς παρέχουσι τὰ ὦραϊα τῆς λογοτεχνίας ἔργα.

Ἀλλ' ἐὰν πρωτίστως καὶ οὐσιωδῶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν ὀφείλεται ἡ προαγωγὴ τῆς λογοτεχνίας, εἶναι ἄρα γε, ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ, συντελεστικοὶ δι' αὐτὴν οἱ ποιητικοὶ ἀγῶνες οἱ ὑπὸ γενναίων χορηγῶν ἰδρυόμενοι;

Εἰ καὶ ὁ θεσμὸς τῶν ἀγῶνων τούτων ὁ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ἐπὶ αἰῶνας λειτουργήσας καὶ θαυμασίως καρποφορήσας μετεφυτεύθη ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων ἐν Εὐρώπῃ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀπολαύει κύρους παγκοσμίου, ὅμως ἡκούσθησαν πολλάκις λόγοι ἐπιμόνως ἀμφισβητοῦντες τὴν ἀνυσιμότητα τῶν διαγωνισμῶν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς φιλολογίας.

Ο ἔχων ἔμπνευσιν, λέγουν, καὶ αἰσθανόμενος ἐν ἑαυτῷ τὴν δύναμιν πρὸς ἐξωτερίκευσιν αὐτῆς δὲν περιμένει βέβαια νὰ ἀναγνώσῃ μίαν ἀγγελίαν διαγωνισμοῦ, ὅπως συνθέσῃ τὸ ποίημα ἢ τὸ δράμα του. Οὐαὶ δὲ εἰς τὰ ἔργα ἐκεῖνα, ὧν ἡ γενεσιουργὸς αἰτία παράγεται ἐκ τοῦ πόθου πρὸς τὸ ἀριστεῖον καὶ οὐχὶ ἐκ πυρετοῦ ἐσωτερικοῦ.

Οἱ ἀρχαῖοι μάλιστα, ὡς ἰδεολόγοι καὶ μεγαλόφρονες, θέλοντες νὰ τηρήσωσι τὸ ἄθλον εἰς τὴν ὑψηλὴν του πάντοτε πνευματικὴν περιωπὴν, ἀφῆρσαν ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν ὑλικὴν ἀξίαν συμβολίσαντες τὸ ἰδεατὸν τῆς νίκης εἰς κλάδον δάφνης ἢ κοτίνου. Οἱ νεώτεροι ὅμως ἀντὶ δάφνης καὶ κοτίνου ἐδέχθησαν πλέον ὁ-

ριστικῶς τὸ χρῆμα ὡς ἔπαθλον οἰουδῆποτε ἀγῶνος, οἰοςδῆποτε καὶ ἂν ᾦναι ὀνικῶν, εἴτε ποιητῆς ἐν ἀγῶνι ποιητικῷ, εἴτε στρατάρχης ἐν πολέμῳ, εἴτε ἵππος ἐν ἵπποδρομίᾳ, εἴτε ταυρομάχος ἐν Ἰσπανίᾳ.

Ἡ ἀλλοίωσις τῆς ἀρχικῆς ἐννοίας τοῦ ἄθλου συνεπήγαγε τὴν ἐξ ἀλλοιώσειν τοῦ συμβόλου· αὐτὴ δὲ κατὰ λογικὴν ἀνάγκην κατεβίβασε τὸν ποιητὴν ἀπὸ τοῦ Πηγάσου καὶ κατέστησε ποιητὴν καὶ ἵππον συναδέλφους εἰς τοὺς ἀγῶνας, μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν διαφορὰν, ὅτι σήμερον τὰ ἵπποδρόμια ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, ὅπου συρρέουν μυριάδες θεατῶν, τιμῶνται ἀσυγκρίτως περισσότερον τῶν Ἀκαδημιῶν, ἐνθα μεταξὺ τεσσάρων τοίχων καὶ ὀλίγων ἀκροατῶν ἀναγινώσκεται ἡ κρίσις ἐλλανοδίκου ἐπιτροπῆς. Εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι σήμερον ὁ ἵππος κερδίζει καὶ χρῆμα περισσότερον καὶ δόξαν μεγαλειτέραν καὶ χειροκροτεῖται παταγωδέστερον, ἀφοῦ μάλιστα ἀπέκτισεν ἤδη ἱστορικοὺς καὶ βιογράφους ἐπιμελῶς ἐρευνῶντας τὴν γενεαλογίαν τοῦ νικητοῦ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν γραμμῶν, ἐκ τῆς φορβάδος μητρὸς καὶ ἐκ τοῦ κέλητος πατρὸς. Διότι καὶ κατὰ τοῦτο πλεονεκτεῖ ὁ ἵππος, ὅτι αἱ σωματικαὶ του ἀρεταὶ ἀσφαλέστερον μεταδίδονται κληρονομικῶς, ἐνῷ δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ μὲ τὸν ἄνθρωπον καὶ μὲ τὰς ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς ἀρετάς του.

Δευτέραν ἀντίρρησην κατὰ τῆς ἀνυσιμότητος τῶν λογοτεχνικῶν διαγωνισμῶν προέβαλον ἐπικαλούμενοι τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων πείραν. Οὐδεὶς μέγας ποιητῆς ἐξῆλθεν ἐκ τῆς κολυμβήθρας τῶν διαγωνισμῶν, ἡ δὲ λήθη στοργικώτατα ἐδέχθη τοὺς βραβευθέντας, ζῶντας ἔτι, εἰς τὸ ἀπέραντον κοιμητήριόν της.

Ἡ τρίτη ἀντίρρησις στρέφεται κατὰ τῶν κριτῶν. Οὐδεμία, λέγουν, ὑπάρχει βεβαιότης περὶ ἐκλογῆς τῶν ἀρίστων. Διότι πρὸς τοῦτο δέον νὰ συντρέξουν δύο προσόντα ἐκ τῶν σπανιωτάτων πρῶτον ἡ ἔμφυτος καλαισθησία· δεύτερον ἡ δι' ἐπικτήτων γνώσεων ἐνισχυθεῖσα καὶ λαβοῦσα συνείδησιν ἑαυτῆς αἰσθητικῇ. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἐγένετο σύμπτωσις τῶν δύο τούτων ὄρων, πάλιν δὲν ὑπάρχει βεβαιότης ἀσφαλοῦς κρίσεως· κατὰ τὸν Schopenhauer δὲν εἶναι πάντοτε ἐπιδεκτικὰ συγκρίσεως τὰ ἀριστουργήματα δύο μεγάλων ποιητῶν ἢ μουσικῶν καὶ ἐν γένει δύο καλλιτεχνημάτων τοῦ αὐτοῦ εἶδους, διότι ἕκαστος καλλιτέχνης ἔχει κᾶτι ἴδιον, οὐδόλως ἢ ἐν μέρει μόνον ὑπάρχον παρὰ τῷ ἐτέρῳ.

Ἀδυνάτου λοιπὸν οὔσης τῆς συγκρίσεως καθ' ὅλα τὰ μέρη, πῶς δύναται νὰ ἐξενεχθῇ κρίσις ἀκριβῆς καὶ δικαία;

Σκέψεις παρεμφερεῖς ἐκυκλοφόρησαν βεβαίως καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι παρ' ὅλην τὴν ἀδιάλειπτον ἀγάπην τῶν ἀρχαίων πρὸς τοὺς ἀγῶνας. Γνωρίζομεν τὴν γνώμην τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις συντόμως καὶ σαφῶς τὴν διετύπωσε προσθέσας αἰτιολογίαν σοφωτάτην μὲ πέντε μόνον λέξεις. «Κρίνουσιν ἄμεινον οἱ πολλοὶ καὶ τὰ τῆς μουσικῆς ἔργα καὶ τὰ τῶν ποιητῶν· ἄλλοι γὰρ ἄλλοι μῦθοι, πάντα δὲ πάντες». (Πολιτ. Γ' 6, 4). Καὶ ὄντως οἱ τεχνοκρίται ἀποκτῶσιν ἐπαγγελματικῶς τὴν ἑξὶν νὰ προσέχωσιν εἰς μερικότητας καὶ λεπτολογίας καὶ ἐξ ἰδίας συμπαιδείας ἢ κλίσεως νὰ προτιμῶσιν ὠρισμένην τινὰ τεχνοτροπίαν. Τότε στεροῦνται τῆς δεούσης ἀμεροληψίας καὶ ὡς κρίνοντες ἄλλοι ἄλλο μῦθοι λανθάνονται περὶ τὸ ὅλον. Ὅταν ὅμως πάντες κρίνωσι πάντα τὰ μῦθια, αἱ ἐντυπώσεις ἐκ τοῦ ὅλου εἶναι ὀρθότεραι καὶ σπανίως ἀπατῶσιν.

Ὅθεν ἡ ἱστορικὴ κρίσις ἰδίως τῶν δραμάτων, ἅτινα φύσει ὀρίζονται πρὸς παράστασιν ἐνώπιον τοῦ δημοσίου, ἀνήκει εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ ἡ κοινὴ γνώμη, τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων ἀποκαλεῖ *μέγα ζῶον*, αὐτὴ λέγει τὴν τελευταίαν λέξιν. Ἐπειδὴ ὅμως ὑπάρχει πάντοτε ἀλληλεπίδρασις μεταξὺ τοῦ *μεγάλου ζώου* καὶ τῶν δραματουργῶν, τὰ ἄριστα τῶν δραμάτων παράγονται, ὅταν ἦναι τελειότερον αἰσθητικῶς μορφωμένον τὸ δημόσιον, ὅταν ἦναι *δεξιὸν τὸ θέατρον*. Ἄρα ὅσον ἐκπίπτει ἡ καλλιαισθησία καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ δημοσίου, τόσον ἀσθενῇ καὶ ἐλαττωματικὴν ἔχομεν τὴν παραγωγὴν «ἀκολουθοῦσι γὰρ οἱ ποιηταὶ κατ' εὐχὴν ποιοῦντες τοῖς θεαταῖς», ὡς παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Σταγίριτης φιλοσοφος ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀσθενείας τοῦ θεάτρου τῆς ἐποχῆς του. (Ποιητ. 1453).

Ὁ Ἀριστοφάνης ἀποκαλῶν *δεξιὸν τὸ θέατρον* δικαίως ἐπίστευεν εἰς τὴν ἑκτακτον δύναμιν ἀντιλήψεως τῶν συμπολιτῶν του, καθ' οὓς χρόνους ἐδιδάσκοντο τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ τῶν μεγάλων τραγικῶν, πρὶν ἢ ἔτι ἀναφανῶσι γραμματικοὶ ἢ τεχνοκρίται εἰδικοί ἀναλύοντες ἢ κρίνοντες τὰ δράματα. Διὸ πρῶτος αὐτὸς ἐπεχείρησε καὶ τὴν φιλολογικὴν κριτικὴν διὰ τινων κωμωδιῶν του. Εἰς τοὺς *Βατράχους*, ὅπου παρουσιάζει τὸν Αἰσχύλον καὶ Εὐριπίδην ἀγωνιζομένους περὶ πρωτείων ἐνώπιον τοῦ Διονύσου ὡς κριτοῦ, διὰ

τοῦ χοροῦ παροτρύνει τοὺς ποιητὰς νὰ εἴπουν ὅ,τι λεπτὸν καὶ σοφὸν ἔχει ὁ ἕτερος κατὰ τῆς τέχνης τοῦ ἑτέρου καὶ νὰ μὴ φοβηθοῦν διόλου μήπως ἐξ ἀμαθείας οἱ θεαταὶ δὲν τοὺς ἐννοοῦν· διότι (λέγει ὁ χορὸς) οἱ θεαταὶ εἶναι φιλομαθεῖς, κρατοῦν ἀνὰ χεῖρας ἐν βιβλίον πάντοτε καὶ προικισμένοι ὄντες ἄριστα ὑπὸ τῆς φύσεως ἔχουν τόρα καὶ τὸν νοῦν παρακοιμισμένον.

Ἐν τούτοις οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τοὺς δραματικούς ἀγῶνας ἐξέλεγον κριτὰς καὶ κατὰ τὴν ἀτόφασιν αὐτῶν ἀνεκηρύσσετο τις ὁ πρῶτος νικῶν, τίς ὁ δεῦτερος, τίς ὁ τρίτος. Ἀλλὰ ἐναντίον θεατῶν ἐχόντων τόσον πολὺ ἀκονισμένον τὸν νοῦν, οἱ κριταὶ ἠναγκάζοντο νὰ παρακολουθοῦν μᾶλλον τὰς ἐντυπώσεις ἐκείνων παρὰ τὰς ἰδικὰς των καὶ οὕτως ἄνευ παραφωνίας καὶ διαμαρτυρήσεων διεξήγετο τὸ ἔργον τῆς κρίσεως· τοῦλάχιστον, ἐφ' ὅσον γινώσκομεν, ζητήματα τοιαύτης διαφωνίας δὲν ἠγέρθησαν κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς δραματικῆς τέχνης, οὔτε ὅταν ἠττῶντο οἱ Σοφοκλεῖς καὶ οἱ Εὐριπίδαι. Διότι καλῶς δέον νὰ νοηθῇ, ὅτι εἰς τοὺς ἀγῶνας δὲν ὑπάρχει δραματουργὸς ἀήττητος· καὶ ὁ ἄριστος οὐδέποτε διατελεῖ ἴσος πρὸς ἑαυτὸν καὶ ὁσάκις γίνεται ἠττῶν ἑαυτοῦ, συμβαίνει νὰ ἠττηθῇ παρ' ἀσημοτέρου δραματικοῦ, ὅταν οὗτος ἐν τῷ μέρει φαίνεται κρείττων ἑαυτοῦ ἢ ἐπιτύχη μύθου δραματικωτέρου.

Σήμερον οἱ ὅροι, ὑφ' οὓς διεξάγονται οἱ δραματικοὶ ἀγῶνες, εἶναι ὅλως διάφοροι τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἐκεῖνοι ἀληθεῖς δημοκρατικοὶ οὐ μόνον περιεφρόνουν τὴν ἀγωνυμίαν ἐν οἰαδήποτε πράξει, ἀλλ' ἐθεώρουν αὐτὴν ὅλως ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν *παρρησίαν*, ἥτις ἦτο πρῶτιστον καθῆκον καὶ δικαίωμα τοῦ πολίτου, ἐνῶ παρ' ἡμῖν ἡ ἀγωνυμία ἀποτελεῖ τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον τῶν διαγωνισμῶν.

Ἐκεῖνοι ὥριζον κριτὰς, ὅπως ἐντὸς μακροτεύκτου θεάτρου, ἐν ἀποψεί τοῦ Ὑμητοῦ, τῆς μακρὰν διαγελώσεως θαλάσσης, καὶ ὑπὸ τὸν γλαυκὸν τῆς Ἀττικῆς οὐρανόν, ἀκολουθοῦντες τὴν συνεχῇ διδασκαλίαν πολλῶν ὁμοῦ δραμάτων καὶ κοινωνοῦντες ψυχικῶς μετὰ μυριάδων θεατῶν πλημμυρούντων ὅλας τὰς κερκίδας καὶ συνεπιροτούντων, ἀνακηρύξωσι τὸν νικητὴν, ὅστις καὶ ἐστεφانوῦτο πανδήμως. Σήμερον οἱ ἡμέτεροι κριταὶ ἐντέλλονται ν' ἀναγνώσωσι κρυφὰ καὶ ἰδιαιτέρως μερικὰ χειρόγραφα, ὅπως γνωμοδοτή-

σωσι δι' ἐκθέσεως, ἥς ἡ ξηρὰ ἀνάγνωσις ἀποτελεῖ τὸ ἄωτον τοῦ πανηγυρισμοῦ τῆς ὅλης ὑποθέσεως.

Πρόδηλον ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς τῶν δύο εἰκόνων πόσον πενιχρὰ καὶ εὐτελὲς ἡ μία, πόσον μεγαλοπρεπὲς καὶ λαμπρὰ ἡ ἄλλη. Δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι δὲν μιμούμεθα ἀλλὰ μᾶλλον παρῳδοῦμεν τοὺς ἀρχαίους δραματικούς ἀγῶνας. Οὐδόλως ἄρα παράδοξον, ἂν μετὰ τοιαύτην ἀναστροφὴν τῶν ὄρων, ἀντὶ θεάτρου καὶ ἀκροάσεως δραμάτων, ἔχωμεν ψυχρὸν ἀνάγνωσμα ἐκθέσεως ἐν αἰθούσῃ ὀπωσούν ψυχρᾷ, ἂν οἱ κριταὶ μετὰ τὴν ἐτυμηγορίαν τῶν λαμβάνωσι θέσιν κρινομένων, καὶ ἂν οἱ τέως ἀνώνυμοι ἀγωνιστὰι θεωροῦντες ἄδικον τὴν κρίσιν, ὅπερ ἀληθεύει ἐνίοτε, ρίπτωσι τότε τὴν προσωπίδα καὶ γίνονται κριταὶ τῶν κριτῶν. Καὶ οὕτω προστίθεται, ὡς συχνὰ συνεβῆ ἀλλαχοῦ καὶ παρ' ἡμῖν, εἰς ἐπίλογος εἰς τοὺς νεωτέρους ποιητικούς ἀγῶνας ἀρκετὰ διασκεδαστικός μὲ τὰς ἐρίδας καὶ ἀντιλοιδορίας τῶν ἀλληλοκρινομένων, ἐπίλογος διδακτικώτερος πολλάκις τῆς ἀναγνωσθείσης κρίσεως.

Ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος κατὰ πρότασιν τοῦ Φιλ. τμήματος ἐξέλεξε μέλη τῆς Ἑλληνοδικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ δραματικοῦ ἀγῶνος τὸν κ. Χρ. Χατζηχρήστου Λυκειαρχὴν τὸν κ. Π. Παπακωνσταντίνου καθηγητὴν καὶ ἐμέ, ἀνακοινώσας δὲ τὴν ἐκλογὴν ταύτην τὴν 21 Ὀκτωβρίου παρελθόντος παρέδωκε τῇ ἐπιτροπῇ συγχρόνως τρία δραματικὰ ἔργα τὰ μόνα ἐμπροθέσμως κατὰ τὸ δημοσιευθὲν πρόγραμμα ἀποσταλέντα τῷ κ. προεδρῷ τοῦ Συλλόγου.

Μετὰ τὴν λήξιν τῆς προθεσμίας (15 Ὀκτ. λήξαντος) εἶχον ἀποσταλῆ δύο ἄλλα χειρόγραφα, ἀλλ' αὐτὰ ὡς ἐκπρόθεσμα ἀπεκλείσθησαν τοῦ ἀγῶνος κατ' ἀπόφασιν τοῦ Συλλόγου καὶ δὲν παρεδόθησαν εἰς ἡμᾶς πρὸς κρίσιν.

Ἡ ἡμετέρα ἐπιτροπὴ μετὰ τὴν προσήκουσαν μελέτην τῶν τριῶν ἀγωνιζομένων δραμάτων συσκεφθεῖσα ὑποβάλλει δι' ἐμοῦ ὡς εἰσηγητοῦ τὴν κρίσιν αὐτῆς σήμερον κατὰ τὰ προδιαταχθέντα.

Τὰ κρινόμενα δράματα ἐπιγράφονται :

1ον *Μιχαὴλ Ὁ Ἀγγελὸς Κομνηνός*.

2ον *Ἡ τιμὴ τοῦ Ψαριανοῦ*.

3ον *Τὸ δικαίωμα τοῦ πατρὸς*.

Τὸ πρῶτον ἔχει ὑπόθεσιν ἐκ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, τῶν δὲ δύο ἄλλων τὰ θέματα

ἐλήφθησαν ἐκ τῶν συνθηκῶν τοῦ νεωτέρου ἡμῶν βίου.

1ον «*Μιχαὴλ Ὁ Ἀγγελὸς Κομνηνός*».

Τὸ δράμα τοῦτο γραμμένον εἰς δεκαπεντασυλλάβους ὁμοιοκαταλήκτους στίχους ἐκτείνεται εἰς πέντε μέρη καὶ διεξάγεται ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, ἥ, ὡς ἄλλως ἐλέγετο, τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ 1214, ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.

Ὁ δραματικὸς ἡρύσθη τὰ ὀλίγα ἱστορικὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Παπαρηγοποῦλου, ἐπλεξε δὲ τὸν μῦθον παρουσιάζων ζεῦγος ἐρωμένων, τὴν *Μαρίαν*, κόρην τοῦ *Μιχαὴλ Κομνηνοῦ* ἐκ τοῦ πρώτου γάμου του, καὶ τὸν *χιλίαρχον Κωνσταντῖνον*, καὶ δύο ἀντεραστὰς συμμαχοῦντας, ὅπως καταλάβωσιν ὁ μὲν αὐλικὸς *Ρωμαῖος* τὴν θέσιν τοῦ Κωνσταντίνου παρὰ τῇ *Μαρίᾳ*, ἡ δὲ θαλαμηπόλος *Δάφνη* τὴν θέσιν τῆς *Μαριάς* παρὰ τῷ Κωνσταντίνῳ καὶ οὕτως ἀποτελέσωσι δύο ζεύγη. Γίνεται λοιπὸν ποιά τις κίνησις πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ δεσπότη, ἀλλὰ κινητήριος μοχλὸς δὲν εἶναι οὔτε ὁ δεσπότης *Μιχαὴλ*, οὔτε ἡ σύζυγός του *Εὐδοκία*, οὔτε ὁ ἔρως, ἀλλ' ὁ Λεγάτος τοῦ Πάπα *Οὐρβανίς*, ὅστις Κορσικανὸς ὢν τὸ γένος, ὤφειλε κατὰ τὰ ἔθιμα τῆς πατρίδος του νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του *Γοδοφρέδου*, αἰχμαλωτισθέντος ἐν μάχῃ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ *Μιχαὴλ* καὶ σταυρωθέντος. Ὁ *Οὐρβανός* οὗτος ἐπὶ τριετίαν παραμένων ὑπὸ διαφόρους προφάσεις ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ δεσπότη ἐχάλκευε παντοίας σκευωρίας καὶ δόλους, μέχρις οὗ ἔπεισε τὴν μὲν *Δάφνην* νὰ ποτίσῃ διὰ ναρκωτικοῦ τὰ κυριώτερα πρόσωπα τοῦ δράματος, τὸν δὲ *Ρωμαῖον* νὰ ἐμπήξῃ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τὸ ἐγχειρίδιον εἰς τὸ στῆθος τοῦ δεσπότη *Μιχαὴλ*. Μετὰ τοιαύτην διπλὴν ἐπιτυχίαν ἀτομικῆς ἐκδικήσεως καὶ ὑπηρεσίας πρὸς τὴν *Ρωμαϊκὴν* ἑδραν, ἥς διετέλει ἔχθιστος ὁ δολοφονηθεὶς, ἦτο ἑτοιμος καὶ αὐτὸς καὶ ὁ ἵππος του ν' ἀπέλθωσι καλπάζοντες, ὅτε φθάνει ἐκ *Νικαίας* ὁ *Θεόδωρος*, ἀδελφὸς τοῦ δολοφονηθέντος δεσπότη, ὁ γνωρίζων τόσον καλῶς ἐκ τόσον μεγάλης ἀποστάσεως τὰ ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Ἡπείρου τεκταινόμενα.

Αὐτὸς βλέπει πρῶτος ἐν τοῖς ἀνακτόροις τὸν νεκρόν, συλλαμβάνει τὸν *Οὐρβανόν* καὶ τὸν *Ρωμαῖον*, αὐτὸς ἀφυπνίζει ἐκ τοῦ ναρ-

κωτικοῦ τοὺς ἄλλους ἐν τῇ αὐτῇ καὶ αὐτὸς τιμωρεῖ τοὺς κακουργήσαντας.

Οὐδὲν ὑγιὲς οὐδαμοῦ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἀνεύρομεν καὶ ἀπορεῖ τις διὰ τὴν τόλμην τοῦ συγγραφέως ἀποφασίσαντος νὰ τὸ στείλῃ εἰς διαγωνισμόν. Γνωστὴ ἡ μεγάλη στοργὴ τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα· ἀλλ' αὕτῃ καὶ ὑπερβολικὴ οὖσα δὲν τυφλώττει τόσον, ὥστε προκειμένου περὶ ἀγῶνος κάλλους νὰ ἐκθέσωσιν οἱ γεννήτορες τὸ μονάκριβόν των, ὅταν τοῦτο τυγχάνῃ ὄν ἀνάπηρον, καχεκτικόν καὶ ἔλκεσι βρῦον. Ἀλλ' ἡ ἀγάπη τῶν ποιητῶν πρὸς τὰ ἔργα φθάνει μέχρι τυφλώσεως, καὶ ἴσως πρὸς ὑπερβολικὴν τούτου παράστασιν ὁ κατ' ἐξοχὴν ποιητὴς Ὅμηρος εἰκονίζεται τυφλὸς αἰοιδός.

Ἐν πρώτοις ἀτυχεστάτῃ φαίνεται ἡ ἔμμετρος τοῦ δράματος σύνθεσις διὰ δεκαπεντασυλλάβων ὁμοιοκαταλήκτων. Δι' αὐτῶν πλήθος ἄμετρον εἰσέρρουσεν ἀμαρτιῶν. Ὁ μὴ δεξιῶς χειριζόμενος τὴν στιχουργίαν (καὶ ὁ ἡμέτερος ἀγωνιστὴς εἶναι ἐκ τῶν ἀδεξιωτάτων) γίνεται δοῦλος αὐτῆς καὶ εἰσάγει ἄκων πολλὰ γελοῖα καὶ πλείστα ἄτοπα ἐλκόμενος ὑπὸ τοῦ ρυθμοῦ καὶ γαργαλιζόμενος τὴν ἀκοὴν ὑπὸ τῆς παρηγήσεως τῶν τελικῶν συλλαβῶν. Τὸ ἐγχειρίδιον, δι' οὗ ὁ Ρωμαῖος φονεύει τὸν Μιχαήλ, μεταβάλλεται αἰφνης χάριν τῆς ὁμοιοκαταληξίας εἰς σφῆνα.

Πλὴν πότε πρέπει ἵνα ἐμπήξω εἰς τὰ σπλάγχνα του τὴν ἀνδροφόνον σφῆνα!!

Καὶ ἀλλαχοῦ γνωμολογεῖ ὡς ἐξῆς:

Διότι ἐκ συστήματος καλόν τι ὅταν πράσσω,
δὲν λέγω τοῦτο οὐδὲ ἰ ἐκ φόβου μὴ χαλάω
καὶ φθείρω τὴν οὐσίαν του.

Σήμερον καὶ ὁ γραπτὸς καὶ ὁ προφορικὸς ἡμῶν λόγος γνωρίζει καὶ μεταχειρίζεται συχνὰ τὸ πρᾶττω, ἀλλ' ἀγνοεῖ τελείως τὸ πράσσω. Ἡ λέξις ὅμως αὕτη τεθεῖσα χάριν τῆς ὁμοιοκαταληξίας ἐξεγείρει ἀπροόπτως εἰς τὸν ἀκροατὴν τὴν εἰκόνα τοῦ πράσου καὶ καθιστᾷ ἀκατάληπτον τὸ γνωμικὸν ὡς ἐμπεσόν παρδόξως μεταξὺ λαχάνων.

Ἡ στιχουργία του πλαδαρωτάτῃ ἀποτελεῖ πεζογραφίαν ἔρρυθμον, ἀλλ' ἀκτένιστον με πλάτυσμούς καὶ ἀναλυτικὰς προτάσεις. με ὁμοιοκαταληξίας κοινὰς καὶ τετριμμένας. με τομὰς συχνότατα ἀδοκίμους, με χασμωδίας καὶ κακοφωνίας. Ἡ συνίζησις καὶ ἐκθλιψίς τῶν φωνηέντων, ἡ ἀποφυγὴ τῶν πολυσυλλαβῶν, ἡ προτίμησις τῶν ὀλιγοσυλλαβῶν, καὶ ἐν γένει πᾶν ὅ,τι καθιστᾷ ἔντονον καὶ μεστὸν ἐν-

νοίας τὸν στίχον, τὴν δὲ φράσιν γοργὴν καὶ εὐκαμπτον, εἶναι πράγματα ἄγνωστα ἐν τῷ δράματι τούτῳ. Ὁ πεζότατος ποιητὴς φροντίζει μόνον νὰ μὴ ἀμαρτήσῃ γραμματικῶς καὶ ἀδιαφορεῖ ἂν διαπράττῃ κακουργήματα κατὰ τῆς στοιχειώδους φιλοκαλίας ἐν τῇ χρήσει καὶ θέσει τῶν λέξεων, ἐν τῇ κατασκευῇ τῶν φράσεων καὶ ἐν τῇ παρατάξει τῶν ἰδεῶν. Καίτοι δὲ γραμματισμένος, ἔχει τὴν φράσιν ἀπελέκηντον, τὴν δὲ γλῶσσαν μακαρονικωτάτην καὶ δὲν φοβεῖται τὸ γελοῖον τὸ ἐκ πάσης σελίδος ἐκπορευόμενον, διότι προδήλως δὲν τὸ αἰσθάνεται.

Προτιμᾷ τὸ ἵνα καὶ ὅπως ἀντὶ τοῦ νὰ τοῦ τόσον χρησίμου καὶ εὐκινήτου μορίου τῆς νεοελληνικῆς. «Πρέπει ἵνα γίνῃ» — ὠρκίσθησαν ὅπως σὲ διορίσουν. — Ἐρῶ τὸν Κωνσταντῖνον — Οὐδὲ γνωρίζει κἄν ὅτι τὸν ἐρῶ...» Τίς θὰ ἔλεγεν, ὅτι θὰ εὕρισκετο σήμερον δραματοποιὸς τολμῶν ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν πλήρη αἰσθήματος φράσιν «τὸν ἀγαπῶ» με τὴν μακαρονικὴν φράσιν «τὸν ἐρῶ», ἥτις οὐδὲν αἰσθημα παράγει ἀλλὰ μᾶλλον σβήνει; Ἐὰν εἶχε τὸ δυστύχημα ὁ ποιητὴς νὰ ἴδῃ τὸ δράμα του παριστανόμενον ἀπὸ σκηνῆς καὶ ν' ἀκούσῃ τοιαύτην αἰσθηματικὴν φρασσιολογίαν θὰ ἠσθάνετο τότε τί τρέχει, με αὐτὸ «τὸν ἐρῶ», ἱκανὸν βέβαια νὰ σβήσῃ πᾶσαν φλόγα ἐρωτικὴν, καὶ ν' ἀνάψῃ ἄσβεστον γέλωτα.

Τὰ ἀναφορικά: ἦν περ, ὄν περ, δι' ἦσπερ, ἢ ἀναμιξ με τὰ ἐκεῖνος, ὁ ὁπιός, ἐκεῖνην τὴν ὁποίαν, ὁ ὁποῖος τοῦ ὁποίου, ἰδίως διὰ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν· ὡς εἶπον σοι, τότε λέγω σοι, νῦν, ταῦν, ἐστὶ, εἰσὶ καὶ εἶναι, ἦν καὶ ἦτο, σκυλλίον, ὠτίον, ἐγγόνιον, με τὰ μαλλιά μου τὰ λελυμένα!! τὴν ὀφειλὴν ἀφοῦ τίσει, καὶ ἄπειρα τοιαῦτα καὶ χειρότερα πρόκεινται μαρτύρια ἀπειροκαλίας καὶ ἐλαττωματικοῦ γλωσσικοῦ συναισθήματος.

Ἐρωτᾶται ὁ Ρωμαῖος ὡς ταμίας πόσον εἶναι τὸ ἔλλειμμα του καὶ αὐτὸς θέλει ν' ἀπαντήσῃ, ὅτι ἔφθασε τὸ ἑκατομμύριον. Ἡ ἀπλὴ αὕτη ἐρώτησις καὶ ἀπόκρισις ἐξαπλοῦται ὑδαρῶς καὶ ἀνουσίως εἰς δύο στίχους ὡς ἐξῆς:

— Εἶναι πολὺ τὸ ἔλλειμμα ἐκεῖνο τοῦ ταμείου;

— Φεῦ! στέκει ἔφιππον ἐπὶ τοῦ ἑκατομμυρίου.

προσθέτει δηλαδὴ λέξεις περιττὰς πέντε καὶ τὸ σχετλιαστικὸν φεῦ! καὶ συγχρόνως μᾶς παρέχει δεῖγμα τομῆς ἀδοκίμου. Ἡ ἐκ τῶν βυζαντινῶν κληροδοτηθεῖσα εἰς τὸν ἡμέτερον κλῆρον φράσις «τοῦ παριππεύσαντος μηνός»

φαίνεται ἐμπνεύσασα τὸν δραματουργὸν νὰ παραστήσῃ καὶ αὐτὸς τὸ ἔλλειμμα ἔφιππον ἐπὶ τοῦ ἑκατομμυρίου.

Τὸ δὲ φεῦ! τὸ ἐξορισθὲν εὐτυχῶς ἀπὸ τῆς συγχρόνου νεοελληνικῆς ποιήσεως, εὖρε λαμπρὰν φιλοξενίαν εἰς τὸ δράμα τοῦτο διότι χρησιμοποιεῖται 1^{ον} ὡς πρόχειρον παραγέμισμα τοῦ κεχηνότος ρυθμοῦ· 2^{ον} ὡς ἐμβλημα πάθους τὸ ὁποῖον δὲν κατορθώνει νὰ γεννήσῃ ἢ φράσις.

Διὰ τὸ κενὸν τοῦ ρυθμοῦ χρησιμοποιεῖται πολλάκις τὸ ἐρωτηματικὸν τί; καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχῃ ἀνάγκη ἐρωτήσεως, ὡς καὶ δύο ἄλλαι λέξεις *εὐθὺς* καὶ *ἀμέσως*, ἐκεῖναι ἀκριβῶς, τὰς ὁποίας ἐκφωνοῦν οἱ ὑπηρεταὶ τῶν καφενειῶν εἰς τὰ προστάγματα τῶν θαμνῶν πρὸς ἐκδήλωσιν μᾶλλον πλατωνικὴν τῆς προθυμίας των, παρὰ πρὸς ταχεῖαν ἐκτέλεσιν τῶν αἰτουμένων.

Ἀφόρητον μέχρις ἀγανακτήσεως καταντᾷ τὸ ὕφος τοῦ διὰ τῆς καταχρήσεως εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον τῶν ἀντωνυμιῶν αὐτοῦ, αὐτῆς, αὐτό, ἐκεῖνος, ἐκεῖνου κτλ. Ἐντὸς δέκα στίχων ἔχει τὸ θάρρος τῆς ἀσυνειδησίας νὰ παρατάξῃ ἑνδεκα τοιαῦτα. Ἴδου ἓν δεῖγμα. Ὁ Οὐρβανὸς ὁμιλεῖ καὶ δίδει ὁδηγίας εἰς τὸν Ρωμαῖον πῶς νὰ ποτίσῃ ἡ Δάφνη διὰ ναρκωτικοῦ ὅλα τὰ πρόσωπα.

Ἴδου διὰ τῆς Δάφνης σου αὐτῆς θὰ τοὺς ποτίσῃς ἐκ τούτου, ἐξ οὗ καὶ αὐτὴ θὰ πίνῃ. Καὶ ἵνα πείσῃς αὐτὴν ἢ κάλλιον εἰπεῖν, ὅπως τὴν ἀπατήσῃς, ὡς μαγικὸν ὕδρον αὐτῇ αὐτὸ νὰ παραστήσῃς ὅπερ τὸν ἑραστὴν αὐτῆς θὰ κάμνῃ νὰ μισήσῃ τὴν δεσποσύνην, κ' ἐμμανῶς αὐτὴν νὰ ἀγαπήσῃ. Ἡ' ἐνῷ ἡ Δάφνη ἀφ' ἑνὸς θὰ ἐνεργῇ ἐκεῖνα, σὺ ἀφ' ἑτέρου τὴν Ζωὴν νὰ καταπείσῃς, ἵνα σ' εἰσάξῃ εἰς τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει τοῦ κοιτῶνός του ἐκεῖνου δὲ πλησίον κλπ.

Καὶ ἄλλαχοῦ (σ. 79) ἔτι φρικωδέστερον ἐντὸς 6 1/2 στίχων παρατάσσει δέκα. Ὑπάρχει καὶ στίχος ἐγκυμονῶν τρίδυμα:

Ὅποτεν αὕτη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ δράστου αὐτῆς γίνῃ!

Χεῖλη βαρβάρων καὶ ἀγρίων τῆς Πολυνησίας προφέροντα λέξεις ἑλληνικὰς δὲν παράγουν τόσον ἀηδὴ κακοφωνίαν, ὅσῃν οἱ γράφοντες τοιαύτας φράσεις ἐξηθρωμένους καὶ ἀσθματικὰς, οἰκτρῶς ταλαντευομένους, ὡς χαλασμένον δίτροχον συρόμενον εἰς χαλασμένον λιθόστρωτον.

Οἱ χειρότεροι λωβηταὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι βεβαίως οἱ μακαρονισταὶ καὶ μεταξὺ αὐτῶν θέσιν διακεκριμένην κατέχουσιν οἱ με-

γάλοι καταχρασταὶ τῶν ἀντωνυμιῶν, οἱ αὐτοταί, διότι αὐτοὺς πρέπει νὰ τοὺς ὀνομάσωμεν. Καὶ δυστυχῶς τὸ νόσημά των εἶναι ὁπωσοῦν διαδεδωμένον εἰς τινὰς τάξεις λογίων ὑπὸ μορφὴν ὁμῶς ἡπιωτέραν, καὶ μὲ χαρὰν κτῆρα ἤττον κακοήθη τοῦ λυμαινομένου τὸ παρὸν δράμα. Πόθεν τὸ αἷτιον τοῦ νοσήματος; Τινὲς τὸ ἀποδίδουν εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς καὶ εἰς τὴν Νέαν Γραφήν, ἀμφοτέρως πλήρεις αὐτολογίας, τὴν ὁποίαν ἀκούομεν ἐκ παιδῶν ἐκκλησιαζόμενοι. Ἴσως πρέπει ὀρθότερον νὰ λεχθῇ, ὅτι ὅπως ἡ ὑδροφοβία εἶναι σύμπτωμα ἀσφαλὲς τῆς λύσεως, οὕτω καὶ ὁ φόβος τῆς χρήσεως ἄρθρων ἀντὶ ἀντωνυμιῶν εἶναι σύμπτωμα βέβαιον τῆς λύσεως τῶν αὐτοτῶν.

Ἀλλὰ ὅπως ἐπὶ Ὀμήρου, οὕτω καὶ σήμερον ἐξακολουθεῖ ἢ τε λαλουμένη καὶ ἢ ἀπλῇ καθαρεύουσα νὰ μεταχειρίζεται τὰ ἄρθρα καὶ ὡς ἀντωνυμίας, πλὴν τῆς ὀνομαστικῆς. Διὰ τῆς τοιαύτης χρήσεως τῶν ἄρθρων καὶ διὰ τῶν πολυτιμοτάτων τῆς δημοτικῆς μορίων γὰ, μὲ, θὰ, ποῦ, μᾶς, σᾶς, ἀπέκτησεν ἡ γραπτὴ γλῶσσα ἐπίφθονον γοργότητα, εὐκαμψίαν, σαφήνειαν, συντομίαν, κυκλοφορίαν διαρκῇ μὲ τὸ γλωσσικὸν συναίσθημα τοῦ λαοῦ καὶ κατέστη γλῶσσα ζωντανὴ τῶν μεγάλων ομάδων, δι' ὧν τὸ ἔθνος ἐκδηλοῖ τὰς σπουδαιοτέρας λειτουργίας τῆς ζωῆς του.

Ἀντιφάρμακον κατὰ τῆς λύσεως εὐρέθη ὁ ὁρὸς αὐτῆς. Ἀντιφάρμακον κατὰ τῆς μέθης μετεχειρίσθησαν οἱ Σπαρτιάται τὴν μέθην τῶν Εἰλώτων. Κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον εἶναι πιθανῶς θεραπευτὸν καὶ τὸ φοβερὸν νόσημα τῶν αὐτοτῶν. Ἡ σκέψις αὕτη μᾶς ἠνάγκασε νὰ ἐπιμείνωμεν ἴσως πλέον τοῦ δέοντος ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ νὰ παραθέσωμεν τοὺς ἀνωτέρω στίχους. Ἐὰν ἡ δόσις τοῦ ὁροῦ ὀλίγη οὕσα δὲν φέρῃ ἀποτέλεσμα, ἔχομεν ἑκατοντάδας ὁμοίων στίχων ἱκανὰς νὰ θεραπεύσωσι καὶ τοὺς λυσσώδεστātους. Ὁ δράματοποιὸς οὕτω θ' ἀποδειχθῇ τοῦλάχιστον εὐεργετικώτατος πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ ἂν ἀκόμη, ὡς φοβούμεθα, μείνῃ ὁ ἴδιος ἀνιάτως νοσῶν καὶ ἀδιόρθωτος.

Ἄλλη μορφή σχολαστικότητος, ἐπ' αὐτοφώρῳ συλλαμβανομένης, εἶναι ἡ παράφρασις δημῶδων παροιμιῶν. Τὴν γνωστὴν παροιμίαν «πῆγε νὰ βάλῃ φρύδια κ' ἔβγαλε μάτια» παραφράζει ὡς ἐξῆς:

Ὁ φίλος ἐρωτόληπτος ἀντὶ ὀφρῶς νὰ βάλῃ τὰς ὄψεις του αὐτοχειρὶ ἀμέσως θὰ ἐκβάλῃ.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔβγαλε καὶ τὰ δύο μάτια τῆς παροιμίας Ἑτερον.

Ὅστις ἐντὸς τοῦ μελιτος τὰ δάκτυλα βυθίζει,
ἐκβάλλων ταῦτα ἐξ αὐτοῦ ὅπως τὰ καθαρίζῃ,
νομίζω μ' ἐπιμέλειαν καὶ ὄρεσιν τὰ λείχει.

Πόσον ἡ τοιαύτη κωμικὴ μεταμφέσις εἶναι ἀξία γέλωτος καὶ σατυρισμοῦ, ἀγνοεῖ μακαρίως ὁ παραφραστής. Δὲν θ' ἀνέγνωσε βέβαια τὸ Τίρι Λίρι τοῦ Ὁρφανίδου, ὅπου σατυρίζεται χαριέντως ἡ μετάγγις λαϊκοῦ ἡσματίου εἰς ὑπερκαθαρεύουσιν. Ἐὰν τὸ εἶχε ἀναγνώσῃ, θ' ἀνεγνώριζεν ἑαυτὸν σατυριζόμενον πρὶν ἢ γεννηθῇ, πρὸ πεντήκοντα δηλαδὴ ἐτῶν, ὅτε ἐγράφη τὸ Τίρι Λίρι.

Ἄν δὲν ἤξευρες νὰ βράσῃς μακαρόνια,
τί ἔξυνες πολὺ τυρί;
τὴν κακὴν σου τὴν ψυχρή;

Εἰ οὐκ ἔγνωκας μακαρονίοις χρῆσθαι,
τί ἂν ἔξεες τυρόν;
τὸν κακόν σοι τὸν καιρόν!

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν στιχουργίαν, τὴν γλῶσσαν, τὴν σύνθεσιν, τὸ ὕψος καὶ τὰ σχετικὰ ἐλαττώματα. Ὡς πρὸς τὴν δραματικὴν τέχνην καὶ ἀξίαν δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν τίποτε, διότι τίποτε δὲν ὑπάρχει.

Ἐλλειψις παντελὴς τεχνικῆς οἰκονομίας. Οὐδεμία σκηνὴ ἀναγκαίως ἀκολουθεῖ τὴν προηγουμένην. Τὰ πρόσωπα ὅλα ἀνηθοποίητα μεταχειρίζονται τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα λόγου, ἐκτὸς τῆς Ζωῆς, γραίας θιλαμηπόλου, ἀρεσκομένης εἰς παροιμίας καὶ ὁμιλοῦσης γλῶσσαν δημοτικὴν. Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς τετάρτης πράξεως ἡ σκηνὴ παριστᾷ τὴν αἰθουσάν ὑποδοχῆς τοῦ δεσποτικοῦ μεγάρου Ἐκεῖ ὡς ἐν δημοσίᾳ πλατεῖᾳ περιφέρονται, εἰσέρχονται, ἐξέρχονται ἀσκόπως τὰ πρόσωπα, ὡς σκιαὶ ἐν Ἄδου, ὡς διαβάται μιᾶς ὁδοῦ· ἐκεῖ ὁ Οὐρβανὸς πηγαίνει κ' ἔρχεται, καὶ ὡσάν νὰ εὐρίσκετο εἰς ἰδικόν του οἶκον, σχεδιάζει δόλους, βυσσοδομεῖ καὶ δίδει ὁδηγίας.

Ὁ Ρωμαῖος καὶ ὡς ἐραστὴς τῆς Μαρίας καὶ ὡς ἐλλειμματίας τοῦ ταμείου εἶναι ἡλίθιος ὑπνωτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Οὐρβανοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον λέγει συχνὰ πυκνά, εὐχαριστῶ *λίαν*, εὐχαριστῶ *πολύ*, ὡσάκις λαμβάνει ἀπάντησιν τινα ἢ ὁδηγίαν εἰς τὰς ἀπορίας τοῦ Βλακωδῶς καὶ ἀπαθῶς φθάνει μέχρι τῆς δολοφονίας, καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἔτι στιγμὴν ἐρωτᾷ ὡς παιδίον τὸν διδάσκαλον: «ποῦ πρέπει πλὴν νὰ πλῆξω αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς»;

Ἐπειδὴ δὲ τὰ πάντα διεξάγονται παρὰ τὰ εἰκότα, ἀφύσικα δηλαδὴ καὶ ἀπίθανα, οὐδαμοῦ κινεῖται τὸ ἐνδιαφέρον καὶ οὐδαμοῦ ἀναθρῶσκει ἀληθινὸν πάθος. Καὶ αὕτῃ ἡ παυουργία τοῦ Οὐρβανοῦ μετέχει πολλῆς ἀπλοϊκότητος· διότι βλέπει τις καθαρά, ὅτι θὰ ἐματαιοῦτο ὁ σκοπός, ἐὰν ὅλα τὰ πρόσωπα, μὴδὲ τοῦ Μιχαήλ καὶ τῆς Εὐδοκίας ἐξαιρουμένων, εἶχον ἀπλῶς τὸν κοινὸν ροῦν. Νομίζει τις ὅτι τὰ πρόσωπα, καὶ πρὶν ἢ λάβωσι τὸ περίφημον ναρκωτικὸν κατὰ τὴν τελευταίαν πράξιν, ἀπεφάσισαν ἐκ συμφώνου νὰ προσποιηθῶσι τὸν κωφὸν καὶ τὸν τυφλόν. Ἡ Μαρία ὑποδεχομένη τὸν Κωνσταντῖνον ἐξ εὐτυχοῦς πολέμου ἐκφράζει τὸν ἐρωτὰ τῆς μετὴν φράσιν: ὡς εὖ παρέρστης. Ὁ δὲ Οὐρβανός, συλληφθεὶς ὡς πρωταίτιος τῆς δολοφονίας καὶ μέλλων νὰ φονευθῇ, λέγει κατὰ τὴν τραγικὴν στιγμὴν:

Ἡ Δάφνη ἐστάθη

αἰτία νὰ καθοῦν τ' αὐτὰ μαζί μὲ τὸ καλάθι.

Προδήλως τὸ δράμα τοῦτο στερούμενον τῶν στοιχειωδεδεσμάτων γνώσεων καὶ κανόνων τῆς τέχνης θὰ ἦτο ἀνάξιον παντὸς λόγου. Ἐπρεπε, ρίπτοντες ἐν βλέμμα μόνον, νὰ τὸ ἀντιπαρέλθωμεν μὲ σιωπὴν ρητορικωτέραν τῶν λεχθέντων.

Ἀλλὰ τὸ μέγα πλῆθος γλωσσικῶν καὶ συγγραφικῶν ἀνομημάτων ἔπεισεν ἡμᾶς νὰ ἐξάρωμεν αὐτὰ χάριν παραδειγματισμοῦ· διότι ὑπαπτεύομεν καὶ δικαίως φοβούμεθα, ὅτι δὲν παριστάμεθα μάρτυρες κρούσματος μοναδικοῦ, καὶ ὅτι μᾶλλον τὸ νόσημα τοῦτο ὑποτύφει ἀκόμη δυστυχῶς εἰς τινὰς τάξεις γραμματισμένων.

2ον «Ἡ τιμὴ τοῦ Ψαριανοῦ».

Τὸ δράμα τοῦτο εἶναι δίπρακτον. Ἀνελίσσεται μὲ πολλὴν ζωηρότητα καὶ γοργότητα ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ψαριανοῦ πλοιάρχου καπετὰν Νικόλα ἐπανελθόντος μετὰ πάροδον δύο ἢ τριῶν ἐτῶν εἰς τὸ μέσον τῆς οἰκογενείας του κατοικοῦσης ἐν Κων/πόλει. Σκοπὸν εἶχε νὰ τελέσῃ τὸν γάμον τῆς κόρης του Ἐλένης μνηστευμένης ἤδη ἀπὸ δύο ἐτῶν μὲ τὸν καπετὰν Ἀνδρεῖαν, Ψαριανὸν ἐπίσης καὶ ἀντικαθιστάμενος ὑπὸ τοῦ νεαροῦ γαμβροῦ του εἰς τὴν πλοιαρχίαν τοῦ ἀτμοπλοίου «Ἀγία Λαύρα», ὅπερ ἀπὸ εἰκοσαετίας ἐκυβέρνηα, ν' ἀφήσῃ πλέον τὴν πολύμοχθον ζωὴν τῆς θαλάσσης καὶ νὰ περάσῃ τὰ γεράματά του ἡσυχᾷ κ' εὐτυχισμένα μετὰξὺ τῶν τέκνων καὶ

τῆς γυναικός του, βλέπων τὴν χαρὰν εἰς τὰ πρόσωπα ὄλων καὶ ἀκούων τὰ τραγούδια των, ἀντὶ νὰ βλέπῃ καὶ ν' ἀκούῃ τρικυμίας πόντου ὀργιζομένου καὶ συριγμούς ἀγρίου βορρᾶ. Ἀλλὰ πέπρωται νὰ συναντήσῃ τρικυμίαν φοβερωτέραν ἐν τῷ οἴκῳ του.

Ἡ κόρη του Ἑλένη ἐν ἀγνοίᾳ του εἶχεν εἰσαχθῇ ὑπὸ τῆς μητρὸς της εἰς γαλλικὴν σχολὴν καλογραιῶν, διὰ νὰ μάθῃ γαλλικὰ καὶ ἀνυψώσῃ ἐαυτὴν καὶ τὴν οἰκογενεῖαν εἰς βαθμὸν πολιτισμοῦ ἀνώτερον. Πρῶτον δεῖγμα τοῦ ἀνωτέρου πολιτισμοῦ ἦτο νὰ τιμηθῇ ὁ ταπεινὸς οἶκος διὰ τῶν ἐπισκέψεων τοῦ μεγάλου ἐφοπλιστοῦ Πανίδου ἰδιοκτῆτου τοῦ εἰρημένου ἀτμοπλοίου. Ἡ Ἑλένη ἤκουεν εὐαρέστως τοὺς ψευδαισθηματικούς λόγους τοῦ Πανίδου καὶ ἤρχισε νὰ συμπαθῇ τὸν Δὸν Ζουάν, ἐνῷ ἡ μήτηρ ἀνοηταίνουσα οὐδὲν μέτρον ἐλάμβανε πρὸς ἀραίωσιν τῶν ἐπισκέψεων, κολακευομένη ὅτι θὰ ἐγένετο πενθερὰ τοιοῦτου πλουσίου. Δεύτερον δεῖγμα ἦτο ἡ ψυχρότης τῆς Ἑλένης πρὸς τὸν μνηστῆρα της Ἀνδρέαν, τὸν ἀνοικτόκαρδον νέον, τὸν εὐμορφάνθρωπον, τὸν τίμιον καὶ γενναῖον ναυτικόν. Ἡ εὐγενεῖα της δὲν κατεδέχετο νὰ γίνῃ σύζυγος τοῦ καπετὰν Ἀνδρέα· ἀλλὰ μὴ τολμῶσα νὰ εἴπῃ πρὸς τὸν πατέρα της ὅ,τι ἐγνώριζεν ἡ μήτηρ της, συνεκάλυπτε τὴν ψυχρότητα καὶ τὴν δυσφορίαν διὰ συχοῦ προσποιητοῦ πονοκεφάλου. Ὁ καπετὰν Νικόλας πεπειραμένος, καὶ γνωρίζων νὰ βλέπῃ μέσα ὅς τὰ μάτια, ταχέως ἐννοεῖ τὰ συμβαίνοντα, ἀναγκάζει τὴν σύζυγόν του νὰ ὁμολογήσῃ τὰς διαθέσεις τῆς κόρης των καὶ γενναίως λαμβάνων τὴν ἀπόφασιν, ὅτι χάνει τοιοῦτον γαμβρὸν αἰτέσιο Ἑλληνόπουλο ποῦ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του φέρεי ὅλην τὴν δόξαν τοῦ ἰησιοῦ καὶ ὅλην τὴν τιμιότητα τῆς καταγωγῆς του», μετὰ μείζονος γενναιότητος αὐτὸς ἀναλαμβάνει νὰ εἴπῃ τὴν πικρὰν εἰδήσιν εἰς τὸν ἀγαπητόν του Ἀνδρέαν, ὅστις ἐλάτρευε τὴν Ἑλένην. Ἐναγκαλίζονται οἱ δύο πλοίαρχοι κλαίοντες, καὶ συντετριμμένοι ὑπὸ τῆς θλίψεως ὁ Ἀνδρέας σφίγγει τὴν χεῖρα τοῦ ἄλλου καὶ τῷ λέγει: «Καπετὰν Νικόλα, μὴ λυπᾶσαι... Φεύγω ἀπόψε ὅς τὴν Ἀμερικὴ... Ζῆστε..., εὐτυχισμένοι...» Καὶ οὕτω τελειώνει ἡ πρώτη πράξις μετὰ τὰς τελευταίας σκηνὰς καλῶς προοικονομηθείσας καὶ ζωηρότατα διεξαχθείσας.

Διὰ τῆς δευτέρας πράξεως καθίστανται γνωσταὶ λεπτομέρειαι τινες τῶν αἰσθημάτων

τῆς κόρης καὶ τῆς στάσεως τῆς μητρὸς. Ὁ Καπετὰν Νικόλας ἀγανακτεῖ ἔτι μᾶλλον εὐρίσκων ὅτι καὶ ὁ υἱὸς του ἐχάλασεν ἀπὸ τὸ περιβάλλον καὶ ἀποδίδει τὴν διαστροφὴν τῶν αὐστηρῶν ἡθῶν τῆς οἰκογενείας του εἰς τὸ ὅτι δὲν εἶναι Ψαριανή. Μόνον τὴν μικρὰν του κόρην Ἀγνὴν ἀγαπᾷ· εἰς αὐτὴν βλέπει ἀμείωτον ὅλην τὴν ἀγνότητα τῆς γενεᾶς του.

Εἶτα ἀκολουθεῖ μία σκηνὴ μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ κόρης πρὸς ἀνάδειξιν τῆς ἀντιθέσεως τῶν ἀμοιβαίων ἡθῶν καὶ φρονημάτων· ἐδῶ ὁ πατήρ ἐξορκίζει τὴν κόρην του ἐπὶ μιᾷ θαυματούργου εἰκόνας, ὅπως βεβαιωθῇ, ὅτι κανὲν στίγμα δὲν ἐκηλίδωσε τὸ μέτωπόν της, τὴν οἰκογενεῖάν της· καὶ τελευταία σκηνὴ ἡ μετὰ τοῦ Πανίδου, ἐλθόντος τὴν στιγμὴν ἐκείνην πρὸς ἐπίσκεψιν. Ὁ καπετὰν Νικόλας ὑπερηφάνως καὶ διὰ φράσεων ὁλονὲν σφοδροτέρων ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν τέως προϊστάμενόν του τὸν ἀποκαλεῖ ἀνάνδρον, αἰσχρὸν καὶ ἀσυνείδητον ἐκμαυλιστὴν εἰσάγοντα τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν ἀτίμωσιν εἰς τὰς ἐντίμους οἰκογενείας καὶ ἐπὶ τέλος τὸν διώκει, ἐνῷ ὁ Πανίδης σχεδὸν ἄφωνος καὶ δι' ὀλίγων λέξεων προσπαθὼν ν' ἀνακόψῃ τὸν αἰφνίδιον χείμαρρον τῶν ὕβρεων φεύγει λέγων: «Τί ἀγριάνθρωπος ποῦ εἶναι». Τὴν αὐτὴν ὁμως στιγμὴν ἀποφασίζει νὰ φύγῃ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὸν οἶκόν του καὶ ν' ἀρχίσῃ πάλιν τὰ ταξιδιά του. Ἴσως εὖρη τον Ἀνδρέαν, ἴσως ἐπιστρέψῃ μετ' αὐτὸν διὰ τὴν μικρούλαν του, τὴν Ἀγνὴν· καὶ πίπτει ἡ αὐλαία, ἐνῷ ὁ καπετὰν Νικόλας πλησιάζων πρὸς τὸ παράθυρον λέγει μετὰ σπαραγμὸν: «Θάλασσά μου... καλὸ μου κύμα... πικρὸ μου κύμα, ἀλλὰ τίμιον».

Ἡ γλῶσσα τοῦ δράματος εἶναι ἡ λαλουμένη μετὰ πολλοὺς τύπους ἐκ τῆς δημοτικῆς, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλοὺς τύπους τῆς ἀπλῆς καθαρευούσης μὴ ἀνήκοντας εἰς τὴν δημοτικὴν. Ἐνεκα τοῦ λόγου τούτου καὶ διότι ἡ ὑπόθεσις διεξάγεται ἐν κόσμῳ ναυτικῷ, ὅπου φυσικώτερος βέβαια θὰ ἦτο ὁ διάλογος εἰς τὴν ἐπαμφοτερίζουσαν, δὲν ἐνομίσαμεν ὅτι ἔπρεπε ν' ἀποκλείσωμεν τοῦ ἀγῶνος ἔργον, ἐρμηνεύοντες ἄγαν αὐστηρῶς τὸν περὶ γλώσσης ὅρον ἐν ἄρθρῳ πρώτῳ τοῦ προγράμματος τοῦ διαγωνισμοῦ.

Πρόσωπα τοῦ δράματος εἶναι τὰ πέντε μέλη τῆς οἰκογενείας τοῦ πλοίαρχου, ὁ μνηστῆρ Ἀνδρέας καὶ εἰς μόνος ξένος, ὁ Πανίδης. Ἐὰν ὁμως ἐξαιρέσωμεν τὰ δύο τέκνα τοῦ Νίκου καὶ Ἀγνὴν, οὐδόλως εἰς τὴν δρᾶσιν μετέ-

χοντα, ὡς καὶ τὸν Πανίδην, ὅστις εἰς μὲν τὴν πρώτην πρᾶξιν ἐμφανίζεται σχεδὸν ὡς βωβὸν πρόσωπον, εἰς δὲ τὴν δευτέραν δίδει μόνον διὰ τῆς παρουσίας του ἀφορμὴν εἰς μίαν δυνατὴν σκηνὴν μονολογικῶς σχεδὸν διεξαγομένην ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου, περιορίζεται ἢ ὅλη δράσις μεταξὺ τεσσάρων μόνον προσώπων ἐν τῇ πρώτῃ καὶ τριῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ πράξει, ἐντὸς τῆς οἰκίας τοῦ πλοιάρχου.

Ὁμολογητέον, ὅτι μὲ τόσον ἀπλᾶ μέσα, μὲ τόσον ὀλίγα πρόσωπα, ἄνευ ἐπινοίας ἐπεισοδίων καὶ περιπετειῶν καὶ ἐντὸς στενωπῶν ὀρίων χρονικῶν καὶ τοπικῶν, κατάρθωσεν ὁ δραματοποιὸς τῆς «Τιμῆς τοῦ Ψαριανοῦ» νὰ συγκρατήσῃ τὴν προσοχὴν, νὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον, νὰ συγκινήσῃ πράγματι εἰς τὸ τέλος τῆς πράξεως καὶ νὰ εἰκονίσῃ τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ πλοιάρχου τοιαύτην, ὥστε νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἡ λύσις. Ὁ διάλογος εἶναι πάντοτε ζωηρός, αἱ δὲ μικραὶ προτάσεις καὶ ἡ χαλαρὰ αὐτῶν σύνθεσις τὸν καθιστῶσι ζωηρότερον. Ὁ συγγραφεὺς φαίνεται ἔχων ἱκανὴν ἐμπειρίαν εἰς τε τὴν τεχνικὴν οἰκονομίαν ἐν γένει καὶ εἰδικώτερον εἰς τὸν διάλογον καὶ εἰς τὴν ἀλληλουχίαν τῶν σκηνῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ὅλον τὸ βάρος τῆς δράσεως ἔρριψεν ὁ συγγραφεὺς εἰς τοὺς ὧμους ἢ μᾶλλον εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ «Καπετὰν-Νικόλα», αὐτὸς γεμίζει ὅλον τὸ θέατρον καὶ διατελεῖ ὢν μόνος σκηνοκράτωρ. Οὕτως ἔμειναν διὰ τὸν θεατὴν σκοτειναὶ μερικαὶ ὀψεις τῆς ὑποθέσεως, ἄξια νὰ φωτισθῶσι δι' ἀπλέτου φωτός, ὅπως ἐξαρθῶσιν αἱ ἀντιθέσεις τῶν χαρακτήρων, τῶν ιδεῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων μεταξὺ τῶν τριῶν προσώπων, τοῦ πατρός, τῆς μητρός καὶ τῆς κόρης, καὶ συμπληρουμένων τῶν κενῶν ἐπέλθῃ σφοδρότερα ἢ σύγκρουσις τῶν ἀντιθέσεων, τὰ δὲ πάθη ἀναπτύξωσιν ὅλην τὴν δύναμιν των.

Λεῖπουν προφανῶς σκηναὶ μεταξὺ μητρός καὶ κόρης, μεταξὺ κόρης καὶ Πανίδου καὶ ἴσως μεταξὺ μητρός καὶ Πανίδου ἢ καὶ τῶν τριῶν. Ἡ κόρη, ἥτις ἔπρεπε νὰ διαδραματίσῃ σπουδαῖον πρόσωπον, μένει εἰς τὴν ὑποσκίασιν μὲ ὀλίγα λόγια καὶ πολὺν πονοκέφαλον, ἐν ᾧ ἡδύνατο νὰ μᾶς δείξῃ καὶ αὐτὴ τὴν τρικυμίαν τῶν παθῶν τῆς διὰ τρόπον πολὺ ἐμφαντικώτερον ἀπὸ τὴν μέθοδον τῆς ὀρκίσεως, ἣν ἐπενόησεν ὁ πατὴρ διὰ νὰ μαντεύσῃ τὸ εἶδος καὶ τὸν βαθμὸν τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν παθῶν τῆς.

Οὕτως ἔχον, φαίνεται τὸ δράμα συνεπτύ-

γμένον ἐπίτηδες, ὅπως τελειώσῃ σύντομα εἰς δύο πράξεις, ἢ ὅπως προφθάσῃ ἐν βίᾳ ὁ δραματοποιὸς νὰ τὸ δώσῃ ἐμπροθέσμῳ εἰς τὸν διαγωνισμόν. Καὶ εὐλόγως δικαιούται τις νὰ τὸ παρομοιώσῃ μὲ ὄργανισμόν σφριγῶντα, ὅστις, αἰφνιδίον τι παθὼν κατὰ τὴν ἀνάπτυσιν, μένει ἀτελής καὶ στάσιμος. Δυναμέθα νὰ τὸ παρομοιώσωμεν καὶ μὲ μίαν μικρὰν καὶ ἀβαθὴ λίμνην, ὅπου οἱ σφοδρότεροι ἄνεμοι καὶ αἱ θύελλαι δὲν κατορθώνουν νὰ ἐξεγείρουν κιματα. Τὰ κύματα ἔχουν ἀνάγκην βάθους καὶ ἐκτάσεως, ὅπως σχηματιζόμενα ἀναπτύχῳ εἰς μεγάλας γραμμὰς καὶ ἐκσπᾶσῃ μετὰ βοῆς συγκρουόμενα εἰς τοὺς βράχους. Ὅταν βλέπωμεν ἀφρὸν μόνον ὃχι ὅμως καὶ κύματα, μαντεύομεν ὅτι κάπου ἄλλοῦ μαίνεται ἡ τρικυμία. Παρόμοιον τι συναίσθημα καταλαμβάνει τὸν ἀναγινώσκοντα τὸ δράμα τοῦτο· δὲν βλέπει κύματα τρικυμίας ἀλλὰ ἀφρὸν, καὶ αἰσθάνεται ἄνεμον, χωρὶς ν' ἀκούῃ τὴν βοήν.

3ον. «Τὸ δικαίωμα τοῦ πατρός».

Θέμα τοῦ δράματος τούτου πρόκειται ἡ σύγκρουσις τῆς πατρικῆς ἐξουσίας πρὸς τὸν ἔρωτα τῆς θυγατρὸς. Τὸ θέμα τοῦτο ἀπετέλεσεν ὑπόθεσιν προσφιλεστάτην τῶν ποιμενικῶν δραμάτων κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἐν Γαλίᾳ καὶ πλείστων ἄλλων κωμωδιῶν νεωτέρων.

Εἰς ἓν ἀρχαῖον ποιμενικὸν δράμα τοῦ Ἀρδὺ ὁ Πᾶν τῆς μυθολογίας, εἰς ὃν παραπέμπεται ἡ λύσις τῶν συγκρουομένων τούτων δικαιωμάτων, ἀποφαίνεται ὑπὲρ τοῦ πατρός, ἀλλ' ἡ ἀπόφασίς του ἀκυροῦται ὑπὸ τοῦ οὐρανόθεν καθιπταμένου ἔρωτος.

Ἐν τῷ προκειμένῳ δράματι μόνος ὁ ἔρως θὰ ἦτο ἀνίσχυρος νὰ νικήσῃ τὴν πατρικὴν ἰσχυρογνωμοσύνην καὶ θ' ἀπέληγεν εἰς τραγικὴν λύσιν διὰ τῆς αὐτοκτονίας τῆς θυγατρὸς, ἐὰν ὁ συγγραφεὺς δι' εὐφυοῦς ἐπινοήσεως δὲν εἰσῆγεν ἐπικαίρως καὶ ἐπιτυχῶς ἐν ἐπεισόδῳ, τὴν ἀναγνώρισιν, ἥτις ἐντείνει τὸ δραματικὸν ἐνδιαφέρον, καὶ ἐν αἰσθημα ἀληθινὸν εὐγνωμοσύνης, τὸ ὁποῖον συγκινεῖ ἐν τῷ θεάτρῳ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ σπανιώτατα τὸ βλέπομεν ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Τὸ δράμα εἶναι τρίπρακτον καὶ ἐκάστη πρᾶξις ἔχει ἰδίαν σκηνοθεσίαν. Κατὰ τὴν πρώτην, διεξαγομένην ἐν Βαθυρρύακι, ὁ Αἰμίλιος πτωχὸς ὑπάλληλος καὶ ἐραστὴς τῆς Ἑρμιόνης εἰσέρχεται περὶ τὸ μεσονύκτιον εἰς τὸν δασύσκιον κῆπον τοῦ ἐξοχικοῦ μεγάρου

τοῦ *Λεάνδρου*, πατὴρ τῆς Ἑρμιόνης. Κάθεται ἐπὶ ἐδράνου παρὰ τὴν τεχνητὴν λίμνην, ἣν ὁ ποιητὴς θέτει εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τοῦ κήπου. Ὁ Βόσπορος ταραχώδης, ρίπτει τὰ κύματά του ἐπὶ τῆς προκυμαίας, ἡ σελήνη μεσουρανεῖ καὶ ἀπὸ τὸ δάσος ἀκούεται ἡ ἀηδὼν καὶ ὁ βύας. Ἡ δυσσοῖωνος φωνὴ τοῦ βύα ἐκληπτέα ὡς σύμβολον κακῶν πρσαισθημάτων. Ὁ Αἰμίλιος περιμένει τὴν *λατρευτὴν* του, ἀνυπομονεῖ διὰ τὴν βραδύτητά της καὶ μονολογεῖ λυρικῶς: «Σὲ λατρεύω προσφιλὴς λίμνη μου, διότι ἐδῶ πλησίον ἤκουσα διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ τοῦ λατρευτοῦ της στόμα τὴν λέξιν «Σ' ἀγαπῶ» μίαν σεληνοφώτιστον νύκτα ὁμοίαν μ' αὐτήν. Καὶ τότε, ὡς τότε, ἔλουζε τὴν χρυσὴν κόμην της εἰς τ' ἀργυρᾶ νερά σου, ὅταν ὡς νύμφην τὴν εἶδα εἰς τὴν ὄχθην σου ἱσταμένην καὶ δὲν ἠδυνήθην νὰ διακρίνω, ἔαν τὰς παρειάς σου ἐχρύσωνε τὸ φέγγος τῆς σελήνης ἢ ἡ λάμψις τοῦ κάλλους καὶ τῶν ὀφθαλμῶν της...»

Ἡ *χρυσὴ κόμη* τῆς Ἑρμιόνης λουομένη εἰς τὰ ἀργυρᾶ νερά τῆς λίμνης, τὸ χρύσωμα τῶν παρειῶν τῆς λίμνης καὶ ὁ δισταγμὸς τοῦ ἐρωτολήπτου ποῦ ν' ἀποδώσῃ τὸ χρύσωμα αὐτὸ εἰς τὸ φέγγος τῆς σελήνης ἢ εἰς τὴν λάμψιν τοῦ κάλλους καὶ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ἐρωμένης ποῦ εἶδε παρὰ τὴν ὄχθην, εἶναι εἰκόνες ποιητικαὶ βεβαιασμένοι, τὰς ὁποίας οὔτε ἡ φύσις οὔτε ἡ ζωγραφικὴ δύναται νὰ παραστήσῃ, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ὁ θεατὴς οὐδαμῶς συγκινεῖται οὔτε ἄγεται καὶ εἰς συμπάθειαν, ἐκτὸς ἔαν πρόκηται περὶ μελοδράματος, ὅπου ἡ μουσικὴ συγκαλύπτει πᾶσαν ἀτοπίαν εἰκόνων καὶ ἰδεῶν. Ὁ λυρισμὸς εἰς τὰ δράματα φέρει πάντοτε ζημίαν καὶ εἶναι ἐνδειξίς ἀδυναμίας τῶν ποιητῶν πρὸς εἰκόνισιν τῶν παθῶν· τὰ πάθη καὶ μὲ τὰς ἀπλουστεράς λέξεις καὶ φράσεις δύνανται νὰ παρασταθῶσι πολὺ ζωηρότερον καὶ ἀληθέστερον, ἀρκεῖ ἐπιτηδεῖως νὰ προχωρῇ ἡ δρᾶσις μὲ τὸν ἀρμόζοντα ἐκαστοτε διάλογον.

Παρουσιάζεται ἐπὶ τέλους ἡ Ἑρμιόνη μὲ *λυτὴν* καστανὴν κόμην καὶ φέρει τὴν κακὴν εἰδήσιν ὅτι ὁ πατὴρ της ἐννοεῖ νὰ τὴν ὑπανδρεύσῃ μὲ τὸν υἱὸν πλουτοῦ φίλου του ἐν *Ρωσίᾳ*, ὅτι ὁ νέος οὗτος ἦλθε καὶ φιλοξενεῖται ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ὅτι ἐκ τῆς ἀντιστάσεώς της ὑποπτευθέντες τὸν κρυφόν της ἔρωτα τὴν παραμονεύουν. Ζητεῖ λοιπὸν περὶ τοῦ πρακτέου τὴν γνώμην τοῦ Αἰμιλίου. Οὗτος κατ' ἀρχὰς

τὴν ἀπαλλάσσει πάσης ὑποχρεώσεως, τὴν προτείνει μάλιστα νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸν πατέρα της, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἀποφασιστικῇ ἀρνήσει τῆς Ἑρμιόνης ἐπικαλουμένης τοὺς ἀνταλλαγέντας ἐρωτικούς ὄρκους ὑποχωρεῖ μετ' ἀντίστασιν ἰσχυράν καὶ δέχεται τὴν πρότασιν της τὴν ἐνόρκως πάλιν βεβαιουμένην, ὅπως φύγωσιν ὁμοῦ εἰς *Εὐρώπην*. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ πατὴρ τῆς Ἑρμιόνης, φιλύποπτος, ἐξῆλθεν εἰς τὸν κήπον καὶ συνέλαβε τὴν κόρην τοῦ μόνην, ἀλλὰ βέβαιος ὅτι δὲν ἦτο μόνη. Τὴν προσβάλλει δεινῶς· μάτην ζητεῖ νὰ μάθῃ τὸ ὄνομα τοῦ ἀθλίου ἀπατεῶνος καὶ τὴν ἀπειλεῖ: «Πήγαινε ἀμέσως εἰς τὸ δωμάτιόν σου, ἀπειθὲς τέκνον, θὰ σὲ ἀποδιώξω τῆς οἰκίας μου καὶ θὰ σὲ ἀποκηρύξω ἀπὸ τέκνον μου, ἔαν τυφλῶς δὲν μὲ ὑπακούσῃς». Ὁ Αἰμίλιος κρυμμένος ὀπίσθεν τῶν πυκνῶν θάμνων ἤκουσε τὰ πάντα καὶ λέγει περιλύπως: «Ὁ πατὴρ της μᾶς εἶδε· τετέλεσται· τὰ ἀπαίσια προαισθήματά μου ἐπηλήθευσαν». Καὶ προσηλῶν τὸς ὀρθαλμοὺς ἐπὶ τοῦ πλησίον τῆς λίμνης *ἐδράνου*, ἐφ' οὗ ἐκάθηντο, ἀποτείνει πρὸς τὸ ἔδρανον τὴν ἐξῆς ἀποστροφὴν· «Χαῖρε, *προσφιλες μέρος*, ὅπου ἡ φωνὴ της ἐκελάδει εἰς τὰ ὠτά μου καὶ μὲ ἐδίδασκε τὴν ἀθανασίαν καὶ τὴν τελειότητα. Χαῖρε, τρισπόθητον *μέρος*, ἔνθα ἐτρύφησα εἰς ὄνειρα θεῖα, ἔνθα ἀπήλαυσα τὴν ζωὴν, τὸν ἔρωτα, τὸν κόσμον, τὰ πάντα. Χαῖρε, καὶ *ῥῆσον* καὶ σὺ τοῦ λοιποῦ, ὡς καὶ ἐγὼ μὲ τὰς ἀναμνήσεις σου». Καὶ πίπτει ἡ αὐλαία μὲ λυρισμὸν ἀστοχώτερον καὶ ψυχρότερον ἢ ἐν ἀρχῇ. Προδήλως ὁ Αἰμίλιος φέρεται καὶ ὁμιλεῖ μᾶλλον ὡς ποιητὴς ἀγαπῶν νὰ προσωποποιῇ τὰ ἄψυχα παρὰ ὡς ἐραστὴς ἐντροφῶν εἰς τὰ ἔμψυχα.

Ἡ δευτέρα πρᾶξις μᾶς μεταφέρει εἰς *Ταῖγάνιον*. Ἐκεῖ μετέβησαν οἱ γονεῖς τῆς Ἑρμιόνης πρὸς τέλεσιν τοῦ γάμου μετὰ τοῦ μνηστῆρος *Γεωργίου*, υἱοῦ τοῦ μεγαλεμπόρου *Λάμπρου*· καὶ ἐν ᾧ αἱ οἰκογένειαι προητοιμαζόν μεγαλοπρεπῶς τὰ δῶρα καὶ τὰ τῆς τελετῆς, ἡ Ἑρμιόνη ἐτοιμάζεται ἀποφαστικῶς νὰ δείξῃ δύναμιν βουλήσεως καὶ ἰσχυρογνωμοσύνην ἴσῃ πρὸς τὴν τοῦ πατρός της, καὶ ν' ἀποθάνῃ μὲ τὸ δηλητήριο, τὸ ὅποιον ἔλαβε παρ' Ἀθιγγανίδος.

Αἴφνης ἔρχεται εἰς *Ταῖγάνιον* ὁ Αἰμίλιος ἐντεταλμένος ὑπὸ τοῦ προἱσταμένου του νὰ κανονίσῃ ἐμπορικὰς τινὰς διαφορὰς μετὰ τοῦ καταστήματος *Λάμπρου*. Κατὰ τὴν ἐν τῷ οἴκῳ ἐπίσκεψίν του ὑπέστη δύο σφοδράς συγ-

κινήσεις· μίαν ἐκ τῆς στιγμιαίας συναντήσεως τῶν βλεμμάτων αὐτοῦ καὶ τῆς Ἑρμιόνης διελθούσης πρὸ τῆς ἀνοικτῆς θύρας τῆς αἰθούσης, καὶ μίαν ἐκ τοῦ αἰφνιδίου ἐναγκαλισμοῦ τοῦ γέροντος Λάμπρου, ὅταν αὐτὸς ἀναγνωρίζῃ τὸν Αἰμίλιον ὡς υἱὸν πατρός, πρὸς ὃν κατὰ τὴν ἀφήγησίν του ὀφείλει τὸ πᾶν, τὴν τιμὴν καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν του· διότι ἐκ δικαστικῆς πλάνης τῶν ἐν Μασσαλία δικαστηρίων πρὸ πολλῶν ἐτῶν καταδικασθεὶς εἰς θάνατον καὶ μέλλων νὰ κατατομηθῇ ἐσώθη χάρις εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ πατρὸς τοῦ Αἰμιλίου. Ὁ Λάμπρος ἐξ εὐγνωμοσύνης προσκαλεῖ τὸν Αἰμίλιον ν' ἀφήσῃ τὴν Κων/πολιν καὶ νὰ μείνῃ παρ' αὐτῷ ἐν θέσει δευτέρου υἱοῦ· ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἀρνήσει ἐκείνου προφασίζομένου διάφορα προσθέτει καὶ ταῦτα: «Ἐὰν λάβῃς ἀνάγκην χρημάτων ἢ προστασίας, τὸ ταμεῖόν μου εἶναι ἀνοικτὸν διὰ σέ, καὶ τὸ ὄνομά μου εἰς τὴν διάθεσίν σου».

Ὁ Γεώργιος, ὁ μνηστήρ, παρὼν κατὰ τὴν ὥραίαν ταύτην σκηνὴν τῆς ἀναγνωρίσεως, παρακαλεῖ τὸν Αἰμίλιον νὰ μείνῃ ὀλίγας ἡμέρας καὶ νὰ παραστῇ εἰς τὸν γάμον του ὡς παράνυμφος, ἀλλ' ἐκεῖνος πάλιν δικαιολογούμενος ἀρνεῖται καὶ ἀναχωρεῖ. Ἡ Ἑρμιόνη παρὰ τοῦ μνηστῆρος ἀποροῦντος διὰ τὴν μελαγχολίαν της, ἣν ἐξηγεῖ ἐκεῖνος ὡς νοσταλγίαν, ζητεῖ τὴν χάριν καὶ ἐπιτυχάνει νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Κων/πολιν, ὅπως ἐκεῖ τελεσθῇ ὁ γάμος. Καὶ οὕτω τελειώνει ἡ Β' πράξις σύντομος, ὡς ἡ πρώτη.

Φρονοῦμεν ὅτι ἄνευ ἀνάγκης πραγματικῆς καὶ ἐπιβαλλομένης ἐκ τῆς ὅλης δράσεως ἐγένετο ἡ ἀμφοτερόπλους μετακίνησις ὅλων τῶν προσώπων ἀπὸ Κων/πόλεως εἰς Ταϊγάνιον καὶ τὴν ἀπὸ τῆς σπουδαίας ἀλλαγῆς τῆς σκηνοθεσίας ἦτο ὅλως περιττή. Τὸ περιττὸν ἐν τῷ δράματι βλάπτει πάντοτε, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ νομικὸν ἀξίωμα «τὰ περιττὰ οὐ βλάπτει»· διότι ἀφ' ἐνὸς ἐξασθενεῖ τὴν πιθανότητα, ἥτις μόνον διὰ λογικῶς ἰσχυρᾶς ἀλληλουχίας τῶν σκηνῶν γεννᾶται, καὶ ἀφ' ἑτέρου διδὲι ἀφορμὴν εἰς παρασκευὴν σκηνῆς χρησίμου μόνον διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν ἐκ τῆς λοξοδρομίας εἰς τὴν προτέραν θέσιν. Ἡ τελευταία σκηνὴ ἐγγράφη ἀκριβῶς δι' αὐτὸν μόνον τὸν σκοπὸν ἅρα οὐ μόνον δὲν προσθέτει εἰς τὴν δρᾶσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιβραδύνει μὲ ταξίδια ἀνωφελῆ.

Ἡ ἀλλαγὴ τῆς σκηνοθεσίας ἐπινοηθεῖσα χάριν τῆς σκηνῆς τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ

Λάμπρου καὶ τοῦ Αἰμιλίου, διατί νὰ μὴ γίνῃ ἐν Κων/πόλει; Ἐνταῦθα ἡ ἀναγνώρισις ἡδύνατο φυσικώτερον καὶ πιθανώτερον νὰ τελεσθῇ, ἐάν, ἀντὶ νὰ μεταβῇ ἡ μνηστὴ οἰκογενειακῶς εἰς τὴν πόλιν τοῦ μνηστῆρος διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου, ὅπερ ἄλλως τε ἐξαιρετικῶς συμβαίνει κατὰ τὰ ἡμέτερα ἔθιμα, ἤρχετο ἡ οἰκογένεια τοῦ μνηστῆρος εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Περὶ τῆς τρίτης πράξεως, ἥτις εἶναι ἡ μακροτέρα, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν γενικώτερον ὅτι καλῶς παρασκευάζεται ἡ λύσις. Ὁ Ἑρως θριαμβεύει ὅχι διὰ τῆς ἐκουσίας ἀπαγωγῆς, τὴν ὁποίαν κατ' ἀρχὰς ἡ Ἑρμιόνη προετίμα, εἶτα δὲ ἀποκρούει μετὰ μονόλογον ἀποκαλύπτοντα γενναίας ὁρμὰς καὶ φρονήματα, ἀλλὰ διὰ τῆς γενναίας ἀποφάσεως τοῦ μνηστῆρος. Οὗτος ἐννοήσας τὰ συμβαίνοντα γίνεται θερμὸς συνήγορος τοῦ Αἰμιλίου, ἀντικρούει τὰ δικαιώματα τοῦ πατρὸς ὡς παράλογα, γενναιοφρόνως παραχωρεῖ τὴν θέσιν του εἰς τὸν Αἰμίλιον τὸν ἐλέφ τοῦ Ἑρωτος δικαιοῦχον, προσφέρει εἰς αὐτὸν ἐξ εὐγνωμοσύνης 200,000 φράγκα διὰ νὰ ἀνατραπῇ τὸ παραλογώτερον ἐπιχείρημα τοῦ πατρὸς τῆς Ἑρμιόνης, ἥτοι τὸ τῆς πτωχείας τοῦ γαμβροῦ, καὶ γίνεται ἐπὶ πλέον καὶ παράνυμφος.

Σκηναὶ τινες, οἷαι ἡ 2α, ἡ 3η καὶ ἡ 4η, διεξάγονται ἀσθενέστατα. Ἡ διὰ τροφοῦ διδομένη ἐπιστολὴ τοῦ Αἰμιλίου πρὸς συνέντευξιν νυκτερινὴν καὶ δραπέτευσιν δὲν εἶναι ἀξία τοιοῦτου ἐραστοῦ κατὰ τε τὸ ὕφος καὶ τὰς ιδέας. Ἐπίσης ὅλως περιττὴ καὶ ἐπιζημιωτάτη εἶναι ἡ ἐκ Παρισίων ἐπιστολὴ πρὸς τὴν Ἑρμιόνην τῆς μικροτέρας ἀδελφῆς. ἥτις μαθητεύουσα ἐκεῖ γράφει συγχαρητήριον γάμου καὶ μετὰ τῶν εὐχῶν της παρενέειρε ἠθικὰ παραγγέλματα, ὅτι θὰ προτιμήσῃ ν' ἀποθάνῃ παρὰ νὰ φωραθῇ ἔνοχος ἐπὶ ἐλλείψει σεβασμοῦ πρὸς τὰς διδασκαλίσσας της καὶ ὑπακοῆς πρὸς τοὺς γονεῖς της! Ἡ Ἑρμιόνη μονολογοῦσα ὥφειλε τὰς γενναίας σκέψεις τὰς ὀδηγούσας εἰς τὴν τολμηρὰν ἀπόφασιν τῆς αὐτοκτονίας νὰ ἀρυσθῇ ἐξ ἑαυτῆς, ἐκ τῆς πάλης τῶν ἐνδομύχων συναισθημάτων καὶ καθηκόντων της, καὶ ὅχι ἐξ ἐπιστολῆς μιᾶς μαθητρίας ἔστω καὶ ἀδελφῆς. Οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης ταπεινοῦται ὁ χαρακτήρ τῆς Ἑρμιόνης καὶ συγχρόνως μειοῦται τὸ ἐνδιαφέρον κατ' ἴσον λόγον.

Καίτοι δὲ ὁμολογουμένως διὰ πλοκῆς ἐντέχνου προοδοποιοῦνται ἀντιθέσεις καὶ συγ-

κρούσεις σφοδραὶ προσώπων καὶ πραγμάτων πλήρεις ἡλεκτρισμοῦ πυκνωθέντος καὶ ἐτοίμου νὰ κορυφώσῃ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ παραγάγῃ ἔκρηξιν σφοδρὰν συγκινήσεως, ἡ συγκίνησις ἐπέρχεται πράγματι, ἀλλὰ παρὰ προσδοκίαν μαλακῇ, μόλις ψάφουσα τὰ νεῦρα. Προσέτι ἀξιοπαρατήρητον εἶναι ὅτι καὶ αἱ ὠραιότεραι σχετικῶς σκηναὶ περατοῦνται ταχύτερον τοῦ δέοντος· διότι παραμελεῖται ἡ ὑπόδειξις καὶ ἀνάδειξις μερικῶν ἀπόψεων τοῦ ζητήματος καὶ μερικῶν συναισθημάτων, ἐξ ὧν ἔπρεπε νὰ ἐμποτισθῇ ὁ διάλογος.

Ἄλλως τε παρατηρεῖται ἐν γένει ἀτονία τις ἐν τῷ διαλόγῳ. Αὕτη δὲ αὐξάνει ὡς αἰεὶ φράσεις καὶ λέξεις τῶν διαλεγομένων ἀφίστανται ἀρκετὰ ἀπὸ τῶν συνηθεστέρων ὁμοίων φράσεων καὶ λέξεων τῆς ὁμιλουμένης, π. χ. *ἐνεκεν τοῦ ὁποίου, ἐνταῦθα, ἔνθα, ἀντὶ ἐδῶ ποῦ, οὐδεὶς ἕτερος, ἀντὶ κατεῖς ἄλλος, οὐδὲν ἀντὶ τίποτε*. Νὰ σὲ ὑπανδρεύσῃ μετ' αὐτοῦ, ἀντὶ με αὐτόν. *Τι ἔχει οὗτος; ἀντὶ τί ἔχει αὐτός*.

Εὐτυχῶς διὰ μικρᾶς προσοχῆς καὶ ἀσκή-

σεως τὸ μειονέκτημα τοῦτο αἴρεται καὶ θὰ τὸ ἄρῃ βεβαίως ὁ δραματοποιός. Διότι ἀναντίρρητον τυγχάνει ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ δράματος δέον νὰ προσεγγίξῃ εἰς τὴν ὁμιλουμένην. Τοῦτο ἐλέγχθη πρὸ 43 ἐτῶν ὑπὸ τῶν κριτῶν τοῦ Βουτσιναίου ποιητικοῦ ἀγῶνος, καὶ ἀποτελεῖ ἀλήθειαν ἀρκούντως παλαιωθεῖσαν, ὅπως γίνῃ ἀσπασιὴ ὑπὸ τῶν νεωτέρων.

Καὶ ταῦτα περὶ τοῦ τρίτου καὶ τελευταίου δράματος.

Ἦδη ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἐν τοῖς δραματικοῖς ἀγῶσι πρόκειται νὰ βραβεύωνται τὰ σχετικῶς προέχοντα, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι εἶναι εὐπρόσωπα καὶ διδάξιμα μετὰ τινος σχετικῆς ἐπιτυχίας ἀπὸ τοῦ θεάτρου, καὶ σταθμίζοντες τὰς τε ἀρετὰς καὶ τὰ πολλὰ μειονεκτήματα τῶν δύο κυρίως ἀγωνισθέντων δραμάτων, κρίνομεν ὁμοφώνως, ὅτι ὡς ἔχουσιν αὐτὰ δὲν εἶναι βραβευτέα.

Πεποιθήμεν ὁμως ὅτι ὁ προσεχὴς διαγωνισμὸς ἔσται θαυμάσιος εἰς κρείττονα ἔργα, ἄξια βραβεῖου πρὸς τιμὴν τοῦ τε νικητοῦ καὶ τοῦ Συλλόγου, ὅστις τελεῖ τὸν ἀγῶνα.

Β'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΕΩΣ

Ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῇ ΑΧΝΘ' ἐκτάκτῳ γενικῇ συνεδρίᾳ τῆς 7ης Φεβρουαρίου 1910
ὑπὸ τοῦ κ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Μ. ΣΑΡΡΟΥ Δ. Φ.

ΕΙΣΗΓΗΤΟΥ

Ἀνερχόμενοι τὸ σεμνὸν τοῦτο βῆμα ὅπως ἐξαγγείλωμεν τὴν ἐπὶ τοῦ δευτέρου *δραματικοῦ διαγωνισμοῦ κρίσιν*, ἣν ὁ γεναρὸς Ἑλλ. Φιλολογικὸς Σύλλογος, προτάσει τοῦ Φιλολογικοῦ αὐτοῦ τμήματος, ἀνέθετο τοῖς κυρίοις *Χ. Χατζηχρήστω, Ὁ. Ἀνδρεάδῃ* καὶ ἡμῖν, δὲν κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐπαινέσωμεν καὶ αὐθις τοὺς σχόντας τὴν ἀγαστὴν ὄντως πρωτοβουλίαν πρὸς ἔδρυσιν καὶ ἐν τῷ κλεινοτάτῳ τούτῳ ἐθνικῷ ἡμῶν κέντρῳ τοιοῦτου κατ' ἐξοχὴν ἐλληνοπρεποῦς ἀγῶνος, οὐδὲ νὰ ἐξάρωμεν τὴν ἀναμφισβήτητον ἀνυσιμότητα τοῦ ἀγῶνος τοῦδε, καθόσον μάλιστα ἐπραξέ τοῦτο μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν χάριτος ὁ τοῦ πρώτου δραματικοῦ ἀγῶνος εἰσηγητής, ἀξιότιμος κ. *Γ. Ἀποστολίδης*. Ἡμεῖς προοιμιαζόμενοι

παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἐφετινὴ συγκομιδὴ, ἀποτελουμένη ἐκ 14ων δραματικῶν ἔργων, ἀπέναντι τῶν 3ων τοῦ πρώτου ἀγῶνος, ὑπῆρξε σχετικῶς πλουσία, δυνάμεθα δ' εἰπεῖν καὶ ἱκανῶς εὐοίωνιστος, διότι ὑπὸ ποιωτικὴν ἐποψιν εἶναι οὐχὶ ἀναξία λόγου, παρέχουσα τὴν χρηστὴν ἐλπίδα ὅτι μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς στυγεραῆς λογοκρισίας καὶ τὴν ἐπανατέλλουσαν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου καὶ τῆς σκέψεως, θὰ καλλιεργηθῇ καὶ παρ' ἡμῖν εὐδοκίμως καὶ ὁ χέρσος ἀγρὸς τῆς νεωτέρας ἡμῶν φιλολογίας καὶ θ' ἀναβλαστήσωσιν ἐν αὐτῷ εὖσσμα ἄνθη καὶ εὐθαλῇ δένδρα, παρέχοντα θαυμάσιον πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀπόλαυσιν.

Ναί, εὐελπιστοῦμεν ὅτι καὶ τὸ τελειότατον τῆς ποιήσεως εἶδος, τὸ *δράμα*, θ' ἀναδιδῶσιν

τέρπον, συγκινοῦν καὶ διδάσκον ἐν ταύτῳ, ἐν ἁρμονίᾳ πάντοτε πρὸς τὰ ἰδανικά τῆς ἡμετέρας φυλῆς. «Τὰ ἔθνη δ' ἐκεῖνα—ὡς λέγει καὶ ὁ *Γιραρδίνος*—ὧν ἡ μὲν λογοτεχνία διατηρεῖ πᾶσαν τὴν πρωτόγονον ἀγνότητα τῶν ἀδόλων φίλτρων, ἡ δὲ οἰκογένεια φυλάττει ἀναλλοίωτον τὸ τίμιον αὐτῶν καταπίστευμα, ἔχουσι διττὴν τὴν ἐκ καλῶν ἡθῶν καὶ ὠραίων λογοτεχνημάτων δοξαν».

* Ἄς μὴ ἐπιλανθάνωνται δ' οἱ ἡμέτεροι δραματοποιοὶ ὅτι τὸ θέατρον πρέπει μὲν νὰ τέρψῃ ἀλλὰ καὶ νὰ διδάξῃ· διότι πάντως δὲν δύναται νὰ κρατήσῃ ἡ δοξασία τοῦ *Νίτσε* καὶ τῶν Γάλλων *Παρνασσιακῶν* καθ' ἣν ἡ ποίησις δέον ν' ἀδιαφορῇ περὶ τῆς ἡθικότητος, «αἰρομένη ὑπεράνω τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ». Ὁρθότατα δὲ εἰς τῶν ἀρίστων νεωτέρων ἡμῶν λογοτεχνῶν, ὁ κ. *Α. Βλάχος*, ἀποφαίνεται ὅτι «ἡ σκηνικὴ ζωογόνησις δραματικῶν ἔργων σκοπεῖ ἰδίως εἰς τὴν αἰσθητικὴν καὶ ἡθικὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐν τῷ θεάτρῳ συναγειρομένου κοινοῦ, τὴν ἐξημέρωσιν τῆς καρδίας του, τὴν ἀναρρίπισιν τῶν γενναίων καὶ καλῶν αὐτοῦ αἰσθημάτων, τὴν ἐκρίζωσιν τῶν κακῶν αὐτοῦ ἔξεων, τὴν περιστολὴν τῶν ἀγεννῶν αὐτοῦ ὁρμῶν. Ἀντικατοπτρίζουσα αὐτῷ διὰ τοῦ δράματος τὰς μεγάλας μορφὰς τοῦ ἐθνικοῦ του βίου, τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ἐλπίδας ἢ τὰ πάθη καὶ τὰς κακίας, προβάλλει εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἐκεῖνας μὲν εἰς μίμησιν, ταύτας δ' εἰς ἀποφυγὴν· ἀνελίσσουσα δὲ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ διὰ τῆς κωμωδίας τὰ κοινωνικά του ἐλαττώματα, τὰς ἡθικὰς αὐτοῦ ἀσχημίας καὶ τὰ γελοῖά του, διορθοῖ αὐτὸν ἀνεπαίσθητως, τὸν ἀνατρέφει κοινωνικῶς καὶ τὸν καθιστᾷ κρεῖττον καὶ τελειότερον ἑαυτοῦ. Ὁ ἐξερχόμενος καλῆς δραματικῆς παραστάσεως ἀποκομίζει τὴν ἐνθύμησίν της, καὶ ἡ ἐνθύμησις αὐτὴ εἶναι μάθημα, εἶναι διδασκαλία του».

Μηδὲ νὰ παραπλανῶνται οἱ ἡμέτεροι δραματικοὶ συγγραφεῖς ἐκ τῶν διαθρυλουμένων ἐκάστοτε νέων κοινωνικῶν καὶ αἰσθητικῶν τάσεων διαφόρων ἐν τῇ Δύσει σχολῶν, ἔστω καὶ ἂν οἱ προεξάρχοντες τούτων φέρωσι τὰ πολυβόητα ὀνόματα τῶν *Ζολᾶ*, *Δωδέ*, *Γκωτιέ*, *Ίψεν*, *Δοστογέφσκη*, *Τολστόη*, *Σούδερμαν*, *Χάουπμαν*, *Ροσιάν*, οἵτινες γεραίρονται ὡς ἀπόστολοι νέας τέχνης. Κατὰ τῶν φιλοκαίνων καὶ οὐχὶ πάντοτε ἀφόγων τούτων τάσεων καὶ ἐν Ἑσπερίᾳ διατυποῦνται κατακρίσεις ὑπὸ μυστῶν κορυ-

φαίων τῆς αἰσθητικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐπιστήμης. «Ἡ τέχνη καὶ ἡ ποίησις τῆς αὔριον — λέγει ὁ *Μὰξ Νορδάου* ἐπικαλούμενος καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Ρενάν*—θὰ εἶναι κατὰ τὰ οὐσιώδη ὅ,τι ἡ ποίησις καὶ ἡ τέχνη τῆς χθὲς, ἡ δὲ σπασμωδικὴ ἀναζήτησις νέων μορφῶν εἶναι ὑστερικὴ μόνον ματαιότης, παραφορὰ θεατρικὴ, καὶ ἀγυρτικὴ ἐθελοφημία».

Ὁ δὲ *Αδόλφος Στέρν*, ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐκδόσει τῆς κλασσικῆς αὐτοῦ Ἱστορίας τῆς Γερμανικῆς Λογοτεχνίας, φρονεῖ ὅτι «ὅσον ἰσχυροτέρα τυγχάνει ἡ ἐπιφορὰ νέων ἰδεῶν καὶ ἰδανικῶν, τόσο στενώτερον δέον ἵνα προσάπτηται ἡ ποίησις εἰς το παλαιόν, ἀρχέγονόν αὐτῆς ἔδαφος τῆς πραγματικότητος, καθ' ὅσον ἐφαρμόζεται μὲν καὶ εἰς τοὺς ποιητὰς ἡ ῥῆσις τοῦ ἀποστόλου «ὕμετερα τὰ πάντα», ἀλλ' ἡ ἀποδοχὴ σκέψεων αἰτινῆς οὐδὲ ζωὴ ἐγένοντο, οὐδὲ εἰς ζωὴν μετατρέπονται, οὐδὲν ἐγκλείει ἐλέγγυον ποιητικῆς ἐπιδράσεως». Ἐπικρίνων δ' ὁ αὐτὸς τὴν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον κληροδοτηθεῖσαν νοσηρὰν ἐξάνθησιν τῆς Γερμανικῆς λογοτεχνίας, καὶ δὴ τῆς δραματικῆς, καὶ προσθηκόντως χαρακτηρίζων τὴν στροβιλώδη κίνησιν, ἣν προυκάλεσαν καὶ ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ τῆς Γερμανίας ἐδάφους τὰ ρεύματα τοῦ *πραγματισμοῦ* (*naturalisme*), τῆς *φυσικοεπιστημονικῆς* ποιήσεως καὶ τῆς *συμβολικῆς τέχνης* ἀποφαίνεται ὥδε: «Χαρακτηριστικὴ δι' ἕκαστον τῶν ρευμάτων τούτων ἦτο ἡ ἀποκλειστικότης καὶ τὸ ὑποθετικῶς ἀλάθητον αὐτοῦ, ἐνῷ αἱ ἀπλαῖ ἀλήθειαι, ὅτι ὁ κόσμος καὶ ὁ βίος τυγχάνουσι μείζονες, ἰσχυρότεροι καὶ πολυτροπώτεροι τῶν βλέψεων οἵαςδὴποτε ποιητικῆς γενεᾶς, σχολῆς ἢ διευθύνσεως, ὅτι ὁ πρωτοτυπώτερος καὶ νεωτεριστικώτερος ποιητὴς προσκομίζει μόνον ἐλάχιστον μόριον νέας ζωῆς εἰς τὴν προϋπάρχουσαν, καὶ τέλος ὅτι νεωστὶ ἀποκτηθέντα καλλιτεχνικὰ μέσα ἐπαυξάνουσι τὸ κεφάλαιον τῶν ἤδη ὑφισταμένων, ἀλλ' οὐδαμῶς ἀπαλείφουσιν ἢ ἀναιροῦσιν αὐτά, (αἱ ἀπλαῖ αὐταὶ ἀλήθειαι, λέγει) ἐφάνησαν ἐπὶ τινὰ ἔτη λησμονηθεῖσαι καὶ ἀπολεσθεῖσαι, μέχρις οὗ ἀνέδυσαν καὶ αὖθις ἐκ τῶν στροβίλων ἀμέτρου ὑπερφερείας».

Ταῦτα λέγοντες οὐδαμῶς ἀποκρούομεν οὐδ' ὑποτιμῶμεν τὴν μελέτην τῶν νεωτάτων λογοτεχνικῶν καὶ δὴ τῶν δραματικῶν προϊόντων τῆς Ἑσπερίας. Ἀλλ' ἐν τῇ μελέτῃ καὶ ἀπομιμήσει αὐτῶν οἱ ἡμέτεροι δραματουργοὶ δέον νὰ μὴ ἐπιλανθάνωνται τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν

χαρακτήρος καὶ τῶν ἡμετέρων ἡθῶν. Διότι, ὡς παρετηρήθη καὶ ὑπὸ ἄλλων, ὁ ἡμέτερος βίος διαφέρει κοινωνικῶς κατὰ πολὺ τοῦ βίου ἄλλων ἐθνῶν, ὅθεν καὶ τὸ δῶμα—ἐν τῇ εὐρείᾳ αὐτοῦ σημασίᾳ—ὅπερ κατοπτρίζει τὸν βίον ἐκείνων, δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀντικατοπτρίσῃ πιστῶς καὶ τὸν ἡμέτερον, ἂν δ' ἐπιχειρήσῃ τοιοῦτον κατοπτρισμὸν θὰ εἶναι πάντως ψευδὴς ἢ εἰκὼν καὶ προσποιητὴ ἢ πορράστασις.

Φρονοῦμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς ὅτι, πρὸς ἀνάδειξιν ἀληθῶν δραματοποιῶν καὶ παρ' ἡμῖν, ἀπαιτεῖται ἐν πρώτοις μὲν ἔνθεον ἱερὸν πῦρ—ἐὰν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὡς πᾶς ποιητὴς οὕτω καὶ ὁ δραματικὸς γεννᾶται καὶ δὲν γίνεται,—εἶτα δὲ ἀρτία πνευματικὴ μόρφωσις, πρὸς ἣν ἀπαραίτητος τυγχάνει ἡ μελέτη τῶν ἐκλάμπρων ἀριστουργημάτων τῆς προγονικῆς ἡμῶν σοφίας καὶ ἐμπνεύσεως καὶ δὴ τῶν ἀθανάτων ἔργων τῶν δαιμονίων τῆς δραματικῆς τέχνης ἰδρυτῶν καὶ μυσταγωγῶν *Αἰσχύλου, Σοφοκλέους, Εὐριπίδου, Ἀριστοφάνους*. (Οὐχὶ δ' ὅλως ἀπόσκοπος τυγχάνει καὶ ἡ κατανόησις τῶν τεχνοκριτικῶν ἔργων τοῦ μεγάλου Ἀριστοτέλους, καὶ δὴ τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ, ἣν ὁ μὲν *Λέσιγγ* ἀνεκέρυττεν ἀλάθητον καὶ ἀναμάρτητον ὡς τὰ στοιχεῖα τοῦ *Εὐκλείδου*, ὁ δὲ *Γκαίτε* ὡς τὸ ὕψιστον τῆς διανοίας προϊόν.) Ἀπαιτεῖται παρακολούθησις τῶν εὐδοκιμωτάτων λογοτεχνημάτων τῆς ξένης φιλολογίας, ὡς λ.χ. τῶν ἔργων τοῦ *Σαιξπηρου, Γκαίτε, Σχιλλέρου, Κορνηλίου, Ραχίνα, Μολλιέρου, Οὐγγῶ* καὶ τῆς νεωτάτης ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ λογοτεχνικῆς ἐξελιζέως. Προσαπαιτεῖται δὲ ἀπαραιτήτως βαθεῖα ψυχολογικὴ παρατηρητικότης καὶ οὐχ ἥκιστα ὀξύδερκὴς καὶ ἀπηκριβωμένη μελέτη καὶ ἐμβάθυνσις ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ψυχῆς καὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου.

Καὶ νῦν ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἔργων τοῦ παρόντος δραματικοῦ ἀγῶνος.

Τὰ εἰς τὴν ἡμετέραν κρίσιν ὑποβληθέντα δράματα φέρουσι τοὺς ἐξῆς τίτλους:

- 1ον *Οἱ δύο τάφοι.*
- 2ον *Ὁ τοκογλύφος.*
- 3ον *Ἡ δεκαπενταετής Μαρίκα.*
- 4ον *Ἐρως ἢ θάνατος.*
- 5ον *Ἡ πεθερά.*
- 6ον *Ἀρεὺ τίτλου* (Θεόφιλος ἢ Κασσιανή).
- 7ον *Ὁ καλλιτέχνης.*
- 8ον *Ἡ θεία πρόνοια.*

9ον *Ἡ δολοφόνος.*

10ον *Δαίμονες.*

11ον *Εἰκόνες* (ἢ *Σπεῦδε βραδέως*).

12ον *Ἡ σάπιες βάρκες.*

13ον *Umana Comedia.*

14ον *Ἑλληνική.*

Τὰ ἔργα ταῦτα διηρέσαμεν, λόγῳ τῆς ποιότητος αὐτῶν, εἰς τρεῖς βαθμίδας. Εἰς τὴν κατωτάτην θέσιν ἀνήκουσι τὰ ἐξῆς πέντε.

1ον «*Οἱ δύο τάφοι*».

Δράμα εἰς πράξεις πέντε.

2ον «*Ὁ τοκογλύφος*».

Δράμα εἰς πράξεις πέντε.

Ἀμφότερα γεγραμμένα εἰς στίχους πολιτικούς ἀνομοιοκαταλήκτους, χωλούς, ὑπερμέτρους καὶ χασμωδιώδεις, φαίνονται κατασκευάσματα τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, ὡς δύνανται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῶν κοινῶν ἀμαρτημάτων καὶ τῆς μορφῆς τῶν χειρογράφων. Τὸ πρῶτον τούτων φέρει ἐπὶ τῆς προμετωπίδος τηλαυγῇ τὴν σφραγίδα τῆς καλαισθησίας τοῦ γράψαντος, οἰμῶζοντος τάδε:

«οὐδὲν 'ς τὸν κόσμον ἐπιδρᾷ ἄχ! τόσον ὀλεθρίως ὅσον ὁ ἀλκοολισμὸς φεῦ! εἰς τὴν κοινωνίαν».

Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου βεβαιοῖ ἡμᾶς ὁ γράψας ὅτι «ἡ ἐν λόγῳ ὑπόθεσις εἶναι γεγωνὸς καὶ πολλοὶ γινώσκουσιν αὐτήν», ἀγνοῶν βεβαίως τὸ στοιχειῶδες ποιητικὸν παράγγελλμα «οὐκ ἀεὶ τέληθές καὶ εἰκὸς» ἢ ὡς ἔλεγεν ὁ *Boileau* «le vrai peut quelque fois n'être pas vraisemblable». Τα διδυμα ταῦτα δυσμορφώτατα ἐξαμβλώματα εἶναι προωρισμένα νὰ ταφῶσιν, ἅτε θνησιγενῆ, ὡς ἐμάντευσεν ἴσως καὶ ὁ δημιουργὸς αὐτῶν διὰ τοῦ τίτλου τοῦ πρώτου· διὸ κρίνομεν ἄσκοπον νὰ εἴπωμέν τι πλεῖον περὶ αὐτῶν.

3ον «*Ἡ δεκαπενταετής Μαρίκα ἢ ἀποστροφή τοῦ γάμου καὶ ἡ εἰς δολοπλοκίας ἐμπεσοῦσα ἀθωότης*».

Ὁ συγγραφεὺς ἐκακοτέχνησεν εἰς δεκαπεντασυλλάβους ὁμοιοτελεύτους στίχους μυθιστόρημα, διαιρέσας αὐτὸ εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν εἰς μέρη, ἅτινα καλεῖ πράξεις καὶ σκηνάς. Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ παντελῶς ἐλλείπει ἡ ἐνότης τῆς πράξεως, ἡ δραματικὴ ἡθογραφία καὶ ἡ γνῶσις τοῦ θεάτρου. Ἡ γλῶσσα βεβιασμένη, κακόζηλος καὶ πλήρης ἀφορήτων ἐπαναλήψεων καὶ πλεονασμῶν εἰς οὐς ἐξαναγκάζει

καὶ ἡ ἀγωνιωδὴς ἐπιδιωκομένη ὁμοιοκαταληξία. Ἄν δὲ πρέπη καὶ ἀρετὴν τινα τοῦ συγγραφέως νὰ μνημονεύσωμεν, αὕτη εἶναι ἡ καρτερία μεθ' ἧς ἡγωνίσθη ὅπως ἐπαυξήσῃ τὸν ὄγκον τοῦ ἔργου του διὰ πλῆθους στίχων, νοσούντων ὅμως ἀνιάτως, ὡς νοσεῖ θανάσιμως τὸ ὅλον κατασκευάσμα μετὰ τῆς ἡρωίδος αὐτοῦ, ἣτις ἐκπνέουσα ἐκ φθίσεως εὐχεται τάδε ἐν τέλει :

«Εἴθε φυλάττοι ὁ Θεὸς ὑμᾶς ὅλας τὰς κόρας ἀπὸ βασάνους!... ἅς ἐγὼ μέχρις αὐτῆς τῆς ἡρας ὑπέστην!... καὶ ὑπέφερα!... ὀπόσας! καὶ ὁποίας ἀπὸ τῶν δεκαπέντε μου ἐτῶν!... τῆς ἡλικίας» (!)

4ον «Ἔρως ἢ θάνατος».

Δρᾶμα ἐν πεζῷ λόγῳ, εἰς πράξεις 5· ἡ σκηνὴ ἐν Κ/πόλει.

Καὶ τὸ ἔργον τοῦτο φαίνεται νεανικὸν γύμνασμα στερούμενον ὅλως δραματικῆς τέχνης. Πλῆθος προσώπων, δρώντων ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς κοινωνίᾳ, χαρακτηριζομένων διὰ τοῦ κυρίου ὀνόματος ἐνίοτε δὲ καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν, ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς δίκην «εἰδώλων καμώντων», οὐδαμῶς δικαιολογουμένης τῆς παρουσίας των, ἀσυναρτησία δέ, ἀκατάσχετος φλυαρία καὶ περισσὴ κενολογία ἐν τῷ διαλόγῳ, ἐξ οὗ καὶ ὑπερέχει τὸ ἐν λόγῳ ἔργον τῶν ἄλλων δραμάτων τοῦ ἀγῶνος κατὰ τὸν ὄγκον, ἔχον σύντροφον τὴν ἐν πολλοῖς ἐφ' αὐτῷ «Δεκαπενταετῇ Μαρίαν».

5ον «Ἡ πεθερά».

Δραμάτιον τρίπρακτον, εἰς στίχους ποικίλους, ἐπὶ τῇ βάσει λαϊκῆς παραδόσεως τῶν Προικονησίων, μετὰ πολλῆς σπουδῆς γεγραμμένον.

Ὁ πλοίαρχος Ἀριστέας ἐρᾶται τῆς Ἀρτακηνῆς Χρυσούλας, ἣν καὶ νυμφεύεται παρὰ τὴν συγκατάθεσιν τῆς μητρός του Κρουστάλλως. Ἀμα δὲ τῇ ἀναχωρήσει αὐτοῦ εἰς τὴν ξενιτεῖαν ἡ πενθερὰ Κρουστάλλω μισοῦσα τὴν νύμφην καθιστᾷ ποιμένα τῶν προβάτων τοῦ οἴκου, ἀφοῦ τὴν ἠνάγκασε νὰ ἐνδυθῇ ἀνδρικήν περιβολὴν καὶ κείρῃ τὴν κόμην της. Ὁ Ἀριστέας ἐπιστρέφων ἐκ τῆς ξενιτείας ἀναγνωρίζεται μετὰ τῆς συζύγου του, ἡ δὲ πενθερὰ ἀποθνήσκει ἐξ ἀποπληξίας.

Ἐπαινετὸς εἶναι ὁ συγγραφεὺς διὰ τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ ὅπως δραματοποιήσῃ δημῶδη τῆς πατρίδος του παράδοσιν καὶ ἀλλαχοῦ ἀπαντῶσαν· ἀτυχῶς ὅμως ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου ὅλως ἀτυχῆς καὶ ἀπειρότεχνος· ἡ γλῶσσά του εἶναι μὲν ζωηρὰ δημοτικὴ, ἀλλὰ κατέρχεται καὶ εἰς χονδροειδεῖς βαναυσολογίας,

ἃς δὲν δύναται τις ν' ἀκούσῃ ἢ καὶ ἀναγνώσῃ ἀκόμη ἂν μὴ βύσῃ τὰ ὦτα καὶ τὴν ρίνα (πρβλ. Πραξ. Α. σκην. 5' καὶ 7').

Ὑπερέχουσι τῶν ἀνωτέρω δραμάτων τὰ ἐξῆς τρία :

6ον Τὸ ἄνευ τίτλου

σταλὲν εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα τετράπρακτον ἔργον, ὅπερ πάντως θὰ ὠνομάζετο *Θεόφιλος ἢ Κασιανή*.

Τὸ ἔργον τοῦτο προφανῶς συνειάχθη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀρτίως δημοσιευθέντος μυθιστορήματος «Κασιανή», ἐξ οὗ παραλαβὼν τὰ κυριώτατα μέρη ἐστιχούργησεν ὁ συγγραφεὺς εἰς τριμέτρους ἱαμβικούς, ὧν πολλοὶ ὑπέρμετροι, χωλοὶ καὶ χασμωδιώδεις. Τὸ δρᾶμα στερεῖται τοῦ ἀπαιτουμένου μεγέθους καὶ τῆς προσηκούσης ἐπιβολῆς· ἡ δὲ πλοκὴ καὶ λύσις αὐτοῦ ἄτεχνος καὶ ἄνοστος καὶ ὑπὸ σκηρικὴν δ' ἐποψίν πολὺ πενιχρόν. Ἡ γλῶσσά του δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη σοβαρῶν ἀμαρτημάτων¹.

Εἶναι πολὺ λυπηρὸν ὅτι ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ, ὡς καὶ ἐν τῷ πολυθορύβῳ μυθιστορήματι τῆς Κασιανῆς, σχεδὸν ἐκπορνεύεται τὸ ἰδεῶδες σωματικὸν καὶ ψυχικὸν κάλλος τῆς πολυμνήτου καὶ ἀθανάτου παρθένου, ἣτις ἀποτυχοῦσα τῆς βασιλείας, διετέλεσεν ἄχραντος μέχρι τέλους τῆς βασιλείας της, ἀσχοῦσα καὶ φιλοσοφοῦσα καὶ Θεῷ μόνῳ ζῶσα, ὡς βεβαιοῦσιν οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι, καὶ ἣτις ἀναμένει τὸν ἄξιον δραματοουργόν της, ὡς εἶχεν εἶπει καὶ ὁ ἀοίδιμος Δ. Βερναρδάκης, ἀνεπιτυχῶς ἐν τῇ νεανικῇ του ἡλικίᾳ δραματουρήσας τὴν «Εἰκασίαν».

7ον «Ὁ Καλλιτέχνης».

Δρᾶμα τρίπρακτον, μετ' ἐπιλόγου εἰς στίχους πολιτικοῦς ἀνομοιοκαταληκτοῦς· ἡ σκηνὴ ἐν Κερκύρᾳ.

Κυρία ἰδέα τοῦ δράματος εἶναι ἡ ἐν τῇ ἀνισότητι τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἀνύψωσις τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀτόμου ὑπεροχῆς ὑπεράνω τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐγενείας. Ὁ πλούσιος Στέφανος μνηστεύει, τῇ συγκαταθέσει καὶ τῆς συζύγου του, τὴν θυγατέρα Ἰου-

1. ὠφέλεις (πολλαχοῦ ἀντὶ ὠφέλιμον).— μὲ ἰδοῦ.— τὸν ἐκλείσον.— οὐδόλως μοὶ ὠφέλησαν.— καθὼς διέταξον.— δὲν ἔπαυσον.— ἔγεινον.— ἀντεμείφθη.— κλωνεῖ, ἐκλώνισε.— βυθῆσωσι.— ἐνήργησον.— πρόσεξον οὐδεὶς οὐδὲν νὰ μάθῃ.— ἐκεῖνο ποῦ διέταξον ἐκεῖνο καὶ θὰ κάμω.— νὰ μ' ἡμπορήσῃ.— σκέφθητι οὐχ ὑποκείμενος εἰς τὴν ὁρμήν.— πέσασα εἰς τὸ μῖσος.— πρᾶξον τοὺς πόθους μου.— ὑπὲρ τῶν ἐπιγείων νόμων (=ὑπεράνω τῶν).

στίνην μετὰ τοῦ εὐπατρίδου φίλου του Ἀλέξανδρου. Ἡ Ἰουστίνη ὁμως ἀποκρούει τὴν ἀπόφασιν τῶν γονέων, ὅπερ ἀναγκάζεται ν' ἀνακοινώσῃ μετὰ λύπης του ὁ πατὴρ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, παρ' οὗ μανθάνει μετὰ φρίκης ὅτι ἡ Ἰουστίνη ἐρᾶται ἐνὸς πτωχοῦ ζωγράφου *Φραγκίσκου*, πρὸς τὴν τέχνην τοῦ ὁποίου ὡς καὶ πρὸς πάντας τοὺς καλλιτέχνας μεγίστην ἀπέχθειαν αἰσθάνεται ὁ Στέφανος. Ὁ ἀποτυχὼν τοῦ πλουτοφόρου συνοικεσίου Ἀλέξανδρος προσβληθεὶς καταφεύγει παρὰ τῷ δεινῷ ξιφομάχῳ φίλῳ του Ἀντωνίῳ, ὃν πείθει, διὰ χρηματικῶν ὑποσχέσεων, ὅπως μονομαχῶν μετὰ τοῦ ζωγράφου τὸν φονεύσῃ. τὴν δὲ πρὸς μονομαχίαν εὐκαιρίαν παρεσκεύασε δι' ἐπίτηδες δοθέντος χοροῦ προσωπιδοφόρων εἰς ὃν προσῆλθε καὶ ἡ Ἰουστίνη, σταλεῖσα ὑπὸ τῶν προσκληθέντων γονέων τῆς τῇ συνοδείᾳ τοῦ φίλου Ἀντωνίου, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ ζωγράφος ἐραστής, κληθεὶς διὰ πλαστῆς ἐπιστολῆς ἐκ μέρους δῆθεν τῆς ἐρωμένης. Ἀλλ' ἐν τῇ μονομαχίᾳ ὁ ζωγράφος φονεύει τὸν τε Ἀντώνιον καὶ τὸν Ἀλέξανδρον, ἐξ οὗ ὁ καταδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ Στεφάνου συλλαμβάνεται καὶ ρίπτεται εἰς τὴν εἰρκτὴν. Ἡ Ἰουστίνη ἀσθενεῖ θανασίμως ἀναπολοῦσα τὸν ἐραστὴν ζωγράφον, μεθ' οὗ, ἀποφυλακισθέντος, ἀποφασίζουσιν οἱ γονεῖς—τῆς μητρός πολὺ πρότερον συγκατατεθείσης—ὅπως νυμφεύσωσι τὴν πάσχουσαν κόρην των. Ὁ ζωγράφος ἐπανερχεται παρὰ τῇ κλινῇ τῆς Ἰουστίνης μεθ' ἧς ἀνταλλάξας συμπαθεῖς λόγους ἀναχωρεῖ ἄπελπις βλέπων αὐτὴν διανύουσαν τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς φθίσεως. Τούτοις ἀκολουθεῖ ἐπίλογος τοῦ δράματος καθ' ὃν ὁ ζωγράφος θρηνηλογῶν ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ του πρὸ τῆς εἰκόνης τῆς ἐρωμένης του Ἰουστίνης δέχεται τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ πλουσίου πατρός της Στεφάνου ζητοῦντος ν' ἀγοράσῃ ἀντὶ ὅσουδῆποτε ποσοῦ τὴν μόνην ὑπάρχουσαν εἰκόνα τῆς θυγατρὸς του Ἰουστίνης, ἧς τὸν θάνατον νῦν μανθάνει ὁ ἀτυχὴς ἐραστής ζωγράφος, ὅστις συγκατατίθεται νὰ δώσῃ τὴν εἰκόνα, ἣν αὐτὸς ἐκαλλιτέχνησεν, εἰς τὸν Στέφανον, ζητῶν ὡς ἀντάλλαγμα τὸ ἥμισυ τῆς περιουσίας ἐκείνου πρὸς ἱδρυσιν ἀσύλου καλλιτεχνῶν. Ὁ Στέφανος συγκατατίθεται εἰς τοῦτο ὑπογράφων καὶ σχετικὸν ἔγγραφον, ὃ δὲ ζωγράφος ἀπέρχεται εἰτα ὅπως αὐτοκτονήσῃ εἰς τὸν τάφον τῆς ἐρωμένης του.

Ὁ μῦθος τοῦ δράματος τούτου ἐνδιαφέρων καὶ ἡ ἔφεσις τοῦ συγγραφέως πρὸς ἀνάπτυξιν

αὐτοῦ ἐπαινετὴ. Ἀτυχῶς ὁμως ἡ ἐκτέλεσις καὶ συνάρθρωσις ἐνέχει ποικίλα μειονεκτήματα. Τὸ δραματικὸν στοιχεῖον φαίνεται ἄτονον καὶ ἀσθενές. Οἱ διάλογοι πολλάκις μονότονοι καὶ σχοινοτενεῖς· ἐν ταῖς ἐπανειλημμέναις ἐπισκέψεσι τῆς Ἰουστίνης εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ ζωγράφου καὶ τοῖς παραπόνοις αὐτῆς κατὰ τοῦ πατρός της παρατηρεῖται πολλὴ πεζολογία, κοινοτοπία καὶ θεατρικὴ ἀπειρία. Ἐπίσης καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ ἀποχωρισμῷ τῶν ἐραστῶν ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς ἀνεπιτυχῶς ἐπειράθη νὰ μιμηθῇ τὸν ἐν τῷ Ἀρχισιδηρουργῷ (*Maître de Forges*) τοῦ Ohnet ἀποχωρισμὸν τοῦ *Φιλίππου* καὶ τῆς *Κλαίρης*. Καὶ ὁ ἐπίλογος δέ, ὅστις ἐνέχει καλὴν ιδέαν, χαλαρώτατα συνδέεται μετὰ τοῦ δράματος. Πολλῷ ὁμως μείζονα πλημμελήματα ἐνέχει ἡ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως, ἥτις εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον καθαρεύουσα ἀκατάστατος, ἀνορθοεπής, στρυφνὴ καὶ κακόζηλος, καὶ ἡ στιχουργία, οὕσα ἄτεχνος καὶ πού μὲν χασμωδιώδης, πού δὲ μετὰ συνιζήσεων.

8ον «*Ἡ θεία πρόνοια*».

Δράμα εἰς πράξεις τρεῖς, ἐν πεζῷ λόγῳ.

Ὁ υἱὸς τοῦ χαρτοπαίκτου *Καραμανώλη Ἰωάννης*, περιελθὼν εἰς διάσταςιν πρὸς τὸν πατέρα του ἀναχωρεῖ τῆς πατρικῆς ἐστίας, εἰς Ἀμερικὴν, τῶν οἰκείων ἀπολεσάντων ὅλως τὰ ἔχνη αὐτοῦ. Μετὰ πάροδον εἰκοσαετίας πληροφορηθεὶς παρὰ μεταναστῶν ὅτι ἡ ἀδελφή του, ἣν εἶχεν ἀφήσει τετραετῇ, διατελεῖ εἰσέτι ἄγαμος, ἐνθυμεῖται καὶ τὸν παλαιὸν φίλον του *Λύσανδρον Χαλίκην*, δικηγόρον ἔγγαμον, πρὸς ὃν ἀγγέλλων τὰ καθ' ἑαυτὸν τον παρακαλεῖ νὰ φροντίσῃ περὶ ἀποκαταστάσεως τῆς ἀδελφῆς του *Λευκῆς*, ἧς θὰ στείλῃ τὴν προῖκα, πλούσιος γενόμενος ἐν Ἀμερικῇ, νὰ γνωρίσῃ δὲ καὶ εἰς τοὺς γονεῖς του ὅτι ζῇ. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἀκούσας ἀναγινωσκομένην ὁ ἐμπορομεσίτης *Πέτρος Μαριδάκης*, δηλοῖ ὅτι αὐτὸς ἀναλαμβάνει νὰ νυμφευθῇ τὴν *Λευκὴν*, ἣν θὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ πατρός της *Καραμανώλη*. Ὁ *Λύσανδρος* ὁμως τὸν ἀποτρέπει λέγων ὅτι ἐκεῖνη εἶναι ἤδη μεμνηστευμένη μετὰ τοῦ φίλου τοῦ *Λαμπρινοῦ*, ἀλλὰ καὶ ἂν μὴ ἦτο αὐτὸς ὡς ἐντολοδόχος τοῦ ἀδελφοῦ της θ' ἀπειδοκίμαζε τὸ μετὰ τοῦ *Μαριδάκη* συνοικεσίον. Ὁ *Μαριδάκης* ἀκούσας ταῦτα φεύγει σφόδρα κεχολωμένος. Ἐκ τοῦ διχλόγου τῶν ὑπηρετῶν τοῦ *Καραμανώλη* γίνεται γνωστὸν ἐν τῇ

Β' πράξει τοῦ δράματος, ὅτι ὁ Λύσανδρος Χαλίκης ἐδολοφονήθη ὑπὸ ἀγνώστων καὶ ὅτι συνελήφθη ὡς ὑποπτος ὁ φίλος του Λαμπρινός, ἐραστὴς τῆς Λευκῆς, ἣν ἐζήτησε παρὰ τοῦ πατρὸς τῆς εἰς γάμον ὁ πραγματικὸς μὲν ἀλλ' ἀγνώστος δολοφόνος τοῦ Χαλίκης, ὁ Μαριδάκης. Ὁ πατήρ συγκατατίθεται νὰ δώσῃ τὴν Λευκὴν σύζυγον εἰς τὸν Μαριδάκην, ἐκείνη ὅμως ἀντιτάσσει ἐπίμονον ἄρνησιν, συμφωνούσης καὶ τῆς μητρὸς τῆς. Ὁ Μαριδάκης ἐν τῷ μεταξὺ ἀλληλογραφεῖ μετὰ τοῦ ἐν Ἀμερικῇ *Ἰωάννου* διὰ πλαστῶν ἐπιστολῶν προερχομένων δῆθεν ἐκ μέρους τοῦ Λυσάνδρου καὶ τῆς Λευκῆς, δι' ὧν τῷ συνίστα ἑαυτὸν ὡς γαμβρὸν του. Ὁ Ἰωάννης πιστεύσας ἤρχισε νὰ στέλλῃ τὴν προῖκα εἰς τὸν Μαριδάκην, ὅστις ἐπιμένει νὰ τελέσῃ πλέον τοὺς γάμους του μετὰ τῆς ἀποκρουούσης αὐτὸν Λευκῆς, ἣν πειρᾶται νὰ πείσῃ παρέχων πλαστὰς ἀποδείξεις, ὅτι ὁ ἐν τῇ φυλακῇ παλαιὸς ἐραστὴς τῆς εἶναι ὄντως ὁ δολοφόνος τοῦ Λυσάνδρου. Εἰς τὴν τέλεσιν τῶν γάμων ἐκβιάζει καὶ ὁ πατήρ τῆς τὴν Λευκὴν, ἥτις μὴ συγκατατιθεμένη ἀποφασίζει ν' αὐτοκτονήσῃ. Κατὰ τὴν κρίσιμον ὅμως ταύτην στιγμὴν ἐμφανίζεται ὡς ἀπὸ μηχανῆς θεὸς ὁ ἐξ Ἀμερικῆς ἀδελφός, ὅστις ἐμποδίζει αὐτὴν· γίνεται δὲ ἡ μετ' ἐκείνου ἀναγνώρισις καὶ οὕτως ἐπέρχεται ἡ λύσις τοῦ δράματος διὰ τοῦ γάμου τῆς Λευκῆς μετὰ τοῦ ἀδίκως φυλακισθέντος ἐραστοῦ τῆς Λαμπρινοῦ καὶ τῆς συλλήψεως καὶ τιμωρίας τοῦ δολοφόνου καὶ ἀπατεῶνος Μαριδάκης.

Τὸ δράμα τοῦτο εἶναι σύντομον· ἔχει διάλογον κατὰ τὸ πλεῖστον λογικὸν μὲν καὶ σαφῆ ἀλλ' ἄνευ ἐξάρσεως, ἐννοίας δὲ κοινᾶς καὶ πολλαχοῦ τετριμμένης. Βεβιασμένη καὶ ἄτεχνος πολὺ φαίνεται ἡμῖν ἡ Γ' πράξις, ἐν ἣ καὶ ἡ ἀπότομος ἐμφάνισις καὶ ἀναγνώρισις τοῦ ἐξ Ἀμερικῆς ἐπιστρέφοντος ἀδελφοῦ μετὰ τῆς ἀδελφῆς, καθ' ἣν στιγμὴν ἡτοιμάζετο ἐκείνη ν' αὐτοκτονήσῃ· καὶ τὰ παρεπόμενα δὲ ἀψυχολογῆτως ἐξελίσσονται· ὁ ἀδελφός, προτοῦ ἰδῇ τοὺς γονεῖς αὐτοῦ ἀκόμη καὶ τὸν πατριὸν οἶκον, σπεύδει ἀμέσως εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀστυνομίας, παραγγέλλων τῇ ἀδελφῇ νὰ κρατήσῃ τὸν δολοφόνον καὶ ἀπατεῶνα Μαριδάκην, ἕως οὗ ἔλθῃ αὐτὸς μετὰ τῶν ἀστυνομῶν, ἐνῷ ἡδύνατο καὶ ἡ χαρὰ τῶν γονέων ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ τοῦ ὡς ἀπολωλὸτος θεωρουμένου υἱοῦ νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ ὁ γάμος τῆς ἀδελφῆς, ὡς καὶ ἡ σύλληψις καὶ τιμωρία τοῦ

Μαριδάκη νὰ διεξχθῶσιν ἐντεχνότερον, ἐκτὸς ἂν ὁ συγγραφεὺς ἐνόμισεν ὅτι οὕτω χαρακτηρίζει ἐπὶ τὸ ἀμερικανικώτερον τὸ ἦθος τοῦ ἀδελφοῦ, ὅπερ ὅμως ἀπίθανον. Ἡ γλῶσσα τοῦ ἔργου καθαρὰ καὶ ὁμαλὴ· ἀπαντῶσιν ὅμως κακὸς ζήλοί τινες ἐκφράσεις καὶ ἱκανὰ γραμματικὰ λάθη¹. Ὁ συγγραφεὺς συστηματικῶς καταργεῖ τὴν ὑπογεγραμμένην καὶ ἐκ τῆς ὑποτακτικῆς.

Ἀνώτερα τῶν ἤδη ἐξετασθέντων δραμάτων εἶναι τὰ ἐπόμενα ἔξ, ἐνέχοντα ἀρετὰς ἄλλα μὲν πλείονας, ἄλλα δὲ ἐλάττονας, πάντα δ' ἐμφαίνοντα προσπαθείας πρὸς συγγραφὴν ἀρτίων κατὰ τὸ δυνατόν δραματικῶν ἔργων.

9ον «*Ἡ δολοφόνος*».

Δράμα κοινωνικὸν σύγχρονον εἰς πράξεις τρεῖς, ἐν πεζῷ λόγῳ, ἐσπευσμένως καὶ δυσδιαγνώστως ἀντιγεγραμμένον. Ἡ σκηνὴ αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις.

Ἡ *Λέλα* χειράφετος καὶ μονογενὴς κόρη τοῦ πλουσίου χρηματιστοῦ *Πορφύρη*, ἐρᾶται ἑμμανῶς τοῦ χρηστοῦ ὑπαλλήλου τοῦ πατρὸς τῆς *Φαίδωνος*, ὅστις ἀποκρούει τὸν ἔρωτά της, ἀναγκαζόμενος νὰ τῇ ὁμολογήσῃ ὅτι ἔχει δεσμευθῇ δι' ὑποσχέσεων πρὸς ἄλλην—τὴν *Βιόλαν*, κόρην οὐχὶ εὐπορον, ἥτις ἀνταγαπῶσα αὐτὸν ἀπέρριψε τὰς περὶ γάμου προτάσεις τοῦ παρήλικος πλουσίου *Μερμύρα*, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ἀπόρων γονέων τῆς. Ἡ *Λέλα* πνέουσα μένεα κατὰ τοῦ περιφρονήσαντος τὸν ἔρωτά της *Φαίδωνος*, διαβάλλει αὐτὸν παρὰ τῷ πατρί τῆς, ὅστις πάραυτα ἀπέλυσε τὸν νέον τῆς ὑπηρεσίας του ἀναπο-

1) Θὰ τὸν ἐστέλλατε τοὺς μάρτυράς σας, θὰ ἐξελέγετε τὸ ξίφος καὶ ἐν κανονικωτάτῃ μονομαχίᾳ θὰ τὸν ἐδιορθώνατε. — ὅπως κάλλιον ἐμοῦ γνωρίζετε... ὡς συνάδελφός μου δὲ ποῦ εἶναι. — ὡς ξάπλωνες λιγάκι νὰ σε περάσῃ. — Πόσος φορὸς πιασθήκανε καὶ τοῦ τὰ δίνῃς. — ἐν τῇ ἐπιστολῇ σου ὡς κυριώτερον μέλημα σου φωρᾶται ἡ ἀποκατάστασίς μου. — αἰρουμένης τῆς αὐλαίας (ἡδὺς). — Ἄλτ, ποῦ μᾶς τὴν πᾶς τὴν κλάρα (φρ.). — Εἶχε υἱὸν καὶ ἐπειδὴ τόσον καιρὸν τὸν εἶχον χαμένον, ἀφοῦ τὸν εἶχε διώξει, καὶ ἐκεῖνος δὲν ἔδειχνε σημεῖον ζωῆς.

Κατάχρησις τῆς μετ' αἰτιατικῆς συντάξεως τῶν ρημάτων: Μόνον ποῦ τὸν ἀντιλέγω πότε πότε. — δὲν με ἀπῆντησε (ἀντὶ μοι), τὸν ἐπρότεινα μονομαχίαν — θὰ τὸν δώσω καὶ τὴν εἶδῃς. — νὰ τὴν δεῖξω καὶ ἐγὼ (φρ. ἀπειλ.) θὰ με κακοφανῇ. — τὸν ἔγραφα νὰ φροντίσῃ. — Προτιμώτερον. — πανηγυρίζει. — ἄρα καὶ ἄρα συγγέονται. — ἄρα γε. — σημένει. — καννένα. — μεθ' ὀργῆς. — συνάλαγμα.

λόγητον· οίστρήλατος δὲ ἡ ἔκφυλος κόρη ἔρχεται εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Βιόλας, ἐνθυμηθεῖσα ὅτι ἦτο ἀρχαία συμμαθήτριά της, μεθ' ἧς ὁμως οὐδεμίαν σχέσιν εἶχε μέχρι τοῦδε, καὶ ἱκανὰ περὶ χειραφείας εἰποῦσα εἰς τὴν σεμνὴν κόρην, μανθάνει ὅτι ἐπίκειται ὁ γάμος τῆς Βιόλας μετὰ τοῦ Φαίδωνος. Ἐκεῖ εὐροῦσα εὐκαιρίαν ρίπτει φάρμακόν τι εἰς τὸ τεῖόν της καὶ τὴν δηλητηριάζει, μεθ' ὃ ἐπισκέπτεται τὸν Φαίδωνα ἐν τῇ οἰκίᾳ του ζητοῦσα συγγνώμην διότι τὸν ἐσυκοφάντησεν εἰς τὸν πατέρα της· ματαιῶς δὲ προσπαθήσασα νὰ τὸν μεταπείσῃ εἰς τὸν ἔρωτά της ἀπέρχεται. Τὸν θάνατον τῆς Βιόλας ἀγγέλλει τῷ Φαίδωνι ὁ πιστὸς φίλος του Πέτρος, ὅστις τὸν παραλαμβάνει ἄπελπιν εἰς τὴν κηδεῖαν τῆς μνηστῆς του, μεθ' ἣν ἐπανέρχεται οἰκαδὲ ἐν μανιώδει καταστάσει ὁ Φαίδων, εἰς μάτην δ' ἡ μήτηρ του Μάρθα προσπαθεῖ νὰ τὸν πρᾶνῃ καὶ μάθη τὸ καταβιβρῶσκον τὴν ψυχὴν του αἷτιον. Μετ' ὀλίγον ἐπισκέπτεται τὸν Φαίδωνα ὁ τέως προϋστάμενός του Πορφύρης, ζητῶν συγγνώμην διότι ἐπίστευσεν εἰς τὴν συκοφαντίαν τῆς κόρης του Λέλας, ἣτις νῦν, λέγει, εὐρίσκεται ἐν τῇ εἰρκτῇ, κατηγορηθεῖσα ὡς δολοφόνος τῆς Βιόλας, παρακαλεῖ δ' αὐτὸν νὰ εὕρωσι τρόπον πρὸς σωτηρίαν της. Ὁ Φαίδων τὸν ἀτενίζει ἀγρίως καὶ ἡλιθίως· ἐξεληθόντος δὲ τοῦ Πορφύρη μετὰ τῆς Μάρθας πρὸς εὐρεσιν ἱατροῦ ὁ Φαίδων νομίζων ὅτι βλέπει ἱπταμένην εἰς τὰ οὐράνια καὶ καλοῦλοῦσαν αὐτὸν τὴν Βιόλαν αὐτοκτονεῖ. Φθάσασα ἡ δυστυχὴς τοῦ μῆτηρ πίπτει ἀναίσθητος, ὁ δὲ Πορφύρης ἀπελπιστικῶς ὑψοῖ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανόν.

Τὸ δράμα δὲν στερεῖται ἀρετῶν ὡς πρὸς τὴν ἡθογραφίαν καὶ τὴν καθαρότητα τῆς γλώσσης. Εἶναι ὁμως συντομωτέρα τοῦ δέοντος ἡ ἐξέλιξις του καὶ παρουσιάζει ἱκανὰς τεχνικὰς ἀτελείας, μονοτονίαν ἀπὸ σκηνηκῆς ἀπόψεως, πολλοὺς δὲ κοινούς τόπους ἐν τοῖς διαλόγοις. Λίαν βεβιασμένα φαίνονται τὰ τῆς ἐπισκέψεως τῆς Λέλας εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Βιόλας καὶ ἡ δηλητηρίασις, ὡς καὶ τὰ κατὰ τὴν μανίαν καὶ τελευτὴν τοῦ Φαίδωνος, πρὸς ὃν ἡδύνατο νὰ προστρέξῃ καὶ ὁ πιστὸς αὐτοῦ φίλος Πέτρος· ἀτυχὴς δὲ καθ' ὅλα ἡ λύσις τοῦ δράματος ἐν ᾧ βλέπομεν ἀδίκως καὶ σκληρῶς τιμωρουμένους τρεῖς ἀθώους. Τοιαύτην τιμωρίαν ὁ Ἀριστοτέλης χαρακτηρίζει οὐχὶ φοβερὰν οὐδὲ ἐλεεινὴν, ἀλλὰ μιανάν. Δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένον τὸ ἔργον καὶ

ἀνακριθειῶν καὶ κακοζήλων τινῶν ἐκφράσεων καὶ ἀνορθογραφιῶν¹.

10^{ον} «*Εὐκόνες*».

Δράμα κοινωνικὸν εἰς πράξεις τρεῖς, ὑπὸ τὸ ῥητὸν «Σπεῦ· δε βραδέως» ἐν πεζῷ λόγῳ.

Ὁ πλούσιος, ὠραῖος καὶ ἀνεπτυγμένος ἀλλ' ἔκφυλος νέος *Κικῆς*, καίτοι ἔχει σύζυγον νεαρὰν καλλίμορφον, μεμορφωμένην καὶ εὐγενοὺς καταγωγῆς, τὴν *Οὐρανίαν*, καὶ τέκνα, ἐν τούτοις καταλείπει τὴν οἰκογενειακὴν ἐστίαν πολλάκις, μεταβαίνων εἰς τὸν οἶκον τῆς παλλακίδος *Λευκῆς*, ἧς ἐρᾶται. Ἡ σύζυγός του τῇ προτάσει τῆς ἐξ Ἀμερικῆς ἐλθούσης χειραφέτου φίλης της *Λίλιαν*, ἀκολουθουμένης ὑπὸ τοῦ γραμματέως της *Μενελάου*, καὶ τῇ ἐγκρίσει τοῦ φίλου τῆς οἰκογενείας *Ορέστου*, γέροντος κοινωνιολόγου, μεταβαίνει μετ' αὐτῶν πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ *Κικῆ* εἰς τὴν οἰκίαν τῆς παλλακίδος του. Πείσαντες δὲ διὰ φιλοδωρημάτων τοὺς ὑπηρετάς τῆς οἰκίας εἰσέρχονται καὶ κρύπτονται ἐν αὐτῇ· ἐπειδὴ δ' ὁ *Κικῆς* μετὰ τῆς ἐρωμένης καὶ ἄλλων προσκεκλημένων συνευθυμεῖ εἰς τὸν κῆπον τῆς οἰκίας, οἱ εἰσελθόντες μένουσιν ἐν τῇ αἰθούσῃ ἐξ ἧς παρακολουθοῦσιν ἀθέατοι τοὺς διασκεδάζοντας, ἀναπτύσσοντες ἐν ταύτῃ κοινωνικὰ ζητήματα καὶ δὴ τὸ τοῦ ἔρωτος, εἰσηγουμένης πάντοτε τῆς ἀμερικανίζουσας *Λίλιαν*. Μετ' οὐ πολὺ ἀνέρχεται ὑπηρετής, ὅστις ἀγ-

1. *Λέλα*... «καὶ τινες ἄλλοι φιλόσοφοι καὶ στωϊκοί, οἱ ὅποιοι ἀποκαλοῦσι τοὺς αὐτοκτονοῦντας δειλοὺς καὶ παράφρονas».

... «εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ συνάψῃ σχέσεις μετὰ τινος νέας τὴν ὁποίαν ἠγάπα καὶ ἀντηγαπᾶτο».

Φαίδ. Ὀλίγοι μῆνες ὑπελείποντο αὐτῷ πρὸς τοῦτο καὶ ἀνέμενεν ἐναγωνίως τὴν ὥραν ταύτην.

Φαίδ. ἔθιτο τέρμα εἰς τὴν ζωὴν του... Δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχῃ γυναῖκα ἐρῶσα ἀληθῶς καὶ ἄνευ συμφέροντος.

Ἡ φύσις ἐπρόκλισε τόσον τὸν ἄνδρα ὅσον καὶ τὴν γυναῖκα μετὰ τὰς αὐτὰς ὁρμὰς καὶ τὰς αὐτὰς ἀδυναμίας καὶ ἐν τούτοις ἡ γυνὴ ὑπερτέρα ἀναδεικνυομένη καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως καταστέλλει ταύτας.

Φαίδ. Ἐχω ὑποχρεώσεις ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον αὐτόν.

Μάρθα. Τί θ' ἀπογίῃς ἡ τάλαινα ἀν πάθῃ τίποτε τὸ παιδί μου;

Φαίδων. «Οἱ γονεῖς καὶ οἱ συγγενεῖς της ἔκλαιον καὶ ἐγὼ ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου πέθανε, δὲν ἤμουν τίποτε κοντά της».

ἀνάκλιωδρον (πολλάκις). — μάλ्लιστα — προσπαθοῦμαι. — θὰ ἐδιορθώωντο. — πυρεττός — χρουιταλένιος. — προσκολῶν. — ἀποθῶν. — ἔχουμε τὰ apré midi μας. — μπισκότα,

γέλλων ὅτι ἀναβαίνει τις εἰς τὴν αἴθουσαν, τοὺς παρακαλεῖ νὰ ἐξέλθωσι καὶ κρυβῶσιν, ὅπερ καὶ ποιοῦσιν, ἐκτὸς τοῦ Μενελάου κρυπτομένου προχείρως ὑπὸ τινα τράπεζαν. Εἰσέρχεται ἡ παλλακὶς Λευκὴ μετὰ τινος ἐκ τῶν προσκεκλημένων ἐν τῇ εὐωχίᾳ τοῦ κήπου, ἐρωτοτροποῦντος· τοῦτον ἀποφεύγουσα κατόπιν προσκρούει ἐπὶ τῆς τραπέζης, ὑφ' ἣν μετ' ἐκπλήξεως ἀνακαλύπτει τὸν ἄγνωστον Μενέλαον, ὃν ὁ φίλος τῆς Λευκῆς συλλαμβάνει κραυγάζων, ἐνῶ ἐκεῖνος ἐζήτει βοήθειαν. Πάραυτα ἐμφανίζονται ὁ Ὀρέστης, ἡ Λίλιαν καὶ ἡ Οὐρανία, ἐπανερχονται δ' ἐκ τοῦ κήπου καὶ οἱ λοιποὶ προσκεκλημένοι μετὰ τοῦ Κικῆ, ὅστις ἀπροσδοκῆτως εὐρεθεὶς πρὸ τῆς συζύγου του καὶ τῶν ἄλλων, καλύπτει ἐξ αἰσχύνης τὸ πρόσωπον. Ἡ σύζυγός του προσπαθεῖ νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ ἐκ τοῦ αἵσχους ἐν ᾧ κυλίσταται, ἀλλ' ἡ παλλακὶς σύρουσα αὐτὸν τῆς χειρὸς ἀρνεῖται νὰ τὸν ἀφήσῃ, πρὸς ἐκπληξιν πάντων. Ἐπεταὶ εἶτα ἡ τρίτη καὶ τελευταία πράξις ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κικῆ, ὅστις ὁμολογεῖ τῷ γέροντι φίλῳ Ὀρέστῃ ὅτι εἶναι ἐκφυλὸς καὶ ἀχρεῖος, ζητεῖ δὲ παρ' αὐτοῦ συμβουλήν τί νὰ πράξῃ· ἐπίσης ὁ Κικῆς ὁμολογεῖ καὶ εἰς τὴν ἐρωτότροπον καὶ ἐκπεφυλισμένην μητέρα του Σμαρῶ ὅτι καίτοι ἀγαπᾷ τὴν σύζυγόν του θὰ ἐπιθύμει ὅμως νὰ εὐρίσκηται καὶ πάλιν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς παλλακίδος τοῦ Λευκῆς. Ἐν τῷ μεταξὺ εἰσέρχεται ἡ σύζυγός του Οὐρανία μετὰ πάσης τῆς δυνατῆς ἀταραξίας, βεβαιοῦσα ὅτι λατρεύει τὸν πατέρα τῶν τέκνων της. ἐν τῇ εὐτυχίᾳ τοῦ ὁποίου ἔγκειται καὶ ἡ ἀτομικὴ της εὐτυχία. Ὁ Κικῆς καίτοι ἐκπλήσσεται διὰ τὴν ἀφοσίωσιν ταύτην τῆς συζύγου του, ἥς εἶναι ἀνάξιος, δὲν λησμονεῖ τὴν παλλακίδα πρὸς ἣν ἐτοιμάζεται καὶ πάλιν νὰ μεταβῇ, ἀπαλλάσσεται ὅμως τοῦ κόπου τούτου διότι μετ' ὀλίγον ἐξελευθούσης τῆς συζύγου του ἵνα κομίσῃ αὐτῷ τὰς περὶ ἔρωτος σκέψεις της, ἃς εἶχε γράψῃ, ἐμφανίζεται ἡ παλλακὶς προσπαθοῦσα νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὸν οἶκον της τὸν Κικῆν, ὅστις τῇ εἶχεν ὑποσχεθῇ νὰ τὴν νυμφευθῇ. Ὁ Κικῆς ὁμολογησας καὶ αὐθις τὸν πρὸς αὐτὴν ἔρωτά του καὶ βεβαιώσας ὅτι μετ' ὀλίγον θὰ μεταβῇ εἰς τὸν οἶκόν της, τὴν παρακαλεῖ νὰ φύγῃ τάχιστα, ὅπερ καὶ ἔπραξεν ἡ παλλακὶς. Εἰσέρχεται ἡ Οὐρανία κατηφής, ἐρωτῶσα αὐτὸν διατί δὲν συνωδευσε τὴν κυρίαν ἀναχωρήσασαν. Ὁ Κικῆς, οἶονεὶ ἀφυπνιζόμενος, γονυπετεῖ πρὸ τῆς Οὐρανίας ἥτις

ἐν τέλει συγχωρησασα αὐτὸν συμβουλεύει νὰ εἶναι ἀξιοπρεπὴς καὶ ὑπερήφανος· ἐναγκαλίζονται ἀλλήλους μετεχόντων τῆς χαρᾶς καὶ τῶν δύο τέκνων των καὶ φωνοῦντος τοῦ Κικῆ «ἐνίκησας Οὐρανία μου θὰ μείνω μαζί σας».

Τὸ ἐλαφρὸν θεατρικὸν τοῦτο ἔργον φαίνεται πεπονημένον ὑπὸ λογίου εὐφυοῦς καὶ ἐντριβοῦς εἰς τὰ τῆς νεωτέρας θεατρικῆς κινήσεως, δι' ὃ καὶ ὑπὸ σκηρικὴν μάλιστα ἔποψιν εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπιτυχές. Δὲν ἐννοοῦμεν ὅμως κατὰ πόσον δύναται νὰ διδῇ καὶ ὠφελήσῃ τὰ ἡμέτερα ἥθη ἢ ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς σκηνῆς ἐξελίξῃς τοιούτων χαλαρῶν καὶ ξενῶν πρὸς ἡμᾶς κοινωνικῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν, καὶ κατὰ πόσον εἶναι ἀνεκτὴ καὶ ἐποικοδομητικὴ ἡ ἀτιμωρησία τοῦ ἐκφύλου καὶ διεφθαρμένου συζύγου καὶ πατρός, ὅστις τοσοῦτον ἐλαφρῶς καταρρίπτει εἰς τὸν βόρβορον τὴν ἀτομικὴν καὶ οἰκογενειακὴν του τιμὴν, καὶ ἡ ἀπάθεια τῆς προδιδομένης συζύγου, ἥς πολὺ ἀπίθανον καὶ ἀψυχολόγητον εὐρίσκομεν τὸν χαρακτῆρα. Χαλαρὰ φαίνεται ἡ σύνδεσις τῆς Α' πράξεως πρὸς τὰς ἐπομένας, βεβιασμένη δὲ ἡ εἴσοδος τῆς παλλακίδος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐγγάμου ἐραστοῦ της, καὶ ἀπότομος ἡ ἀπομάκρυνσις τῆς Λίλιαν, τοῦ Ὀρέστου καὶ τῆς ἐκφύλου πενθερᾶς, τῆς ἐρωτοτροπούσης μετὰ τοῦ Μενελάου, οὗ ἀμυδρῶς διαγράφεται ὁ χαρακτῆρ. Ἀσαφὲς δὲ καὶ ὁ τίτλος τοῦ δράματος. Ἡ γλῶσσα τοῦ ἔργου κατὰ τὸ πλεῖστον εὐτονος καὶ ζωνρά· ἀπαντῶσιν ὅμως καὶ ἱκανοὶ ἀνώμαλοι καὶ κακοζηλότατοι συμφυρμοὶ καθαρεύοντος καὶ δημωδεστέρου λόγου καὶ γραμματικὰ παραπτώματα¹.

1 Οἶον: Ἐγὼ μπεμπέκα μου δι' ἐσὲ περιεφρόνησα τὸ πᾶν.—νὰ σε πιάσω στὸ φάτο.—ἐγὼ ἀρέσω τοὺς τολμηρούς.—σκοπίζει τὸν ἰδρωτὰ τοῦ προσώπου του (δὲς)—ἥτις μοι διέφυγε—ἀγάπη μου σοὶ ζητῶ συγγνώμην.—Θέλω ν' ἀφομοιωθῇς μὲ μὲ καὶ μ' ἕνα σου φιλὶ νὰ φισήσῃς.—ἐνεργῇ ἐπὶ τῆς καρδίας μου... δὲν δύναμαι ν' ἀντιδράσω ἐπ' πολὺ εἰς τὸ φῶς τῶν μματιῶν σου—Εἶναι ἀδύνατον μίᾳ γυναίκα νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν δύναμιν.—δι' ἐσὲ.—τὸ ἄρωμα ὅπερ—ἀγαπίζουν.—σὲ θαυμάζω, φίλη μου, καὶ διερωτῶμαι πῶς κατορθώνης νὰ συγκαταίῃς ἐκυτὴν.—Ξεμουρουδιανες πιά.—Δὲν ἔχω καὶ ἐγὼ λίγο χατήρι; ἤδη, ὡς βλέπεις εἶμαι ἡρεμος, θέλω νὰ ξεσκάσω ἡσμονῶσα—ἡμποροῦμε νὰ μάθωμε.—νὰ γελάσω ἀπ' τὴν καρδιά—μμάτια πλήρη εὐ νίας.—ἥτις σὲ ὀλιγο ἐπιφέρει τὸν κόρον καὶ τὴν ἀπογοήτευσιν—ἐπωφελεῖσαι τῆς κουταμάρας ἄλλων.—ἕνα μόνον μπράβο.—σὲ βεβαιῶ μπεμπέκο μου.—θεμελιοῖ.—σὲ ὀλιγο θὰ με μισήσετε. Τόση εἶναι ἡ ἐν τῷ νῶ μου σύγχυσις ὥστε..

11^{ον} «Δαίμονες».

Δράμα εἰς πράξεις τέσσαρας, εἰς στίχους τριμέτρους λαμβικούς, πολὺ ἐσπευσμένως γεγραμμένον ἐπὶ χάρτου κιτρίνου καὶ λίαν δυσανάγνωστον.

Οἱ Δαίμονες Τρομῶν καὶ Σταφὰλ καὶ ἡ Νηρηΐς Φλοήλη φθονήσαντες τὸν ἔρωτα τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῆς Ἰκασίας τοὺς ἐχώρισαν ἐτοιμαζομένους νὰ τελέσωσι τὴν στέφιν των. Καὶ ἡ μὲν Ἰκασία ἄκουσα ἐγένετο ἑταῖρα πλουσίου χαρτοπαίκτη, τηροῦσα ἐν τῇ ψυχῇ τῆς φλογερὸν τὸν ἔρωτα τοῦ μνηστῆρός της, ὁ δὲ Ἡράκλειος, ἀναζητῶν αὐτὴν ἐφθασεν ἐλαυνόμενος ὑπὸ πειρασμοῦ εἰς τὴν κορυφὴν βράχου, ἐνθ' αὖτόν χρυσοῦν σταυρὸν ἀπεψάσισε ν' ἀσκητεύσῃ. Πολὺ βραδύτερον, τῇ ἐπιδράσει πάλιν τῶν δαιμόνων, μετὰ περιπετείας ἐξελισσομένης ἐν τῷ δράματι, ἀνευρίσκουσι καὶ ἀναγνωρίζουσιν ἀλλήλους ὁ Ἡράκλειος καὶ ἡ Ἰκασία, δοξάζοντες ἐπὶ τούτῳ τὸν Χριστόν.

Περὶ τὸν μῦθον τοῦτον πλέκεται δράμα ἐνέχον πολλὴν μυστικοπάθειαν καὶ καταδεικνύον εὐφάνταστον καὶ εἰδήμονα τοῦ θεάτρου συγγραφέα, ἐφ' οὗ ἐπεδράσε πολὺ ὁ Φάουστ τοῦ Γκαίτε, ὃν πολλαχοῦ μιμεῖται ὡς πρὸς τὰς εἰκόνας καὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἥθους τοῦ Ἡρακλείου, τῆς Ἰκασίας καὶ τῶν Δαιμόνων. Τὸ ἔργον παρουσιάζει μεγάλην εὐκνησίαν· ἡ στιχομυθία του ῥέει. Δὲν ὑπάρχουσιν οἱ καταπονοῦντες μονόλογοι καὶ οἱ μονότονοι διάλογοι. Ἐπιτυχῶς ἐν τῇ Α' πράξει ἐμιμήθη τὸν

ἀπὸ τόσης ὥρας κάθημαι ἐδῶ... αὐτὸ θὰ ἦτο τρέλλα... μ' αὐτὸ τὸ χέρι μου. — ἐνόμισα τῇ εὐγενεῖ ἐπεμβάσει σας — ὁ γυὸς σου εἶναι ἕνας τσακπίνης. — γιατίκα μου αἱ μαμάδες αἱ περισσότεραι διδουν. — αἱ δασκάλοι. — σὰν φυλάργυρος ὅστις χαϊδεύει σιὸ σκότος. — μαμὰ ἄφειτέ με... τὰ παιδιὰ μου. — ἡ μητέρα ἐνδείκνυται ὡς ἡ καλλιτέρα παιδαγωγός. — δὲν ἔμπορεῖ τις νὰ κάθηται ἀπ' τὸ πρωτὸ ὡς τὸ βράδυ. — Μπα γυόκα μου ἐσένα θὰ σὲ πνίξω μὲ φιλιά. — θὰ με κατελάμβανε ἀπελπισία. — αὐτὸ τὸ τίκ τὸ ὅποιον παρετηρήσατε. — καθ' ὃν χρόνον λαμβάνει χώραν ἡ προηγηθεῖσα συνδιάλεξις μεταξὺ Ὁρέστη καὶ Σμαρῶ. — μετὰ μερικὰς ἡμέρας. —

Εἶναι πολὺ ὥρα — ἐὰν ἐπεχείρη τις — νὰ εἰδῶ. — νὰ στελλετε — ἄγγελος. — πιάστικες. — Αἱ περισπώμεναι μετοχαὶ εἰς-ων ὀξυτονοῦνται: ὑπομειδιῶν, ἀκολουθῶν, φυτοβιών, παρακαλῶν, ζητῶν, μονολογῶν, διευθετῶν, παρτηρῶν, ὁμιλῶν, ὑπομειδιῶν. — Ἄσματος, λειποθυμῶ, λειπόθυμος — σπασμοδικῶς. — ἡ γυναικεῖα. — ἐστραμένα. — ἐκαλιέργουν. — ἀμφίροπον. — ἀφοσιωμένος. — τὴν ἡώ. — διεστραμένος. — ν' ἀργίση. — ἡ τελευταία βραδυὰ ποὺ συντρόγωμεν.

Σάϊλω* τοῦ Σαιξπείρου ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἑβραίου Σαμουήλ. Ἄλλ' ὁ σκοπὸς τοῦ δράματος ἀσαφὴς καὶ τὰ πράγματα ἀπίθανα καὶ φαντασιώδη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐξ οὗ καὶ δὲν δύναται νὰ συγκινηθῇ ὁ θεατὴς. Διότι, ὡς λέγει καὶ ὁ Boileau, «l'esprit n'est point ému de ce qu'il ne croit pas», συνιστῶν ὁ αὐτὸς ὅπως ἀμνηδὲν ἀπίθανον παρέχεται τῷ θεατῇ» Ἡ ἀπὸ σκηникῆς ἀπόψεως ὁμως ἐλκυστικὴ ποικιλία τοῦ ἔργου τούτου συγκρατεῖ κυρίως τὴν προσοχὴν. Μυστηριώδης μένει ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν περιπαθῶς ἀγαπωμένων Ἡρακλείου καὶ Ἰκασίας καὶ ἡ προσφυγὴ τῆς δευτέρως εἰς τὸν ἐταιρικὸν βίον· διὰ τοῦτο ἴσως ὁ ποιητὴς ἀνέμιξε τοὺς δαίμονας ἀπομιμούμενος τὰ μεσαιωνικὰ μυστήρια. Χαλαρὰ φαίνεται πρὸς τὰς ἄλλας τοῦ δράματος πράξεις ἡ πρώτη, ἥς πρόσωπά τινα, καὶ δὴ ὁ ἐραστὴς τῆς Ἰκασίας χαρτοπαίκτης Ἰάκωβος, εἰ, οὐ τὴν ἔπαυλιν ὑπόκειται ἡ Α' καὶ Δ' πράξις, ἀποτόμως ἐκλείπουσιν.

Ἡ γλῶσσα τοῦ ἔργου κατὰ τὸ πλεῖστον καθαρῆουσα μετ' ἀποκλίσεων πρὸς τὴν καθωμιλημένην οὐχὶ πάντοτε εὐαρμόστων.¹

Ἡ στιχοουργία εἶναι πολλαχοῦ πλημμελής. Στίχοι ὑπὲρ τοῦ, ἑκατὸν εἶναι χωλοὶ ἢ ὑπερμετροί, πολλοὶ δὲ χασμωδιώδεις. Ὁ συγγραφεὺς δὲν ἔλαβε φαίνεται πολὺ ὑπ' ὄψιν τὸ ἀξίωμα καθ' ὃ «δύναται τις νὰ εἶναι ποιητὴς καὶ μὴ γράφων εἰς στίχους, δὲν δύναται ὁμως νὰ λογισθῇ ποιητὴς ὁ κατασκευάζων ἀτέχνους καὶ πενιχροὺς στίχους».

Ὡς δείγμα τοῦ ἔργου ἔστωσαν αἱ δύο τελευταῖαι αὐτοῦ σκηναί.

Σκηνὴ προτελευταία τοῦ δράματος.

Σταφὰλ (δαίμων), Ἡράκλειος, Ἰκασία. — Στέφος, Μαρσύας καὶ Χάρης (ὑπηρέται τοῦ Ἰακώβου).

Στέφανος

ὦ! ἔλα Χάρη μου νὰ ἰδῇς ἔλα νὰ ἰδῇς

1. Ὁ Βελζεβούλ μὲ τσάκωσες ὁ Γαβριήλ. — τί ράπισμα μωρέ! γεμάτο. Δόξα σοι Τρομῶν. — Λυπήσου Παναγιά μου βάλ' τὸ χέρι σου — Ἡ εὐτυχία μου ἀπέπτυ φεῦ! ἂν ἤκουεν. | Μωρὲ σὲ μιὰ στιγμή, σὲ μόνον μιὰ στιγμή | ἢ διασκεδάσεις τα τσιμπούσια πέσανε | χαθήκανε τὰ πῆρ' ὁ μαῦρος διάβολος. | καὶ τάρπαξε σὰν κόνιτο. | ἔγω καὶ σὺ τὸ ξέρεις κι' ὁ Ἰάκωβος. — Ποῖος ξεύρει τώρα ἐκεῖνος ποῦ θὰ ῥαίνεται. | φυλαχισμένος μὲ τὸ νὰ ἔκλεψα. | Νὰ μὲ πηρώσετε εἰς μετρητὰ καὶ εἰς | ἀξίας εἰς τὸν φέροντα | καὶ ἔκτοτ' ἐρημίτης ξείνης δεινός. | Ἀκόμη δὲ ξημέρωσε βρὲ γαῖδαρε! | Καὶ τρῶς; ἡ ἐκκλησία ψάλλει οὐ! μπικρούλιακα.

τὴν ἔρημην καὶ δόσυχην Κυρία μας
τρελλή! τρελλή! Θεὲ τῆς καλοσύνης τῆς
θυμῆσου.

Ἡράκλειος

Καλοσύνες! τί; ἦτο καλή;

Χάρης (φθάνων)

Καλή; Θεά! Ἀγία... Ἄγγελος! Χρυσή.
Κυρία μου... μὴ ξέχασες... τὸ Χάρη σου
τὸν ξέχασες... σὰ ξένη μὲ κυτᾶζεις

Ἡράκλειος

Μή!

(σταυρώνων αὐτὴν ἐν ᾧ ὁ Μαρσύας, ὁ Στέφος καὶ ὁ Χάρης
γονατίζουν)

Θεὲ τὸ ἔλεός σου. Ἰλεως γενοῦ.

Ἰκασία (ὥσεί ἀφυπνιζομένη)

Μαρσύα! Χάρη! Στέφο! Ποῦ εὐρίσκομαι;

Ἡράκλειος

Εἰς τὰς ἀγκάλας μου ἐδῶ!... πλησίον μου!

Ἰκασία (ὁρμῶσα ἐπ' αὐτοῦ)

Ἄ! ἅ Ἡράκλειε! Σὺ εἶσαι! Πρόσεχε
τὰς φρένας μου, τὰς φρένας μου! ὦ!

Σκηνὴ τελευταία.

(Οἱ ἄνω καὶ Φλοξήλη ἐμφανιζομένη ἀποτόμως)

Φλοξήλη

Παλλακίς!

Σὺ τί ζητεῖς ἐδῶ; στὰ ἱερὰ βουνά;

Ἰκασία

Αἰ! παλλακίς; ἐγώ;

(ἐγείρεται τρέμουσα)

Μαρσύας

ὦ πλάσμα πονηρόν!...

Τί λές! Καταραμένη νᾶσαι ψεύδεσαι,
ἀναίσχυντα, ἢ παρεγνώρισες...

Χάρης (ἐγειρόμενος)

Σκληρά!

σὲ πνίγω ἂν δὲν πάρης πίσω γρήγορα
τὸ φθονερό σου λόγο...

(Μὲ ἐν κίνημα τῆς Φλοξήλης κυλίσταται κατὰ γῆς).

Ἡράκλειος

Πλάσμα φθονερό!

τὸ μῖσος τρέφεις ἐναντίον τῆς; Μακρὰν
μακρὰν μου, χάσου!

Ἰκασία (ὁρμῶσα ἐπὶ τῆς Φλοξήλης)

Ὅτι ἐξεστόμισες

ἢ θὰ τἀνακαλέσης ἢ ἀπόδειξε,

ἀλλέως φόνευσέ με, κάλλιον. Ἄχ! ἄχ!

Ἡράκλειος

(πλησιάζων λαμβάνει ἀπὸ τῆς χειρὸς τὴν ἡρώδα,
ἐνῶ διὰ τῆς ἐτέρας κρατεῖ σταυρόν).

Σὲ ἐξορκίζω ἐν ὀνόματι!...

(ἀστράπτει καὶ ἀκούεται ἰσχυρὰ βροντὴ, ἡ δὲ Φλοξήλη
πίπτει χαμαὶ ἄπνους).

Χριστέ!

Μαρσύας, Στέφος, Χάρης

ὦ! Μνήσθητί μου Κύριε!

Ἡράκλειος (ἐναγκαλιζόμενος τὴν Ἰκασίαν)

Κασία μου,

μὴ τρέμης! σκίρτα! εἰμ' ἐδῶ, πλησίον σου.

Ἐξέλιπε τὸ πνεῦμα ποῦ σ' ἐδίωκε
καὶ εἶσαι πλέον ἰδική μου. Μὴ φοβοῦ
διεσκυρπίσθη τὸ κακόν. Ὁ ἔρως μας
δοκιμασθεὶς ἐγένετο θερμότερος.

Ἰκασία

Ἡράκλειε, μανιωδῶς σὲ ἀγαπῶ,
τὸ βλέπω πλέον· τίποτε δὲν δύναται
νὰ μας χωρίσῃ. Ὁ Χριστὸς μᾶς βοηθεῖ·
τὸν δαίμονά μας τὸν κατασυνέτριψε
καὶ τώρα ἄς προσευχηθῶμεν ὅλοι μας.

Μαρσύας καὶ λοιποὶ (γονατίζοντες)

Ναὶ ἄς προσευχηθῶμεν!

Ἰκασία (γονυπετής)

ἄς δοξάσωμεν

Ἡράκλειος (γονατίζων παρὰ τῇ Ἰκασίᾳ)

τὴν κοσμοσώτειρα μεγάλην δυνάμιν του.

12ον «**Ἡ σάπιες βάρκες**».

Σχέδιον διὰ δρᾶμα εἰς πράξεις τρεῖς ἐν πεζῷ λόγῳ.

Ἡ νευροπαθὴς **Ἄννα**, σύζυγος τοῦ φιλο-
σοφοῦντος ἐμποροῦ **Τριφύλλη**, μένει διαρκῶς
ἐν τῷ οἴκῳ τῆς, κατελιγμένη ὑπὸ ἀορίστου
μελαγχολίας, προσεπαυζανομένης καὶ ὑπὸ τοῦ
νιφοστιβοῦς χειμῶνος, ἣν προσπαθεῖ νὰ θερα-
πεύσῃ ἡ φίλη τῆς **Κάκια**, χειράφετος καλλι-
τέχνις, ἄρτι ἀφικομένη ἐκ Γερμανίας. Πρὸς
τοῦτο παρεισάγει ἐντέχνως ὁ συγγραφεὺς καὶ
τὸν ἄεργον νέον **Μίρων**, ἐπιδιδῶντα ἐρωτι-
κὰς κατακτήσεις καὶ προικοθηροῦντα. Ἡ
Κάκια—ἥτις ἐκπροσωπεῖ τὰς ἀνατρεπτικὰς
τῆς κρατούσης παρ' ἡμῖν ἠθικῆς δοξασίας
τοῦ συγγραφέως, ἐμπνεομένου ἐκ τῆς φιλοσο-
φίας τοῦ **Νείτσε**—ἡ **Κάκια** βεβαιοῖ τὴν Ἄνναν
ὅτι πάσχει νόσον πνευματικὴν κληρονομικὴν,
ἣς τὴν θεραπείαν, ἕνεκα τῶν θρησκευτικῶν
καὶ κοινωνικῶν προλήψεων οὔτε κἂν νὰ σκε-
φθῇ τολμᾷ ἡ πάσχουσα. Οὕτω δὲ τῇ ἀποκα-
λύπτει ἡ χειράφετος ὅτι ἡ νόσος τῆς Ἄννης
προέρχεται ἐξ ἔρωτος πρὸς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ
συζύγου τῆς ποιητὴν **Τάκην**, ὅπερ ἐκείνη
ἀκούσασα κατὰπληκτος κατ' ἀρχὰς μὲν ἀρ-
νεῖται, λέγουσα ὅτι μόνον συγγενικὴν ἀγάπην
τρέφει πρὸς τὸν νέον, εἴτα ὁμῶς, ἐξετάζουσα

βαθύτερον τὴν καρδίαν της, ὁμολογεῖ μετὰ λυγμῶν καὶ αἰσχύνης ὅτι ἡ ἀνακάλυψις τῆς Κάκιας εἶναι ἀληθής. Ἡ Κάκια τὴν βεβαιοῖ ὅτι θὰ αἰσθανθῇ καὶ ἐκεῖνος ἀσυνειδήτως το αὐτὸ πάθος ἐν τῇ καρδίᾳ του. Πειθεῖ λοιπὸν τὴν Ἄνναν νὰ περιφρονήτῃ τὰς περλήψεις, αἵτινες τὴν καθιστῶσι δυστυχῇ, καὶ ν' ἀναχωρήσῃ μακρὰν τοῦ οἴκου της μετὰ τοῦ ἐκλεκτοῦ τῆς καρδίας της ἀνεψιοῦ Τάκη, ἀναλαμβάνουσα αὐτὴ ἡ Κάκια νὰ διευκολύνῃ τὴν ἀναχώρησίν των, ἀπασχολοῦσα τὸν Τριφύλλον, ὅς, καίπερ ἐπιδεικνύων ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν σύζυγον του Ἄνναν, ἡλεκτρίζεται ἐν τούτοις ἐκ τῶν προσποιητῶν καὶ δοκιμαστικῶν ἐρωτοτροπιῶν τῆς Κάκιας, ὑφ' ἧς χαρακτηρίζεται ὡς κοινωνιστῆς κτηνωδῶς ἐγωῖστές. Οὕτω λοιπὸν, καίτοι κατ' ἀρχὰς διστάζει ν' ἀφήσῃ τὸ τέκνον της ἡ Ἄννα, πείθεται ἐπὶ τέλους εἰς τοὺς λόγους τῆς φίλης της ὅπως ἀναχωρήσῃ μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ της εἰς τὴν χώραν τῶν φοινίκων καὶ τῆς αἰωνίου ἀνοιξέως. Καθ' ἣν ὁμως στιγμὴν ἡτοιμαζόντο πρὸς ἀναχώρησιν ἐπιστρέφει ἔξωθεν ἡ ὑπηρετρία μετὰ τοῦ τέκνου τῆς Ἄννης κλαίοντος, διότι παρασύρασα ἅμαξά τις ἐν τῷ περιπάτῳ τὸ εἶχε πληγῶσει ἐλαφρῶς, καὶ οὕτω ματαιοῦται πλέον ὀριστικῶς ἡ ἀναχώρησις, ἐκνικήσαντος τοῦ μητρικοῦ φίλτρου ἐν τῇ ψυχῇ τῆς Ἄννης, ἥτις μετ' ἀγωνίας περιθάλλει τὸ τέκνον προσκαλέσασα ἰατρόν. Ἐπανερχομένη ἡ φίλη Κάκια ἐπιτιμᾷ δριμέως τὴν Ἄνναν, διότι τοσοῦτον εὐκόλως μετέβαλε γνώμην, ἐπιλέγουσα αὐτῇ «σεῖς θ' ἀποθάνητε χωρὶς» νὰ ζήσητε· σάπιες βάρκες, δὲν εἰσθε γὰρ τὰ μεγάλα, τὰ χαρούμενα ταξειδία ἐσεῖς σᾶς βουλιάζει τὸ κύμα τὸ ἐκδικητικόν, ποῦ δὲν θὰ εὐχαριστηθῇ νὰ σας σηκώσῃ στὶς πλάτες του».

Καὶ ἐνῷ ἡ Ἄννα φοβεῖται μήπως ἀποθάνῃ τὸ τέκνον της, ὁ ἐραττῆς Τάκης συντετριμένος καὶ σοβαρὸς λέγει: «Ναὶ εἴμεθα ἡ σάπιες βάρκες ἐμεῖς! τὸ ξέρομε! . . . ἡ ζωὴ εἶναι θάνατος . . . θάνατος εἰς τὰ σκοτεινὰ καὶ ἀνήλια βάθη τῶν ὠκεανῶν τῆς δυστυχίας . . . ποῦ θὰ μας βαρύνει ἀπὸ πάνω μας αἰώνων ὀλοκλήρων ἡ ἄρνησις . . . Σάπιες βάρκες τὸ ξέρομε . . . Εἴμαι σάπια βάρκα κι' ἐγὼ . . . ἀλλὰ δὲν θὰ ζητήσω πειὰ νὰ ταξειδεύσω ἀδύνατος στὰ ἄγρια πέλαγα τοῦ πάθους καὶ τῆς παραφορᾶς . . . Ὅχι, θὰ μείνω γυρμένη στὴν ἀμμουδιὰ τὴν ἔρημην . . . στὴν ἀκροθαλασσιὰ

τῆς ὑπομονῆς θ' ἀφήσω τὰ ξεσκλείδια μου . . . νὰ μὲ χαϊδεύῃ ἀπαλὰ ὁ μπάτης μὲ τὶς πλάνες του . . . ναὶ τὶς πλάνες του . . . Ὅτι γιὰ σᾶς θὰ ᾔναι ἄρνησις τρομακτικὴ . . . παρηγοριὰ θὲ νὰ γενῇ γιὰ μένα . . . τάχατες γιὰτί; . . . ἡ ἀφοσίωσις, ὁ σεβασμός καὶ τὸ καθήκον παραδείγματα ὡραῖα κι' εὐγενῇ . . . εἶναι ἀρρώστειες . . . πλάνες κληρονομικαί . . . τὸ παραδέχομαι . . . ὅμως δὲν λείπουν νὰ στολίζουν τὴ ζωὴ μὲ τὸ ἀγνὸ τὸ μύρωμά τους . . . ἄς μὴ τὴν γιатρεύουνε . . . Θὰ κλαύσω καὶ πικρά . . . τὸ ξέρω . . . ὅμως καὶ τὰ δάκρυα μικρὸ δὲν εἶναι βάλσαμο γιὰ τὶς ἄρρωστες ψυχάς . . . ἀφοῦ νὰ γιатρευθοῦμε εἶναι ἀδύνατον, ἄς κλαύσωμε, τὸν πόνο νὰ γλυκάνωμεν . . . Θὰ φύγω ἐγὼ τώρα μακριά, πολὺ μακριά . . . κι' ἄς κλάψω κεῖ νὰ παρηγορηθῶ . . . (τοῦ ζεῖ) ἡ θεὸς μου, ἄς μείνῃ στὸ παιδάκι της . . . ἐγὼ θὰ φύγω μακριά . . . καὶ ἡ ζωὴ μου . . . ἄς μὴν γενῇ χαρά . . . ἄς εἶναι ἀνάμνησις . . . εἶναι πειὸ γλυκεῖα αὐτῇ».

Μετὰ ταῦτα ὁ Τάκης ρίπτεται ἀλλόφρων ἔξω τῆς θύρας, ἐν ᾧ ἡ Ἄννα κλαίει ἡμιλιπόθυμος, ἡ δὲ Κάκια λέγει συγκεκινημένη:

« Πῶς σᾶς λυποῦμαι καὶ τοὺς δύο! . . . τὸ ἥξερα πῶς ἦτανε δύσκολο νὰ γιатρευθῇτε . . . ἡ ζωὴ δὲν θὰ σας ἄφινε . . . δὲν θέλει αὐτὴ ἄρρώστους νὰ τὴν χαίρωνται». Ἡ δὲ Ἄννα φωνεῖ: «Πόσες φορές κανεὶς πεθαίνει ζωντανός». Μεθ' οὗ ἡ Κάκια συγκεκινημένη μέχρι δακρύων: «Ἀγκάλιασε κι' ἐσὺ τὴν ἀφοσίωσιν διὰ παντός, καὶ λησμόνα τὴν ζωὴν . . . Θάψε τὴν ὑπαρξί σου στὰ καθήκοντα καὶ μὴ ζητᾶς νὰ φτερουγίζης».

Ἐν τῇ τελευταίᾳ τέλος σκηνῇ ἔρχεται ὁ Τριφύλλης, ὁ Μίνως καὶ ὁ ἰατρός καὶ ὁ μὲν Τριφύλλης δραμῶν εἰς τὸ τέκνον παρακαλεῖ τὴν σύζυγον του νὰ μὴ στενοχωρῇται, ὁ Μίνως ἀγγέλλει ὅτι ἀρραβωνίζεται ἀπόψε μετὰ μιᾶς ἐξαδέλφης του ἐκατομμυριούχου ἐκ Ρωσίας καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ τοὺς καλέσῃ εἰς τοὺς ἀρραβῶνας, ἐν ᾧ ὁ ἰατρός βλέπων τὸ παιδίον καὶ τὴν Ἄνναν συσπωμένην λέγει, «αὐτὸ δὲν ἔχει τίποτε . . . αὐτὴ αὐτῇ . . . εἶναι ἄρρωστη βαρεῖα! . . .».

Ὁ γράψας τὸ ἔργον τοῦτο φαίνεται γνώστης τῶν νεωτέρων θεατρικῶν καὶ κοινωνιστικῶν ἐν Εὐρώπῃ κινήσεων μετὰ δυνάμεως δὲ καὶ ἐνεργείας διατυπῶν τὰς ιδέας αὐτοῦ καὶ γενναῖα ὑπισχνούμενος ἐν τῷ μέλλοντι, ἂν κατευθύνῃ τὴν φαντασίαν του εἰς ἠθικὰς καὶ αἰ-

σθητικὰς ἀρχὰς μὴ προσκρουούσας εἰς τὰ ἰδανικά τοῦ καθ' ἡμᾶς οἰκογενειακοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου. Διότι ἀτυχῶς ἐξέλεξε σαπρὰν βάσιν, ὡς εἶναι σαπρὸς καὶ ὁ συμβολικὸς του τίτλος «σάπιες βάρκες». Πάντα τὰ πρόσωπα τοῦ δράματός του ἔκφυλα, αἱ δὲ σνέψεις καὶ πράξεις αὐτῶν κατατείνουσιν εἰς ἱκανοποιήσιν πόθων ὑλικωτέρων, ἀντικειμένων πρὸς τὴν κρατοῦσαν ἠθικὴν, ἀντικειμένων δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀληθῆ δραματικὴν τέχνην, ἥτις «μόνον πρὸς τὸ πνεῦμα πρέπει νὰ ὁμιλῇ καὶ αὐτὸ μόνον νὰ τέρπη, ἐξευτελιζομένη — ὡς λέγει καὶ ὁ Girardin — ὅταν ζητῇ νὰ διεγείρῃ τὰς αἰσθήσεις». Οὕτω τὸ ἔργον τοῦτο, ὡς καὶ τὸ προηγούμενον «*Εἰκόνες*», παρεκκλίνουσι καὶ ῥητῆς διατάξεως τοῦ ἡμετέρου ἀγῶνος, ὀρίζοντος αὖτως τὸ θέμα ἢ κατὰ προτίμησιν εἰλημμένον ἐκ τῶν συνθηκῶν τοῦ νεωτέρου παρ' ἡμῖν βίου». Καὶ ἡ λύσις αὐτοῦ βεβιασμένη, ὅπερ ἀναγνωρίζων ὁ συγγραφεὺς λέγει ἐν σημειώσει του πρὸς τοὺς κριτὰς «ὅτι ἀφόρητος εἶναι ὁ (διὰ τοῦ τέκνου) ἀπὸ μηχανῆς θεός, ἀλλ' εἰς 12 ἡμέρας δὲν ἤμποροῦσε τὸ παιδί μου νὰ γεννηθῇ φυσικῶς ἄρτιον».

Παρὰ τὰ σοβαρὰ ταῦτα καθ' ἡμᾶς μειονεκτήματα τὸ ἔργον ἀπὸ θεατρικῆς ἀπόψεως κρινόμενον ἔχει πολλὰς ἀρετάς. Ἐξελίσσεται γοργῶς καὶ ἐνδιαφερόντως, ζωποιοῦμενον ὑπὸ τῶν κινήσεων τῶν δρώντων προσώπων, αἵτινες βαίνουνσι σκοπίμως. Ἐλλείπουσιν ὅλως οἱ ὀχληροὶ μονόλογοι. Καλῶς διετήρησεν ὁ συγγραφεὺς τὴν τριπλὴν ἐνότητα τοῦ τόπου, τοῦ χρόνου καὶ τῆς πράξεως, εἰ καὶ ἡ τελευταία ἠδύνατο νὰ ἔχῃ μείζονα ἔκτασι. Πολλὴν ἀπλότητα καὶ πάθος ἐν ταύτῃ ἐνέχουσιν αἱ σκηναί, καθ' ἃς ἡ Ἄννα ὁμιλεῖ μετὰ τῶν τέκνων της, παρουσιάζουσαι ἐν τισιν ἀντιστοιχίαν πρὸς ἀνάλογον σκηνὴν ἐν τῇ *Νόρα* τοῦ *Ίψεν*, οὗ αἱ ἰδέαι ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ συγγραφέως.

Ἡ γλῶσσα τοῦ ἔργου, παρὰ τὴν ζωηρότητα καὶ ἐνάργειάν της, ἐνέχει πολλὴν ἀτημελησίαν, μὴ οὕσα ἀπηλλαγμένη ἀπειροκάλων συμφυρμῶν καὶ γραμματικῶν ἀμαρτημάτων¹.

1. Οὕτω συμφέρονται τὰ: ζοῦνε, μιλάει, μιλοῦνε, γεννῆτε, ἦταν, ὑμνοῦν καὶ βλαστημοῦνε τὸν ἔρωτα, μετὰ τῶν: ὁ ἀήρ, ἡ ἐπέγουσα, οἱ ἀξιούντες. . . ἔτσι κάνουν σὰν κι' αὐτόν. — ἀντιφάσκετε πρὸς ἑαυτήν. — πρέπει νὰ ὑφίστασαι τὰς ἀναχλαστικὰς συνεπείας. — δὲν ἀκούς νὰ μιλήῃ ἄλλο παρὰ περὶ ποιήσεως, τέχνης ἰδανικῶν καὶ λοιπὰς ἀερολογίης. —

13ον «*Umana Comedia*».

Δρᾶμα εἰς πράξεις πέντε, ἔμμετρον εἰς δεκαπεντασுλλάβους ὁμοιοκαταλήκτους. Ἡ σκηνὴ ἐν Ἀθήναις.

Ὁ πλούσιος, ἄγαμος καὶ ἐξηχρεωμένος Ἀλέξανδρος παρέχει ἐν τῷ μεγάρῳ του ἐκβεβακχευμένας χορευτικὰς ἐσπερίδας μετημφισμένων ἀριστοκρατικῆς τάξεως, συνοργιζῶν μετὰ τῆς παλλακίδος του *Ερμιόνης* — χωρικῆς κόρης ἀποπλανηθείσης ὑπ' αὐτοῦ —, ἐποφθαλμιᾷ δὲ καὶ τοῦ νέου καὶ σφριγῶντος κηπουροῦ του *Γιάννη* τὴν νεαρὰν καὶ ὠραίαν σύζυγον, ὀνόματι καὶ πράγματι *Ἀγνὴν*, βοηθούμενος ἐν τοῖς καταχθονίοις αὐτοῦ σχεδίοις ὑπὸ τοῦ ἐμπίστου φίλου του *Μιμήκου* καὶ τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἀστυνομίας *Καραβία*. Τῆς Ἀγνῆς ἀποκρουσάσης τὰς ἀθεμίτους ἐρωτικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀκολάστου Ἀλεξάνδρου, ἃς καὶ ἐγγράφως καὶ προφορικῶς ἐφάνερωσεν αὐτῇ ἐπισκεφθεὶς κατ' οἶκον, χολωθεὶς ἐκεῖνος ἀποπέμπει ἐκ τῆς ὑπηρεσίας του τὸν σύζυγόν της *Γιάννην*, περιελθόντα οὕτω δι' ἑλλειψιν ἐργασίας, εἰς μεγίστην ἔνδειαν, καὶ ἀναγκασθέντα χάριν τῆς πεινώσης καὶ πασχούσης οἰκογενείας του νὰ καταφύγῃ καὶ εἰς τὴν κλοπὴν, δι' ἣν καὶ συλληφθεὶς ρίπτεται εἰς τὴν εἰρκτὴν. Ἡ Ἀγνὴ ἐν ἀπογνώσει διατελοῦσα ἔρχεται εἰς τὸ μέγαρον τοῦ Ἀλεξάνδρου, προσπίπτουσα εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ παρακαλοῦσα ἵνα ἐνεργήσῃ τὴν ἀποφυλάκισιν τοῦ συζυγοῦ της, ὅπερ πράττει ἐκεῖνος διὰ τοῦ φίλου του ἀστυνόμου *Καραβία*, ἀφοῦ κτηνωδῶς ἠκολάστησεν ἐπὶ τῆς

Καλῶς τοις. Κάποια εὐχάριστον ἐνασχόλησιν θὰ ἡύρατε. — Αἰσθάνομαι ἐν κενῷ βαρὺ, ἀπέραντο νὰ πλημμυρῇ. — βάζω θέλησι εἰς τὸν ἑαυτὸ μου. δὲν ξέρω τί ἔχω καὶ πλήττω ἑστί. ξεύρεις βεβαίως. . . ὁ ἀνταγωνισμὸς ὁσημέραι ὀξυνόμενος. — Ἄλλως τε οἱ ἐργάται τὰ συζητοῦν, τὰ παίζουσιν εἰς τὰ δάκτυλα. — γιατί ἔχω ἐπιέγουσαν ἐργασίαν. — Ἐγὼ ἀπὸ πολλοῦ θὰ ἤθελα νὰ εἶμαι ἄλλη. — Ἡ ὠραιότης εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλότερα ψέματα ὅσα ἐδημιουργήσαν οἱ δημιουργήσαντες τὰ κατὰ συνθήκην ψεύδη. — ἀπομεινάρια ποῦ μᾶς ἐκληρονόμησε ἕως σήμερον ὁ Χριστιανισμός.

Πολλαχοῦ παραλείπεται τὸ τελικὸν ν ἐνθα εἶναι ἀπαράτητον λ.χ. τόσο καιρό. — τὴ καλή σας καρδιά. — εἰς τὴν τράπεζα. — εἰς τὸ κόσμον. — τὸ πόνο νὰ γλυκάνωμεν. — Καὶ ἀνθρωγραφίαι ἀπαντῶσι λ.χ. ἀνκινῶσα. — ψαλμοδία. — τί κάνη — ἀφίσω. — ἡ ἀθῶα. — γεννῆτε. — ἦσασθε. — μᾶς ἐσυνώδευσε — Ἰκαναὶ δὲ ξέναι λέξεις οἷον: εἶγα πάει σὸ Γαλλικὸ κομεντί. — ἐχθὲς εἶχαμε καὶ ἀπρεμιντί. — καλὴ σόμπα. — εἴσθε νατουραλιστ τελεία. — νὰ φλετρώρῳ λιγάκι. . . ἀλλὰ ζιμανφοῦ — *entente cordiale*. — ἀντίο, *aurevoir*, ραντεβού. μοῦ ἐζήτησε χίλια *pardons*. — καρότσα. — δανδῆς

σεμνῆς νέας. Ὁ πτωχὸς καὶ τίμιος πατὴρ τῆς Ἀγνῆς κύρ Θωμάς, ὑποπτεύων τὰ πράγματα, φθάνει εἰς τὸν οἶκον τοῦ διεφθαρμένου Ἀλεξάνδρου ζητῶν ἐπιμόνως τὴν Ἀγνὴν, ἀλλ' ἀποπέμπεται ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν. Καὶ ἐνῶ ἐπιμένει νὰ εἰσορμήσῃ βλέπει τὴν θυγατέρα του ἐξερχομένην ὡχρὰν καὶ λυσίκομον, πίπτουσιν δ' εἰς τὰς ἀγκάλας του καὶ φωνοῦσαν

πατέρα

εἶναι φαρμάκι ἢ σιωπὴ κ' εἶναι μαχαίρια ὁ λόγος, μεθ' ὃ ὁ γέρον κύρ Θωμάς πίπτει νεκρός. Ὁ Ἀλέξανδρος ὡχρὸς καὶ ἀτημέλητος, ἀποτεινόμενος εἰς τοὺς ὑπηρέτας λέγει περιφρονητικῶς :

«πετάξαι' ἔξω γρήγορα αὐτὸ τὸ σκυλλολόγι».

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, λέγει ὁ ποιητὴς ἐν σημειώσει, ἡδύνατο νὰ περατωθῇ τὸ δράμα, φρονῶν ὅτι μετὰ τὸν φυσικώτατον θρίαμβον τοῦ δυνατοῦ ἢ ὑπόθεσις τοῦ παρόντος δράματος φαίνεται λήξασα, καὶ ὅτι μία τραγικὴ καταστροφὴ τῆς δραματικῆς ὑποθέσεως καθαρὰ πάσης αἵματοχυσίας εἶναι πᾶν ὅτι ἀπαιτεῖ ἡ νεωτέρα θεατρικὴ τέχνη. Ἐπειδὴ ὅμως, λέγει, τὸ πλεῖστον κοινόν, πρὸς ὃ τὸ ἔργον ἀποτείνεται, ἵνα συγκινηθῇ καὶ ἐπομένως ἵνα διδαχθῇ, ἔχει δυστυχῶς ἀκόμη ἀνάγκην τῆς φρίκης, ἀπαιτοῦν ὅπως ἀπερχόμενον οἰαςδὴ ποτε δραματικῆς παραστάσεως συμπαραλάβῃ τὴν ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν τρομερᾶς τινοῦ καταστροφῆς, διὰ τοῦτο καλῶς ποιῶν, προσέθηκε καὶ πέμπτην πράξιν. Ἐν ταύτῃ ὁ Γιάννης ἀποφυλακισθεὶς ἐπανέρχεται οἰκαδὲ περίλυπος καθ' ἣν ὥραν ἐγένετο ἡ κηδεῖα τοῦ πενθεροῦ του κύρ Θωμά, μεθ' ἣν ἐρωτᾷ μετ' ἀγωνιώδους ὑπονοίας τὴν σύζυγόν του Ἀγνὴν διατί ἀπηλλάγη τῆς φυλακῆς, ἐξορκίζων νὰ τῷ δηλώσῃ ἂν ἔχῃ ἀκηλίδωτον τὴν τιμὴν τῆς. Ἐπειδὴ δ' ἐκείνη πιεζομένη ὡμολόγησεν ὅτι χάριν αὐτοῦ καὶ τῆς ζωῆς του ἐξηναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀκόλαστον βίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ σύζυγος ἀσπλάγχχνως τὴν πλήττει διὰ τοῦ πελέκεως καὶ ἐκπνέει ζητοῦσα νὰ ἴδῃ τὰ τέκνα τῆς. Ἀλλόφρων δ' ὁ φονεὺς κατόπιν ἐκβάλλει ἀπαίσιον αἰάντειον γέλωτα, ἀπαγόμενος διὰ τὸ κακούργημά του ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας εἰς τὴν εἰρκτὴν.

Τὸ κοινωνικόν τοῦτο δράμα, ἐν ᾧ συμβολίζεται ἡ πίσις, ἣν ἡ πάσχουσα λαϊκὴ τάξις ὑφίσταται ὑπὸ τῶν πλουσίων καὶ ἰσχυρῶν, φαίνεται προῖόν λογίου εὐφραντάστου, εἰδήμωνος δὲ τῆς δραματικῆς καὶ σκηνικῆς τέχνης.

Ὁ ποιητὴς παρουσιάζει ἐν αὐτῷ δράσιν ζωηρὰν καὶ ἐναργῆ· ἐξικνεῖται ὁμῶς καὶ εἰς ὑπερβολὰς καὶ ἀπιθανότητας. Τοιαύτας δ' εὐρίσκομεν ἐν τῇ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀριστοκράται Α' πράξει, ἐνθα ἀσυμμέτρως καὶ ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον παρίστανται τὰ πράγματα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐμφάνισιν καὶ διαμαρτυρίαν τοῦ προσωποδφόρου χωρικοῦ, πατρὸς τῆς παλλακίδος Ἀνθούλας-Ἑρμιόνης, τοῦ πευθῆνος (ρέπορτερ) τῆς ἐφημερίδος, καὶ τῆς ἀνοχῆς τῶν προσκεκλημένων ἀριστοκρατικῶν κυριῶν, δεχομένων ἀσυστόλως καὶ δημοσίᾳ τὸ φίλημα τοῦ διεφθαρμένου οἰκοδεσπότου. Καλῶς καὶ φυσικώτερον ἀναπαρίσταται ὁ οἰκογενειακὸς βίος περὶ τὴν πτωχικὴν ἐστίαν ἐν τῇ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Χυδαῖοι Β' πράξει. Ἀνώμαλον, ἐλλιπὴ καὶ οὐχὶ πολὺ φυσικὴν εὐρίσκομεν τὴν διάπλασιν τοῦ ἥθους τῆς Ἀγνῆς καὶ τοῦ Γιάννη, ἰδίᾳ ἐν τῇ Ε' πράξει. Ἀκατανόητος ψυχρότης, ἐπιφυλακτικότης καὶ δυσπιστία, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δράματος, παρατηρεῖται ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου μεταξὺ τοῦ νεαροῦ, χρηστοῦ, σφριγῶντος καὶ φιλοπόνου συζυγικοῦ τούτου ζεύγους, ὅπερ ἔξαρτᾷ τὴν ὑπαρξίν του ἐκ τῆς ἐργασίας ἐν τοῖς κήποις φαυλοτάτου πλουσίου, μὴ δυνάμενον ἐν μέσαις Ἀθήναις νὰ εὕρῃ καὶ ἄλλαχού ἐντιμὸν ἐργασίαν. Χαλαρά, ἀπίθανος καὶ μηδαμῶς προάγουσα τὸ δράμα φαίνεται ἡ ἐν τῇ Β' καὶ Γ' πράξει θέσις τῆς Κρουστάλλως, ἀδελφῆς τῆς Ἀγνῆς, καὶ τοῦ ἀπαθοῦς μνηστῆρος αὐτῆς, ἥτις μὴ εὐρίσκουσιν ἐργασίαν ὡς ὑπηρέτρια ἐν Ἀθήναις μεταβαίνει πρὸς τοῦτο εἰς τὴν ξενιτείαν, καταλείπουσα τὸν γέροντα πατέρα τῆς, τὸν μνηστῆρα καὶ τοὺς γονεῖς ἐκείνου, οἵτινες ἐπιτρέπουσι τοῦτο εἰς τὴν μέλλουσαν νύμφην των, — πράγμα ὅπερ δὲν προσαρμόζεται πρὸς τὰ ἀγνὰ ἔθιμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀνεπιτυχὴς ὑπὸ τε αἰσθητικὴν καὶ ἠθικὴν ἔποψιν προσπίπτει καὶ ἡ ἐν τῇ Δη σκηνῇ τῆς Δης πράξεως ὁμιλία τῆς Ἀγνῆς καὶ τοῦ φαύλου ἐκβιαστοῦ Ἀλεξάνδρου. Καὶ τέλος ἡ λύσις τοῦ δράματος φαίνεται ἡμῖν ὅλως ἄδικος, σκληρὰ καὶ ἥμιστα ἱκανοποιητικὴ, διότι τιμωροῦνται μόνον οἱ ἄθῳοι· οἷον ἀποθνήσκει ἐκ θλίψεως ὁ γέρον πκτήρ τῆς Ἀγνῆς, τραγικῶς τελευτᾷ τὸν βίον αὕτη ὑπὸ τοῦ ἐκφρονος συζύγου τῆς, ὅστις εἶτα ὁδηγεῖται εἰς τὸ δεσποτῆριον ἵνα ἐκτίσῃ τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν, καταλειπομένων ἀπροστατεῦτων καὶ ἐρήμων τῶν ἀθῶων καὶ ἀνηλίκων τέκνων αὐ-

τῶν, ἐνῶ ὁ αἷτιος τῆς καταστροφῆς, ὁ ἔκφυ-
λος καὶ ἀκόλαστος πλούσιος Ἀλέξανδρος, ζῇ
ὀργιάζων ἐπὶ τῶν θυμάτων του, μετὰ τοῦ
φαύλου κύκλου του, ἐν πλήρει ἀτιμωρησίᾳ!
Καὶ ἐννοοῦμεν μὲν τὴν συγκίνησιν καὶ φοίτην
ἣν αἰσθάνεται τὸ κοινὸν ἐπὶ τούτοις δρωμέ-
νοις ἐν τῇ σκηνῇ, δὲν βλέπομεν ὅμως καὶ τὴν
ἀναμενομένην κάθαρσιν πρὸς καθησύχασιν τῆς
συνειδήσεως αὐτοῦ, κινδυνεύοντες νὰ παρα-
δεχθῶμεν τὴν σκληρὰν εἰμαρμένην τοῦ ἀρ-
χαίου θεάτρου.—Τὸ ἔργον ἔχει πληθύν παρε-
πιγραφῶν, αἵτινες, χρήσιμοι οὖσαι διὰ τὴν
ἀπὸ τῆς σκηνῆς ἐπιτυχεστέραν παράστασιν,
καταπονοῦσι πολὺ τὸν ἀναγνώστην.

Ἡ γλῶσσα τοῦ δράματος ἐν πολλοῖς εἶναι
νευρώδης καὶ ἐκφραστικὴ, ἀναλόγως τῶν δρών-
των προσώπων, ἀποκλίνουσα πρὸς τὴν καλὴν
δημοτικὴν, ἡ δὲ στιχοιουργία ρέουσα καὶ ἀβία-
στος. Ἀπαντῶσιν ὅμως καὶ ψεκταὶ ἐκφρά-
σεις, βεβιασμένα, ὁμοιοκαταληξίαι, χασμω-
δία καὶ ἀντικαταστατέαι λέξεις καὶ φράσεις,
ἐν αἷς καὶ ἡ ξενικὴ ἐπιγραφή αὐτοῦ¹.

1. Α. χ. σ. 3. Τοιαύτην μὲν συνέντευξιν.

σ. 16. Κ' ἐγὼ φυλάγω πάντοτε (= περιμένω).

σ. 21. Ἦσυχο ἀρνάκι καὶ πιστὸν εἰς τοῦ βοσκοῦ τὸν
οἶκον· ἄπαξ ζητεῖ τὴν ἄδειαν.—

σ. 22. ὅτι τ' ἀρνάκι θ' ἀντιστῇ πολὺ.

σημαίνει κάτι, κάτι

ὅπερ συχνάζει εἰς τὸν χορὸν ποῦ δίδουν εἰς τὸ παλάτι...

καὶ πλένει κάλτσες τῶν παιδιῶν συχνὰ εἰς τὸ νεροχύτη.

θ' ἀναγινώσκῃ φύλλα | κάθε χρονιά γεννοβολᾷ ὅσας σκύλλας.

σ. 25. ὁ τοκετὸς καθίσταται τὸ ζήτημα τῆς ἡμέρας.

τὸ φασματὸν τῆς βαζει.

σ. 30. Φυλάγων τὸ χρυσόμαλλον τῆς θυγατρὸς του δέρας

ὁ γέρος τῆς πατέρας.

πολλάκις τὸν ψαρεύω.

σ. 33. Μὴν ἔχετε γυναῖκα | ἥτις ὥρα καὶ ἐργατικὴ
κι' ἄθωα σὰν Ρεδέκα | γεμίζει αὐτὴν τὴν στιγμὴν τὴν
σκάφην τῆς γιὰ πλύσιν | καὶ ἀγνοοῦσα παντελῶς τὴν αἰ-
θερίαν πτύσιν | εἰς ἣν προετοιμάζεσθε βουτᾶ τὰ λερωμέ-
να | εἰς τὴν σκάφην.—

σ. 35. Μὲ ποῖον συνδιαλέγεσαι.—σ. 39. Θυμῶνεις κηό-
λας βέβαια—

σ. 41. Ἐγείρω αὐτὸ τὸ κύπελλον ὑπὲρ ἐκείνου ἐν πρῶ-
τοις | ὅστις γνωρίζων τί ἐστὶ... νεότης | τὸν κόσμον τὸν
ἐνφάμε... | μᾶς προσκαλεῖ νὰ φᾶμε.— ἀλλάσσει ἐλεύ-
θερα τὸ μᾶλο.

σ. 42. ὑπὲρ ἐκείνου τέλος | ὅστις... ἀφίνων εἰς τὴν
τῶσπην του.—σ. 43. Τὸ δυνατό τους κλαῖμα... | αἶμα.

σ. 45. ξεύρει κοιτάκια.—ἀξυπόλυτος.

σ. 52. σεῖς οἵτινες δὲν ξεύρετε μὲ πόσας ἀπογνώσεις |
περιᾶ ἡ μέρα τοῦ πτωχοῦ.

σ. 53. σεῖς αἵτινες ὀρώσαι | πρ' ὀλίγου τὴν αἰσχύ-
νην σας ἴστασθ' ἐκεῖ γελῶσαι;

Ἀπόσπασμα τῆς «Humana Comedia»

ΠΡΑΞΙΣ Β'—Σκηνὴ ἕκτη.

Ἀγνή

πατέρα γλύτωσέ με,

Κὺρ Θωμᾶς

Σώπα,... τὰ ξεύρω, ὑπομονή, παιδί μου... Εἶδα τὸν

[Γιάννη

καὶ μοῦπε τὰ καθέκαστα... Τὸν πρόστυχο! Μὲ πιάνει

τρομάρα, σὰν στοχάζομαι σ' αὐτὴν τὴν ἡλικία

π' ἀκόμη δὲν τὴν γνώρισα τοῦ κόσμου τὴν κακία!..

καὶ νᾶχης τὴν ἀνάγκη του!.. Νὰ μὴ μπορῇς νὰ λύσης

τὸ γλωσσοδέτη αὐτόναυ... νὰ πᾶς νὰ τὸν μιλήσης,

νὰ ρίξης κατὰ πρόσωπο τᾶτιμο τὸ ψωμί του,

κιὰν θὰ χαθῇς... αἱ; νὰ χαθῇς τοῦλάχιστον μαζύ του!..

—Κατάρ' ἀκατανόητη, μὲς στὴ ζωὴ, μιὰ μοῖρα

σ' ἄλλους νὰ δίνῃ θησαυροὺς καὶ σ' ἄλλους νᾶναι

[στεῖρα!

Κιὰντὶς ἐμᾶς ποῦ νοιώθουμε τῆς πείνας τὴν τρομάρα

καὶ ζοῦμε μὲ τὰ δάκρυα, νὰ μᾶς πονοῦν—κατάρ!

γελῶντας μὲ τὴν τόση μας, ἐκεῖνοι, ἀδυναμία

μᾶς ρίχτουνε ξερὸ ψωμί, πλασμένο μ' ἀτιμία!...

(καὶ παρατηρῶν τὴν ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐπιστολὴν τοῦ

Ἀλεξάνδρου λέγει μὲ φωνὴν τρομερὰν)

Κί' αὐτό;... τί πάλι;... Τ' εἶν' αὐτό;

Ἀγνή

Δὲν τᾶνοιζα πατέρα

Τᾶφησ' ἐκεῖ...

Θωμᾶς

(ἀνοίγων μετὰ ταραχῆς τὴν ἐπιστολὴν ἐξ ἧς πίπτει ἐν τρα-

πεζογραμμάτιον ἀναγινώσκει)

«Ἀγάπη μου

Ἀγνή (ἐκσπᾷ εἰς δάκρυα)

Θεέ!

σ. 54. παραβὰν στημένον εἰς τὸν σκαλόνι. | ὡς σκύδαλ'
ἀποθεῖτε.

σ. 59. Ποῦ μ' ἔκαμε νὰ μὴ μπορῶ νὰ φαίνομαι στὴ
μέρα.—

σ. 62. κάποτε γυρμένοι... μᾶς πλημμυρεῖ τὸ δάκρυ.—

σ. 64. μιάνα, (πλειστάκις).

σ. 84. Ποῖος ποῖονα—μὲ ποῖονα.—

σ. 112. ὁ χρόνος κάτι μ' ἔμαθε.—σ. 113. αὐτόναυ.

σ. 132. ὅπου κρυμμένη λαχταρᾷ τόση τιμὴ καὶ δράσι—

οἱ βλάκες ποῦ κομπάζονται καὶ μὲ θαρροῦνε μποῦφο.

σ. 174. νὰ δώκω μῆνυσιν; τί λές; σ. 188. Ἐκεῖνα τὰ

μαστέλλα; σ. 214. ἀπ' ἄλλονα. σ. 219. Καλῶς τοῖνα!

καὶ ἀνορθογραφίαι: ἀφοσιωμένοι, ὀργισμένοι, πτύσιν

(ἀντὶ πτῆσιν).—γρήγορα.—ἀποθεῖτε.—νὰ λείξ' ἡ ἱστο-

ρία.—ἀνικουνε σὲ μᾶς.—ἀφοῦ μὲ φέρνης τὰ νέα.—ἐπαρ-

χωτήσαν.—τὸ κύλησεν εἰς λάκκον.—τιμιτικὰς προσρή-

σεις.—καλοσύνη.—βαθεία.—ὅταν λυγᾷ.—Οἱ κανόνες τῶν

ἐγκλιτικῶν δὲν τηροῦνται.

Θωμάς (ἀναγινώσκων)

«πρὸς τὴν ἐσπέρα

σήμερα θάλλθ' ὁ ἴδιος» — τὸν ἄτιμο — «νομίζω
ὅτ' εἶναι ἀγάπη μου καιρὸς ν' ἀρχίζω νὰ ἐλπίζω».
Δὲν εἶναι ἀνάγκη βέβαια νὰ σε τὸ πῶ, νομίζω,
πῶς πρέπει νάσαι μόνη σου . . . σὲ χαιρετῶ κ' ἐλπίζω»

Θωμάς (ἐξακολουθεῖ)

«Ὁχι! καθόλου! . . . Προτιμῶ λιγάκι νὰ πεινάσω,
παρὰ νὰ με προσβάλλουν κ' ἐγὼ νὰ σιωπᾶσω! . . .

(Πρὸς τὴν Ἀγνήν)

Μὴν κλαῖς! . . . Δὲν θέλω κλάμματα! . . . Θέλω νὰ
[δείξης ποῦσαι

παιδί τοῦ τίμιου τοῦ Θωμά, ποῦ πάντα προτιμοῦσε
τὴν πείνα κιὼχι τὴν ντροπή, καὶ ποῦχε δύναμί του
μέσα στὸν κόσμον τὸν κακὸ μονάχα τὴν τιμὴ του!
πήγαινε μέσα γρήγορα! . . . τᾶκουσες; κι οὐτε λέξι
ἄς ἔλθῃ τὸν φυλάγω ἐγὼ . . . καὶ ὅτι θὰ τρέξῃ ἄς τρέξῃ.

Σκηνὴ ἐβδόμη.

Ἀλέξανδρος — Κυρ Θωμάς — Ἀγνή.

Ἀλέξανδρος

(εἰσερχόμενος εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Ἀγνῆς)

Κανεῖς, κανεῖς δὲν εἶν' ἐδῶ;

Θωμάς (μὲ φωνὴν ὑπόκωφον)

Δὲν εἶν' ἐδῶ.

Ἀλέξανδρος (στρεφόμενος μετὰ ταραχῆς)

Τί φκιάνεις;

Κυρ Γιάννη; δὲν σε πρόσεξα (καὶ παρατηρήσας τὸν Θωμ.)

Ἄ! δὲν εἶν' ὁ κύρ Γιάννης; . .

Θωμάς (ἀκίνητος)

Δὲν εἶν' ἐδῶ! . . .

Ἀλέξανδρος

Ναὶ ξέχασα . . . κεῖπα μιὰ τέτοια μέρα
πῶς εἶναι χρέος μου νάλλθῶ. . . (πρὸς τὸν Θωμ. ζωντῶς)

Καὶ σεῖς;

Θωμάς

Εἴμ' ἐδῶ πέρα.

Ἀλέξανδρος

Τὸ βλέπω . . . δὲν εἶμαι τυφλός, διαβόλου παπαγάλλο.

Θωμάς

Μακάρι νάσουνα τυφλός, καὶ νὰ μὴν ἦσουν ἄλλο!

Ἀλέξανδρος

Πῶς εἶπες δὲν κατάλαβα . . .

Θωμάς

καλύτερα γιὰ σένα.

Ἀλέξανδρος

Μίλα μου ταπεινότερα! . . . Ποιὸς εἶσ' ἐσύ;

Θωμάς

Κανένα

μὰ τὸ Θεό, δὲν ἔκαμα στὸν κόσμον αὐτόνα κρίμα

καὶ θὰ κατέβω μὲ χαρὰ μέσα στὸ μαῦρο μνήμα . . .
Κέσθ' ποιὸς εἶσαι;

Ἀλέξανδρος

Ὁ κύριος Ἀλέξανδρος! Πῶς εἶπες;

Θωμάς (ἀπαθῶς)

Δὲν εἶπα τίποτε . . .

Ἀλέξανδρος (μετ' ὀργῆς)

Δοιπόν, ὅλα, χαρὲς καὶ λύπες
σὰν δὲν τὸ ξέρεις, μάθειο — τὸ σπίτι σου, ἡ φωτιά σου,
καὶ τὸ ψωμί ποῦ χόρτασες, καὶ σὺ, καὶ τὰ παιδιὰ σου,
ὅλα ἐξαρθῶνται, μάθειο, παληόγερε, ἀπὸ μένα! . . .

Θωμάς (τρομερός)

Μ' ἰδρῶτα τὰ κερδίσασα δουλεύοντας σὲ σένα,
καὶ τῶρ' ἀνήκουε σὲ μᾶς! . . . Μὴ στέκεσ' ἐκεῖ πέρα
καὶ τρέμεις σὰν τὴν καλαμιὰς τὸ δάροισι τοῦ ἀγέρα!
Εἶναι ξερὸ πολὺ ξερὸ τὸ μαῦρο τὸ ψωμί μας
καὶ δὲν ἀξίζει, μὰ τὸ ναί, μιὰ στάλ' ἀπ' τὴν τιμὴ μας.

Ἀλέξανδρος

Τί θές νὰ πῆς;

Θωμάς (ὀργίλως)

Θέλω νὰ πῶ πῶς ἦλθες ἐδῶ πέρα,
γιὰ ν' ἀτιμάσης, πρόστυχε, μιὰνα πτωχὴ μητέρα,
πῶς ἦλθες ἀψηφώντας . . . ναί! τῆς Παναγιᾶς τὸ μάτι,
γιὰ νὰ λερώσης, ἄτιμε, τὸ τίμιον αὐτὸ κρεβάτι,
δίχως νὰ ξέρης βέβαια πῶς θὰ βρεθῇ μπροστά σου
ἓνας πτωχὸς παληόγερὸς νὰ σε φωνάξῃ «στάσου!»
κι' ἀφοῦ τὴν σάπια σου καρδιά μὲ μιᾶς τὴν παραλύσῃ
νὰ σ' ἐμποδίσῃ, κι' ἔπειτα . . .

Ἀλέξανδρος

Καὶ ποιὸς θὰ μ' ἐμποδίσῃ;

Θωμάς (ὀργίλως)

Ἐγὼ ὁ πτωχὸς ἡ κύρ Θωμάς, ὁ γέρος, ποῦ δὲν ξεύρει,
νὰ ξεμουδιάσῃ ἀπ' τὴ δουλειὰ τὸ γέρικόν του χέρι,
Ἐγὼ ποῦ σκύφτω πάντοτε τὸν κυρτωμένο μου ὦμο,
καὶ ποῦ δὲν βρίσκω πουθετὰ γιὰ νὰ μὲ κρίνῃ νόμο,
Ἐγὼ ποῦ βλέπω τὸ ψωμί ποῦ τὸ παιδί μου τρώγει,
καὶ τὸ ζουλεύω καὶ πονῶ, ποῦ ζῶ σ' ἓνα κατώγι,
ποὺ κλέφτω ἀπὸ τὴν πείνά μου τῆς Παναγιᾶς τὸ λάδι,
καὶ σβύνει τὸ καντήλι τῆς καὶ ζῶ μὲς στὸ σκοτάδι,
Ἐγὼ ποῦ δὲν γλυκαθῆκα ποτὲ μὲς 'στὴν ζωὴ μου,
γιατί ἔχει πάντα μέσα του τὸ λιγοστὸ ψωμί μου
φαρμάκια, περιφρόνησες, καὶ πόνους γιὰ προζύμι,
Ἐγὼ ποῦ πάντα προσκυνῶ σὰν νάμουνα ψοφίμι,
κι' οὔτε 'μιλῶ, οὔτε ἀκούομαι, καὶ ποῦ θάλλῃ μιὰ μέρα
πὺς θὰ ξυπνήσω τρομερός, καὶ τότε πέρα πέρα
ἀκοώντας νὰ ξεφωνῶ, τὸ δίκιο, τὴν τιμὴ μου,
θὰ σβύσητε, σὰν κινώδαλα, μπροστὰ στὴν δύναμί μου,
γιατί μὲ κράζουνε λαό! . . . τραβήξου ἀπὸ μπροστὰ μου,
μὴ μὲ κολάσης, ἄτιμε, τώρα σ' τὰ γήρατά μου! . . .
Φύγε κακοῦργε! . . .

Ἀλέξανδρος

Κύρ Θωμά, ξανὰ θὰ ἀνταμωθοῦμε...

Θωμάς

Φύγε, οὔτε λέξι, πρόστυχε!...

Ἀλέξανδρος

καὶ θὰ λογαριαστοῦμε.

Θωμάς

Ἀμήν!... Νὰ φέξῃ γρήγορα ἡ εὐλογημένη μέρα ποὺ θὰ κυτάξουμε μαζί λογαριασμούς.

Ἀγνή

Πατέρα!

14^{ον} «**Ἐλπινίκη**».

Δράμα εἰς πρᾶξεις πέντε, ἐν πεζῷ λόγῳ ἡ σκηνὴ ὑποτίθεται ἐν Κερκύρᾳ.

Ὁ ἐξ Ἰωννίνων ἔντιμος καὶ πλούσιος ἄλλοτε ἔμπορος **Πλατωνίδης**, δυστυχήσας εἰς τὸ ἐμπόριον, ἀποδημεῖ ἄπελπις μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῆς μονογενοῦς ἀνηλίκου θυγατρὸς τοῦ **Ἐλπινίκης** εἰς Κέρκυραν. Ἐκεῖ εὕρσκει ἐργασίαν παρὰ τῷ εὐπατρίδῃ καὶ μεγαλεμπόρῳ **Μανότζῃ**, ὅς, ἐκτιμῶν τὰς ὑπηρεσίας τοῦ Πλατωνίδου, προσλαμβάνει βραδύτερον εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀπορφανισθεῖσαν τῆς μητρὸς τῆς κόρης **Ἐλπινίκης**, ἵνα μορφωθῇ μετὰ τῶν τέκνων του. Ἀποθνήσκει ὁ χρηστὸς γέρον **Μανότζης** καὶ ἡ διεύθυνσις τῶν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων περιέρχεται εἰς χεῖρας τοῦ ἀξίου καὶ ἐναρέτου υἱοῦ τοῦ **Στεφάνου**. Μετ' ὀλίγον ἐπέρχεται καὶ ὁ θάνατος τοῦ πτωχοῦ πατρὸς τῆς **Ἐλπινίκης**, ἣτις ἀπορεῖ πλέον περὶ τοῦ πρακτέου, καίτοι ἀγαπᾶται πολὺ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ προστάτου τῆς **Μανότζῃ** ἐνθα διατρίβει.

Ταῦτα εἶναι τὰ ἔξω τοῦ δράματος, ὅπερ ἄρχεται δι' ἡπειρωτικοῦ ἄσματος τῆς ξενιτείας, τὸ ὅποιον, ἀνυφουμένης τῆς αὐλαίας, ἄδει λιγυρῶς καὶ ἐν συγκινήσει ἡ σεμνὴ κόρη.

Ἐνωτισθεὶς ὁ **Στέφανος** τὸ ἔσμα τοῦτο προσέρχεται παρὰ τῇ **Ἐλπινίᾳ** καὶ μετὰ πολλῆς συμπαθείας ἐρωτᾷ τὰ αἷτια τῆς μελαγχολίας τῆς. Ἐκείνη ἀφηγεῖται περίλυπος τὴν ἀποικομένην εὐδαιμονίαν τοῦ οἴκου τῆς φρονούσα δ' ὅτι ἡ περαιτέρω διαμονὴ τῆς ἐν τῇ φιλοξένῳ καὶ προστατευσάσῃ αὐτὴν οἰκογενείᾳ τοῦ **Στεφάνου** δυνατόν νὰ παρέχῃ ἐνόχλησιν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς τῆς καὶ νὰ παρεξηγηθῇ ὑπὸ τῆς κοινωνίας εἰς βάρος τῆς, ἀνακοινοῖ μετὰ λύπης ὅτι ἀπεφάσισε ν' ἀπέλθῃ τοῦ εὐεργετήσαντος αὐτὴν οἴκου καὶ κατοικήσῃ παρὰ τινὶ πτωχῇ χήρᾳ, παρακαλοῦσα

τὸν **Στέφανον** νὰ τὴν συστήσῃ πρὸς ὡς δάσκαλον τῆς μουσικῆς, ἣν ἐδιδάχθη παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ του. Ὁ **Στέφανος**, θεωρῶν προσβλητικὴν τὴν ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ ἀπομάκρυνσίν τῆς, δηλοῖ ὅτι αἰσθάνεται εἰλικρινῇ πρὸς αὐτὴν ἔρωτα καὶ θὰ τὴν καταστήσῃ σύζυγόν του. Ἡ **Ἐλπινίκη** ὁμῶς δὲν τολμᾷ νὰ πιστεύσῃ εἰς τοῦτο, ἀναλογιζομένη τὴν κοινωνικὴν ἀπόστασιν, ἣτις ὑπάρχει μετὰ τῆς ἀριστοκρατικῆς θέσεως τοῦ πλουσίου **Στεφάνου** καὶ τῆς—κατὰ τὴν γνώμην τῆς ἐκεῖ κοινωνίας—ἀσημότητος καὶ πτωχείας αὐτῆς. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ὁ **Στέφανος** παρέχει ἐνόρκους διαβεβαιώσεις τῆς ἀποφάσεώς του ὅπως νυμφευθῇ τὴν σεμνὴν καὶ ὡραίαν κόρην, ἐμφανίζεται ἡ μήτηρ τοῦ **Ἀγλαΐα** μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ **Ἐλεονώρας**, ἐνῷ ἡ **Ἐλπινίκη** φεύγει ἔντρομος, καὶ ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ **Στεφάνου**, ὃν προσπαθοῦσι ν' ἀποτρέψωσι τοῦ μετὰ τῆς **Ἐλπινίκης** γάμου παντοιοτρόπως. Ἐκείνου ὁμῶς δηλοῦντος ὅτι ἐμμένει εἰς τὴν ἀπόφασίν του, ἡ μήτηρ ἐκφέρει δεινὴν ἀρὰν ὥπως καίωσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ τῆς **Ἐλπινίκης** νεκρικαὶ λαμπάδες καὶ ὅχι τοῦ ὕμεναίου, τὸ δὲ γάλα τὸ ὅποιον τὸν ἐθῆλασε νὰ τῷ γίνῃ φαρμάκι».

Ἐν τῇ ἀκολουθούσῃ Β' πρᾶξει ἡ **Ἐλπινίκη**, περιδιαβάζουσα ἄπελπις ἐν κήπῳ θαυμασίῳ, ὁμιλεῖ περιπαθῶς μετὰ τῶν ἀνθέων, δρέπουσα δὲ μαργαρίταν ἐρωτᾷ, ἀποφυλλίζουσα αὐτὴν «μὴ ἀγαπᾷ; δὲν μὴ ἀγαπᾷ». Τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι τὴν ἀγαπᾷ, δίδει αὐτὸς ὁ **Στέφανος**, ἐμφανισθεὶς πρὸ τῆς κόρης, εἰς ἣν διηγεῖται καὶ τὰ μετὰ τῆς μητρὸς καὶ ἀδελφῆς ἐν τῷ οἴκῳ συμβάντα. Ἡ **Ἐλπινίκη** ἐν ἀπογνώσει καὶ ταραχῇ τὸν παρακαλεῖ νὰ τὴν λησμονήσῃ. «Λησμονήσόν με!» τῷ λέγει. «Ἐκεῖ εἰς τοὺς μυστηριώδεις» πύργους τοῦ μοναστηρίου θὰ ζητῶ ἔλεος» παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἂν ἐγενόμην ἀκουσίως αἰτία διὰ τὴν δυστυχίαν μιᾶς οἰκογενείας, ἣτις τόσον μὲ εὐηργέτησε... διότι... βλέπω» ὅτι ὁ ἔρως μας θὰ καταλήξῃ εἰς δράμα. «Λυπήσου, **Στέφανε**, τὴν νεότητά σου, τὴν μητέρα σου. Ἔσο ἀνάλγητος πρὸς μίαν» κόρην... ξένην... πτωχὴν... Αὐτὸ» ἀπαιτεῖ δυστυχῶς ἡ κοινωνικὴ ἐθιμοτυπία».

Ὁ **Στέφανος** δὲ ἀπαντᾷ:

«Ἀδύνατον, ἀπολύτως ἀδύνατον! Εἰπέ μοι, **Ἐλπινίκη** μου, εἰπέ μοι, εἰς τὴν ὡραίαν» λίμνην τῆς γοητευτικῆς πατρίδος σου, ἥσὸ ποτε **Νηρηΐς**; Τὸ ρόδον δὲν χύνει τόσην

» εὐωδίαν, ὅσῃν ἡ βαλσαμώδης σου πνοή.
 » Τὰ κρίνα ὅλα συνεπιλήθησαν . . . μετεμορ-
 » φώθησαν εἰς σάρκας . . . Ἡ ἀηδὼν σοὶ ἐχά-
 » ρισε τὴν φωνήν, τὸ ρόδον τὴν εὐωδίαν, τὸ
 » κοράλλιον τὸ χρῶμα τῶν χειλέων, καὶ οἱ
 » ὀφθαλμοὶ σου αὐτοὶ ἐκφράζουσιν τὴν γαλήνην
 » τῆς ψυχῆς. ἀποτυποῦντες τὴν ἀκύμαντον
 » λίμνην τῆς ὠραίας πατρίδος σου ».

Τὸν διάλογον διακόπτουσι τὰκουόμενα βή-
 ματα τῆς μητρὸς καὶ ἀδελφῆς τοῦ Στεφάνου,
 ὅστις συμβουλευεῖται τὴν Ἑλπινίκην νὰ μεταβῇ
 εἰς τὴν ἐξοχικὴν τοῦ ἑπαυλιν πρὸς ἀνάκτησιν
 τῆς υἱείας καὶ τῆς ψυχικῆς τῆς γαλήνης. Ἡ
 μήτηρ, μετὰ τῆς ζηλοτυπούσης τὴν Ἑλπι-
 νίκην θυγατρὸς τῆς, μὴ δυνηθεῖσα νὰ με-
 ταπείσῃ τὸν υἱὸν τῆς, τηλεγραφεῖ πρὸς τὸν
 ἐν Πειραιεὶ ἀνταποκριτὴν τῶν ὅπως ἐπείγόν-
 τως ἀποσπάσῃ τὸν Στέφανον ἐκεῖ, λέγουσα
 ὅτι διατρέχει κίνδυνον ἡ ζωὴ του. Ὁ Στέφανος
 ἀναχωρῶν ἀνυποπτῶς καὶ μὴ προφθάνων νὰ
 ἴδῃ τὴν Ἑλπινίκην, πέμπει αὐτῇ ἐπισκεπτή-
 ριον ἀποχαιρετιστικὸν διὰ τοῦ ὑπηρέτου. ὅπερ
 ὁμῶς ἀπεσπασεν ἡ μήτηρ τοῦ στείλασα εἰς τὴν
 κόρην ἄλλο πλαστὸν, ἐκ μέρους δῆθεν τοῦ
 Στεφάνου, συμβουλευοντος τῇ Ἑλπινίκην
 νὰ τὸν λησμονήσῃ πλεον διὰ παντὸς κατ'
 ἀνάγκην ἀδήριτον καὶ νὰ συζευχθῇ τὸν Ἑλευ-
 θέριον Σκιᾶν ὃν θὰ τῇ συνίστα καὶ ἡ μήτηρ
 του, ἥτις θὰ τὴν ἐπ' ἰκίζεν. Οὕτως ἐξυφαί-
 νεται ἡ δολοπλοκία. Προσκαλεῖται εὐθὺς μετὰ
 τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Στεφάνου ὁ ὑποψήφιος
 γαμβρὸς Σκιᾶς, ὅστις ἐρωτικῶς ἄλλοτε προσ-
 ἔβλεπε τὴν Ἑλπινίκην, καὶ συμφωνοῦσιν,
 ἀπούσης καὶ ἀκούσης τῆς σεμνῆς κόρης, νὰ
 γίνῃ ὁ γάμος ἐν τῇ ἐπαύλει τῶν ὡς τάχιστα,
 καταβαλλούσης τῆς Ἀγλαίας ὡς προῖκα πεν-
 τήκοντα χιλιάδας δραχμῶν, ὑπισχνουμένης
 δὲ καὶ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ υἱοῦ τῆς. Τὴν
 Ἑλπινίκην ἀποστέργουσιν τὸν μετὰ τοῦ Σκιᾶ
 γάμον τῆς ἀποστέλλουσιν εἰς τὴν ἑπαυλιν τῶν
 κατοπιν φοβερᾶς σκηνῆς, καθ' ἣν ἡ Ἀγλαία
 τῇ εἶπεν ὅτι μόνον ἐταῖρα τοῦ υἱοῦ τῆς δύνα-
 ται νὰ γίνῃ, οὐχὶ δὲ καὶ νόμιμος σύζυγος.

Ἐν τῇ Γ' πράξει μόλις ἐπιστρέφει ὁ Στέ-
 φανος ἐκ Πειραιῶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ καὶ δέχε-
 ται τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ πλουσίου ἐμπόρου Ἀνα-
 γνωστίδου μετὰ τῶν δύο τέκνων τοῦ Λεάν-
 δρου καὶ Σοφίας, νέας ἐλευθεριαζούσης καὶ
 ξενομανοῦς, ἣν προώριζεν ἡ μήτηρ τοῦ Στε-
 φάνου ὡς συζυγὸν του. Παρούσης δὲ καὶ τῆς
 Ἑλεονώρας ἐξελίσσονται ἐν ἐκτενεῖ διαλόγῳ
 ποικίλα ζητήματα, κοινωνικὰ καὶ φιλολογικά,

πρωτοστατούσης τῆς χειραφέτου καὶ πολυφέ-
 ρου Σοφίας, ἥς τὸν χαρακτῆρα λίαν ἐπιτυχῶς
 ὁ συγγραφεὺς ἠθογραφεῖ ὅλως ἀντίθετον τοῦ
 τῆς σεμνῆς Ἑλπινίκης. Ὁ Στέφανος ἀπαλ-
 λαγείς τῶν κατὰ συνθήκην ψευδῶν, μετὰ τὴν
 ἀναχώρησιν τῶν ἐπισκεπτῶν, ἀνήσυχος ἐρωτᾷ
 τὴν ἀδελφὴν του Ἑλεονώραν περὶ τοῦ οἴκου
 καὶ τῆς Ἑλπινίκης. Ἡ Ἑλεονώρα ἔχουσα νῦν
 λόγους δυσαρεσκείας κατὰ τῆς μητρὸς, ὡς δια-
 λυσάσης τὰ περὶ γάμου ὄνειρά της μετὰ τοῦ
 Λεάνδρου, υἱοῦ τοῦ Ἀναγνωστίδου, ἀνακοι-
 νοῖ εἰς τὸν Στέφανον τὴν γενομένην δολοπλο-
 κίαν, ἣν μετὰ φρίκης ἀκούει ἐκεῖνος.

Κατὰ τὴν Δ' πράξιν ἡ Ἑλπινίκη ἐν τῇ
 ἐπαύλει διατρίβουσα ᾄδει μελαγχολικὸν τῆς
 πατρίδος τῆς ᾄσμα ἐν ὥρᾳ νυκτός, κατεχομέ-
 νη ὑπὸ ἀϋπνίας. Μαθοῦσα δὲ παρὰ τῆς φθ-
 σιώσης θυγατρὸς τοῦ κηπουροῦ τῆς ἐπαύλεως
 ὅτι ὁ δι' αὐτὴν προωρισμένος σύζυγος Σκιᾶς
 εἶναι κακοῦργος καὶ διαφθορεὺς τῆς ἐκ τούτου
 πνεύσεως τὰ λοιπὰ πτωχῆς ἐκείνης νέας, μονο-
 λογεῖ διὰ μακρῶν ἐν μεγάλῃ ψυχικῇ τρικυμίᾳ.

Ὁρθροῦ δὲ βλῆθος ἡ ὑπηρέτρια εἰσάγει ἐν
 τῇ αἰθούσῃ τῆς ἐπαύλεως τὸν Σκιᾶν μετὰ
 τοῦ συντροφοῦ τοῦ Δημητρίου, οἵτινες ὁμι-
 λοῦσιν ἀναμένοντες ἐπὶ πολὺ τὴν ἐμφάνισιν
 τῆς Ἀγλαίας καὶ Ἑλπινίκης. Ἀλλ' ἡ Ἑλπι-
 νίκη μετὰ μεγάλης ἐκπλήξεως παρακολουθεῖ
 ἐκ τοῦ παρακειμένου δωματίου τῆς τὸ φοβε-
 ρὸν διάλογόν των, ἐξ οὗ πείθεται ὅτι αὐτοὶ
 τὴν νύκτα διέπραξαν κλοπὴν καὶ φόνον, ἐσχε-
 διάζον δέ, κατόπιν τοῦ γάμου, φρικτὰ κα-
 κουργήματα καὶ κατὰ τῆς οἰκογενείας Μανό-
 τζη καὶ εἶτα ν' ἀναχωρήσωσιν εἰς Ἰταλίαν.
 Ἐπὶ τέλους ἐμφανίζονται ἡ Ἀγλαία μετὰ τῆς
 Ἑλεονώρας φέρουσαι καὶ τὴν Ἑλπινίκην κάτω-
 χρον καὶ προσποιουμένην μετὰ πάσης τῆς ду-
 νατῆς ἀταραξίας ὅτι συγκατατίθεται εἰς τὸν μετὰ
 τοῦ Σκιᾶ γάμον, συμφωνοῦσι δ' ὅπως οὗτος
 τελεσθῇ τὰ ἐσπέρως ἐκεῖνο, συμπαραισταμένου
 καὶ τοῦ φίλου τοῦ μνηστήρος. Μετὰ τὴν ἀνα-
 χώρησιν τῶν ἐπισκεπτῶν, ἐνῶ ἡ Ἀγλαία ζη-
 τεῖ συγγνώμην παρὰ τῆς Ἑλπινίκης, διότι
 τὴν ἐπὶ κране, καὶ τὴν εὐχαριστεῖ στέρξασαν
 νὰ νυμφευθῇ τὸν Σκιᾶν, μανθάνει ἐμβρόντη-
 τος τὸν διαμειφθέντα μετὰ τῶν δύο κακούρ-
 γων διάλογον παρ' αὐτῆς, ἥτις σκοπίμως δὲν
 ἀπεποιήθη ἐνώπιον ἐκείνων τὸν γάμον, ἵνα μὴ
 γίνῃ αἰτία καταστροφῆς τῆς οἰκογενείας.

Τέλος ἐν τῇ Ε' πράξει φθάνει ὁ Στέ-
 φανος εἰς τὴν ἑπαυλιν καὶ μετ' ἀγωνίας ἐρωτᾷ
 τὸν ὑπηρέτην περὶ τῆς Ἑλπινίκης, ἣν ἐπι-

σκέπτεται καθεύδουσιν ἐν τῷ δωματίῳ της. Τὴν ἀποκαλεῖ ἄπιστον καὶ προδότιν τοῦ ἔρωτος, ἀφ' οὗ, ὡς ἔμαθε, συγκατετίθη εἰς γάμον μετ' ἄλλου. Ἐκείνη διαμαρτύρεται ἐπιδεικνύουσα τὸ ἐπισκεπτήριόν του. Ἐπέρχονται ἐξηγήσεις. Ἡ μήτηρ Ἀγλαΐα ἀνακαλεῖ τὴν κατάραν καὶ παρέχει πλήρη τὴν συγκατάθεσιν της καὶ εὐχὴν εἰς τὸν γάμον τοῦ Στεφάνου μετὰ τῆς Ἑλπινίκης, ἐπίσης καὶ ἡ ἀδελφὴ Ἑλεονώρα. Ὁ Στέφανος σπεύδει εἰς τὴν ἀστυνομίαν εἰς ἣν ἀνακοινοῖ τὰ σχέδια τῶν κακούργων, οἵτινες, ἐλθόντες ἀνύποπτοι ἵνα τελέσωσι τὸν γάμον εἰς τὴν ἑπαυλιν, φονεύονται ὑπὸ τῶν ἀστυνομῶν, ὡς μὴ παραδοθέντες εἰς τὴν δικαιοσύνην.

Τὸ δράμα τοῦτο ἐνέχει πολλὰς ἀρετάς. Πλέκεται μετὰ ἱκανῆς δεξιότητος. Οἱ διάλογοί του ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἶναι φυσικοὶ καὶ ἐψυχολογημένοι. Κάλιστα διαγράφεται τὸ χρηστὸν ἦθος τῶν δύο κυριωτάτων προσώπων. Αἱ ιδέαι, ἐν γλαφυρᾷ καὶ σχεδὸν ἀψόγῳ καθαρευούσῃ γλώσσῃ, βαίνουνσι μετὰ χάριτος, φιλοκαλίας καὶ ὀρθοεπειας. Ἡ δὲ λύσις αὐτοῦ εἶναι ἱκανοποιητικὴ, παρέχουσα θρίαμβον εἰς τὸν ἀγνόν καὶ θεμιτὸν ἔρωτα δύο προσώπων, ἀνίσου μὲν κοινωνικῆς τάξεως λόγῳ πλούτου, ἐφαμίλλων ὁμῶς ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν. Εἰς τὴν διαμόρφωσιν χαρακτήρων τινῶν τοῦ δράματος ὠφελήθη ὁ συγγραφεὺς καὶ ἐκ τῆς *Τιμῆς* τοῦ Σούδερμαν καὶ τῆς *Διονυσίας* (Denise) τοῦ Δουμᾶ υἱοῦ.

Δὲν εἶναι ὁμῶς καὶ ἀπηλλαγμένον προφανῶν μειονεκτημάτων τὸ ἀξιόλογον τοῦτο ἔργον, ὧν κυριώτατα κρίνομεν τὰ ἑξῆς:

Ἡ διαγραφὴ τοῦ χαρακτήρος τῆς μητρὸς ἐνέχει ἱκανὰς ἐλλείψεις. Μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἐξακοντίζει στυγεράν ἀρὰν κατὰ τοῦ χρηστοῦ τέκνου της, ὅπερ μετὰ πάσης εὐλαβείας ὑποβάλλει αὐτῇ τὰς πεποιθήσεις του. Ἀπροσδιόνυσος καὶ ἀντικειμένη εἰς τὰ ἡμέτερα σεμνὰ οἰκογενειακὰ ἥθη καὶ εἰς τὴν θέσιν τῆς μητρὸς ὡς κηδεμόνος τῆς ὑπολήψεως τοῦ οἴκου της, προσπίπτει ἡ κατὰ τῆς ἀγνῆς Ἑλπινίκης ἐκσφενδονισθεῖσα δεινὴ ὕβρις, ὅτι αὕτη μόνον *εταίρα* τοῦ Στεφάνου δύναται νὰ γίνη. Πολὺ εὐκόλως ἐν τῷ τέλει τῆς Δ' πράξεως πι-

στεύει ἡ τοσαύτην δυστροπίαν δείξασα μέχρι τοῦδε μήτηρ Ἀγλαΐα εἰς τὰ περὶ τῶν δολοφόνων λεχθέντα ὑπὸ τῆς Ἑλπινίκης, καὶ πολὺ προθύμως συγκατατίθεται εἰς τὸν γάμον τοῦ υἱοῦ της Στεφάνου μετὰ τῆς ἐκλεκτῆς τῆς καρδίας του, ἐνῶ τοῦτο εὐλογώτερον ἦτο νὰ γίνη μετὰ τὴν σύλληψιν τῶν κακούργων καὶ τὴν ἀνάκρισιν αὐτῶν. Μακροτέρα τοῦ δέοντος καὶ πῶς διακόπτουσα τὴν ἐνότητα καὶ χαλαροῦσα τὴν δραματικὴν ἐξέλιξιν φαίνεται ἡ δ' σκηνὴ τῆς Γ' πράξεως, ἐν ᾗ ἀναπτύσσονται ποικίλα ζητήματα, ὡς καὶ ὁ ἐν τῇ Δ' πρ. μονόλογος τῆς Ἑλπινίκης. Ἡ πρωινὴ εἰσοδος τῶν δύο ἀναποδείκτων κακούργων εἰς τὴν ἑπαυλιν καὶ ἡ συνομιλία αὐτῶν φαίνονται πολὺ βεβιασμένα καὶ ἀπίθανα, ἔτι δὲ μᾶλλον ὁ ἀπεχθὴς καὶ ἀγριωπὸς ἐνώπιον ὅλης τῆς οἰκογενείας Μανότζη φόνος αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον ἐλάττωμα τοῦ ἔργου τούτου εἶναι ὅτι δὲν παρουσιάζει πάντα τὰ σήμερον ἀπαιτούμενα στοιχεῖα πρὸς ἀμείωτον συγκράτησιν τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ εὐδοκίμῃσιν ἐν τῇ σκηνῇ, αἰσθητικῶς ὑπολειπόμενον ὡς πρὸς τὴν τόνωσιν τοῦ δραματικοῦ στοιχείου, τὴν γοργότητα καὶ τὴν θεατρικὴν ποικιλίαν. Διὸ ἀναγινωσκόμενον μὲν δύναται νὰ τέρψῃ καὶ νὰ διδάξῃ, παριστανόμενον ὁμῶς ἐπὶ τῆς σκηνῆς νομίζομεν ὅτι δὲν θὰ ἐμποιήσῃ τὴν προσήκουσαν ἐντύπωσιν.

Τοιαῦτα, κατὰ τὴν κρίσιν ἡμῶν, τὰ εἰς τὸν δεῦτερον δραματικὸν διαγωνισμόν τοῦ Ἑλλ. Φιλολογικοῦ Συλλόγου ὑποβληθέντα ἔργα.

Ἡ ἀγωνόδικος ἐπιτροπεία, σταθμίσασα τὰς ἀρετάς καὶ τὰ μειονεκτήματα τῶν καλλίστων ἐκ τῶν ἐν λόγῳ ἔργων καὶ λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν ὅτι, συνωδᾷ τῇ προκηρύξει τοῦ ἀγῶνος, τὸ βραβευθησόμενον δράμα δεῖν καὶ ἀπὸ τῆς σκηνῆς νὰ διδαχθῇ ἐνταῦθα, ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου, μετὰ τῆς δεούσης ἐννοεῖται εὐδοκιμήσεως, λυπεῖται διότι οὐδὲν ἐξ αὐτῶν κρίνει ἄξιον τοῦ ὀρισθέντος χρηματικοῦ βραβείου. Ἀσμένως ὁμῶς ἀπονέμει ἔπαινον ἐν πρώτοις μὲν εἰς τὴν *Ἑλπινίκην*, εἶτα δὲ εἰς τὴν *Humanam Comediam* τὰς **Σάπιες Βάρκες** καὶ τοὺς **Δαίμονας**, εὐχομένη ὅπως ὁ προσεχὴς ἀγὼν ἀποβῇ ὑπὸ πᾶσαν ἐποψὴν εὐτυχέστερος.

Ο ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΤΩΝ ΜΗ' ΚΑΙ ΜΘ' ΣΥΛΛΟΓΙΚΩΝ ΕΤΩΝ 1908—1910

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΑΙ

Η ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

γενομένη κατὰ τὴν „ΑΧΜΑ“ ἑκτακτον γενικὴν συνεδρίαν τῆς ἐπετείου ἐορτῆς
τῇ 17ῃ Μαΐου 1909 ὑπὸ τοῦ α' ἀντιπροέδρου

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΡΙΤΣΟΥ

*Παραγιώτατε Δέσποτα,
Ἐξοχώτατε Κύριε Πρεσβευτά,
Φιλόμουσος ὁμήνυρις.*

Ὁ παρακολουθῶν ὅ,τι σήμερον γράφεται σχετικὸν πρὸς τὴν μεσαιωνικὴν περίοδον τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ιστορίας, ἰδίως ὑπὸ τῶν ξένων, καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸ γλυκὺ ἐκείνο συναίσθημα τῆς φιλοτιμίας τῆς ἱκανοποιουμένης, βλέπων τὴν μεταστροφὴν, ἣτις ἐπῆλθεν εἰς τὰ πνεύματα τῶν ἱστορικῶν ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρέπουσαν ἐκτίμησιν τῆς δράσεως τῆς Βυζαντιακῆς Αὐτοκρατορίας.

Μετὰ λύπης βλέπομεν ὅτι, πρὸς ζημίαν τῆς ιστορίας καὶ τῆς ἀληθείας, ἡ σημασία τῆς Βυζαντιακῆς Αὐτοκρατορίας, μέχρις ἐπ' ἐσχάτων παρεγνωρίσθη καὶ ὅτι παρεωράθη πολιτισμὸς δεκάδων ὧλων ἑκατονταετηρίδων, πολιτισμὸς, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ μόνος κληρονόμος καὶ θεματοφύλαξ τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου ἑλληνορρωμαϊκοῦ, πολιτισμοῦ, ὅστις ἀνεδείχθη ὁ λαμπρότατος πάντων τῶν κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τοῦ μεσαίωνος, πολιτισμὸς, ὅστις ἐπὶ αἰῶνας ἐγαλούχησε σύμπαντα τὸν τότε γνωστὸν κόσμον.

Ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους τὸ Βυζαντιανὸν κράτος ἀπεκαλεῖτο *Le Bas Empire*. Ὅσον δὲ καὶ ἂν ὑπεστηρίζετο κατ' ἐπιφάνειαν καὶ ἐξ ἀβρότητας ὅτι ἡ λέξις *bas* εἶχεν ἀπλῶς γεωγραφικὴν ἢ χρονικὴν σημασίαν κατὰ τό : ἡ Κάτω Αἴγυπτος, ἡ Νεωτέρα Αὐτοκρατορία, οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἦτο γυμνὴ πάσης τοικύτης ἀποχρώσεως καὶ ὅτι ἐδήλου : ταπεινή, εὐτελής, ἄνευ διαφέροντος.

Ἔτι καὶ σήμερον, λέγει ὁ *Diehl*, ἡ λέξις *Βυζαντινισμός* κακῶς παρά τισιν ἀπηχεῖ. Παρέλκει συζήτησις; Ἀποτελματοῦται εἰς ζητήματα λεπτεπιλέπτου καὶ περιττῆς ἐθιμοτυπίας

θεσμῶν καὶ πρωτολόγων; *Βυζαντινισμός* ! ἔρχεται ἀμέσως εἰς τὰ χεῖλη τῶν φιλοσκωμῶν. Ἡ λέξις κατήντησε νὰ χαρακτηρίζη πᾶσαν ἀνούσιον, πᾶσαν ἄσκοπον, πᾶσαν κακόβουλον διαφοράν, πᾶσαν κακίαν, πᾶσαν ἀθλιότητα καὶ εἶναι θλιβερὸν νὰ βλέπη τις προσωπικότητα, οἷα ἡ τοῦ Taine, νὰ χαρακτηρίζη τοὺς Βυζαντίους ὡς ὄχλον φλυᾶρων βλακῶν καὶ θεολόγων συζητητικωτάτων, καταπροδιδόντων καὶ παραμελούντων ὑψίστα κοινωνικά καὶ ἐθνικά συμφέροντα χάριν ἀνητήτων συζητήσεων καὶ κενῶν θεολογικῶν τύπων. Δωρεάν, οἱ εὐγενεῖς παρουσιάζονται γενικῶς, ὡς μόνην ἀσχολίαν ἔχοντες τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν ἀσωτίαν, τὰς ἐπιδείξεις καὶ τὴν χλιδὴν, ὁ δὲ λαὸς ὡς ὀκνηρὸς καὶ φυγόπονος, παραδιδόμενος εἰς τὴν ραστώνην, τὰ θεάματα καὶ τὰς θηριομαχίας.

* *

Ἡρέμα καὶ ἀσυναίσθητως διεισέδυσαν αἱ ἰδέαι αὗται εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτως, ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους, διεπράττετο ἐν τῷ κόσμῳ ἡ μεγίστη καὶ σκληροτάτη ἀδικία ὑπὸ ἐθνῶν πρὸς ἔθνος.

Οὐδεὶς ἠθέλησέ ποτε σοβαρῶς νὰ ἐξετάσῃ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἦτο τοιοῦτος λαός, ὅστις ἐπὶ χίλια ἔτη ἐδέχετο καὶ ἀνεχαίτιζε τὰς ἐπιδρομὰς τόσων καὶ τόσων βαρβάρων καὶ ἀπολιτίστων τότε ἐθνῶν, Γότθων, Οὐνων, Ἀβάρων, Καταλάνων, Χαζάρων, Βουλγάρων, Περσῶν, Ἀράβων, Οὐγγρων, Πετσενέγων, Νορμανδῶν, Ρώσων, Τατάρων, Φράγκων, Σαρακηνῶν, Σελτζούκων, Τούρκων, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης παρ' οὐδενὸς ἔξωθεν βοηθείας, ἀρκούμενος ἀείποτε εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεις. — Οὐδεὶς ποτε ἠδόκησε νὰ παραδεχθῇ ὅτι θὰ ὑπῆρχε βεβαίως ποιά τις

συνοχή καὶ στερεότης ἐν τῷ βράχῳ ἐκείνῳ, ὅστις τόσα καὶ ἄλλα πανταχόθεν ἐπερχόμενα ἄγρια καὶ μαινόμενα κύματα ἐπιδρομῶν ἀνεχαίτιζε χωρὶς νὰ πέσῃ. — Οὐδεὶς ἔσχε τὴν στοιχειώδη ἀβρότητα νὰ ἐκφέρῃ ἔστω καὶ κενωτάτην καὶ τυπικωτάτην ἔκφρασιν εὐγνώμοσύνης πρὸς ἔθνος, ὅπερ, τεθὲν πρὸ τῆς Εὐρώπης καὶ ὑπὲρ τῆς Εὐρώπης, ὡς πιστὸς καὶ ἄγρυπνος φρουρὸς ἐν μέσῳ τόσων μαχίμων καὶ ἰσχυρῶν ἐχθρῶν, ἐτέλεσεν εὐσυνειδήτως καὶ στρατιωτικώτατα τὸ καθήκον αὐτοῦ ἐπὶ χίλια ὅλα ἔτη. Ἀκόμη καὶ βαρύτατα πληγωμένον διὰ χειρὸς τῶν ἰδίων ἀδελφῶν, τῶν Φράγκων, καὶ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἀτονίᾳ ἡδυνήθη ν' ἀναστειλῇ ἐπὶ μακρὸν τὸν ἀναπόφευκτον θρίαμβον τῶν Τούρκων, καὶ δὲν ἔπεσεν εἰμὴ μόνον μετὰ τὴν πῆξιν νέων κρατῶν, νέων προμάχων, τῆς Ρωσίας, τῆς Πολωνίας, τῆς Οὐγγρο-Βοημίας, τῆς Αὐστρίας. — Οὐδεὶς ἐνόει νὰ παραδεχθῇ ὅ,τι καὶ εἰς τὸ ἐπιπολαιότατον πνεῦμα ἐπιβάλλεται, ὅτι δηλαδὴ τοιαύτη ἀντοχή οὐδαμῶς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τυχαῖον ἀποτέλεσμα εὐνοϊκῶν περιστάσεων, ἀλλ' ὅτι ὀφείλεται εἰς ἡνδρωμένον καὶ θετικὸν πολιτισμόν, εἰς τελείαν ὀργάνωσιν καὶ εἰς ὑπαρξίν ζωτικῶν δυνάμεων καὶ ἐνωτικῶν στοιχείων.

*
* *

Τίνα τὰ αἷτια τῆς τοιαύτης συστηματικῆς παραγνωρίσεως;

Πεισματῶδες φυλετικὸν μῖσος ἀσυναισθητῶς ἐμποτίσαν τὰς καρδίας καὶ τὰς συνειδήσεις τῶν ἐθνῶν· θεολογικὰ πάθη καὶ ἀντιμαχίαι ὑποδαυλιζόμεναι ὑπὸ τῶν παπῶν· ἐθνικαὶ ἀντιζηλίας. ἐπιπόλαιοι καὶ μεροληπτικαὶ ἀφηγήσεις σταυροφόρων ἢ καὶ πρεσβειῶν ἐν πικρίαις ἀποτυχίας· ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ἐπαίσχυντοι πλαστογραφίαι, οἷαι, π. χ. ἡ ἐσχάτως φωραθείσα εἰς βάρος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἔκαμαν ὥστε πνεύματα, οἷα τὰ τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Μοντεσκιέ, νὰ διαβλέπωσιν ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἀπλοῦν ἔκφυλον ἀπόγονον τοῦ Ρωμαίου πολίτου.

Δυστυχῶς, οὐ σμικρὸν συνετέλεσαν εἰς τὰς ἀδίκους ταύτας κρίσεις καὶ τινες Βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι.

Οἱ ἱστοριογράφοι ἢ μᾶλλον οἱ χρονογράφοι οὗτοι, αὐλοκόλακες κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἰδιοτελεῖς σκοποὺς θεραπεύοντες μᾶλλον ἢ τὴν ἀλήθειαν, φροντίζοντες πρὸ παντὸς ν' ἀρέσκωσι τοῖς κατὰ καιροὺς κρατοῦσι διέστρεφον

τὰ μὲν ἢ ἐμεγαλοποιοῦν τὰ δέ, οὕτως, ὥστε ἐπὶ τινῶν σημείων τῆς ἱστορίας ἡμῶν κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἀποβαίνει ἀδύνατος σαφὴς καὶ καθαρὰ κρίσις ὅπως ἐμπρέπει τῇ ἱστορίᾳ· τόσον αἱ ἀφηγήσεις δίστανται. Εἶναι δὲ γνωστὸν τὸ τοῦ Προκοπίου, ὅστις δύο ἱστορίας τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας συνέταξε· τὴν μὲν, τὰ «**Κτίσματα**», ἀναφανδὸν καὶ ὑπαγορευομένην ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἀρέσῃ, τὴν δέ, τὰ «**Ἀπόκρυφα**», κρύφα, ὅπως ἀργότερον ἐκδῶσῃ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς εἴ ποτε μεταπολίτευσις τις ἤθελεν ἐπιτρέψει. Παραλείπομεν τοὺς ἄνευ συστήματος, ἄνευ μεθόδου, ἄνευ ἀρμοδιότητος, ἄνευ ἀπωτέρου σκοποῦ ἐξυπηρετήσεως τῆς ἀληθείας γράφοντας, πολλὰ σοβρῶτατα γεγονότα παραλείποντας, ἄλλων ἀκροθιγῶς ἐπιλαμβανομένους, ἄλλα ἀνεξελέγκτως μεταδίδοντας, πάντοτε ἀστοχοῦντας περὶ τὴν ἐκτίμησιν.

Ἐκ τῶν κυριωτάτων ὁμῶς αἰτίων τῆς συστηματικῆς καὶ κακοβούλου παραγνωρίσεως ἦτο τὸ **σχίσμα**.

Καθ' ὅσον ἀπετύγχανον αἱ πρὸς προσέγγισιν, ἢ, ἀκριθέστερον εἰπεῖν, αἱ πρὸς ὑποταγὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐνέργειαι τῆς Δύσεως, κατὰ τοσοῦτον ἐκορυφοῦντο τὰ φυλετικὰ ἐκείνη μίσση, φθάσαντα εἰς τὰ ἔσχατα ἐπὶ Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' καὶ εἶτα κατ' αὐτὰς τὰς παραμονὰς τῆς Ἀλώσεως.

*
* *

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ Βυζαντικὸν κράτος ἐπαρουσίασε πολλὰς τὰς κακίας καὶ θὰ ἦτο κατάφωρος **σωβινισμὸς** νὰ το ἀρνηθῶμεν. Περίοδους δοξῆς καὶ εὐτυχίας διεδέχοντο περίοδοι ἀθλιότητος καὶ κακοδαιμονίας ἔνεκα λιμῶν, ἐπιδημιῶν, πυρκαϊῶν, σεισμῶν, ἡττῶν ἐν πολέμῳ, ἀποζημιώσεων, ἔστιν ὅτε κακοδιοικήσεων, καὶ ἄλλων ἀντιξίων γεγονότων, οὐδ' ἀρνούμεθα ὅτι αἱ στρεβλώσεις, αἱ ἐξορύξεις τῶν ὀφθαλμῶν, αἱ παραφοραὶ τοῦ ὄχλου, αἱ στάσεις καὶ αἱ ἐπαναστάσεις, αἱ καθαιρέσεις καὶ τὰλλα ἑκτροπα, αἱ ραδιουργίαι τῶν ἐν τέλει καὶ αἱ χαμέρπειαι τῶν αὐλοκολάκων εὐρίσκοντο κατὰ καιροὺς ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ. Ἀλλ' ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐρωτῶμεν ἂν ἦτο δυνατόν νὰ διαρρεύσῃ ἐνδόξως ὑπερχιλιετὴς βίος χωρὶς νὰ παρυσιάσῃ καὶ μερικὰς κακίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ λέγομεν ἄνευ φόβου μὴ κακισθῶμεν ὡς ἐπικεῖς, ὅτι πάντα ἐκείνα ἦσαν σημεῖα τῶν κακί-

ρῶν, ὑπαγορευόμενα συνηθέστατα ὑπὸ λόγων πολιτικῶν, ὅσονδήποτε δὲ αὐστηρῶς καὶ ἀνκριθῶσι, παρίστανται ὡς ἀπλᾶ πλημμελήματα ἐν συγκρίσει πρὸς ἀνάλογα τερατουργήματα ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ κατὰ τὴν ἀντίστοιχον χρονικὴν περίοδον.

Δὲν ἔλειψαν βεβαίως οὔτε οἱ Φωκᾶδες, οὔτε οἱ Ἀνδρόνικοι ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλὰ πόσας τοιαύτας σελίδας δὲν δύναται νὰ ἀποπλύνῃ μία μόνη σελὶς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰουλιανοῦ, τοῦ Μαυρικίου;

Μέχρι τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος, ἡ Κωνσταντινούπολις ἐτύγγανεν ἡ πρωτεύουσα τοῦ μεγίστου Κράτους τῆς ὑψηλίου. Κατὰ τὸν ὄγδοον ἐπεχείρησε γενικὴν ἀναμόρφωσιν, καὶ δὴ καὶ θρησκευτικὴν ὑψίστης σημασίας, μόνον δὲ ἀδαεῖς τῆς ἱστορίας καὶ ἐπιπόλαιοι κριταὶ διαβλέπουσιν εἰς τὰς μεγάλας μορφὰς τῶν Ἰσαύρων, τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ε' καὶ τοῦ Θεοφίλου ἀπλοῦς Λουθήρους ἢ Καλβίνους, κατὰ 800 ἄλλως τε ἔτη μεταγενεστέρους ἐκείνων. Μέχρι τέλους τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἦτο τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ. Κατὰ τὸν ἐνδέκατον διημφισθῆται τὰ ἐκκλησιαστικὰ πρωτεῖα ἀπέναντι τῆς Ρώμης, καὶ μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀλώσεως ἦτο τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου.

Κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα αὕτη ἐπιφέρει καὶ τὴν *Ἰταλικὴν ἀναγέννησιν*, διαρκούντος δὲ τοῦ μακροῦ τούτου χρόνου, αὕτη ἐξεπολίτισεν, ὠργάνωσεν, ἐξεχριστιάνισεν τὸν Σλαυικὸν κόσμον, ἡ δὲ Ρωσικὴ αὐτοκρατορία, ἂν ᾗται τὸ μέγιστον, δὲν εἶναι βεβαίως καὶ τὸ μόνον τῶν δημιουργημάτων αὐτῆς.

*
*

Ὅτι οἱ Βυζάντιοι ἠγάπησαν ἴσως πλέον τοῦ δέοντος τὴν θεολογίαν, ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει. Ἀλλ' εἶναι ἀντικρὺς κακοβουλία τὸ ὑποστηρίζειν ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ ἐριδες ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ μόνα ἐλαττήρια πάντων τῶν ἀδικημάτων πολιτικῶν ἢ κοινωνικῶν. Σπανιώτατα αἱ θεολογικαὶ παρ' αὐτοῖς ἐριδες ὑπερεπήδησαν τὰ ὅρια ἀπλῶν συζητήσεων ἢ ἀναθεμάτων, εἴ ποτε δὲ ἐξετράπησαν, ἐξετράπησαν ἐν στενῷ, στενωπᾷ κύκλῳ. Οὐδὲ *Διωγμοὺς ἐμιμήθη*, οὐδὲ *Ἱερὰν ἐξέτασιν*, οὐδὲ *Σικελικὸν ἐσπερινὸν* οὐδὲ *Νύκτια τοῦ ἀγίου Βαρθολομαίου*, οὐδ' οὐδὲν ἐξ ὧν κατέρριψαν κοινωνίας καὶ κράτη ἐν τῇ Δύσει ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ Βυζαντιακὴ Αὐτοκρατορία.

Ἀλλ' οὐδὲ τὰ ἔκτροπα τῆς ἀνακλήσεως

τοῦ Διατάγματος τῆς Νάντης, οὐδὲ σφαγὰς, οἶαι αἱ τῆς Ἰρλανδίας, τῆς Ἀλβης, τῆς Λίλλης, πρὸ τῶν ὁποίων ὠχρίωσι καὶ αὐτοὶ οἱ Κοῦρδοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τινες ἄλλοι σύγχρονοι σφαγεῖς. Τὸ δὲ λυπηρότατον, ὅτι ταῦτα, τὰ πολὺ χείρονα ἐκείνων διεπράττοντο ἐν τῇ Δύσει ἐν χρόνοις πολὺ μεταγενεστέροις καὶ μετ' αὐτὴν ἔτι τὴν παλινόρθωσιν, ὅτε τὰ ἦθη ἔδει νὰ ᾖσι πολὺ ἡπιώτερα.

Ἡ Βυζαντιακὴ Αὐτοκρατορία οὐδέποτε ἦτο ἀπλῆ θεοκρατία. Πολεμεῖν αἵρεσιν ἢ σχίσμα ἦτο τότε ὑπερασπίζειν τὴν πολιτικὴν τοῦ Κράτους ἐνότητα. Ἀλλως πολλάκις, ὑπὸ μορφήν θρησκευτικῆς διαμάχης ἐκρύπτετο μέγα τι πολιτικὸν ἢ κοινωνικὸν σχέδιον. Καὶ αὕτη ἀκόμη ἡ περιβόητος Εἰκονομαχία, ἀναλυομένη καὶ ἀναγομένη εἰς τὴν στενωπὴν αὐτῆς ἐκφρασιν, φωρᾶται πολιτικὴ μᾶλλον ἢ θρησκευτικὴ ἔρις, μικρὸν μέρος ὁλοκλήρου μεταρρυθμιστικοῦ προγράμματος, ἐπιδιωχθέντος ἐπὶ 150 περίπου ἔτη. Ἐκτὸς τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῶν Καλῶν τεχνῶν οὐδένα ἄλλον ἠδίκησαν οἱ Βυζαντινοὶ θεολογούντες. Ἴσως μάλιστα καὶ ὠφέλησάν πως ἑαυτούς, ἀναδείξαντες Φωτίους καὶ Κηρουλαρίους, ἐγκαίρως ἀντιληφθέντας τοὺς ἐκ τῆς Δύσεως πρὸς ὑποταγὴν κινδύνους καὶ διασώσαντας ἀκέραιον τὸ παλλάδιον τῆς Ὁρθοδοξίας.

Καὶ ὄντως, ὅσας ἢ Αὐτοκρατορία, ἐν καιροῖς χαλεποῖς ἐζήτει βοήθειαν ἐκ τῆς Δύσεως θρησκευτικὰ *ἀντισταθμίσματα* προέβαλεν αὕτη εἰς ἀντάλλαγμα. Εὐνόητον λοιπὸν πῶς τὸ θρήσκευμα κατήντησε ν' ἀπορροφήσῃ πάντα τὰ συναισθήματα καὶ τὰ διανοήματα καὶ τὰ πάθη τοῦ ἔθνους.

Ἡ Βυζαντιακὴ Αὐτοκρατορία, ἐπὶ τινα χρόνον καὶ ἐν τινι μέτρῳ ἦτο μέγα μωσαϊκὸν διὰ τῆς θρησκείας συνδεδεμένον. Πολιτικῶς λοιπὸν συνέφερεν ὅπως πάσῃ θυσίᾳ διατηρηθῇ ὁ *θρησκευτικὸς δεσμός*, μέχρις οὗ παγιωθῇ ὁ *ἐθνικὸς*. Πέρσαι, Ἀραβες, Τοῦρκοι, ἀναφανδὸν ἐκήρυττον ὅτι ἠγωνίζοντο νὰ κατακτήσωσι τὸ Βυζαντιανὸν κράτος *ἵνα ἐπιβάλωσι τὸ ἴδιον δόγμα*. Καὶ αὐτὸς ὁ πάπας οὐδὲν ἄλλο ἐζήτει ἢ πολιτικὴν κατὰκτησιν διὰ τῆς θρησκείας. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ὁ θρησκευτικὸς χαρακτήρ, ὃν στρατηγοὶ καὶ αὐτοκράτορες ἔδιδον καὶ εἰς τοὺς κατὰ τῶν ἐναντίων ἀγῶνας. Ἀλλαι πολιτεῖαι, λέγει ὁ ἡμέτερος Παπαρηγόπουλος, εἰς μνήμην μερικῶν στρατιωτικῶν ἐπιτυχιῶν, ἤθελον ψηφίσει στρατιωτικὰς ἐορτάς. Ὁ Ἡ-

ράκλειος ὁμῶς, εἰς μνήμην τῶν γεγονότων τοῦ 627, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐνέπνεε τὴν *Ἀκολουθίαν τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου*, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποσπάσας ἀπὸ τῶν Περσῶν τὸ ἱερὸν τῆς πίστεως ἡμῶν Σύμβολον καὶ ψάλλων τὸ *«Σὺς, Κύριε, τὸν λαόν σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου...»* ἀνύψου αὐτὸ πανηγυρικῶς ἐν Ἱερουσαλὴμ, τὴν 14ην Σεπτεμβρίου τοῦ 629, ἐπ' αὐτῆς ἐκείνης τῆς θέσεως, ἐφ' ἧς ἐπηξεν αὐτὸ Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας κατὰ τὸ 335.

* *

Ὅπως τὸ θεοκρατικὸν τῆς Βυζαντιακῆς Αὐτοκρατορίας σοβαρῶς ἐξεταζόμενον μονονουχὶ δικαιολογεῖται, οὕτω καὶ ἡ περὶ τῆς χλιδῆς καὶ τοῦ φιλοθεάμενος τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ λαοῦ ἰδέα ὅλον ἐν καταπίπτει πρὸ τῆς αὐστηρᾶς κριτικῆς.

Οἱ εἰς ταῦτα ἐπιμένοντες λησμονοῦσιν ὅτι ἡ χλιδὴ καὶ τὰ ἱπποδρόμια καὶ αἱ ἐπιδείξεις ἡκμαζον μᾶλλον κατὰ τοὺς πρώτους τρεῖς αἰῶνας, ὅτε ἐκυρίευσεν ἔτι οἱ ἐκ Ρώμης κατελθόντες εὐγενεῖς καὶ ἔποικοι μετὰ τῶν ἐκ Ρώμης ἡθῶν καὶ ἐθίμων καὶ ὅτι ἐν τούτοις οὐδέποτε ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἐστερεώθησαν αἱ θηριομαχίαι καὶ αἱ ἀνθρωποθυσίαι, καὶ ἀμβλυωποῦσι πρὸ τῆς φαινῆς ἀληθείας, ὅτι καθ' ὅσον ἐξηλληνίζετο ἡ Βυζαντιακὴ Αὐτοκρατορία, κατὰ τοσοῦτον ὁ λαὸς καθίστατο ἐναρετώτερος καὶ θεοσεβέστερος καὶ ὅτι τὰ ἱπποδρόμια μετεβάλλοντο εἰς γνήσια μουσεῖα ἔργων τέχνης, ἐν οἷς ἐπιμελῶς περισυνελέγοντο καὶ ἰδρύοντο ὅσα ἀθάνατα μνημεῖα ἀνευρίσκοντο τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς καλλιτεχνίας.

Δὲν ὑπάρχει χρονικὴ περίοδος ἐν τῇ Βυζαντιακῇ ἱστορίᾳ καθ' ὅλον τὸν ὑπερχιλιετῆ βίον αὐτῆς, ἥτις νὰ μὴ ἀνέδειξεν ἐξοχότητας ἐν τῇ στρατιωτικῇ, ἐν τῇ πολιτικῇ, ἐν τῇ διοικήσει, ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ. Εὐκόλον ν' ἀνοίξη τις τὴν ἱστορίαν καὶ νὰ καταστρώσῃ χιλιάδας ὅλας εὐκλεσεστάτων ὀνομάτων. Ἀλλὰ τίνα πρῶτα καὶ τίνα ὕστερα ν' ἀναγράψῃ; Καὶ πῶς νὰ μὴ ἀναμνησθῇ τις, παραλλάσσων τὸ τοῦ Λυσίου «Οὐκ ἄρξασθαί μοι δοκεῖ ἄπορον εἶναι τῆς ἀπαριθμήσεως, ἀλλὰ παύσασθαι λέγοντι;»

Περὶ τὴν βασιλείαν συνεσπειράθησαν πάντες οἱ καλοὶ καὶ ἀπετέλεσαν τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἀριστοκρατίαν τῶν Φωκάδων, τῶν Κουρκουῶν, τῶν Σκληρῶν, τῶν Κεκαυμένων, τῶν Δουκάδων, τῶν Βρυεννίων, τῶν Νοτα-

ράδων, τῶν Κομνηνῶν, τῶν Παλαιολόγων, οἵτινες ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους ἐστήριξαν καὶ ἐκλείσαν τὸν μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμόν δόντες αὐτοκράτορας καὶ στρατηγούς, πατριάρχας καὶ κυβερνήτας, ἀλλὰ πρὸ πάντων στρατηγούς διεξαγαγόντας ἐπιτυχῶς ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη μυρίους μυριονέκρους πολέμους.

Ἐπὶ *Λέοντος τοῦ Γ'* ἐπετελέσθη ἡ διακανόνισις τῶν συζυγικῶν καὶ πατρικῶν σχέσεων διὰ τῆς *Ἐκλογῆς τῶν Νόμων*, ἀνυψώθη ἡ γυνὴ εἰς ἴσην πρὸς τὸν ἄνδρα τάξιν καὶ κατέπεσαν τὰ τελευταῖα ἴχνη τῆς παρὰ φύσιν ἐξουσίας, ἣν εἶχεν ὁ πατὴρ ἐπὶ τῶν τέκνων. Συνετάχθη ὁ πρῶτος *Ἀστικὸς Κώδιξ* τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὁ *Γεωργικὸς Νόμος*. Βραδύτερον καθηρέθη τὸ *Πατρικίον* καὶ νέα, μεσαιωνικὴ, ἐλληνικὴ καὶ αὐτὴ, σειςάχθεια, ἀπέσπασε τοὺς γεωργοὺς ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶν πατρῶνων των. Καταρρίπτεται τέλος καὶ ὁ περὶ *Ἐναπογράφων νόμος*, τοῦτ' αὐτὸ ἡ δουλοπαροικία, καὶ ἡ γεωργικὴ τάξις ἀνακτᾷ τὴν πλήρη ἐλευθερίαν της. Ὅταν δὲ ἀναλογισθῶμεν ὅτι ταῦτα πάντα μεττερρυθμίζοντο κατὰ τὸν ὀγδὸν μ. Χ. αἰῶνα καὶ ὅτι ἡ δουλοπαροικία λ. χ. μόλις ἔπαυσε μαστίζουσα τὴν ἄλλην Εὐρώπην πολλῶ βραδύτερον καὶ δὴ ἐν τισὶ χώραις χθὲς μόλις κατηργήθη, θὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἔθνος, ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ὁποίου ἰδέαι τοσοῦτον ἐλευθέριοι ἀναβλαστάνουσι, κεῖται πολὺ ὑπέρτερον κακοβούλων καὶ μεροληπτικῶν διαφημίσεων.

Μόνον μεγάλοι ἐπιστήμονες καὶ φιλόσοφοι καὶ μεγάλοι λόγιοι σπανίζουσιν ἀληθῶς ἐν τῇ Βυζαντιακῇ Αὐτοκρατορίᾳ, ὑπάρχουσιν ὁμῶς λόγιοι καὶ χρονογράφοι ἄρκετοὶ εἰς οὓς, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Βικέλα, ἂν μὴ τι ἄλλο, τοῦτο ὁμῶς ἀναντιρρήτως ὀφείλομεν, ὅτι κατωρθώσαμεν νὰ ἔχωμεν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, γεγραμμένην εἰς τὴν *γλῶσσάν μας*, ἀπὸ Ἑλλήνων, ἀδιάκοπον τὴν ἱστορίαν ἡμῶν ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων χρόνων μέχρι τοῦ νῦν.

Εἶναι ὁμῶς ὄντως περίβλεπτος ἡ θέσις, εἰς ἣν αἱ νεώτεροι ἐρευνᾶν ἀνήγαγον τὰς γυναῖκας τοῦ Βυζαντίου. Ὁ μελετῶν ἐν ταῖς *Figures Byzantines* τοῦ *Diehl* τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν δρᾶσιν τῆς Ἀθηναίδος, τῆς Θεοδώρας, τῆς Εἰρήνης, τῆς Ἀννης Δαλασσινῆς, τῆς Ἀννης Κομνηνῆς, τῆς Εἰρήνης Δούκα καὶ λοιπῶν, ἀμνηχανεῖ πότερον νὰ ζηλώσῃ τὸ ἐπίζηλον τῆς περιωπῆς αὐτῶν ἢ τὸ εὐκλεές τῶν ἐνδόξων συμβιωῶν αὐτοκρατόρων.

*
 'Αλλ' οὐδὲ φυγόπονος δύναται νὰ θεωρηθῇ
 ὁ Βυζαντιακὸς λαός.

Ἐν τῇ Ἱστορίᾳ ἕκαστον ἔθνος ἔσχε καὶ
 ἔχει ἀκμὴν καὶ παρακμὴν. Καὶ ὁμως, καὶ
 κατ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν παρακμὴν οὐδολως
 ἀρμόζουσιν αἱ λέξεις *ὀκνηρὸς καὶ φιλοθεάμων*
 εἰς λαόν, ὅστις ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἐκρά-
 τει τὸ ἀποκλειστικὸν ἐμπόριον ὀλοκλήρου τοῦ
 λεκανοπεδίου τῆς Μεσογείου καὶ κατεῖχε πάν-
 τας τοὺς σταθμούς, πάντα τὰ κέντρα, πάν-
 τας τοὺς τότε γνωστοὺς ἐμπορικὰς δρόμους
 καὶ ὅστις ἐπέδειξε καὶ ἐνταῦθα ὑψίστην δρα-
 στηριότητα καὶ ἑλληνικωτάτην ἰδιοφυίαν.

Ἐπὶ μακροὺς χρόνους τὸ Βυζάντιον ἦτο
 ἡ γενικὴ ἀποθήκη τοῦ γενικοῦ ἐμπορίου σύμ-
 παντος τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, τοῦ σίτου
 τῆς Αἰγύπτου, τῶν μαργαριτῶν καὶ τῶν ἄρω-
 μάτων τῶν Ἰνδιῶν, τῶν πολυτίμων λίθων
 τῆς Περσίας, τῆς μετὰξὺ τῆς Κίνας καὶ
 λοιπῶν. Τὸ Βυζάντιον ἦτο ἡ παγκόσμιος, ἡ
 διεθνὴς ἀγορά· εἶναι δὲ μυθώδη τὰ πλούτη,
 τὰ συσσωρευθέντα ἐν αὐτῷ. Τεκμήριον ἔστω
 ἡ πολυδάπανος ἐσωτερικὴ διοίκησις. οἱ ἀτε-
 λεύτητοι ἐπὶ χιλιετηρίδα πόλεμοι, καὶ ὁ οὐ-
 δέποτε καθυστερῶν διάκοσμος τῶν ἀνακτό-
 ρων καὶ τῶν πόλεων. Ὁ ἀναγινώσκων τὰς
 περιγραφὰς τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ τὰς
 ἐντυπώσεις τῶν Σταυροφόρων, διερωτᾶται
 ἐὰν ὀνειρεύηται ἢ ἐὰν κρατῇ ἀνὰ χεῖρας τὰ
Παραμύθια τῆς Χαλμᾶς. Ἦλθε χρόνος,
 καθ' ὃν τὸ Βυζάντιον εἶδε τὸν προϋπολογι-
 σμὸν αὐτοῦ ὑπερβάντα τὰ 500 ἑκατομμύρια
 φράγκων χρυσῶν, ὑπερβάντα δηλαδὴ καὶ αὐ-
 τὸν τὸν τῶν σημερινῶν Παρισίων, ἡ δὲ ὅλη
 Αὐτοκρατορία τὰ 3 δισεκατομμύρια, ὅπερ
 ἀποδεικνύει λαὸν τὰ μάλα δραστήριον, ἀπο-
 λαμβάνοντα ἐκ τῆς ἐργασίας του, καὶ δυ-
 νάμενον εὐχερῶς νὰ πληρῶνῃ τοὺς φόρους αὐτοῦ.

Καὶ ὅχι μόνον τὸ Βυζάντιον, ἀλλὰ καὶ
 πλείστα ὅσαι ἄλλαι πόλεις ἤκμαζον ἐν τε
 τῇ Θράκῃ καὶ τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῇ Ἠπείρῳ
 καὶ τῇ Στερεᾷ καὶ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ οὐ μόνον
 ἀνὰ τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους, ἀλλὰ καὶ
 ἐν τοῖς ἐνδοτάτοις τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ
 πλοῦτος καὶ ἡ εὐδαιμονία τινῶν ἐξ αὐτῶν
 ἐκίνει τὸν φθόνον καὶ αὐτῶν τῶν Ἑνετῶν καὶ
 τῶν Γενουησίων, οἵτινες πάσῃ θυσίᾳ ἐπεζή-
 τουν ἐμπορικὰς μετ' αὐτῶν συνθήκας, ἢ τὴν
 ἐγκαθίδρυσιν ἐμπορικῶνπρακτορειῶν.

* *
 Σήμερον εὐτυχῶς πάντα ταῦτα ἀναγνωρί-

ζονται καὶ ἀνομολογοῦνται. Σήμερον, ἐκά-
 στη σελὶς τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντιακοῦ Ἑλ-
 ληνισμοῦ ἀποτελεῖ ἴδιον θέμα πανηγυρικοῦ
 οὐχὶ πλέον εἰς τὰ χεῖλη τοῦ Ζαμπελίου, τοῦ
 Πασπάτη, τοῦ Σάθα, τοῦ Παπαρηγοπούλου
 ἢ τοῦ Λάμπρου, οἵτινες, ὥς Ἕλληνες δύνανται
 νὰ θεωρηθῶσι μεροληπτικοί, ἀλλ' εἰς τὰ χεῖλη
 τῶν ξένων.

Σήμερον ἡ σοφὴ Εὐρώπη, χειραφετηθεῖσα,
 ἀποτάξασα τὰς παλαιὰς προλήψεις καὶ πλά-
 νας καὶ ἀνατρέχουσα οὐχὶ πλέον εἰς τὰς κα-
 κοβούλους ἀφηγήσεις Λουίτπράνδων, παπῶν
 καὶ σταυροφόρων, ἀλλ' ἐκθάπτουσα ἐκ τῶν
 βιβλιοθηκῶν αὐθεντικὰ ἀνέκδοτα χειρόγραφα
 καὶ μετὰλλια, ἐκθαμβοῦται, καὶ μὴ γνωρί-
 ζουσα τίνι τρόπῳ νὰ ἱκανοποιήσῃ τοσαύτην
 ἐπὶ τοσοῦτον προσγενομένην ἀδικίαν ἐκσπᾶ
 ὁμόφωνος εἰς ἐνθουσιώδεις ἀνακραυγὰς καὶ
 πρεπόντως ἐκτιμῶσα τὴν δρᾶσιν τοῦ Βυζαν-
 τίου, ἀποδίδει αὐτῷ τὸν δίκαιον ἔπαινον πρὸς
 μεγίστην ἀνακούφισιν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς
 ἱστορίας.

Ἀπὸ τοῦ εὐγενοῦς Γαλάτου Rambaud μέ-
 χρι τοῦ Vogt εἶναι ἀληθεὶς ἐποποιεῖται ὅσαπερὶ
 τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν Βυζαντινῶν γράφονται.

Βασίλειος ὁ Μακεδὼν τοῦ Vogt, αἱ Ἐπο-
 ποιεῖαι τοῦ Schlumberger περὶ τοῦ Νικη-
 φόρου Φωκά, τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ καὶ Βα-
 σιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὁ Ἰουστινιανὸς
 καὶ ἡ Θεοδώρα τοῦ Diehl, ὁ βίος τῶν βασι-
 λέων, τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ, οἷον παρου-
 σιάζουσι σήμερον αἱ μακρὰ καὶ αἱ ἐπίμονοι
 ἔρευναι τοῦ Diehl καὶ ἄλλων, ὅσα φέρει
 καθημερινῶς εἰς φῶς ἡ ἐν Μονάχῳ ἐπίτηδες
 ἰδρυθεῖσα *εἰδικὴ* τῶν Βυζαντιακῶν μελετῶν
 σχολὴ μετὰ τοῦ γνωστοῦ περιοδικοῦ τοῦ
Κρουμβάχερ, τὰ συγγράμματα τοῦ Hes-
 seling, τοῦ Pears, τοῦ Philippoff, αἱ
 Ἀπολογίαι τοῦ Poroff καὶ τοῦ Δουρνοβώ,
 ἵνα ἀναφέρω ἐκεῖνα μόνον, ἅπερ πᾶς Ἕλλην,
 ἂν ἔχῃ κόκκον φιλοπατρίας ἢ ἐθνικοῦ ἐνδια-
 φέροντος, ὀφείλει νὰ μελετᾷ, ἐπιχέουσι βάλ-
 σαμον ἐν ταῖς καρδίαις καὶ ἐγείρουσι παλμούς
 χαρᾶς, συγκινήσεως καὶ ὑπερηφανείας.

* *

Προβῶμεν εἰς ἀναλύσεις τινάς.

Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας, ἐλαύνων κατὰ τῆς
 Ἀσίας, ἔδρα ὡς ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων, ὡς
 αὐτὸς τοῦλάχιστον ἠρέσκετο νὰ διακηρύττῃ.

Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας, ὅτε μετὰ τῆς
 ἀκολουθίας αὐτοῦ, τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἐποί-

κων Ρωμαίων κατῆλθεν εἰς τὸ Βυζάντιον, πᾶν ἄλλο ἢ τὴν ἰδρυσιν Νέας Ἑλλάδος ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐστοχάζετο. Ἄν ἐπηγγέλλετο τὸν Χριστιανὸν ἢ τὸν Ἕλληνα, εἶναι διότι, ἐν τῇ ἐξόχῳ αὐτοῦ πολιτικῇ διορατικότητι κατεῖδεν ὅτι ἀδύνατος ἔσται ἡ σύμπηξις κράτους ἰσχυροῦ ἄνευ τῆς προστασίας τῶν Χριστιανῶν, δῆλα δὲ τῶν ἐκχριστιανισθέντων Ἑλλήνων.

Τὸν Χριστιανισμὸν μετεχειρίσθη ὡς ὄπλον πολιτικόν, διότι κατενόησεν ὅτι μοιραίως θὰ κατισχύσῃ τῆς εἰδωλολατρείας. Κατὰ βάθος ὁ Κωνσταντῖνος ἐνόει ἐξακολουθήσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, μὲ διοίκησιν, μὲ γλῶσσαν καὶ μὲ καθόλου ὄψιν Ρωμαϊκὴν, ἀλλὰ μὲ νέαν πρωτεύουσαν. Εἰς τοῦτο ἀνιέγραψε πιστῶς τὸν Διοκλητιανόν, μεταθέσαντα ἐν προγενεστέροις χρόνοις τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς Νικομήδειαν.

Νέαν Ρώμην ἐκάλεσε τὸ Βυζάντιον καὶ ἑαυτὸν αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων. Ἐκτίσεν ἀνάκτορον, οἷον τὸ ἐν Ρώμῃ, ἔστησεν ἵπποδρόμιον, οἷον ἐν Ρώμῃ, πλατείας καὶ διακόσμησιν ὡς ἐν Ρώμῃ. Ὄρισε γλῶσσαν ἐπίσημον τὴν ρωμαϊκὴν τόσον ἐν τῇ διοικήσει ὅσον καὶ ἐν τῷ στρατῷ, καὶ τοὺς συνοδικούς, κατὰ τὴν Ἀ' Οἰκουμένην Σύνοδον, ρωμαϊστὶ προσεφώνησεν. Ἐὰν δὲ ἐπενέβη κατὰ τοῦ Ἀρειανισμοῦ, ἔπραξε τοῦτο μᾶλλον ὅπως ἐπαναγάγῃ εἰρήνην *πολιτειακὴν* ἐν τῷ κράτει, ἢ διότι ἔμελον αὐτῷ οὐσιωδῶς αἱ δοξασαί τοῦ Ἀρείου.

Ἐκτὸς βραχείως ἀναλαμπῆς ἐπαναφορᾶς τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ ἔχομεν τάσεις τινὰς ἐκρωμαίσεως τοῦ Βυζαντίου, πρῶτην ἐπὶ Μαρκιανοῦ, δευτέραν ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Α' καὶ τρίτην ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

Ἀλλὰ μάτην! τὸ Κράτος ἐφέρετο ἀκατάσχετον πρὸς τὸν *Χριστιανικὸν Ἑλληνισμόν*. Αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας, ὅστις, ὡς εἶδομεν, λατινιστὶ προσεφώνησε τοὺς Συνοδικούς, εἰς τὴν συζήτησιν ἑλληνιστὶ ἠναγκάσθη νὰ κατέλθῃ.

Αἱ ἐκάστοτε πρεσβεῖαι ἢ ἐπιτροπαὶ τῶν πόλεων ἑλληνιστὶ προσεφώνουν τὸν Αὐτοκράτορα καὶ ἡγόρευον. Ὁ Ἀρκάδιος ἀναγκάζεται νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν Ἑλληνικὴν εἰς τὰς δικαστικὰς ἀποφάσεις. Θεοδόσιος ὁ Μέγας ἐνυμφεύθη Ἀθηναίαν, ἰδρύσας δὲ Πανεπιστήμιον ὥρισε 15 καθηγητὰς μεταξὺ 30 πρὸς διδασκαλίαν ἑλληνιστί. Αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανός, ὅστις τόσον ἀπροκαλύπτως ἐζήτησε νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκλατίνισιν τοῦ Κράτους ἢ μᾶλ-

λον εἰς τὴν νομιμοποίησιν τοῦ ἐξωτερικοῦ αὐτοῦ λατινικοῦ χαρακτῆρος, Ἑλληνιστὶ ἐδέησε νὰ νοουθετήσῃ τὸν λαὸν κατὰ τὴν στάσιν τοῦ *Νίκα*. Ἀρξάμενος δὲ τῆς ἐκδόσεως τοῦ φερωνύμου αὐτοῦ Κώδικος λατινιστί, τὰς *Νεαρὰς* ἑλληνιστὶ ἐκδίδει. Τὸ δὲ πάντων περιεργότατον, τὸ καὶ εἰρωνείας ποιᾶς τῆς τύχης μετέχον εἶναι ὅτι, θελήσας νὰ στήσῃ ἔργον δόξης, ἔργον τέχνης ὑπέροχον, ἔργον λατρείας, προσκαλεῖ Ἕλληνας, τὸν *Ἰσίδωρον* καὶ τὸν *Ἀνθέμιον* καὶ ἐπιλαμβάνεται τῆς ἐκ βάθρων ἀνοικοδομήσεως τῆς Ἀγίας Σοφίας πρὸς νίκην καὶ κλέος... τοῦ *Χριστιανικοῦ Ὁρθοδόξου Ἑλληνισμοῦ*.

Ἀρασιάσιος ὁ Α' εἰσάγει ἑλληνικὰ κερμάτια νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *Ἐν τούτῳ νίκα*, ὁ δὲ Ἡράκλειος ἅπαντα ἐξελληνίζει τὰ νομίσματα ἐν γένει, τὰ μέτρα, τὰ σταθμὰ κτλ. Βαθυηδὸν τὰ *Rex* καὶ *Imperator* καταπίπτουν καὶ οἱ τίτλοι *βασιλεῦς*, *δεσπότης*, *αὐτοκράτωρ* ἐπιβάλλονται. Ἐπὶ Ζήνωνος ὁ στρατὸς ἀρχίζει νὰ γίνηται ἐθνικός, τὰ μισθοφόρα στρατεύματα βαθυηδὸν καταργοῦνται καὶ ὁ Ἡράκλειος ἐλαύνει κατὰ τῶν Περσῶν ἡγούμενος *ἐθνικῶν* στρατευμάτων. Μέχρι χθὲς καὶ αὐταὶ αἱ αὐτοκρατορικαὶ ἢ βασιλικαὶ φρουραὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ξένους μισθοφόρους· σήμερον τὰ πάντα τείνουν πρὸς ἐξελληνισμόν· τὰ στρατιωτικὰ σώματα καὶ αἱ διοικητικαὶ ὑποδιαιρέσεις καλοῦνται *θέματα*, οἱ *longini χιλίαρχοι*, οἱ κόμητες *στρατηγοί*. Προϊόντος τοῦ χρόνου μετάλλια, ἐπιγραφαί, δημόσια ἔγγραφα, τὰ πάντα ἑλληνιστὶ συντάσσονται. Ἦδη καὶ αὕτῃ ἡ ποίησις καθίσταται ἐθνικωτέρα. Ἡ δὲ συντελεσθεῖσα ἐνότης τῆς Πίστειος ἐξασφαλίσασα τὸ θεμελιῶδες τοῦ Χριστιανισμοῦ δόγμα, συντέλεσεν οὐ σμικρὸν εἰς τὴν ἐπίρρωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ καθ' ἅπασαν τὴν Αὐτοκρατορίαν, ἀπὸ Ἀδρίας μέχρις Αἰγύπτου.

Πρωτοφανὲς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ ἀποτέλεσμα! Ὅχι μόνον δὲν ἐξερρωμαίσθησαν οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' ἐξηλλήνισαν τοὺς Ρωμαίους μέχρι μυελοῦ τῶν ὀστέων. Καὶ ὁ ἐξελληνισμὸς οὗτος ἐπετελέσθη χωρὶς οὐδεὶς νὰ ἀντιληφθῇ τι, ὁ δὲ ἐπελθὼν 5 μ. Χ. αἰὼν παρέστη ἐκπληκτος πρὸ τοῦ περιεργοτάτου τῶν θεαμάτων, τουτέστι τοῦ τελείου ἐξελληνισμοῦ ἐκείνων, οἵτινες καὶ τὴν πρόθεσιν εἶχον καὶ τὴν δύναμιν ἀκόμη τὸ πᾶν νὰ ἐκρωμαίσουν. Ἐστὼ τοῦτο ἀπάντησις τῷ Βολταίρῳ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ. Ὅχι μόνον ὁ Βυζάντιος δὲν εἶναι ἐκφυλὸς τοῦ Ρω-

μαίου απόγονος, ἀλλ' οὐδεμίαν πρὸς αὐτὸν ἔχει σχέσιν ἄλλην ἢ τὴν κοινωνικὴν καὶ πνευματικὴν ὑπεροχὴν του πρὸς ἐκεῖνον.

Ὁ ἐξελληνισμὸς οὗτος οὐδὲν ἐνέχει τὸ μυστήριον. Μυστήριον εἶναι μόνον διὰ τοὺς τυφλοὺς καὶ κακοβούλους, οἵτινες ἐπίτηδες κλείουσι τοὺς ὀφθαλμούς, ἀποστέργοντες νὰ προσβλέψωσι πρὸς τὴν φλόγα ἐκείνην, ἥτις αἰέποτε διατηρεῖ διάπυρον τὴν ἐθνικὴν τοῦ Ἑλλήνος συνειδήσιν.

Καὶ ὅχι μόνον τοὺς Ρωμαίους, ἀλλὰ καὶ πλείστους συνοίκους ἢ ὁμόρους λαοὺς προσεῖλκυσαν ἢ συνεχώνευσαν μεταβαλόντες εἰς χρηστοὺς καὶ ὠφελίμους πολίτας τέως ἀξέστους καὶ βαρβάρους λαοὺς.

Καὶ τι τὸ περιεργότατον παρουσιάζεται κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἀπαξ τὸ πᾶν ἐξελληνίσαντες οἱ Ἕλληνες ἄρχονται ν' αὐταποκαλῶνται *Ρωμαῖοι*. Ἡδὴ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Σεβήρου ἐπετράπη εἰς τινὰς Ἕλληνας, διακριθέντας ἐν τοῖς γράμμασι, ταῖς τέχναις ἢ ἐν τῇ διοικήσει νὰ προσλάβωσι τὸν τίτλον τοῦ *Ρωμαίου πολίτου*, ἐπὶ Κωνσταντίνου δὲ τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν ἀμέσων αὐτοῦ διαδόχων κατέστη τοῦτο δικαίωμα πάντων. Ὁ δὲ λόγος δι' ὃν ἀφήνονται μετ' ἀδιαφορίας νὰ ἀποκαλῶνται *Ρωμαῖοι* χωρὶς οὐδὲ τὸ παράπαν ν' ἀποβάλλωσι τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν Ἑλληνικὴν συνειδήσιν, εἶναι ἀπλούστατος. Ἦν χρόνος καθ' ὃν ἡ λέξις *Ἑλλην* ἐτύγχανε συνώνυμος τῷ *Εἰδωλολάτρῃ*. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες, ἐκχριστιανισθέντες πλέον, ἀπέστεργον νὰ θεωρῶνται εἰδωλολάτραι ἢ ἠλλαξαν ὄνομα. Οἱ Ρωμαῖοι ἄλλως τε οἱ τότε δὲν ἦσαν εἰδωλολάτραι ἀλλ' ἐκχριστιανισθέντες Λατῖνοι. Παραδόξως, καὶ ἐν προγενεστέροις ἡ λέξις *Ἑλλην* εἶχε καὶ πάλιν ἀποβάλλει τὴν ἐθνολογικὴν αὐτῆς σημασίαν καὶ ὁ Ἰσοκράτης, ἐν τῷ *Παρηγορικῷ* του, μαρτυρεῖ ὅτι κατὰ τὸν Δ' π. Χ. αἰῶνα, Ἕλλην κατήνησε νὰ καλῆται συνεκδοχικῶς πᾶς ἀνεπτυγμένος καὶ πεπολιτισμένος ἄστος εἰς οἵανδήποτε ἐθνότητα καὶ ἂν ἀνῆκεν.

Ἐπειτα οὐδεμίαν σημασίαν δύναται νὰ ἔχῃ τὸ ὄνομα. Κατὰ τὰς κρίσιμους περιστάσεις τοῦ βίου του οὐδέποτε ὁ Ἕλλην ἐπελάθετο τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ καταγωγῆς, οὐδέποτε ἀπέβαλε τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ συνειδήσιν. Ὅτι κατὰ τὸ 1204, Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις ὁ Α', φεύγων τοὺς Λατίνους, μετέφερε τὰ λείψανα τοῦ κράτους εἰς Νίκαιαν, *Ἑλληνικὸν Κράτος* ἔλεγεν ὅτι ἰδρύει ἐκεῖ. Ὁ δὲ μάρ-

τυς Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, πίπτων οὐκ ἐπελάθετο τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοῦ καταγωγῆς, οὐκ ἐπελάθετο ὅτι Ἑλλήνων ἦρχεν, καὶ *παῖδας Ἑλλήνων* παρώτρυνεν εἰς τὸν περὶ τῶν πάντων ἀγῶνα.

Ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου μέχρι τοῦ ὁμωνύμου αὐτῷ *Μαρμαρωμένου* μας *Βασίληα*, τὸ Βυζαντιακὸν κράτος παρουσιάζει σειρὰν ὅλην μοναρχῶν παρεμφερῇ τῇ ὁποίᾳ ὀλίγα ἔθνη ἔχουσι νὰ ἐπιδειξωσιν.

Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας, θεμελιωτὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἀνὴρ ἐκτάκτου πολιτικῆς διορατικότητος. Αὐτὸς ἐδίδαξεν Ἑρρίκον τὸν Δ' τῆς Γαλλίας τὸ ἱστορικὸν ἐκείνο *Paris vaut bien une messe*.

Θεοδόσιος ὁ Μέγας ὁ ἀποκαθάρας τὴν ἰχανὴ αὐτοῦ αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τῶν Οὐνων καὶ τῶν Γότθων.

Ιουστίνιανος ὁ Μέγας ὁ συστηματοποιήσας τὴν νομοθετικὴν διοίκησιν καὶ θεῖς τὰς βάσεις τῆς εὐνομίας τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐπεκτείνας τὸ ὄριον τῆς Αὐτοκρατορίας ἐπὶ πάσης σχεδὸν τῆς τότε γνωστῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς καὶ ἐν Εὐρώπῃ μέχρις Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας.

Ὁ Ἡράκλειος, ἡ Ἡράκλειος αὕτη προσωπικότης, καλὸς τό τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ὅστις μὲ τὰ πρῶτα *παλληκάρια* (ἡ λέξις ἀπαντᾷ ἤδη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου) μὲ τοὺς νεαροὺς δηλαδὴ ἐκείνους σκευοφόρους τοὺς παρακολουθοῦντας τὸ στράτευμα, συνέτριψε τοὺς Ἀβάρους, κατέστρεψε τοὺς Πέρσας, ἐνέπνευσε τὸν *Ἀκάθιστον Ὕμνον* καὶ ἀνήγαγεν εἰς περιωπὴν πολιτικῆς ἁμα καὶ θρησκευτικῆς ἐορτῆς τὴν *Γύψωσιν* τοῦ τιμίου καὶ Ζωοποιοῦ Σταυροῦ.

ὑπελόγισαν, ἐρωτῶμεν, οἱ ἐπὶ χλιδῇ οὕτως ὡρεῖν τοὺς ἡγεμόνας τοῦ Βυζαντίου κατηγοροῦντες, πόσας ἄρα ἡμέρας καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς βασιλείας του ἐκοιμήθη ἐπὶ κλίνης ὁ Ἡράκλειος, ὁ Ἡράκλειος, ὅστις ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Καλχηδόνα καὶ ἀπὸ Καλχηδόνας εἰς Τραπεζοῦντα καὶ ἀπὸ Τραπεζοῦντος εἰς Κων/πολιν καὶ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Περσίας παλαίων καὶ ταλαιπωρούμενος, διψῶν καὶ πεινῶν, ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ στρατοῦ ἐφέρετο ἀκάθεκτος ἐδῶ μὲν πρὸς σωτηρίαν τῆς βασιλευούσης, ἐκεῖ δὲ ὅπως ἀνακτήσῃται τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ ἔθνει τὸ *Τίμιον Ξύλον*;

Λέων ὁ Γ', ὁ *Ἰσαυρος*, ὁ δασυχαίτης οὗτος Λεοντόκαρδος, ὁ μέγας μεταρρυθμιστής,

ὁ Σφύρας τῆς Ἀνατολῆς, ὁ τὸ πρῶτον καὶ ἀποτελεσματικώτατον κτύπημα κατὰ τῶν Ἀράβων κατενεγκὼν καὶ διδάξας αὐτούς, *μὴ γὰρ πάντα, ὅτι ἀλλαχόθεν καὶ ὄχι διὰ τῆς Κων/πόλεως δέον νὰ ζητήσωσι τὴν εἰς Εὐρώπην ἄγουσιν.*

Μοναδικὸς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ ὁ τρόπος, δι' οὗ κατέστειλεν ἀναιμωτὶ δύο ἐμφυλίου πολέμους· θαυμάσιος δὲ ὁ τρόπος, μεθ' οὗ ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς τότε πάπας καὶ ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῶν συμμάχων αὐτῶν, τῶν Λομβαρδῶν· Ἡ πολιτεία του αὐτῆ πρὸς τὴν Δύσιν ὑπῆρξε τόσον δραστηρία, τόσον συνετή, τόσον ἀποτελεσματική, ὥστε τὰ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρία οὐδέποτε πλέον ἐπανῆλθον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Οὐδ' ἔχομεν χρεῖαν νὰ ἐξάρωμεν πόσον σωτήριος διὰ τὸ ἔθνος ἡμῶν ὑπῆρξεν ἡ πρᾶξις αὐτῆ Λέοντος τοῦ Γ'. Εἶναι πρόδηλον ὅτι, ἂν τὰ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρία, ἅτινα ἀποτελοῦσι μίαν τῶν κυριωτάτων ἐστιῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐξηκολούθουν ἔκτοτε διοικούμενα ὑπὸ κλήρου ἐκτρεφόμενου ἐν Ρώμῃ καὶ ἐκεῖθεν ἐξηρημένου, ὁ ἑλληνισμὸς ἤθελε περιέλθει εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον.

Νικηφόρος ὁ ἀπὸ Λογοθέτου, τύπος ἀναμορφωτοῦ, ὁ μετ' ἀπαραιμίλλου ἐπιμελείας καὶ δεξιότητος κατορθώσας νὰ ἐπουλώσῃ τὰς τόσας καὶ τόσας πληγὰς, ἃς ἐπὶ ἤνεγκεν εἰς τὸ Κράτος ἡ ἀσύνητος καὶ ἄστοργος βασιλεία τῆς Εἰρήνης εἰς τε τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ τὰ κοινωνικὰ τοῦ Κράτους. Αὐτὸς πρῶτος ἐπενόησεν εἶδος *Ναυτικῶν Δανείων* πρὸς εὐκολίαν οἰουδήποτε Ἑλλήνων πλοίαρχου· ἐφ' ᾧ καὶ δικαίως θεωρεῖται ἰδρυτὴς καὶ ἐφευρετὴς τῶν τραπεζιτικῶν ἰδρυμάτων καὶ ἐργασιῶν.

Βασίλειος ὁ Μακεδών, ὁ διασώσας καὶ ἐξασφαλίσας τὸ Κράτος ἀπὸ τὰς ἀρπακτικὰς ὀρέξεις τῶν Σαρακηνῶν

Νικηφόρος Φωκάς, ἀστὴρ πρωτίστου μεγέθους ἐν τῷ στερεώματι τῆς Ἱστορίας, εἰς ὃν τόσας λαμπρὰς σελίδας ὀφείλει ὁ Βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς. Στρατιώτης ἀτρόμητος μὲ ψυχὴν ἀσκητοῦ, ἀκάθεκτος ἐν πολέμοις καὶ ἄκακος ὡς ἄδολον ἀρνίον ἐν τῇ κοινωνίᾳ, συνέδεσεν ἐς αἰεὶ ἀδιαρρήκτως τὸ ὄνομά του μετὰ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου, ἃς ἤρπασεν ἀπὸ τῶν Ἀράβων. Ὁ μέγιστος ὁμῶς τίτλος εὐγνωμοσύνης τοῦ Ἑλλήνων πρὸς τὸν ἐλευθερωτὴν δὲν εἶναι τόσον ἡ κατάκτησις τῶν με-

γαλονήσων, ὅσον ὁ ἑλληνικὸς συνοικισμὸς αὐτῶν, ὃν δραστηρίως ἐπεδίωξε. Διότι τὰς μὲν νήσους ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία πάλιν ἔχασεν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐνῶ ὁ ἑλληνισμὸς οὐδέποτε θὰ τὰς χάσῃ ἔνεκα τοῦ συνοικισμοῦ Νικηφόρου τοῦ Φωκά.

Ὁ Νικηφόρος Φωκάς οὐδὲ ρανίδα βασιλικοῦ αἵματος ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ. Ἀνῆλθεν εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ἄξίωμα δυνάμει καὶ ἀπαιτήσῃ ἐνθουσιώδους καὶ εὐγνώμονος λαοῦ καὶ στρατοῦ. Ἐὰν δὲ ἀναλογισθῶμεν ὅτι πλείστοι εἶναι οἱ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον βασιλεύσαντες ἐπὶ τοῦ Βυζαντίου, ἀγόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι οἱ Βυζάντιοι ὑπερβαλλόντως ἐκίδοντο τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν τιμῆς καὶ ἀξιοπρεπείας, ὥστε νὰ καταρρίπτωσι νομίμους βασιλεῖς ὡς ἄκεις ἐβλεπον ὅτι δὲν ἀντιπροσωπεύουσιν αὐτοὺς ἐπαξίως καὶ νὰ παραδίδωσι τὰς τύχας αὐτῶν εἰς χεῖρας ἀνθρώπων δοκιμασθέντων κρατίστων ἐν τε εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ.

Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος καὶ Ἰωάννης Τσιμισκῆς ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξῃ ἀπὸ τινῶν ἐτῶν ὡς ἐκ τῶν τελευταίων γεγονότων.

Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, ὁ πρῶτος διπλωμάτης, ὁ καταγαγὼν τὰ πρωτεῖα εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐπινοήσεως τῆς διπλωματικῆς τέχνης καὶ ἐπισκιάσας τὴν δόξαν Λουδοβίκου τοῦ ΙΑ' τῆς Γαλλίας ἀφ' ἧς ἡμέρας ἡ νεωτέρα Κριτικὴ ἐμελέτησε καὶ ἀπεθαύμασε τὴν διπλωματικὴν τέχνην, μεθ' ἧς ἐπὶ τόσον χρόνον ἐπολιτεύετο τοὺς Σταυροφόρους.

Μαρουήλ ὁ Κομνηνός, τύπος δραστηρίου καὶ συνετοῦ ἡγεμόνος καὶ *Μιχαήλ ὁ Παλαιολόγος* ὁ ἀνακτήσας τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τῶν Φράγκων καὶ τέλος *Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος*, ὁ «Μαρμαρωμένος μας Βασιλεῖς», ὁ προτιμήσας τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ἐνῶ ἦτο τόσον εὐκολον νὰ σωθῇ ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ τοῦτο ἀπλῶς καὶ μόνον ὥπως διατηρήσῃ ἀμίαντον τὴν ἐθνικὴν τιμὴν πρὸς δόξαν καὶ κλέος τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Κύριοι,

Ἡ λατρεία τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ ἐθεμελιώθη καὶ ἐπεβλήθη εἰς σύμπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον. Διὰ τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν τῆς κριτικῆς ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς ἀνάγεται ὁλονέν εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῷ εὐκλεᾶ θέσιν. Εἴθε οἱ μέλλοντες αἰῶνες νὰ ψάλλωσι τὴν ἀναγέννησιν τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ!

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΝ ΑΡΙΤΣΟΥ

Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ ΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ — Η ΜΟΝΗ ΤΩΝ ΔΕΣΠΟΤΩΝ.

Ο ΟΣΙΟΣ ΔΑΝΙΗΛ ΕΝ ΤΩ ΣΤΥΛΩ — Ο ΟΣΙΟΣ ΛΟΥΚΑΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΕΥΤΡΟΠΙΟΥ — ΤΑ ΔΑΝΙΗΛ.

Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ ΤΟΥ ΜΑΡΟΥΛΛΗ — ΜΟΝΑΣΤΗΡ ΜΕΣΤΖΙΤΗ.

ὑπὸ

Ξ. Α. ΣΙΔΕΡΙΔΟΥ

(Ἀνεγνώσθη ἐν συνεδρίᾳ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τῇ 17ῃ Ἀπριλίου 1909).

1. Ἐν τῇ κωμοπόλει Ἀριτσού, κειμένη ἀριστερᾷ τῷ εἰσιόντι τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον, εἰς τὸν περίβολον τῆς ἱερᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικήτα, στέγην αὐλῆς βασιτάζουσι δύο στρογγύλοι μονόλιθοι κίονες, ἐξαχθέντες ἐκ τῆς πρὸς Δ. θέσεως Φιλιγκίρ, ὑπὸ δὲ τῶν ἡμετέρων, ὡς ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν, καλουμένης Φιλοκρήνης· εἰς τῶν κίωνων τούτων φέρει ἀντιμετώπους τὰς ἐξῆς ἐπιγραφάς:

+ ΟΡΟΣ ΔΙ
ΛΧΩΡΙΖΩΝ
ΤΑ ΔΙΚΑΙΑ
ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ
ΤΩΝ ΜΟΝΑΧΩΝ
ΛΙΤΕΡΩΣ ΔΕ
ΧΗΝΤΑ ΔΕ ΓΡΟΣ
ΑΝΑΤΤΗΣ Μ
ΤΟΝ ΣΤΥΛΩ

†
ΝΑΘΕΜ
ΕΣΤΩΤΩ
ΜΕΤΑΚΙ
ΜΟΝΗΤΙ
ΤΟΝ ΟΡΩΝ
ΤΟΝ ΤΟΜ
† ΝΙΚΑ
ΣΚΑ

ἤτοι: † Ἀνάθεμα[α] ἔστω τῷ μετακινούντι τὸν ὅρον τοῦτον. Ἰ[ησοῦ]ς ν[ικ]ᾷ — τ † Νικᾷ σκα (i)

Ἐστήθη λοιπὸν ὁ κίων οὗτος ὡς γνώρισμα τῆς κυριότητος ὁμόρων γαιῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὰς ἀναφερομένας δύο μονάς· ἦτο δὲ συνήθης ἡ χρῆσις τοιούτων ὁροθετικῶν κίωνων· ἐφ' ἐνὸς τοιούτου εὑρεθέντος εἰς Δενίζ Ἀπτάλ τῆς συνοικίας Τὸπ καπού, κατὰ δὲ τὸν κ. Μόρτμαν εἰς Μπαρούτ χανέ, πλησίον τοῦ Μακρίκιου, καὶ κατατεθέντος εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν Μουσεῖον τοῦ Τσινιλη-κρόσκ, ἀνέγνωμεν: «Ὁροι χωρίζοντες τὰ δίκαια τοῦ ὁρφαγοτροφίου» ἐπὶ ἐτέρου, κειμένου ἐν τῷ νεκρο-

ἤτοι: † Ὁρος διαχωρίζων τὰ δίκαια τῆς μονῆς τῶν Μητροπολίτου πρὸς δύσ[ι]ν· τὰ δὲ πρὸς ἀνατολ[ὰς] τῆς μονῆς τοῦ Στύλου.

ταφείω τῆς κώμης Σαμάνδρας: α† *Ορ[ο]ς τῆς ἀγίας μονῆς Ρουφινιανῶν¹. Ὁ ἡμέτερος κίων ἐστήθη ἐπελθούσης συνεννοήσεως μεταξὺ τῶν δύο μονῶν ἐπὶ τοῦ καθορισμοῦ τῶν συνόρων τῶν κτήσεων ἐκάστης· ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχον ὑπόνοιαι περὶ μετακινήσεως αὐτοῦ καὶ ἐπομένως περὶ ἀνανεώσεως τῶν ἐκατέρωθεν ἀμφισβητήσεων καὶ ἐρίδων, εἰς πρόληψιν τούτων ἐχαράχθη οὐ μόνον ἡ διακρίνουσα τὰ σύνορα ἐπιγραφή, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιτίμιον ἀναθέματος κατὰ τοῦ μετακινήσαντος τὸν κίονα ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ θέσεως· τὸ δ' ἐπιτίμιον ὠρίσθη κοινῇ αὐτῶν, ἴσως δὲ καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ἀποφάσει. Κάτωθεν τοῦ ὑπὸ τὸ ἐπιτίμιον σταυροῦ, τοῦ ἐν ταῖς πλευραῖς αὐτοῦ φέροντος τὰ γράμματα IC., XC καὶ τὴν λέξιν *nikā*, διακρίνεται ἕτερος ἀνισοσκελὴς σταυρός, καὶ τινὰ γράμματα, χάραγμα πιθανῶς μιμητικῆς μεταγενεστέρως χειρός. Ὁ τύπος τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς ἀνάγεται εἰς τὸν I'—IA' αἰῶνα. Αἱ ἀναφερόμεναι μοναί, ἡ τῶν Μητροπολίτου καὶ ἡ τοῦ Στύλου ἔκειντο ἔνδον τῆς Κωνσταντινουπόλεως· τὸ δ' ἱστορικὸν ἐκάστης ἔχει ὡς ἐξῆς.

2. *Ἐκκλησία καὶ μονὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν Μητροπολίτου*. Ταύτης δύο ἀνεγέρσεις ἀναφέρονται· ἡ πρώτη πότε καὶ ὑπὸ τίνος ἐγένετο, ἄγνωστον· ὀρίζεται μόνον ἡ θέσις αὐτῆς «πλησίον τοῦ παλατίου», οὐχὶ τοῦ ἐν Βλαχέρναις, καθά που ἐγράφη², ἀλλὰ τοῦ «πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον» τοῦ ἐπιλεγόμενου Μεγάλου Παλατίου, ὡς μαρτυροῦσι τὰ περὶ τῆς κατεδαφίσεως αὐτῆς ἱστορούμενα. Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐπωνυμεῖτο «τὰ (τοῦ, τῶν) Μητροπολίτου» ἢ «Μητροπολιτῶν»· ἡ ἐν τῷ Συναξαριστῇ τοῦ Νικοδήμου γραφὴ «τῶν Μητροπόλεων» ὀφείλεται προδήλως εἰς τυπογραφικὸν ἢ μνημονικὸν λάθος τοῦ συγγραφέως. Περὶ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης οἱ Πατριόγραφοι, μνημονεύοντες τὴν δευτέραν ἀνεγέρσιν, λέγουσιν: «ἐκλήθη δὲ οὕτως, διότι μητροπολίτου οἶκος ἦν»³· τοιαύτη ἐξήγησις θὰ ἦτο πρόχειρος καὶ εἰς ἡμᾶς ἠγνόουν καὶ αὐτοὶ τὸν κτήτορα καὶ τὸν χρόνον τῆς ἀνεγέρσεως, καὶ οὐδὲν περὶ αὐτῶν ἐσημείωσαν· φαίνεται ὅτι ὁ κτίτωρ μητροπολίτης ἦτο μετριό-

φρων τις ἀνὴρ, ἀφοῦ δὲν ὠνόμασεν ἀπὸ τοῦ ἰδίου ὀνόματος τὸ κτίσμα αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἀρχικῶς ἦτο μόνον ἐκκλησία, οὐχὶ καὶ μονή, καὶ ἔνεκα τούτου δὲν ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα αὐτῆς μεταξὺ τῶν μονῶν, οἱ ἠγούμενοι τῶν ὁποίων ἐν ἔτει 518 ὑπέγραψαν τὸν πρὸς τὸν Πάπαν Ὁρμίσδαν λίβελλον, καὶ βραδύτερον τὰ πρακτικὰ τῆς ἐπὶ Πατριάρχου Μηνᾶ συνόδου, τὴν δέησιν καὶ τὸν λίβελλον πρὸς τὸν αὐτὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανόν Α'. Οἱ μνημονεύοντες αὐτὴν ἱστορικοὶ λέγουσιν ἐκκλησίαν· κατέλυσε δ' αὐτὴν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ὁ Β', ὁ καὶ Ρινότμητος (686—696), κατὰ τὸ θ' ἢ ι' ἔτος τῆς πρώτης αὐτοῦ βασιλείας καὶ τὸ α' ἢ β' ἔτος τῆς πατριαρχείας τοῦ Καλλινίκου τοῦ ἀπὸ σκευοφύλακος Βλαχερνῶν, ἦτοι κατὰ τὰ ἔτη 695—696. Ὁ βασιλεὺς οὗτος περιετείχισε τὸ Μέγα Παλάτιον καὶ ἔκτισε τὸν ἀπ' αὐτοῦ κληθέντα Ἰουστινιάνειον τρίκλινον· ἐπὶ δὲ τοῦ τόπου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἠγείρετο ἡ περὶ τῆς ἡμῖν ὁ λόγος ἐκκλησία προυτίθετο, κατεδαφίζων αὐτὴν, νὰ κτίσῃ φιάλην καὶ βᾶθρα τοῦ δήμου Βενέτων, ὅπως δέχωνται οὗτοι αὐτόθι τὸν βασιλεῖα καὶ ὅπως τελεῖται ἐκεῖ τὸ λεγόμενον Σαξιμοδέξιμον· ὅθεν ἀπῆτει παρὰ τοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου εὐχὴν ἐπὶ τῇ κατεδαφίσει· ἀλλ' ὁ πατριάρχης ἀπέκρουσε τὴν βασιλικὴν ἀξίωσιν εἰπὼν ὅτι «εὐχὴν ἐπὶ συστάσει ἐκκλησίας ἔχομεν· ἐπὶ δὲ καταλύσει οὐ παρελάβομεν». Ἐν τούτοις ὁ βασιλεὺς ἐπιμόνως ἐβίαζε τὸν πατριάρχην καὶ ἀπῆτει παρ' αὐτοῦ ἐξάπαντος εὐχὴν, μὴ τολμῶν νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν κατεδάφισιν αὐτογνωμόνως καὶ ἰδίῳ προστάγματι· στενοχωρηθεὶς ὁ Καλλνίκος ἐφώνησεν ἔνδακρυς, «Δόξα τῷ Θεῷ, τῷ ἀνεχομένῳ πάντα, καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν»· οἱ ἀκούσαντες ταῦτα μετέδωκαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὡς ἔκδοσιν δῆθεν τῆς ζητουμένης εὐχῆς· ἀμέσως λοιπὸν κατηδαφίσθη ἡ ἐκκλησία καὶ ἐν τῷ τόπῳ αὐτῆς ἐκτίσθη ἡ φιάλη πρὸς ἐξιλασμὸν δὲ τῆς βιαίας ταύτης πράξεως καὶ ἱκανοποίησιν πάντως τῆς κοινῆς γνώμης ἔκτισεν ὁ Ἰουστινιανὸς ἄλλην ὁμώνυμον ἐκκλησίαν εἰς τὸ λεγόμενον Πετρίον¹. Ἡ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου ἀσκηθεῖσα πίσις ἐγένετο ἀφορμὴ ἀντιπαθείας καὶ ἀντιπολιτεύσεως αὐτοῦ κατὰ τοῦ βασι-

1. *Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου ἀρχ. παρ. IV'* τόμ. σ. 123.

2. *Μ. Γεδεών*, ἐν I' τόμῳ, σ. 938, τοῦ Λεξικοῦ ἱστορ. καὶ γεωγρ. ὑπὸ Βουτυρά.

3. *Bandurius*, *Imp. Or.*, σ. 39 ER.—*Origines C. Politanae*, ἐκδ. Preger, Lipsiae 1907, σ. 244.

1. *Θεοφάνης* 6186. — *Anast. Biblioth.*, *Hist.* σ. 118 ER — *Γ. Ἀματωλός*, σ. 618, ἐκδ. Murali.—*Συναξάριον*, κγ' Αὐγούστου.

σιλέως καὶ μετὰ τινὰς μῆνας «συνεργοῦντος Καλλινίκου τοῦ πατριάρχου»¹ ἐξεθρονίσθη ὁ Ἰουστινιανός· ὅτε δὲ βραδύτερον, ἐν ἔτει 705, ἀνέλαθεν οὗτος τὸν θρόνον ἐξεδικήθη τὸν Καλλινίκον, τυφλώσας αὐτὸν καὶ ἀποπέμψας εἰς Ρώμην, ἔνθα ἀπέβίωσε καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Πέτρου.² Τὴν μνήμην τοῦ πατριάρχου τούτου γεραίρει ἡ ἐκκλησία τῇ κγ' Αὐγούστου.

3. Ἡ ἐγερθεῖσα εἰς τὸ Πετρίον ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' ὁμώνυμος ἐκκλησία, ἐν ἔτει 695—696, μνημονεύεται μετέπειτα ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «μονὴ τοῦ Μητροπολίτου», «μοναστήριον τῶν Μητροπολιτῶν». Ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα ἐπιγραφὴ παρέχει τὴν ἀληθῆ ἐπωνυμίαν «Μονὴ τῶν Μητροπολίτου». Κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, 775—806, ἡγούμενος τῆς μονῆς ἐχρημάτιζεν ὁ Ἀντώνιος, προαχθεὶς εἰς ἐπίσκοπον Σουλίου ἥτοι Πέργης τῆς δευτέρας Παμφυλίας³, καὶ μετέπειτα εἰς Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, ἀπὸ τοῦ ἔτους 821 ἕως τοῦ 834 ἢ 836, διακρινόμενος διὰ τῶν χλευαστικῶν ἐπωνύμων Κασσιτερᾶς, Βυρσοδέψης· ἐπίσκοπος ὧν ἐγένετο ἔρεισμα καὶ συνεργός τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου εἰς τὸν κατὰ τῆς προσκυρήσεως τῶν εἰκόνων ἀγῶνα, «τὸ μὲν πρῶτον παιδιόθεν ὀρθόδοξος ὧν, ὕστερον δέ, διὰ τὴν δόξαν τὴν πρόσκαιρον καὶ τὸ ἔχειν παρρησίαν εἰσερχεσθαι εἰς τὰ βασιλεῖα καὶ παρρησιάζεσθαι μετὰ τῶν κρατούντων, ἐπελάβετο τὴν αἵρεσιν»· οἱ λέγοντες ταῦτα εἰκονόφιλοι συγγραφεῖς παρέχουσι καὶ τὰς ἐπομένας πληροφορίας· ἦτο υἱὸς πρεσβυτέρου τινός Τσαγγαρίου, κάτοχος γραμματικῆς παιδείσεως· κοσμικὸς ὧν ἐκαλεῖτο Κωνσταντῖνος καὶ ἐδίδασκε τὰ νομικὰ τοὺς παῖδας ἐν τοῖς λεγομένοις Σφορακίου ἐγκληματίσας ἐκάρη μοναχὸς καὶ προήχθη ἡγούμενος, μηδεμίαν τῶν κακοήθων ἑξεων αὐτοῦ ἀποβαλὼν· ἄδηλον ἐὰν ἐμόνασεν εἰς τὴν μονὴν τῶν Μητροπολίτου· ἡγουμένευσεν ὁμως εἰς αὐτήν, «τοὺς ὑπ' αὐτὸν μοναχοὺς, νέους ὄντας, ταῦτά ποιεῖν ὑποτιθέμενος, καί, ἀπλῶς εἰπεῖν, αἰσχροῦς καὶ

ἀσέμνως βιοτεύσας».¹ Οὗτος εἶναι ὁ μόνος γνωστὸς τῆς μονῆς ταύτης ἡγούμενος, τῆς ὁποίας ἑτέρα μνεία εἶναι ἢ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος κίονος. Βυζαντινοὶ τινες συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν εἰς δύο περιπτώσεις «μονὴν τῶν Δεσποτῶν», «δεσποτικὸν μοναστήριον», μὴ μνημονευθὲν ὑπὸ τῶν πατριογράφων· ἐν ἔτει 642 ἐκθρονισθεῖσα ἡ *Μαρτίνα*, ἡ σύζυγος τοῦ Ἡρακλείου, καὶ ὁ συμβασιλεύων υἱὸς αὐτῆς *Ἡρακλεωνᾶς* διῆγον μέχρι τελευτῆς καὶ ἐτάφησαν ἄνευ βασιλικῆς πομπῆς «ἐν μοναστηρίῳ τῷ δεσποτικῷ»·² ἐὰν τοῦτο καὶ ἡ ἐκκλησία τῶν Μητροπολίτου ταυτισθῇ, ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὅτι εἶναι ἡ παρὰ τὸ παλάτιον ἐκκλησία τῶν Μητροπολίτου, ἡ κατεδαφισθεῖσα, ὡς εἴπομεν, τῷ 695—696, καὶ ὅτι ἦτο καὶ μονή· ἡ ἄλλη περίπτωση εἶναι ἐν ἔτει 820, ὅτε Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς περιώρισεν «ἐν τῇ μονῇ τῶν δεσποτῶν . . . ἐν ἀσφαλείᾳ ζῆν κελεύσας αὐθεντικῶς» τὴν σύζυγον τοῦ δολοφονηθέντος Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου³ καὶ τὰς δύο αὐτοῦ θυγατέρας·⁴ σημειωτέον ὅτι εἰς τὸ β' ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ ἐπατριάρχευσεν ὁ Ἀντώνιος, πιθανὸν δὲ συστάσει αὐτοῦ περιωρίσθησαν αἱ γυναῖκες εἰς τὴν γνωστὴν αὐτῷ μονήν, ἐὰν αὕτη καὶ ἡ τῶν Μητροπολίτου ταυτισθῶσιν, ὡς εἴπομεν, ἐπέχοντες ἐπὶ τούτου ἐλλείψει μαρτυρίας.

4. *Μονὴ τοῦ ὁσίου Δανιὴλ ἐν τῷ Στύλῳ*. Ἀπὸ τοῦ πέμπτου αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἀνεφάνησαν μοναχοί, «τὴν ἐπὶ κίονος στάσιν» προτιμήσαντες ὡς στάδιον ἀθλήσεως· ὅθεν ἀνήρχοντο ἐπὶ στύλων ἢ κιόνων, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὠνομάζοντο *στυλῖται* καὶ *κιονῖται*· πρῶτος τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Συμεὼν ὁ Στυλίτης, οὗ ὁπαδὸς ἐγένετο ὁ Δανιὴλ· βασιλεύοντος Λέοντος τοῦ Μεγάλου (457—474) καὶ πατριαρχοῦντος Ἀνατολίου (449—458) ἦλθεν ὁ Δανιὴλ ἐκ Μεσοποταμίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατηνύθνη «ἐν τῷ Στενῷ» εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ «τὸν ἐν τῷ Ἀνάπλῳ», «κατὰ τὸν Πόντου εἰσπλουν»· μετ' ὀλίγον ἐπὶ λόφου ἐκεῖσέ πού

1 Ζωναρᾶς, XIV, κβ'.

2) Θεοφάνης, 6, 197. — Γ. Κεδρηνός, σ. 446. — Ζωναρᾶς, XIV, κε'.

3. *Notitia episcopum*, σ. 366, 377, 380, 391, 401, ER. Τῶν ἱστορικῶν οἱ μὲν λέγουσι Πέργης, οἱ δὲ Σουλίου ἐπίσκοπον τὸν Ἀντώνιον.

Ἑλλ. Φιλ. Σάλλογος

1. Σ. Μάγιστρος, εἰς Μιχ. α'. — Ἀνών. χρον. Α. Ἀρμ. σ. 436 ER. — Εφραίμος, στ. 9990—3.

2. Α. Γραμματ., σ. 156—7 ἑκδ. Βόν. — Ὁ Κεδρηνός, σ. 431 ER. δὲν ὀνομάζει τὸ μοναστήριον.

3. Οἱ μετὰ Θεοφ., Θεοφ. II, ζ'. — Ζωναρᾶς, XV, κβ'. — Σ. Μάγιστρος, εἰς Λέοντα, ιδ'. — Σκυλίτζης, σ. 497 ER.

4. Δωρόθεος, Βιβλ. ἱστορ., σ. 326, ἑκδ. 1818.

ἔστησε κίονα, ἐφ' οὗ ἀνελθὼν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἤθλει τὴν ἄσκησιν αὐτοῦ, ἅπειρα ἐκτελὼν θαύματα ὑπὲρ τῶν προσερχομένων· μεταξὺ δὲ τούτων κατελέγετο καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Λέων ὁ Μέγας, τὰς εὐχὰς τοῦ ὁσίου ἐξαίτου-
 μενος φιλοτιμούμενος δὲ αὐτοῦ ἀνίστη περὶ τὸν στῦλον μεγαλοπρεπεῖς· καὶ νεῶν τε καὶ καταγώγιον περὶ τὸν ὅσιον μοναστῶν, μάνδραν τῶν λογικῶν θρεμμάτων τοῦ καλοῦ τοῦδε ποιμένος Δανιήλ ἀνήγειρεν.¹ Ἡ μὲν τοῦ ὁσίου Δανιήλ ἐν τῷ Στύλῳ ἐκτίσθη λοιπὸν παρὰ τὸν κίονα ὑπὸ Λέοντος τοῦ Μεγάλου, ὑπερμεσοῦντος τοῦ πέμπτου αἰῶνος, ἐπὶ λόφου περὶ τὸν Ἀνάπλουν· ὁ ἰδρυτὴς τῆς τάξεως τῶν στυλιτῶν, ὁ Συμεὼν, ἤγειρε, λέγουσι τὰ Συναξάρια, κίονα ἐπὶ κίονος ἐφ' οὗ ἀνῆλθε, καὶ τὸ προηγούμενον τοῦτο ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι· οὕτω δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς Λέων τῷ Δανιήλ «διττῶν βάσιν κίωνων δωρεῖται, οὓς αὐτὸς ἱδρυσε, διχθάδιον τὸν στῦλον ἐπονομάσας» κατὰ τὸν Μεταφράστην (§ ΚΨ'), ἀναγράψαντα ὁμῶς πρότερον (§ ΚΑ') ὅτι ὁ Λέων «τρίτον θεμέλιον κίονος . . κατεβάλετο». Ἐκ τοῦ αὐτοῦ βιογράφου τοῦ ὁσίου Δανιήλ, τοῦ Μεταφράστου, μανθάνομεν ὅτι ὁ Κῦρος ὁ ἑπαρχος, ὁ μετὰ ταῦτα χρηματίσας ἐπίσκοπος τοῦ Κοτυαεῖου τῆς Φρυγίας, ἐπὶ τῇ θεραπείᾳ θυγατρὸς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ὁσίου Δανιήλ, «ἐπίγραμμα τῷ ὕστερον αὐτῷ (τῷ Δανιήλ) ἰδρυθέντι κίονι ἐνεκόλαψεν, ἔχον οὕτως: Ἰσταται ἀνὴρ πάντοθεν ἀρνύμενος καὶ οὐ τρομέων ἀνέμους· τροφῇ δ' ἄμβροσιν τρέφεται καὶ ἀναίμονι δίψῃ, τεύχεα ριζώσας κίονι διχθαδιῷ· Συμεὼν δὲ ρίζα, υἷα κηρύσσων μητρὸς ἀπειρογάμου» (§ ΙΘ'). Τὸ ἔμμετρον τοῦτο ἐπίγραμμα, οὐ μόνον ἐνταῦθα φέρεται κεκολωμένον καὶ συγκεχυμένον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Παλατιῇ Ἀνθολογίᾳ (β. I. 99), ἀδέσποτον καὶ ὑποτίτλον «ἐν τῷ κίονι τοῦ ὁσίου Δανιήλ, ἐν τῷ Ἀνάπλῳ», εἰς ἑξὶ στίχους ὧν λείπει ὁ τρίτος. Ὁ Βολλανδίστης Hippolyte Delehaye, μετὰ παραβολὴν τῶν χειρογράφων καὶ τῇ συμπράξει ἐπιφανῶν φιλολόγων συνεπλήρωσε καὶ ἔταξε τὸ ἐπίγραμμα ὡς ἑξῆς:

Μεσσηγὺς γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἵσταται ἀνὴρ
 πάντοθεν ὀρνυμένους οὐ τρομέων ἀνέμους·

1. Νικηφ. Κάλλιστος, Ἐκκλ. ἱστ., ΙΕ', κβ. — Συμ. Μεταφράστης, βίος Δανιήλ Στυλίτου § θ', ΙΕ', ΚΑ', ἐν τόμῳ 116ῳ τῆς P. G. τοῦ Migne. — Βίος Ἀνατολίου, ἐν τ. Γ' Ἐκκλ. Ἀληθείας 1882—1883, ἐκδοθεὶς ὑπὸ Μ. Γεδεών, σ. 189.

τοῦνομα μὲν Δανιήλ, μεγάλῳ Συμεῶνι δ' ἐοῖζει,
 ἔχνηα ριζώσας κίονι διχθαδιῷ·
 λιμῷ δ' ἄμβροσιν τρέφεται καὶ ἀναίμονι δίψῃ
 υἷα κηρύσσων μητρὸς ἀπειρογάμου.¹

Ἀπὸ τοῦ Μεταφράστου γνωρίζομεν τὸν ποιητὴν τοῦ ἐπιγράμματος Κῦρον, περὶ οὗ αὐτὸς μὲν λέγει «καὶ γὰρ περὶ λόγους εἶχε καὶ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν πεπαίδευτο». ὁ δὲ Μαλαλάς χαρακτηρίζει «φιλόσοφον, ἄνδρα σοφώτατον ἐν πᾶσιν». ² Ἐνα, τὸν καὶ πρῶτον, στῦλον ἔστησεν ἐνταῦθα αὐτὸς ὁ Δανιήλ, δαπάνῃ Μάρκου Σιλεντιαρίου κατὰ τὸ 460 ἔτος, κατὰ τὸν Ἀνώνυμον βιογράφον αὐτοῦ, ἢ τὸ 465 κατὰ τὸν Κεδρηνόν· ³ ἕτερον, κατὰ μὲν τὸν Ἀνώνυμον ἱδρυσε Γεράνιος τις, κατὰ δὲ τὸν Μεταφράστην ὁ βασιλεὺς Λέων ὁ Μέγας· ἀμφότεροι δὲ οἱ βιογράφοι οὗτοι λέγουσι τρίτου κίονος ἰδρυτὴν τὸν αὐτὸν βασιλέα Λέοντα, ἔτει 465, ἐπὶ τῇ ἀποκτήσει υἱοῦ εὐχαῖς τοῦ ὁσίου· καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι κίονες εἶχον ἀνὰ ἓνα μόνον κορμόν, ὁ δὲ τρίτος δύο, τὸν ἓνα ἐπὶ τοῦ ἄλλου, συναπτομένους διὰ σιδηρῶν ράβδων (= ἡλῶν;) καὶ διὰ κονιάματος, ὅπερ «τυλάριον» ὀνομάζει ὁ βιογράφος, ὑπὸ τοῦ ὁποῖου «διπλοῦς κίων» καὶ συχνότερον «διχθάδιος» καλεῖται ἢ συμβολὴ τῶν δύο κίωνων· ὁ Delehaye φρονεῖ ὅτι ἐπὶ τούτου τοῦ κίονος ἐχαράχθη τὸ ἐν τοῖς ἄνω μνημονευθέν ἐπίγραμμα· ὁ τὸ πρῶτον ἐπινοήσας τὴν ἐπὶ κίονος στάσιν Συμεὼν ὁ τῆς μάνδρας ὁ στυλίτης, ἐπενόησε καὶ τὴν ἐπάλληλον τῶν κίωνων ἱδρυσιν, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μετὰ τοῦ κόσμου συναφείας· ὅθεν ἰδύσας τρεῖς κίονας τὸν ἓνα ἐπὶ τοῦ ἄλλου ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ τελευταίου, ὑψωθέντος τεσσαράκοντα πήχεις ἀπὸ

1. Hipp. Delehaye S. J., une épigramme de l'Anthologie Grecque, ἐν σ. 217—224 τοῦ IX τ. (1896) Revue des études Grecques. Προτιμητέα ἴσως ἐν τῷ ε' στίχῳ ἡ γραφὴ «τροφῇ δ' ἄ.» ἀντὶ λιμῷ δ' ἄ.

2. Malalās, σ. 24 ἑκδ. Benet. — Μνημονεύει τὸν Κῦρον καὶ Νικηφ. Κάλλιστος, Ἐκκλ. ἱστ., β' ΙΔ', κ. μς', καὶ Σουΐδας ἐν λ. Κῦρος, λέγων ὅτι ἡ σύζυγος Θεοδοσίου τοῦ Νέου, ἡ βασίλισσα Εὐδοκία ἠρέσκετο εἰς τὰ ποιήματα αὐτοῦ. — Lequien, Or. Chr. t. I. στ. 851. — Ὁ Σουΐδας ἐν λ. ἀναίμονες, ἀναφέρεται εἰς τὸ παρὰ τῷ Μεταφράστῃ (= Λογοθέτῃ) περὶ τοῦ ἁγίου Δανιήλ «ἐπίγραμμα» δῆθεν τοῦ κίονος αὐτοῦ. Ἡ Ἀνθολογία ἔχει καὶ τινα φερώνυμα αὐτοῦ ἐπιγράμματα· ὁ Κρουμπάχερ δὲν μνημονεύει αὐτὸν ἐν τῇ Βυζαντινῇ Λογοτεχνίᾳ.

3. Κεδρηνός, Λέοντος ἔτος η', σ. 348, ER. — Murralt, essai de Chr Byz. ἔτ. 465.

τῆς γῆς¹. δι' ὃ καὶ ὁ Κῦρος λέγει ὅτι τῷ Δανιήλ ἐρίζει ὁ Συμεὼν, ὁ χρηματίσας διδάσκαλος αὐτοῦ. Καὶ ὑπάρχουσι μὲν οἱ νομίσαντες παραλλήλους τοὺς ὑπὸ τοῦ Λέοντος στηθέντας δύο κίονας, ἀλλ' ἐκ τῶν λεχθέντων πειθόμεθα ὅτι ἐπάλληλοι ἦσαν δύο κίονες, καὶ διὰ τοῦτο ἐλέγετο «ὁ διπλοῦς κίων», καὶ βραδύτερον μονολεξεῖ «Διπλοκίονιον» ὠνομάσθη καὶ ὁ περὶ αὐτὸν χώρος μέχρι καὶ σήμερον· ἐπιφυλασσομενοὶ δὲ τὰ περὶ αὐτοῦ συνεχίζομεν τὸ ἱστορικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου.

5. Κατὰ τὴν παρὰ τῷ Μεταφράστῃ βιογραφίαν τοῦ ὁσίου Δανιήλ, τὴν θεωρουμένην γνήσιον αὐτοῦ ἔργον,² ὁ βασιλεὺς Λέων ὁ Μέγας, ἀποδεχθεὶς αἴτησιν τοῦ Δανιήλ, ἀνεκώμισε ἐξ Ἀντιοχείας τὸ λείψανον τοῦ ἐν ἔτει 464 θανόντος Συμεὼν τοῦ Στυλίτου καὶ κατέθηκεν εἰς τὸν διαταγῇ αὐτοῦ οἰκοδομηθέντα ἱερὸν οἶκον, πρὸ τοῦ στύλου· ἐν τούτοις ὁ ἁμαρτύρως φερόμενος ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, τοῦ Σ. Μεταφράστου, βίος Συμεῶνος τοῦ Στυλίτου λέγει ὅτι τὸ λείψανον τούτου ἀπῆρτησε μὲν ὁ Λέων παρὰ τῶν Ἀντιοχέων, παρητήθη ὁμως εἰσακούσας τῆς δεήσεως αὐτῶν θεωρούντων αὐτὸ φυλακτήριον τῆς πόλεως, τῶν τειχῶν αὐτῆς πεσόντων ἐκ σεισμοῦ πρότερον. Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ὁ Νικηφόρος Κάλлистος (Ἐκκλ. ἱστ., β. XIV, κ ν'), πιθανῶς ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἀρυσθεὶς τὴν εἰδησιν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Εὐάγγριος, μεσοῦντος τοῦ ἔκτου αἰῶνος, προσκυνήσας ἐν Ἀντιοχείᾳ τὴν κάραν αὐτοῦ, μαρτυρεῖ ὅτι τὸ λείψανον τοῦ ὁσίου ἀνδρὸς διετηρεῖτο «τὰ πολλά», ἥτοι κατὰ τὸ πλεῖστον, οἱ δὲ ὀδόντες ἔλειπον, ἀποσπασθέντες ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε προσκυνητῶν,³ πιθανὸν θεωροῦμεν ὅτι ἔστειλαν, ἀντὶ τοῦ ζητηθέντος ὀλοκλήρου, μέρος τοῦ λειψάνου εἰς τὸν Λέοντα, κατατεθὲν εἰς ὃν οὗτος ὠκοδόμησεν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Συμεῶνος ναὸν παρὰ τὸν στυλὸν τοῦ Δανιήλ· γνωρίζομεν δ' ἐκ τῶν Συναξαρίων ὅτι τῇ 26 Ἰουλίου ἤγετο ἡ μνήμη «τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν πρεσβυτέρου» γενομένου καὶ ἀρχιμανδρίτου Συμεῶν τοῦ Στυλίτου, ἐπέκεινα τοῦ Ἀνάπλου», ἡ κατ'

«ἄλλα «τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συμεῶν τοῦ ἀρχιμανδρίτου τοῦ ἐν τῇ Μάνδρᾳ»¹ οὗτου ἡ κυρίως μνήμη ἄγεται τῇ 1 Σεπτεμβρίου ἀφορμὴ δὲ τῆς ἐορτῆς κατὰ τὴν 26 Ἰουλίου ἐγένετο τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ, ὅστις ἦτο «ἐπέκεινα τοῦ Ἀνάπλου» ἀφιερωμένος εἰς τὸν ὅσιον τοῦτον,² ὁ κτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Λέοντος, καθ' αἶδον.

6. Ὁ Δανιήλ ἔζησεν εἰς τὴν μονὴν τὴν ἐγερεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λέοντος, καὶ γνωστὴν ἐφεξῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὁσίου Δανιήλ ἐν τῷ Στύλῳ, μέχρι τοῦ ἔτους 471, καθ' ὃ ἀπεβίωσε· τὸ λείψανον τεθὲν ἐν σορῷ μολυβδίνῃ ἐτάφη αὐτόθι διὰ τοῦ πατριάρχου Γενναδίου· ἄνωθεν τοῦ τάφου ἐπετέθησαν τὰ λείψανα τῶν ἐν Βαβυλῶνι τριῶν παίδων Ἀνανίου, Ἀζαρίου καὶ Μισαήλ, «τοῦ ὁσίου καὶ τοῦτο ἐντεταμένου, ὅπως μὴ τῷ ἐκείνου λειψάνῳ, ἀλλὰ τοῖς ἐπικειμένοις αὐτῷ προσκυνῶσιν οἱ προσιέντες» (§ ΝΔ', ΝΕ). μαρτυρεῖ δὲ ὁ ῥῶσος προσκυνητὴς Ἀντώνιος, ἐπίσκοπος Νοβογορόδ, ὅτι ἐπροσκύνησε κατὰ τὸ 1200 ἔτος τὸν τε τάφον καὶ τὸ λείψανον τοῦ ὁσίου Δανιήλ τοῦ στυλίτου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ἐγειρομένη ἐπὶ βουνοῦ, καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἦτο, λέγει, καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἀκακίου, τοῦ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ στύλου ἀνελθόντος μετὰ τὸν Δανιήλ, καὶ ὁ τῆς ἡγεμονίδος Ξενίας, τῆς θυγατρὸς τοῦ Βρατισλάβου.³ Ἡ ἐκκλησία ἐορτάζει τῇ 1α' Δεκεμβρίου τὴν μνήμην «τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Δανιήλ τοῦ στυλίτου τοῦ ἐν τῷ Ἀνάπλῳ», ἐνθα ἐτελεῖτο αὐθημερόν καὶ ἡ σύναξις αὐτοῦ. Ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Δανιήλ κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ 5' αἰῶνος ἐχρημάτισεν ὁ Βαβύλας· εὕρισκόμεν αὐτὸν ὑπογεγραμμένον καὶ παρόντα εἰς τὰς ἐπομένους πράξεις· 1) εἰς τὸν λίθελλον τῶν ἡγουμένων τῶν ἐν Κων/πόλει μονῶν πρὸς τὸν πάπαν Ὀρμίσδαν (28 Μαρτίου 519) ἐν ᾧ ὑπογράφεται: Βαβύλας πρεσβύτερος καὶ ἀρχιμανδρίτης μονῆς τοῦ ὁσίου Δανιήλ τῆς ἐν τῷ Στύλῳ· 2) εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Μηνᾶ συνόδου (536) μνημονεύεται μετὰ τῶν παρευρεθέντων ἡγουμένων

1. Σ. Μεταφράστης, βίος Συμ., § νη' — Κεδρηνός, σ 340.— Νικηφ. Κάλлистος, 'Ε. 'Ι. β. ΙΔ', κ. νά'.

2. Κρουμπάχερ, 'Ιστ. Βυζ. Λογ., τ. Α', σ. 408 (§ 90).

3. Εὐάγγριος, 'Εκκλ. ἱστ., β. Ι. κεφ. ιγ': τούτου (τοῦ λειψάνου) τὰ πολλὰ μέχρις ἡμῶν ἐφυλάχθη...

1. Συναξάριον Κων/πόλεως, 'Ιουλ. κς'. ἔκδ. Delehay, σ. 845 καὶ Synax selecta αὐτόθι, καὶ σημειώσεις, σ. 1028—9.

2. N. Nilles, 'Εορτολόγιον, τ. Ι. σ. 225, 267.

3. Khitrowo, Itin. Russes en Orient τ. Ι, Ι, σ. 109. Βρατίσλαος Α' δούξ Βοημίας † 925.—Β', δούξ τῷ 1061, βασιλεὺς, † 1092.

«Βαβύλας τῆς Δανιήλ ἐν τῷ Στύλῳ»· 3) εἰς τὴν δέησιν τῶν μοναχῶν τῆς βασιλίδος πόλεως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανὸν ὑπογράφεται: «Βαβύλας πρεσβύτερος καὶ ἡγούμενος μονῆς τοῦ ἁγίου Δανιήλ τοῦ ἐν τῷ Στύλῳ καὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἐν τῷ Μικρῷ βάθει καὶ τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Ἀνδρέου πλησίον τοῦ Στύλου ἀξιώσας ὑπέγραψα»· 4) εἰς τὸν λίβελλον τῶν μοναχῶν καὶ μοναστηρίων ὑπογράφεται: «Βαβύλας ἐλέφ Θεοῦ πρεσβύτερος καὶ ἡγούμενος μονῆς τοῦ τῆς ὁσίας μνήμης Δανιήλ τοῦ ἐν τῷ Στύλῳ καὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προφήτου καὶ Βαπτιστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου ὑπογράφας ἐδεήθη»· 5) δὲ καὶ τελευταῖον εἰς τὴν δέησιν πρὸς τὴν ἐνδημοῦσαν σύνοδον ὑπογράφεται: «Βαβύλας πρεσβύτερος καὶ ἀρχιμανδρίτης μονῆς τοῦ ὁσίου Δανιήλ τῆς ἐν τῷ Στύλῳ.¹ Ἐπὶ τῆς ποικιλίας τοῦ τύπου τῆς ἐπωνυμίας τῆς μονῆς εἰς τὰ παρachteθέντα χωρία παρατηροῦμεν ὅτι ἄλλοτε μὲν ὀνομάζεται μονὴ τοῦ ἐν τῷ Στύλῳ Δανιήλ, πρὸς διάκρισιν τοῦ ἐφ' οὗ ἐτιματο ἡ μονὴ Δανιήλ, ἄλλοτε δὲ ἡ ἐν τῷ Στύλῳ μονὴ τοῦ Δανιήλ, πρὸς ἐνδειξιν τῆς θέσεως τῆς μονῆς· ἐξ οὗ ἐπεταί ὅτι Στύλος ἐπωνυμήθη καὶ ὁ τόπος, ἐφ' οὗ οὗτος ἰδρύθη· διὸ καὶ ἡ ἐνταῦθα μονὴ τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου διακρίνεται ὡς κειμένη «πλησίον τοῦ Στύλου»· καὶ ἡ ἐπιγραφὴ δὲ ἡ δοῦσα ἀφορμὴν εἰς τὴν παροῦσαν πραγματείαν ὀνομάζει μονὴν τοῦ Στύλου, ἀπὸ τοῦ τόπου, οὐχὶ δὲ ἀπὸ τοῦ ἁγίου. Ἐπίσης παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Βαβύλας ἦτο ἡγούμενος, πλὴν τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Δανιήλ, καὶ ἄλλης τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, προφανῶς κειμένης ἐν τῇ αὐτῇ περιοχῇ, ἐν θέσει καλουμένη Μικρὸν βάθος², ἀγνώστου ἀλλαχόθεν, καὶ τῆς ἤδη μνημονευθείσης τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου. Περὶ ἑτέρως φαίνεται ἡμῖν ἡ παράλειψις μνείας καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Συμεῶν, τοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Λέοτος κτισθέντος «πρὸς βορρᾶν τοῦ στύ-

λου»· ὡς εἵπομεν δις ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Δανιήλ ἀναφέρεται· ἐν § μθ' λέγεται ὅτι ὁ Δανιήλ εἰς τοὺς ἐξαιτουμένους τὰς εὐχὰς αὐτοῦ πρὸς θεραπείαν παιδὸς παραλύτου, «ὁ ὅσιος ἄνωθεν διακύψας... τῷ ἱερῷ προσκαρτερεῖν κελεύει τοῦ Συμεῶν οἴκῳ καὶ τοῖς σεπτοῖς χρῆσθαι λειψάνοις»· ἐν δὲ § ν' ὅτι ὁ ὅσιος ποδαλγοῦντα «τῷ τοῦ Συμεῶν... οἰκτιρμῷ παρέπεμπεν... Ὡς γὰρ ἐκεῖνος τοῖς βαστάσασιν εἰς ὃν προσετέτακτο τοῦ Συμεῶν ἀπηνέχθη νεῶν καὶ τῷ ἐκ τῶν λειψάνων ἐλαίῳ καθ' ἐκάστην ἐχρίετο... ἄφνω... ἐπὶ τοὺς πόδας ἵσταται».¹

7. Τὸ ἐντολὴ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Β' (975-1026) καταρτισθὲν, καὶ δι' αὐτὸ λεγόμενον Βασιλειανὸν Μηνολόγιον, κοσμεῖται δι' εἰκόνων, τὰς ὁποίας διὰ ξυλογραφίας ἐδημοσίευσεν ὁ καρδινάλιος Albani, ὁ πρῶτος τύποις ἐκδοὺς αὐτὸ εἰς τρεῖς τόμους ἐν Udine τῷ 1727· ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ τὸ συναξάριον τοῦ ὁσίου Δανιήλ φέρει δύο εἰκόνας· τούτων ἡ μὲν πρώτη, ἀναμέσον τοῦ τίτλου τῆς μνήμης καὶ τοῦ κειμένου τοῦ ὑπομνήματος τυπωθεῖσα, παριστᾷ στυλὸν ἰδρυμένον ἐπὶ τετραγώνου βάσεως, λίκνον κτιστὸν ἐκ πλίνθων ἐπὶ τοῦ κιονοκράνου, λευκογένειον μοναχὸν μέχρις ὀσφύος ὀρώμενον ἐν τῷ λίκνῳ, προσευχόμενον, τὰς χεῖρας ἔξω τοῦ κύκλου τεταμένας καὶ τὰς παλάμας ἱκετευτικῶς ἀνεωγμένας ἔχοντα, βράχους ἀπορρῶγας ἐκατέρωθεν τοῦ στύλου, δένδρα καὶ φράκτην κάτωθεν τῶν πρὸς τ' ἀριστερά, οἰκοδομῆς δὲ θύραν τῶν πρὸς τὰ δεξιὰ, καὶ ἀσκεπῇ γέροντα, δικανίκιον ὑπὸ μάλην φέροντα, ἱστάμενον πρὸ τῆς θύρας, ἀτενίζοντα πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ στύλου μοναχὸν καὶ ἐξαιτούμενον εὐχὰς· ἡ δὲ δευτέρα, μετὰ τὸ κείμενον τοῦ ὑπομνήματος τυπωθεῖσα, παριστᾷ ἐπὶ στρογγύλης βάσεως ἐν μέσῳ πολυκυμάντου θαλάσσης ἰδρυμένον στυλόν, ἐπὶ τοῦ κιονοκράνου καγκελλωτὸν λίκνον καὶ ἐν αὐτῷ καθήμενον μοναχὸν ὁμοιόσχημον τῷ τῆς πρώτης εἰκόνης, τοὺς αὐτοὺς σχεδὸν ἀπορρῶγας βράχους ἐκατέρωθεν, ἔμπροσθεν τῶν πρὸς τὰ δεξιὰ βράχων πύλην μονῆς, τῆς ὁποίας καταφαίνεται τὸ τύμπανον καὶ ὁ τροῦλλος καὶ ὁ ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ σταυρός, καὶ ἀποβάθρα (σκάλα) ἐπεστρωμένη διὰ δεκαπέντε στανίδων, τὰ ἅκρα ἐκάστης τῶν ὁποίων φέρουσι καρφία, προεκτεινομένη ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῆς πα-

1. Mansi Concil... Collectio, τ. VIII, στ. 882, 907, 951, 990—1, 1011, 1051.

2. Ὁ Μ. Γεδεών, Βυζ. ἐορτ. ἐν σ. 148, ἀριθ. ιζ'. τοῦ κς' τόμου τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Σουλ. λέγει ὅτι ἴσως ἔκειτο ἐντὸς τῆς πόλεως, καὶ παραπέμπει εἰς σ. 234 τοῦ II τ. τοῦ ὑπὸ Morcelli ἐκδοθέντος Μηνολογίου· ἀλλ' ἐκεῖ παρατίθεται κατάλογος τῶν ὑπογραφάντων τὰ πρακτικὰ τῆς ἐπὶ Μηνᾷ συνόδου ἡγουμένων τῶν διαφόρων μονῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

1. Παρὰ Migne, ἐνθ' ἀν. στ. 1029, 1032.

ραλίας πύλης τῆς μονῆς πρὸς τὴν βᾶσιν τοῦ στύλου. Καίτοι δὲ καταφανεστάτῃ εἶναι ἡ ἀντίφασις τῆς θέσεως τοῦ κίονος εἰς τὰς δύο εἰκόνας, ἐν τούτοις ὁ Σκαρλάτος λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὴν δευτέραν εἰκόνα λέγει, ὅτι ἐὰν αὕτῃ παριστᾷ, ὡς φρονεῖ, ἀκριβῶς τὰ πράγματα. τοποθετητέα ἢ ἐν Στύλῳ μονῇ τοῦ ὁσίου Δανιὴλ εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Βεσικτᾶς καὶ μᾶλλον εἰς τὴν τοῦ Καμπατάς.¹ Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τοποθέτησις ἐλέγχεται ἀνακριδῆς ἔκ τε τῆς μαρτυρίας τοῦ Μεταφράστου ἀπὲρ λόφου» λέγοντος ἰδρυθέντα τὸν κίονα, καὶ ἐκ τοῦ ρώσου Ἀντωνίου γράφοντος τὴν ἐκκλησίαν ἐγειρομένην *sur la montagne*. Λύσιν τῆς ἀπορίας παρέχει ἡμῖν ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν Τουρίνῳ γενομένη ἔκδοσις τοῦ Βασιλειανοῦ Μηνολογίου εἰς δύο τόμους, ὧν ὁ μὲν πρῶτος περιλαμβάνει ἀξιολογωτάτην περιγραφὴν τοῦ χειρογράφου καὶ ἰδίᾳ τῶν εἰκόνων, ὁ δὲ δεύτερος αὐτὸ τοῦτο τὸ χειρόγραφον ἐν φωτοτυπία, σωζόμενον ἐν τῇ Βατικανῇ βιβλιοθήκῃ ὑπ' ἀριθ. 1613.² Τούτου ἡ μὲν 237 σελὶς περιλαμβάνει τὸν τίτλον τῆς μνήμης τοῦ ὁσίου Δανιὴλ, εἶτα τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν πρώτην εἰκόνα, ἔργον τοῦ ζωγράφου Συμεών, ὡς ἐν τῇ ᾧ σημειοῦται, καὶ μετ' αὐτὴν τὸ συναξάριον τοῦ ὁσίου· ἡ δὲ 238 φέρει τὴν δευτέραν εἰκόνα, ἔργον τοῦ ζωγράφου Νέστορος, ἄγραφον δὲ τὸν ὑπὲρ τὴν εἰκόνα χώρον τοῦ τίτλου τῆς μνήμης καὶ ὁλόκληρον τὸν κάτωθι αὐτῆς χώρον τοῦ συναξαρίου· προφανῶς ὁ καλλιγράφος παρέλειψε τὴν συμπλήρωσιν, ὁ δὲ α' ἐκδότης *Albani* μὴ ἀντιληφθεὶς τὴν παράλειψιν ἐξέλαβε καὶ τὴν εἰκόνα τῆς σελίδος 238 ἀναφερομένην εἰς τὸν αὐτὸν στυλίτην Δανιὴλ· οὕτω δ' ἐκοσμήθη τὸ συναξάριον αὐτοῦ διὰ δύο ἀντιφατικῶν θέσεων εἰκόνων, τοῦθ' ὅπερ παρεπλάνησε τὸν Σκαρλάτον καὶ εἴ τινα ἕτερον. Ὁ περυσινὸς ἐκδότης ὁμῶς ἠννόησεν ὅτι ἐλλείπει ἐκ τῆς σελίδος 238 ὁ τίτλος καὶ τὸ κείμενον, καὶ ὑπέδειξεν ὅτι ἄλλου στυλίου εἰκὼν ἦτο αὕτη (σελ. 64/5 τοῦ Α' τόμου)· ἀποροῦμεν δὲ διατί ἐδίστασε ν' ἀποδώσῃ αὐτὴν εἰς τὸν ὅσιον Λουκᾶν τὸν Στυλίτην, καίπερ μνημονεύσας αὐτοῦ.

8. Ὁ ὅσιος Λουκᾶς ὁ νέος στυλίτης ἐορτάζεται τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, δηλαδὴ τῇ ια' Δε-

κεμβρίου· γεννηθεὶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ἐνάτου αἰῶνος ἢ το δεκαοκταετῆς ἐπὶ τῶν Βουλγαρικῶν πολέμων, 913—925, καὶ μετὰ ἐννέα ἢ δέκα ἔτη ἐλθὼν εἰς τὴν Κων/πολιν, διέβη εἰς τὰ Εὐτροπίου λεγόμενα, πλησίον Χαλκηδόνος· ἐκεῖ δ' ἀναβὰς ἐπὶ στύλου, διέβιωσεν ἐπὶ τεσσαράκοντα πέντε ὅλα ἔτη, ὅτε καὶ ἀπεβίωσε, λέγουσι τὰ Συναξάρια, ἐν ἡλικίᾳ, ὡς ὑπολογίζομεν, πλεόν τῶν ἐβδομήκοντα πέντε ἐτῶν. Ἀπὸ τοῦ τόπου δὲ τῆς ἀθλήσεως αὐτοῦ παρωνυμεῖτο ὁ Εὐτροπιώτης». ¹ Εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς πολ- λάκις μνημονεύεται λιμὴν καὶ μόλος Εὐτροπίου, κείμενος ἐπὶ τῆς παρὰ τὴν Χαλκηδόνα παραλίας μνημονεύεται δὲ καὶ ὁ αὐτόθι στύλος καὶ μοναστῆς ἐπ' αὐτοῦ κατὰ τὸ ἔτος 975· Λέων ὁ Διάκονος ἱστορεῖ ὅτι τὴν παραμονὴν τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο μετὰ σεισμὸν ἰσχυρὸν ἐγένοντο «καὶ ἀνέμων ἐξαισίων ἐπιφοραὶ· ὀπηνίκα καὶ ὁ ἐν τοῖς Εὐτροπίου στύλος τῇ βίᾳ τῶν κυμάτων κατηνέχθη καὶ ὁ ἐν αὐτῷ (;) μοναστῆς ἐναπεπνίγη τοῖς θαλασσίσις ροθίοις δεινῶς». ² ἦτο δὲ οὗτος πιθανῶς διάδοχος τοῦ Λουκᾶ, ἀφοῦ τὰ Συναξάρια μαρτυροῦσι τὴν ἐν εἰρήνῃ, οὐχὶ διὰ πνιγμοῦ, τελείωσιν τούτου. Ἡ ἐν σελ. 238 τοῦ Βασιλειανοῦ Μηνολογίου λοιπὸν εἰκονογραφία εἰς τὸν Εὐτροπιώτην Λουκᾶν ἀναφέρεται καὶ τὴν ἐπὶ κίονος ἀθλήσιν αὐτοῦ παριστᾷ· ἡ δὲ τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ κίονος ἀπορρώγων βράχων ταυτότης ἀμφοτέρων τῶν εἰκόνων οὐδὲν ἀποκρούει τὴν πεποιθήσιν ἡμῶν, διότι ὅμοιοι βράχοι εἰς πλείστας τῶν εἰκόνων τοῦ χειρογράφου ὑπάρχουσι, καὶ διότι καταφανῶς διαφέρει τῶν βάσεων τῶν κίωνων ἡ κατασκευὴ, τῆς μὲν τοῦ ἐπὶ λόφου κίονος οὔσης τετραγώνου, τῆς δὲ τοῦ ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης στρογγύλης, χάριν ἀβλαβοῦς θραύσεως τῶν κυμάτων. Ἀγνωστον πότε καὶ παρὰ τίνος ἰδρύθη ὁ στύλος ἐν τοῖς Εὐτροπίου, καὶ ἡ αὐτόθι ἐκκλησία, ἡ ἐν τῇ εἰκόνι ἐζωγραφημένη, ὡς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου ἢ τῆς ἁγίας, εἰς ἣν ἦτο ἀφιερωμένη· ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν τεσσαράκοντα μόνων τῶν ὑπαγομένων ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Χαλκηδόνος, τῶν ὁποίων οἱ ἡγούμενοι προσυπέγραψαν τὸν πρὸς τὸν Πατριάρχην Μηνᾶν λίβελλον³ οὐδὲν πληροφο-

1. Σκαρλάτος, Κ/Πολις, τ. Β', σ. 94.

2. Il menologio di Basilio II. Fratelli Bocca, Torino, 1907.

1. Συναξάριον, Κ/Π. ἔκδ. Delehaye, στ. 300, 55.

2. Λέων Διάκονος, σ. 176, ἔκδ. Βόννης.

3. Mansi, αὐτ. στ. 1014—1018.

ρούμεθα· ὅπως δὴ ποτε ὁμως δὲν ἠδύνατο, φρονούμεν, νὰ ὀνομασθῇ καὶ αὕτη μονὴ Στύλου, ὡς προϋπάρχουσα τοιαύτη ἐνταῦθα, ἢ τοῦ Δανιήλ.

9. *Τὰ Δανιήλ.* Ὁ προφήτης Δανιήλ ἤκμασεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ναβουχοδονόσορος καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ (560—450 π. Χ.)· κατὰ τινὰ συναξάρια, αὐτὸς τε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τρεῖς παῖδες Ἀνανίας, Ἀζαρίας καὶ Μισαήλ ἀπεκεφαλίσθησαν ἐν Βαβυλῶνι, τὰ δὲ λείψανα αὐτῶν ἄγγελος Κυρίου μετήγαγεν ἐκεῖθεν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ ἔθαψεν εἰς τὸ ὄρος Γεμάλ. Ἡ ἁγία Ἑλένη, ἡ μήτηρ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, παραλαβοῦσα καὶ ταῦτα μεθ' ἑτέρων ἁγίων λειψάνων μετεκόμισεν ἐξ Ἱεροσολύμων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατέθηκεν εἰς σορόν, κτίσασα πιθανῶς ἰδιαίτερον ναὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Δανιήλ, εἰς τὸν ὁποῖον κατέθηκε προσέτι τὸ λείψανον τοῦ προφήτου Ἀμβροχίου καὶ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Νικήτα.¹ βραδύτερον ἐτάφη ἐκεῖ καὶ *Ρωμανὸς ὁ μελωδός*· πάντα τὰ λείψανα ταῦτα ἐσώζοντο μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἀλώσεως τῆς Κων/πόλεως, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ρώσων προσκυνητῶν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἤγειρε τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Μωκίου, ἐν τῷ Ἐξωκιονίῳ, ἐξωτῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐγερθέντων τειχῶν τῆς πόλεως· κινστέρνα κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου (491—518) πλησίον τοῦ ναοῦ τούτου ἐπωνυμήθη ἀπ' αὐτοῦ Μωκησία κινστέρνη.² Ἡ ἁγία Ἑλένη οὐ μακρὰν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Μωκίου ἤγειρε τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ, ἀκαὶ τὴν πλησίον αὐτοῦ ἁγίαν σορόν, καὶ τὸ λείψανον τοῦ προφήτου Δανιήλ καὶ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Νικήτα καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν τῶν ἐκεῖσε κειμένων ἐφάνέρωσεν (ἄλλως, ἀνήγαγε) καὶ τέθηκεν ἐκεῖ.³ πύλη τῶν Θεοδοσιανῶν τειχῶν πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ ἐπεκλήθη ἀπ' αὐτοῦ πύλη τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ.⁴ ὁ δὲ χώρος ἀπὸ τῆς αὐτόθι κατακειμένης σοροῦ τοῦ προφήτου Δανιήλ προσέλαβεν ἐπωνυμίαν αὐτὰ Δανιήλ.

10. Ἀγνωστον ὁποῖα τις ἦτο ἡ ὑπὸ τῆς

ἁγίας Ἑλένης κατασκευασθεῖσα σορὸς τῶν λειψάνων τοῦ Δανιήλ· πληροφορίας τινὰς παρέχει δωδεκάστιχον ἐπιγράμμα τοῦ Μανουήλ Φιλῆ, ποιητοῦ ἀκμάσαντος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1280—1320· τούτου ὁ τίτλος κατὰ τινὰ χειρόγραφα «εἰς τὸν τάφον τοῦ ἁγίου προφήτου Δανιήλ» φέρεται· κατ' ἄλλα δὲ «εἰς τὴν ἀπὸ μαρμάρου σορόν τοῦ ἁγίου προφήτου Δανιήλ ἱσταμένου ἐπάνω λεόντων, ἔχουσιν δὲ καὶ ἀγγέλους ἐν σχήματι βρεφῶν κοιμωμένους»· τὸν δεύτερον τίτλον θεωροῦμεν γνησιώτερον, ὡς συμφωνοῦντα τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἐπιγράμματος, ἔχοντος οὕτως:

*Εἰ γρηγορούντων εἶχεν ἡ τέχνη τύπον
ζῶντας ἂν εἶδες τοὺς γλυφέντας ἀγγέλους.
Νυνὶ δὲ λευκὸν ἀκριβῶς λίθων γάλα
δοκοῦντας ὑπνοῦν ἐν βρεφῶν εἴδει τρέφει.
Ὁ γὰρ Δανιήλ εὐρεθείς νοῦς ἐξ ὕλης,
τοὺς πλὴν ὕλης φύλακας ἐξ ὕλης ἔχει,
δεικνὺς τὸ καινὸν τῆς τιμῆς ἀντιστροφῶς.
Οὐκοῦν, θεατά, στήθι, μὴ προσεγγίσῃς·
τοὺς γὰρ θρασεῖς λέοντας ἐνθάδε βλέπεις
ἐκ τοῦ φόβου παγέντας εἰς λίθου φέσιν·
ὅταν δὲ καθεύδοντας ἀγγέλους βλέπῃς
νήφοντας ὡς λέοντας ἐξ ὕπνου, τρέμει.¹*

Ἐπὶ δύο λεόντων ἱστάμενον τὸν τάφον τοῦ Δανιήλ ἐπροσκύνησε, τῷ 1419—1422, ὁ ρώσος Ζώσιμος ὁ διάκονος, κείμενον ἐν τῇ φερωνύμῳ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ.² ὁ δ' ἐν ἔτει 1424/1453 ἐπισκεφθεὶς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἄνώνυμος ρώσος προσκυνητὴς λέγει ὅτι δύο ἄγγελοι ἐκ λίθου ὁμοιοὶ ζῶσιν, ὁ μὲν ἐπὶ κεφαλῆς, ὁ δ' ἐπὶ τῶν ποδῶν τοῦ τάφου τοῦ προφήτου Δανιήλ, κατασκευασθῆσαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ.³ Τὴν μαρτυρίαν ταύτην ὡς κατασκευαστοῦ τῶν λιθίνων ἀγγέλων τοῦ εἰρημένου αὐτοκράτορος δεχόμεθα ὡς ἀκριβῆ, καίπερ μὴ βεβαιουμένην ἱστορικῶς, ἀλλ' ὡς ἐκ παραδόσεως περισθεῖσαν καὶ ἀνακοινωθεῖσαν τῷ εὐσεβεῖ ρώσῳ· ἐπόμενον δὲ ἦτο νὰ τιμήσῃ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος τὴν μνήμην τοῦ Προφήτου Δανιήλ, ἀφοῦ ὑπελάμβανε καὶ ἑαυτὸν κεκτημένον προφητικὸν χάρισμα καὶ κατέλιπε τοὺς ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ φερομένους χρησμούς περὶ τῆς τύχης τῆς Κων/πόλεως.⁴ Ὁ Εὐσέ-

1. *Κωδινός*, de orig. σ. 50 — *Bandurius*, Imp. Or. Ant. III, σ. 55. — *Πάτρια*, ἔκδ. Preger, σ. 245.

2. *Αὐτόθι*.

3. *Κωδινός*, *Bandurius*, *Πάτρια*, *αὐτόθι*.

4. *Ducangius*, C. P. Chr. I, σ. 50/1.

1. *M. Philae carmina*, ἔκδ. Miller, τ. I, σ. 51.

2. *Khitrovo*, Itin. rus. en orient, τ. 1, I, σ. 206.

3. *Αὐτόθι*, σ. 232.

4. Τούτους ἔξεδωκε καὶ ὁ *E. Legrand*, *Oracles de Léon Le Sage*, Paris 1875.

βιος δὲ μαρτυρεῖ ὅτι ἐπὶ κρηνῶν κειμένων ἐν μέσῳ τῶν ἀγορῶν, ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου σύμβολα ἔθετον «τόν τε Δανιήλ σὺν αὐτοῖς λέουσιν ἐν χαλκῷ πεποιημένα χρυσῷ τε πετάλοις ἐκλάμποντα».¹

11. Ὁ Συμεὼν Μεταφράστης. ἀκμάσας κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα, γράφει ὅτι Μαρκιανὸς ὁ οἰκονόμος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἀπεβίωσε πρὸ τοῦ τελεσθῆναι τὰ τῆς ἀγίας Εἰρήνης τὰ ἐγκαίνια, καὶ τὸ λείψανον αὐτοῦ κατετέθη «ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Προδρόμου, ἧτις ἄρα καὶ τοῦ Δανιήλ λέγεται, ἐγγὺς πού τοῦ θείου ναοῦ τοῦ μάρτυρος Μωκίου διακειμένη», τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὠκοδόμησεν, «ἐνθα δὴ καὶ ἐς δεῦρο λαμπρῶς αὐτῷ καὶ φιλοθέως ἡ μνήμη τελεῖται».² τὰ αὐτὰ λέγουσι καὶ ἄλλαι χειρόγραφοι βιογραφίαι τοῦ ὁσίου Μαρκιανοῦ, γράφουσιν τὸ προφητεῖον τοῦ Βαπτιστοῦ «ἐν τοῖς Δανιήλ».³ Ἡ σύναξις αὐτοῦ ἐτελεῖτο τὴν 10 Ἰανουαρίου.

Οὐδεμίαν γνωρίζοντες βυζαντινὴν πηγὴν ἀναφέρουσιν ρητῶς ἀνέγερσιν ἐν Κων/πόλει ἐκκλησίας εἰς ὄνομα τοῦ προφήτου Δανιήλ, εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι πιθανῶς ἔκτισε τοιοῦτον ἡ ἀγία Ἑλένη· ἥδη λέγομεν καὶ πάλιν πιθανῶς ὅτι εἰς τὸν ναὸν τοῦτον κατετέθηκεν ἡ αὐτὴ καὶ τὰ λείψανα τῶν ἐν Βαβυλῶνι ἀναίρεθέντων τριῶν παίδων, ἅτινα, ὡς ἐλέχθη, ἐτάφησαν εἰς τὸ ὄρος Γεμάλ μετὰ τῶν τοῦ προφήτου Δανιήλ. Περὶ τὰ τέλη τοῦ πέμπτου αἰῶνος τὰ λείψανα τῶν τριῶν παίδων, ἐντεῦθεν ἴσως μετατεθέντα, λέγονται κατατεθέντα ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ὁσίου Δανιήλ τοῦ στυλίου ἐν τῷ Ἀνάπλῳ, ἐντολῇ τούτου σκοποῦντος ὅπως οἱ προσερχόμενοι ταῦτα προσκυνῶσιν, οὐχὶ δὲ τὰ ἑαυτοῦ.⁴ ἐκ τούτου εἶκασεν ὁ Μ. Γεδεὼν ὅτι ἐνταῦθα ἐτελεῖτο καὶ ἡ σύναξις αὐτῶν, τῇ 17 Δεκεμβρίου ἐορταζομένων.⁵ Ἀλλὰ τὸ Συναξάριον Κων/πόλεως λέγει ὅτι «ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ» ἐτελεῖτο ἡ σύναξις τοῦ προφήτου Δανιήλ καὶ

τῶν μετ' αὐτοῦ τριῶν παίδων τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ.¹ Ἄφ' ἑτέρου τὸ αὐτὸ Συναξάριον εἰς ἑτέρας δύο περιπτώσεις ἀναφέρει τὸ λείψανον τοῦ προφήτου Δανιήλ ἐνδον τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Ρωμανοῦ. 1) τῇ 15 Σεπτεμβρίου. «ἄθλησις τοῦ ἁγίου Μάρτυρος Νικήτα. Τελεῖται δὲ ἡ μνήμη αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ, τῷ ὄντι πλησίον τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ καὶ ἐνδον τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ, ἐνθα καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀπόκειται μετὰ καὶ Δανιήλ τοῦ προφήτου». 2) τῇ 2 Δεκεμβρίου. Ἀμβρακίου προφήτου. «τελεῖται δὲ ἡ αὐτοῦ μνήμη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ, ἐνθα καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ σῶμα ἀπόκειται μετὰ τοῦ προφήτου Δανιήλ».² Ἐνῶ λοιπὸν κατὰ ταῦτα τὸ λείψανον τούτου ἀπέκειτο οὐχὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ ναῷ, ἀλλ' ἐν τῷ τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ, ἐνίοι μὲν ρῶσοι προσκυνηταὶ λέγουσιν αὐτὸ ἀποκείμενον ἐν ἐκκλησίᾳ, ἄλλοι δὲ ἐν μονῇ ἐπ' ὀνόματι πάντοτε τοῦ προφήτου Δανιήλ τιμωμέναις· ἐπειδὴ ὁμως οὗτοι μὲν οὐδόλως μνημονεύουσι ναὸν τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ, ἡμεῖς δὲ περὶ τῆς ὑπάρξεως τοιοῦτου καὶ περὶ τῆς ἐν αὐτῷ θησαυρίσεως τοῦ λειψάνου τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος προφήτου ρητὰς εὐρίσκομεν μαρτυρίας ἐπιτρέπεται ἡμῖν ἡ εἰκασία, ὅτι ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ, ὁ κτισθεὶς μὲν ὑπὸ τῆς ἀγίας Ἑλένης, καταπεσὼν δὲ, καὶ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα (866—886) ἐκ βάρων ἀνακτισθεὶς,³ ἀπώλεσε μετέπειτα τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ πατρωνος ἁγίου καὶ προσέλαβε τὴν τοῦ προφήτου Δανιήλ διὰ δύο λόγους· ἓνα μὲν διότι ὁ πλησιάζων αὐτὸν χώρος ἐκαλεῖτο «τὰ Δανιήλ», ἕτερον δὲ, τὸν καὶ κυριώτερον, διότι ἐν αὐτῷ ἀπέκειτο καὶ ἐπροσκυνεῖτο τὸ λείψανον τοῦ προφήτου Δανιήλ.

12. Τὴν ὑπαρξιν τοῦ λειψάνου τούτου ἐν Κων/πόλει ἀναφέρει, ἄνευ ὑποδείξεως τόπου, ὁ ἐν ἔτει 1120 περίπου ἀκμάσας Βιλέλμος ὁ Μαλμεσμπουριώτης.⁴ Ἀντώνιος, ὁ ἐπίσκοπος Νοβογορόδ, ἐν ἔτει 1200 ἐπροσκύνησε, λέγει, τοὺς πλησίον τῆς πύλης Ρωμανοῦ τεθαμμένους τὸν προφήτην Δανιήλ, τὸν Νικήταν καὶ τὸν Ρωμανόν,⁵ πιθανῶς τὸν μελωδόν, καὶ ἀπομνημονεύει παράδοσιν, καθ' ἣν ὁ αὐτοκράτωρ κύρ Λέων (ὁ Σοφός, 886—912) διὰ

1. Εὐσέβιος, ἐν βίῳ Κωνσταντίνου, β. III, κεφ. μθ.

2. Συμ. Μεταφράστης, βίος Μαρκιανοῦ, 10 Ἰανουαρίου, παρὰ Migne, P. Gr. t. 114. στ. 430—456.—Ο Preger, ἐν τῷ ὀνομαστικῷ πλινάκι τῶν Πατρίων ἐξέλαισε τὸν ὅσιον Μαρκιανὸν ὡς τὸν ὁμώνυμον αὐτοκράτορα.

3. Ἀ Π. Κεραμεύς, Ἀναλ. Ἱερ. Βιβλ., τ. Δ, σ. 269.—Μ. Γεδεὼν, βίος Μαρκ. § ια' ἐν Ἀρχ. Παρ. Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. τ. ΚΔ—Κς'.

4. Συμ. Μεταφράστης, βίος Δανιήλ τοῦ Στυλίου.

5. Βυζ. Ἑορτ. ἐν σ. 297 τοῦ ΚΣΤ' τόμου τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλ.

1. Ἐκδ. Delehaye, στ. 317.

2. Αὐτόθι, στ. 45, 271/2.

3. Κ. Πορφυρογέννητος, Βασ. Μακ., §. π'.

4. Riant, Exuviae, II, 241

5. Khitrowo, Itin. rus. en Orient, σ. 103.—Riant, Exuviae, II, 227.

φιλοσόφων μεθρημηνευσεν ἑλληνιστὶ τὰς περὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κων/πόλεως προφητείας τοῦ Δανιήλ, ἀναγεγραμμένας οὕτως εἰς εἰλητάριον μετενεχθὲν ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ ἐν Βαβυλῶνι τάφου τοῦ προφήτου τούτου.¹ Ἐπελθούσης ἐν ἔτει 1204 τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς πόλεως, τὰ ἅγια λείψανα ταῦτα ἐκρύβησαν εἰς τὰ ὑπόγεια τῆς ἐκκλησίας, ταφέντα εἰς ἰδιαιτέρους τάφους, ὡς ἐξάγομεν ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν ρώσων προσκυνητῶν, ἐνῶ ἡ σορός ἡ περικλείσασα τὸ λείψανον τοῦ προφήτου Δανιήλ κατελείφθη εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει, φρονοῦμεν, τὸ προμνημονευθὲν ἐπὶ γράμμα τοῦ Μ. Φιλῆ παρέμειναν δὲ τεθαμμένα τὰ λείψανα ἐκεῖ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ Νοβογοροδιώτης Στέφανος, ἐν ἔτει 1350, εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐδέησε νὰ καταβῇ εἴκοσι καὶ πέντε βαθμίδας ἐν ὑπογείῳ, κρατῶν διαρκῶς κηρίον· ἐκεῖ δ' ἠσπάσθη δεξιόθεν μὲν τὸν τάφον τοῦ ἁγίου Δανιήλ, ἀριστερόθεν δὲ τὸν τοῦ Νικήτα.² Ἰγνάτιος ὁ ἐκ Σμολένσκ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1389—1405 ἐπροσκύνησε τὸν τάφον τοῦ μεγάλου προφήτου Δανιήλ τὴν ἡμέραν τῆς μνήμης αὐτοῦ, 17 Δεκεμβρίου.³ Ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Σκριβὼν τῷ 1393, ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου προφήτου Δανιήλ ἐπροσκύνησε τὰς κάρας τῶν ἁγίων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ· εὗρισκοντο δ' αὐτόθι ὁ προφήτης Δανιήλ, ὁ ἅγιος Νικήτας καὶ ὁ μελωδὸς Ρωμανός, ἕκαστος ἐν ἰδιαιτέρῳ τάφῳ.⁴ Μετ' αὐτῶν ὁ διάκονος Ζώσιμος, ἐν ἔτει 1419—1422, παρὰ τὴν μονὴν τῆς Θεοτόκου τῆς Πηγῆς, εὔρεν ἐγειρομένην τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου προφήτου Δανιήλ, οὗτινος ὁ τάφος ἦτο, ἐπὶ δύο λεόντων τεθειμένος, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἐκκλησίας παρὰ τὸν τοῖχον⁵ ἀναμφιβόλως πρόκειται περὶ τῆς μαρμαρίνης σοροῦ, τῆς ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς ἐκκλησίας καταλειφθείσης, ὡς εἴπομεν ἄνωτέρω. Ἡ ἀνώνυμος δὲ περιγραφὴ τῆς Κων/πόλεως, ἀναγομένη εἰς τὰ μεταξὺ τῶν 1424—1453 ἔτη, λέγει ὅτι ἀπὸ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Διομήδους πρὸς δυσμὰς θερινᾶς, πρὸς τὸν ἅγιον (τά;) Δανιήλ, ὁ χωρὼν φθάνει εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου

Δανιήλ· αὐτόθι ἀναπαύεται οὗτος εἰς τὸ μνήμα (τὴν σορόν;) τοῦ τελευταίου παρεκκλησίου δεξιόθεν, ὁ μελωδὸς Ρωμανὸς ἀριστερόθεν καὶ ἐν τῷ ἱερῷ ὁ ἅγιος Νικήτας· δύο λίθινοι ἄγγελοι, σχεδὸν ἐμψυχοί, ἦσαν ἐστημένοι πρὸ τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν ποδῶν τοῦ τάφου τοῦ Δανιήλ· τούτους λέγεται κατασκευάσας ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Σορός· οἱ δὲ προσκυνοῦντες τὸν τάφον τοῦ προφήτου τούτου λαμβάνουσιν ἐξ αὐτοῦ διὰ τὸ τελευταῖον αὐτῶν ταξίδιον ὕδριαν (seau);¹ ἡ τελευταία εἰδησις δι' ἡμᾶς μένει ἀκατάληπτος· ἡ μνεῖα τῆς στάσεως τῶν ἀγγέλων ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὸ προμνημονευθὲν ἐπὶ γράμμα τοῦ Μανουήλ Φιλῆ, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐνισχύει τὴν γνώμην περὶ τῆς στάσεως τῆς σοροῦ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς ἐκκλησίας, τῶν λειψάνων ἐξαχθέντων καὶ ταφέντων ἐν τῷ ὑπογείῳ. Περὶ τῶν λειψάνων τοῦ προφήτου τούτου νεωτέραν ταύτης εἰδησιν δὲν εὔρομεν, μήτε καὶ περὶ τοῦ ναοῦ αὐτοῦ· κατακτηθείσης τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἠφανίσθησαν καὶ ταῦτα μετὰ τῶν ἐτέρων πολλῶν λειψάνων τε καὶ ἱερῶν ἰδρυμάτων· ὑπολείπεται ἤδη ἡ ἔρευνα τῆς θέσεως «τῶν Δανιήλ», καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ προφήτου τούτου, ὑποκαταστάσης κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ.

13. Εἰς τὰς ἄνωτέρω παρατεθείσας μαρτυρίας διαφόρων ἐποχῶν πρὸ τῆς ἀλώσεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν εἰδομεν τοποθετουμένην τὴν σορόν, ἐκκλησίαν, μονὴν τοῦ προφήτου Δανιήλ πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ (*Πάτρια*), τῆς Μωκησίας κινστένης (*Συναξάρια*), τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Μωκίου (*Σ. Μεταφρ.*), πλησίον τῆς Πύλης τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ (*Ἀντ. Νοβγ.*), ἐκεῖθεν [τῆς μονῆς] τοῦ ἁγίου Διομήδους πρὸς δυσμὰς θερινᾶς (*Ἀγώνυμος*), πλησίον τῆς μονῆς τῆς Πηγῆς (*Ζώσιμος*). Βασιζόμενος εἰς τὰς πληροφορίας τοῦ ρώσου Ἀντωνίου ὁ σύγχρονος ἡμῖν ἐμβριθὴς τοπογράφος κ. *Mordtmann* τοποθετεῖ πλησίον τῆς πύλης τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ (νῦν Τοπ-καποῦ) τοὺς ἱεροὺς οἴκους τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ, τοῦ προφήτου Δανιήλ καὶ τοῦ ἁγίου Νικήτα ἐπὶ τῆς ράχews τοῦ τείχους.² Ὁ δ' ἄββᾶς Marin ἴσως, λέγει, ἔκειτο ἡ μονὴ τοῦ Δανιήλ εἰς τὸ Ἐξωκιόνιον.³ Ἐκ

1. *Khitrowo*, αὐτ. σ. 91, σημ.

2. Αὐτόθι σ. 122.

3. Αὐτόθι σελ. 140.

4. Αὐτόθι σ. 163.

5. Αὐτόθι σ. 206.

1. Αὐτόθι, σ. 232.

2. *Mordtmann*, Esq. topogr. de C/ple, § 137.

3. *L'abbé Marin*, les moines de Cons ple, σ 80.

τῶν ὑποδειχθεισῶν τούτων θέσεων θετικῶς μὲν γνωρίζομεν σήμερον τὴν τῆς Μωκησίας κινστέρνης καὶ τῆς πύλης τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ· ἀσφαλῶς δὲ δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὴν τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Διομήδους, ἔνδοθεν κειμένης τῆς Χρυσῆς πύλης.¹ καὶ ἡ μὲν κινστέρνη σφάζεται νῦν ὑπὸ τὸ σύνηθες διὰ τὰς ἀστέγους κινστέρναις ἐπώνυμον Τσικουρ μποστάν, ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν Ἑξ Μαρμαράων· ἡ πύλη ἀπὸ τῆς ἀλώσεως φέρει τὸ ὄνομα Τὸπ καποῦ· ἡ δὲ μονὴ τοῦ ἁγίου Διομήδους, ἐξαφανισθεῖσα ἔτι πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἡγείρετο εἰς τὸν μεταξὺ τῶν σημερινῶν πυλῶν Γετικουλέ καὶ Σηλύβρι καπουσῇ χώρον. Κατὰ ταῦτα, καὶ μὴ λησμονοῦντες τὴν λίαν ἀόριστον ἐκφρασιν τῶν Βυζαντινῶν «πλησίον», δέον νὰ ζητήσωμεν τὴν μὲν θέσιν τῆς μονῆς τοῦ προφήτου Δανιὴλ δυτικῶς τῆς πύλης Σηλυμβρίας, ἥτοι τῆς θέσεως τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Διομήδους, καὶ ἀναμέσον τῶν θέσεων Τσικουρ μποστάν καὶ Τὸπ καποῦ· τὴν δὲ τύχην αὐτῆς, τὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν, σφζομένης ἔτι ἢ καὶ δεκάδα ἐτῶν πρότερον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἀνωνύμου τοῦ ρώσου προσκυνητοῦ περιγραφῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1422-1453), μεταξὺ τῶν εἰς τζαμιά μετατραπεισῶν ἐκκλησιῶν. Ἐν τῷ χώρῳ λοιπόν, τὸν ὁποῖον ὠρίσαμεν ἀνωτέρω, σφάζεται βυζαντινὸν ἱερὸν οἰκοδόμημα, καλούμενον *Μοναστήρ μεστζίτι*· τοῦτο μετέτρεψεν ἀπὸ μονῆς, (καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθη Μοναστήρ μεστζίτι, οὐχὶ Κελίσα, ὡς ἄλλα μετατραπέντα ἀπὸ ἐκκλησιῶν), ὁ Μουσταφᾶ Τσαβούς, διατελέσας ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ Β' τοῦ Πορθητοῦ, μετὰ τὴν ἀνέγερσιν πιθανῶς τοῦ ἰδίου τούτου τεμένους (1470), διότι τοῦτο χορηγεῖ τὰ ἐξοδα τῆς συντηρήσεως ἐκείνου· ἡ συνοικία φέρει νῦν ὄνομα Ἑρέγλι, ἀπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ Πορθητοῦ συνοικισθέντων ἀποίκων Ἑρακλεωτῶν.² Εἰκόνα καὶ περιγραφὴν τοῦ οἰκοδομήματος ἔδημοσίευσεν ὁ Πασπάτης [Βυζ. Μελ., σ. 376/7]. Ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένη ἐτοιμόδροπος στέγη κατέπεσεν ἑφεξῆς καὶ παρέσυρε τὰ ἀνώτερα ἄκρα τῶν τοίχων τοῦ τρικόγχου, ἐσώθη δὲ μόνον ἡ θολωτὴ τῶν κατηχουμένων· οἱ τοῦ νάρθηκος κίονες, ἡ περίστυλος πλευρά,

τὰ ἴχνη τῶν εἰκονογραφικῶν τελείως ἐξηφανίσθησαν. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐπεσκευάσθησαν οἱ τοῖχοι, ἐσκεπάσθη τὸ οἰκοδόμημα διὰ στέγης ξυλίνης, ἐπεστρώθη τὸ ἔδαφος διὰ σανίδων καὶ ψιάθου, καὶ τὸ πεσὸν μέρος τοῦ τρικόγχου ἀντικατέστησε παράθυρον ὑαλοφόρον· ἔκτοτε δὲ λειτουργοῦσιν ἐν αὐτῷ. Εἶδομεν καὶ ἡμεῖς, ὡς ὁ Πασπάτης «κοσμήματα ἀκαλλέστατα» ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν τῶν κιονοκράνων τῶν κίωνων, οἵτινες διαχωρίζουσι τὰ κατηχούμενα καὶ ὑποβαστάζουσι τὴν θολωτὴν στέγην αὐτῶν· ἐπὶ τῶν ἄλλων δύο πλευρῶν ὑπῆρχον μονογράμματα σταυρικά, ὑπὸ βεβήλων χειρῶν ἀτυχῶς φθαρέντα· διεκρίνομεν ὅμως τὸ γράμμα Ο εἰς τὸ ἄνω καὶ τὸ Β εἰς τὸ κάτω ἄκρον καθέτου γραμμῆς ἐπὶ μιᾶς πλευρᾶς, ἀποτελοῦντα πιθανῶς τὸ σύνηθες μονόγραμμα ΒΟΗΘΕΙ, καὶ ἐπὶ ἄλλης σταυρὸν ἐπὶ σφαίρας. Τὸ οἰκοδόμημα ἦτο κεκοσμημένον ἐσώθεν τε καὶ ἐξώθεν διὰ ζωστήρος μαρμαρίνου· ἡ πρὸς ἀνατολὰς ἐξωτερικὴ πλευρά, καὶ ἰδίως τὸ τρίκογχον, ἐδράζεται ἐπὶ παχειῶν πλακῶν σκληροῦ λίθου, φαιοῦ χρώματος. Ὁ μετατρέψας τὸ χριστιανικὸν ἱερὸν εἰς μουσουλμανικὸν Μουσταφᾶ τζαβούς ἦτο ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Πορθητοῦ, καὶ ὥρισε διαχειριστὴν τοῦ βακουφίου αὐτοῦ τὸν κατὰ καιροῦς ἱμάμην τοῦ τεμένους.¹

15. Ἐπὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ Γέροντος ἤκμυζεν ὁ Μαρούλης ἀκαὶ μέγας ἄρχων ἐξ ἀξιώματος ἐκλείζετο· ἐν ἔτει 1305 ἐνίκησε τοὺς Τούρκους ἐν Βιθυνίᾳ, ἔλη·

1. *Ἀλῆ Σατῆ*, Χατ. ἐλ τζεδαμί, τ. Α' σ. 205, ἀρ. 31, τάσσω αὐτό, ὁρθῶς, πλησίον τοῦ τζαμίου τοῦ Κιουρκτζῆ (μηλωτοπόλου) Σουλεϊμάν ἀγᾶ (οὗ παρέλειψε τὴν μνείαν).—*Οσμάν βέγη*, Μετζμουάι τζεδαμί, ἀριθ. 419, τάσσω αὐτό, ἀνακριδῶς, εἰς Κουμκαποῦ· τούτου δομήτορα ὁ *Ἀλῆ Σατῆ* λέγει τὸν Κιουρκτζῆ μπασὶ Σουλεϊμάν (σ. 242, ἀρ. 35). Σημειωτέον ὅτι ὁ Πασπάτης παρηρμήνευσε τὸν *Ἀλῆ Σατῆ* ἐν οἷς οὗτος λέγει περὶ τοῦ ἑτέρου Μοναστήρ μεστζίτι (σ. 203—4, ἀριθ. 25)· τάσσω αὐτό πλησίον τοῦ τζαμίου Δαοῦτ πασᾶ, λέγει ὅτι ὁ ἀπὸ ἐκκλησίας μετατρέψας αὐτὸ εἶναι ὁ ἐν τῇ πύλῃ Σηλυμβρίας ἐγείρας ὁμώνυμον τζαμίον Ἰβραχίμ πασᾶς (Α, 29, ἀρ. 10). Μὴ εὐρὼν ὁ Πασπάτης τὸ ἀπ' ἐκκλησίας μετατραπέν αὐτόθι ἐθεώρησεν ἐξαφανισθέν· ἀλλὰ τὸ τέμενος ὅπερ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰησᾶ Καποῦ μεστζίτι εἰκόνισε καὶ περιέγραψε, παραλειφθὲν νομίσας ὑπὸ τοῦ τζαμιογράφου, εἶναι ἀκριδῶς τὸ πλησίον τοῦ Δαοῦτ πασᾶ τασσόμενον Μοναστήρ μεστζίτι (Μετζμουάι τζεδαμί, ἀρ. 418). Ἀλλαχοῦ (πολ. καὶ ἄλ. Κων/πόλεως, ἐν Ἀθῇν., 1890, σ. 241, ἀριθ. 35, 40) μνημονεύει ἀμφοτέρω ταῦτα τὰ Μοναστήρ μεστζίτι, ὡς καὶ τὸ Ἰησᾶ Καποῦ, ὡς ἄλλοιον (αὐτ. ἀρ. 42).

1. *Malakās*, σ. 481 ἔκδ. Βόν.—Γ. *Ἀμαρτωλός*, σ. 726, ἔκδ. Muralt.

2. Ὡς ὠνομάσθησαν καὶ αἱ συνοικίαι Καραμάν, Ἀκσεράϊ, Κεφέ, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.

στεύθη ὁμως ὑπὸ τῶν Καταλάνων (Παχυμ., εἰς Ἄνδρ., V, 21)· ἐν ἔτει 1307 ἀπεστάλη εἰς πρεσβείαν παρὰ τῷ Μπυριγερίῳ Ρομαφόρτῳ εἰς Καλλίπολιν (αὐτ. VI, 16), καὶ προαχθεὶς «ἐπὶ τοῦ στρατοῦ» διέτριβε περὶ τὴν Ἀπρω τῆς Θράκης, ἐντεταλμένος τὴν ἀναχαίτισιν τῶν πρὸς τὴν Θράκην προχωρούντων Καταλάνων· τότε ὁ Ρομαφόρτος συνεφώνησεν ἐπὶ χρήμασι τὴν ἐξόντως τῶν μετ' αὐτοῦ Τούρκων καὶ εἰς πίστωσιν ἀπέστειλεν αὐτῷ κεφαλὰς τινὰς δῆθεν ἐκείνων· ἀλλὰ γυνὴ τις ἀνεγνώρισε μέσον αὐτῶν τὴν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἐφ' ᾧ ὁ Μαρούλης ἀπέσχε τῆς συμφωνίας (αὐτ. VII, 12)· κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀπεστάλη μετὰ στολίσκου εἰς ἀνάκτησιν τῆς νήσου Θάσου· πλέων δὲ περὶ τὴν Αἶνον ἐπετέθη κατὰ τῶν πολιορκούντων αὐτὴν Καταλάνων καὶ ἀπῆλλαξε τὴν πόλιν (αὐτ. VII, 33)· ἐν ἔτει 1328, ἐπερχομένου κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Νέου, ἐτάχθη ἄρχων τῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν ὠπλισμένων ὑπὸ τοῦ Γέροντος Ἀνδρονίκου ἀὸ τῆς βασιλικῆς τραπέζης δομέστικος Φωκᾶς ὁ Μαρούλης· δι' αὐτοῦ ὁ Νέος διεμήνυσε τῷ Γέροντι ὄρους· ἀλλὰ μὴ εἰσακουσθεὶς ἀπῆλθε μὲν εἰς Μακεδονίαν,¹ ἐπέστρεψε δὲ μετ' οὐ πολὺ, ὅτε ἦτο αὐτὴν τῶν φυλάκων ἐπιμέλειαν ἐπιτετραμμένος Συναδηνός, ὁ τοῦ Μαρούλη υἱός· οἱ περὶ τὸν Νέον διὰ προδοσίας ἀναβάντες ἐπὶ τοῦ τείχους συνέλαβον αὐτὸν καὶ εἰσῆλθον οὕτω εἰς τὴν πόλιν.² Ταῦτα γνωρίζομεν ἐκ τῶν ιστορικῶν· τὰ δ' ἐπόμενα ἐκ συνοδικῆς πράξεως. χρονολογουμένης «μηνὶ Μαίῳ, ἰνδ. θ'», ἥτοι 1341, ἐπὶ πατριάρχου Ἰωάννου τοῦ Καλέα (1334—1347). «Ὁ Δομέστικος κύρ Φωκᾶς ὁ Μαρούλης . . . ἱερὸν ἰδρυσάμενος οἶκον τῇ Θεομήτορι, πλησίον τῶν αὐτοῦ οἰκημάτων περὶ τὴν γειτονίαν τῆς πόρτης τῆς τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ρωμανοῦ, ἐπὶ θεμελίοις παλαιτάτου ναοῦ τοῦτον οἰκοδομήσας φιλοτίμῳ τῇ προαιρέσει καὶ δαφιλίᾳ τοῖς ἀναλώμασιν, ὃν δὴ ναὸν λόγος τετιμῆσθαι τῷ ὀνόματι τῶν ἁγίων τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων Μηνοδώρας, Νυμφοδώρας καὶ Μητροδώρας, ἐπεὶ καὶ εἰς ἱερὸν Θεῷ Μονὴν τοῦτον ἀποκαταστήσαι προέθετο, κελλία περὶ αὐτὸν δειμάμενος καὶ θριγγίῳ περιβαλὼν ἔξωθεν, κτήματά τε ἱκανὰ προσκυρώσας καὶ ἀπλῶς πάντα τὰ εἰς ἀπχρητισμὸν

συντελέσας, μονάζουσῶν αὐτὸ γυναικῶν καθίστησι φροντιστήριον, εἰς ἣν δὴ κατὰστασιν καὶ ἐμμένον ἦν, ἕως αὐτὸς ἐν τοῖς ζῶσιν εὐρίσκετο, ἐτήρησέ τε τὴν τάξιν ταύτην καὶ μετὰ τὴν αὐτοῦ ἀποβίωσιν ἐπὶ τισι χρόνοις· ἀλλ' ὁ υἱὸς ἐκείνου πρωτοῖερακάριος κύρ Ἰωάννης ὁ Συναδηνός μετασκευάσαι κατὰ νοῦν θέμενος καὶ μετενεγκεῖν εἰς ἀνδρῶν ἀπὸ γυναικείας τὴν τοιαύτην μονὴν» ἐπεισε τὴν μητέρα αὐτοῦ εἰς μαρτυρίαν ὅτι ἦτο τοιαύτῃ ἡ θέλησις τοῦ ἰδρυτοῦ, ὁρισθεῖσα δῆθεν διὰ διαθήκης· ἐπομένως ἐγένετο ἀνδρῶν μονή, ὁ δὲ Ἰωάννης ἔκαμε «διὰ τοῦτο καὶ ἀνάπαυσιν ἰδίαν διὰ κελλίων ἰδίων πλησίον τῆς τοιαύτης μονῆς» καὶ ἀνήγειρεν «ἐν αὐτοῖς καὶ οἶκον εὐκτήριον». Θανόντος ἐν τούτοις τοῦ Ἰωάννου, ἡ δομεστικίσσα μήτηρ, συνειδότος τύφεις ἔχουσα, προσελθοῦσα ἐνώπιον τῆς συνόδου, ὡμολόγησε τὴν οὐ καλῶς μετὰ τοῦ υἱοῦ συνεργασίαν, «διὰ δὲ τοῦ υἱοῦ θέλημα καὶ τὴν ἀνάγκην, τὴν προτέραν ἐποιήσατο μαρτυρίαν οὐκ ἀληθῆ»· ἐπὶ τούτοις πεισθεῖσα ἡ σύνοδος ἐκ τῆς καταθέσεως διαφόρων μαρτύρων ὅτι ἡ μονὴ ἐξ ἀρχῆς ἦτο γυναικεία καὶ ὅτι «παρὰ τοῦ πατριάρχου κύρ Γερασίμου ἐσφράγισται ἡ πρώτη καθηγουμένη τῆς μονῆς». ὥρισε τὴν ἀποκατάστασιν ταύτης ὡς γυναικείας, μεθ' ἀπάντων τῶν κτημάτων αὐτῆς, θεσπίσασα συγχρόνως καὶ ταῦτα: «Ἡ μέντοι δομεστικίσσα καὶ ὅσαι τῶν θυγατέρων καὶ ταῦ γένους αὐτῶν καταντήσουσιν ἐν αὐτῇ, προνοήσονται παντοιοτρόπως αὐτῇ τὰ εἰς σύστασιν καὶ ἐπὶ τὰ βελτίῳ προχώρησιν· ἀλλ' οὐδὲν τι λυμνοῦνται οὐδὲ καινοτομήσουσι τῶν προκυρωθέντων καὶ ἀφιερωθέντων αὐτῇ κτημάτων καὶ πραγμάτων ἢ τῶν εἰσέπειτα ἀφιερωθησόμενων, [ἐ]ὼς ἂν οὕτω καὶ τὸ ἀνήκον τοῖς δομήτοσι μνημόσυνον περισφύζηται· ἀλλ' οὐδὲ ἐξέσται αὐταῖς κατεξουσιάζειν καὶ κατακυριεύειν τῆς τοιαύτης μονῆς, ἢ καὶ τὰς ἐνασκουμένας αὐτῇ μοναχὰς ἄγειν καὶ φέρειν ὡς βούλονται καὶ ἀνακρίνειν, ἅς τε θέλοιεν εἰσάγειν καὶ ἐξάγειν, καὶ τὰς μὲν ὑφ' ἑαυτὰς τὸν τρόπον τοῦτον ποιῆσθαι, τῆς δὲ καθηγουμένης ἀφαιρεῖσθαι τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν παρὰ τὴν τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων διατύπωσιν καὶ διαταγὴν¹.

1. Καντακουζ. I, νά'.

2. Αὐτ. I, νθ'.

1. Mikl. & Müller, A. P. C/P., 1, 221—226 καὶ ἐξ αὐτῶν Migne, P. Gr. t. 152, σ. 1256—60.—Ὁ Μ. Γεδεών, Ἑλλ. Φιλ. Σὺλλ., τ. ΚΓ' σ. 263, ἀνακριδῶς ἔγραψεν ὅτι ὁ Φωκᾶς τὴν γυναικείαν μονὴν τῶν τριῶν παρθένων ἀνήγειρεν ἐπὶ σκοπῷ νὰ μεταβληθῇ εἰς μονὴν ἀνδρείαν.

16. Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἐξάγομεν α'. ὅτι ὁ ναὸς τῶν τριῶν παρθένων μαρτύρων πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἦτο κατεστραμμένος, ἀφοῦ ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ ἐκ παραδόσεως μόνον διεσώζετο, οὐδ' εὑρίσκετο παρὰ τῇ Συνόδῳ ὠρισμένη τι περὶ αὐτῆς ἐνδειξις β'. ὅτι ὁ δομέστικος Φωκᾶς ὁ Μαρούλης ἀνφοκόμῃσεν αὐτὸν εἰς ὄνομα τῆς Θεομήτορος καὶ κατέστησε γυναικειάν μονὴν κατὰ τὸ 1320 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1321, ἀφοῦ τὴν ἐν αὐτῇ πρώτην καθηγουμένην ἐσφράγισεν ὁ πατριάρχης Γεράσιμος, χρηματίσας τοιοῦτος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1320 μέχρις ἀποβιώσεως, 19 Ἀπριλίου 1321.¹ γ'. ὅτι ὁ Φωκᾶς Μαρούλης ἀπεβίωσε μετὰ τῶν ἐτῶν 1328, ὅτε ἱστορεῖται φυλάττων τὰ τεῖχη τῆς Κων/πόλεως, καὶ 1334 ὅτε ἀνέλαβε τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον ὁ Ἰωάννης Καλέκας, ὅστις θὰ ὑπεδείκνυεν ἐν τῷ παρατεθέντι ἐγγράφῳ τὴν πλάνην αὐτοῦ ἐν τῇ ἀποφάσει τῇ ἐπιτρεψάσῃ τὴν μετατροπὴν τῆς μονῆς εἰς ἀνδρῶν δ'. ὅτι, ἐπομένως κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐπὶ Ἡσαίου πατριάρχου ὁ Ἰωάννης Συναδηνός, ὁ υἱὸς τοῦ Μαρούλη ἐχάλκευσε τὴν ἐκτιθεμένην μετατροπὴν τῆς μονῆς εἰς ἀνδρῶν, συνεργὸν λαβὼν τὴν μητέρα αὐτοῦ διὰ πίεσεως, καὶ ε'. ὅτι ὁ θάνατος τούτου ἐπῆλθε μικρὸν πρὸ τῆς χρονολογίας τοῦ ἐγγράφου ἥτοι πρὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1341, ὅτε ἡ μήτηρ αὐτοῦ κατήγγειλε τὴν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς γενομένην ἀπάτην· οἱ ἐξετασθέντες μάρτυρες κατέθηκαν ὅτι αὐτῆκοι ἐγένοντο τοῦ δομεστίκου, καὶ ἔχουσι μαθόντες παρ' ἐκείνου τὴν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ μονῇ θέλησιν καὶ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, γυναι-

κείαν δηλονότι καὶ ἐπιχειρῆσαι καὶ ἀπαρτίσαι αὐτὴν ὡς εἰς κατάντημα εἶναι καὶ ἀνάπαυσιν καὶ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς καὶ τῶν θυγατέρων αὐτῶν». Ἐξ ἑτέρου δ' ἐγγράφου τοῦ ἔτους 1400 μανθάνομεν ὅτι ὁ Φίλιππος Δούκας ὁ Ἀπρηνὸς εἶχεν ἀδελφάτον... ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τῆς πανυπεράγνου μοι Δεσποίνης καὶ Θεομήτορος καὶ ἐπικαλουμένη τοῦ Μαρούλη», ὅπερ κατεῖχε μὲν ἐπὶ τισι χρόνοις ἢ παρ' αὐτοῦ ἔχουσα λαμβάνειν Ἀννα Λασκαρίνα ἢ Ταχαρίνα, ἐπεδικάσθη δ' ἐπὶ τέλους εἰς αὐτὴν, δικαιωθείσαν ὑπὸ τῆς ἱερᾶς συνόδου.¹

Ἡ θέσις τῆς μονῆς ὀρίζεται ἐν τῷ πρώτῳ ἐγγράφῳ ἀπλησίον τῶν οἰκημάτων τοῦ Μαρούλη περὶ τὴν γειτονίαν τῆς Πύλης τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ τανῦν Τοπκαποῦ· διό καὶ ὁ Πασπάτης ἐταύτισε τὴν μονὴν τοῦ Μαρούλη καὶ τὸ προλεχθὲν Μοναστὶρ μεστζίτι, τὸ ἐν τῇ συνοικίᾳ Ἐρέγλι, ὡς εἴπομεν· τὴν γνώμην τοῦ Πασπάτου ἠκολούθησαν καὶ οἱ μετ' αὐτὸν Δεστούννης, Mordtmann (Esq. § 137), Γεδεών (Ἑλλ. Φιλ. Σύλ., τ. ΚΖ', σ. 263), Millingen (The Wals of Con/ple). Οὐχ ἥττον τῇ θέσει τοῦ Δανιὴλ ἀνταποκρίνεται ὡσαύτως ἡ συνοικία αὕτη, ἡ περιλαμβάνουσα τὸ Μοναστὶρ μεστζίτι.² Ἴσως ἐν τῷ μέλλοντι ἀνκαλυφθῶσιν ἀπτὰ μαρτύρια τῆς πραγματικῆς τοῦ βυζαντινοῦ οἰκοδομήματος ιδιότητος.

1. Mikl. & Müll., αὐτ. II, σ. 424—426.

2. Ὁ Δεστούννης (Δελτίον τοῦ ρωσικοῦ ὑπουργείου τῆς δημ. Ἐκπαίδ. τ. 272 (1890) σ. 246), κρίνας τὰ κείμενα τῶν ρώσων προσκυνητῶν, ἀποφαίνεται ὅτι τὰ Δανιὴλ ἔκειντο μετὰ τοῦ ναοῦ Ἀνδρέου Κρήτης (Κοτζᾶ Μουσταφᾶ Πασᾶ) καὶ τῆς πύλης Ρωμανοῦ (Τὸπ καποῦ).

1. Γρηγοράς, VIII, β. γ'.

ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ ΕΞ ΑΡΓΥΡΟΠΟΛΕΩΣ

(ΦΟΥΝΤΟΥΚΛΗ)

ὑπὸ

Ξ. Α. ΣΙΔΕΡΙΔΟΥ

(Ἀνεγνώσθη ἐν συνεδρίῳ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος, μηνὶ Ἰανουαρίῳ 1909).

Πρόφρονι μερίμνῃ τοῦ ἱατροῦ κ. Ἰ. Σταμέλου αἱ ἀρχαιολογικαὶ συλλογαὶ τοῦ Συλλόγου κατέχουσι δύο ὀρθὰς ἐπιτύμβιους πλάκας βυζαντινῆς ἐποχῆς· εὗρεθσαν αὗται ἀνασκαπτομένου γηπέδου ἐπὶ τοῦ λόφου Φουντουκλῆ, βορείως τοῦ περιόπτου τζαμίου Τζιχανγκίρ, ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Τοπχανέ. Ὁ ἰδιοκτήτης αὐτοῦ κτιζὼν ἀλλαχοῦ τοῦ αὐτοῦ γηπέδου πρό τινων χρόνων εὗρε πολλοὺς τάφους, ὅστ᾽ αὐτὸς καὶ ἐνεπίγραφον πλάκα, τὴν ὁποίαν παρελάβε τότε ὁ ἀρχιτέκτων Βασιλάκης Ἰωαννίδης, ἥδη δὲ εὗρε δεκαοκτὼ τάφους καὶ τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος δύο ἐνεπιγράφους πλάκας· βορειότερον τῆς αὐτῆς συνοικίας, κτιζομένου παραρτήματος τοῦ Γερμανικοῦ Νοσοκομείου, εὗρέθη ἐπιτύμβιος πλάξ, καὶ τούτου ἀπέναντι, κτιζομένης οἰκίας ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Π. Φωτιάδου, πλάξ, σταυρὸν ἐγκεχαραγμένον ἔχουσα· πρό τινων δεκαετηρίδων, ἐπισκευαζομένου τοῦ εἰρημένου τζαμίου, εὗρεν ὁ ἀρχιτέκτων Πελοπίδας Κούππας εἰς τὸν πέριξ τοῦ τζαμίου ὑπαιθρον χώρον τάφους, ὅστ᾽ αὐτὸς καὶ ἐνσήμους πλίνθους, ἐξ ὧν εἶχε σχηματίσει πλήρη, ὡς ἔλεγε, πεποιθήσιν τῆς ὑπάρξεως αὐτόθι ἐπὶ Βυζαντινῶν ἐκκλησίας, μονῆς καὶ νεκροταφείου. Ἀναγινώσκουμεν δὲ εἰς δύο χωρία τοῦ ὀθωμανοῦ παραδοξογράφου Ἐβλιᾶ τσελεμπῆ ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἐπὶ χριστιανῶν, ἐντὸς δάσους, μονὴ τοῦ Ἰσκεντέρι Ρουμῆ (Μεγάλου Ἀλεξάνδρου), καλουμένη ἐκκλησία τοῦ Ἀγιᾶ Ἀλεξάν, ἐορτάζουσα ἅπαξ τοῦ ἔτους· μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν μετέτρεψαν εἰς τζαμίον, ὃπερ καλοῦσι Τζιχανγκίρ. Ὁ Σουλτὰν Σουλεϊμὰν εἰς μνήμην τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Τζιχανγκίρ μετέτρεψεν εἰς τζαμίον τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἰσκεντέρι Ρουμῆ. (Μουντεχεμπάτι Ἐβλιᾶ τσελεμπῆ, σελίδες 90, 91). Πράγματι ὁ τόπος οὗτος, (περὶ οὗ ἄλλοτε λεπτομερέστερον θέ-

λομεν διαλάβει), Ἀργυρόπολις ὀνομασθεῖς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Ἀιτωκοῦ, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, χρηματίσας ἀποστολικὴ ἐπισκοπικὴ ἔδρα καὶ θησαυρίσας διαφόρων ἁγίων καὶ μαρτύρων λείψανα ἱερὸς ἐλογίζετο καὶ ἦτο πιθανῶς προσφιλὴς τόπος ἐνταφιασμοῦ, οὐ μόνον τῶν πρώτων, ἀλλὰ καὶ τῶν μετέπειτα χριστιανῶν· ἐξηγεῖ δὲ τοῦτο ἡ ἐπὶ ἐκτενοῦς περιφερείας ἀνεύρεσις τῶν μνημονευθέντων ἀνωτέρω ἀντικειμένων, ἐν οἷς καὶ τὰ προκείμενα δύο ἐπιτύμβια.

Τούτων τὸ μὲν ἀνήκει εἰς Ἰουδαῖον χριστιανίσαντα καὶ ἱερωθέντα, φέρον τὴν ἰουδαϊκὴν ἐπτάφωτον λυχνίαν, καὶ ὑπ' αὐτὴν ἑκατέρωθεν σήματα, ἀκαταλήπτου εἰς ἡμᾶς ἔννοιᾳς· τὸ κείμενον αὐτοῦ ἔχει οὕτω :

ἦτοι : « Ἐνθάδε κ[ε]ῖται (ε) Ἰούδας ὁ παπᾶς ». Ἐτέραν ἰουδαϊκὴν χριστιανικὴν ἐπιγραφὴν ἀνεκοινώσαμεν πρό ἑτῶν εἰς τὸ ἡμέτερον τμῆμα, δημοσιευθεῖσαν ἐν σ. 125-126 τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ παραρτήματος τοῦ ΙΖοῦ τόμου τοῦ περιοδικοῦ· σημειώσεως ἄξιον ὅτι καὶ ἐκεῖνη καὶ αὕτη δὲν φέρουσιν οὔτε εἰς τὴν ἀρχὴν οὔτε εἰς τὸ τέλος τοῦ σταυροῦ τὸ σημεῖον, εὐρισκόμενον εἰς ἅπαντα τὰ βυζαντινὰ ἐπιτύμβια. Τὸ ἄλλο ἐπιτύμβιον, κεκολοβωμένον κατὰ τὴν μίαν πλευράν, ἔχει τὸ ἐπόμενον περιέργον κείμενον :

† ΕΝΘΑΔΕ ΚΑΤΑΚ
ΤΕΟΤΗΣ ΜΑΚΑΡΙΑΣ
ΜΗΗΗΙΣΟΥΟΙΔΕΝΟ
ΤΟΟΝΟΜΑ†

ἦτοι: † «*Ενθάδε κατάκ[ε]ι[ται] ὁ τῆς μακαρίας μνήμης, οὗ ἰδεν οὐ τὸ ὄνομα* †». τοῦ ἀρνητικοῦ μορίου τὸ δεύτερον γράμμα λείπει μὲν, εὐκόλως ὅμως ἀναπληροῦται· γεννᾶται δὲ ἡ ἐρώτησις, ἡγνῶει τοῦ νεκροῦ τὸ ὄνομα ὁ στήσας τὴν ἐπιτύμβιον στήλην καὶ χαράξας τὴν ἐπιγραφὴν; ἂν δὲ ὁ νεκρὸς ἦτο πρὸς αὐτὸν ἄγνωστος μέχρι σημείου τοιούτου, τίς ὁ λόγος τῆς ἰδρύσεως στήλης καὶ χαράξεως ἐπιγραφῆς; Εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας ἀποκρισὶν παρέχει μία ἐπιστολὴ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου (755—826)· ἐξ αὐτῆς μαθαίνομεν τὴν ἰδρυσιν «*σουστήματος*», δηλαδὴ ἀδελφότητος, φροντίδα ἔχοντος τὴν ἀπόδοσιν τῶν τελευταίων τιμῶν εἰς ἀπρονοήτους νεκροὺς (σκηνώματα)· τὰ κυριώτερα μέρη τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, τίτλον φερούσης «*εἰς τὴν διακονίαν τῶν ἀπρονοήτων*», ἔχουσιν οὕτως: «... Ἡμεῖς οἱ ταπεινοὶ καὶ ἐλάχιστοι, εὐλαβῶς εἰς τὸ θεῖον ἀπιδόντες καὶ πρὸς τὸ ὁμόφυλον τὴν ἀγαπητικὴν διάθεσιν ἀναλαβόντες, καθήκαμεν ἑαυτοὺς εἰς τόδε τὸ εὐσεβὲς¹ σύστημα, καθὼς ὑποτέτακται, πρόνοιαν ποιούμενοι τῶν ἀπρονοήτων σκηνωμάτων, εἴτ' οὖν νεκρωμένων καὶ ἐκ πενίας ἢ ἐκ ξενιτείας μὴ ἔχόντων ἐκκομίζεσθαι καὶ ἐνθάπτεσθαι ἐν ταύτῃ τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων... , ἐκάστω τε ἐνιαυτῷ ἐκ τῶν προσόντων παρὰ Θεοῦ δώρων,² ὁ καθείς, ὡς ἔχει δυνάμειος, καταβολὴν ποιούμενοι πρὸς τε ἀγορασίαν ἐνταφίων καὶ τὰ τῶν εἰς ταφὴν ἄλλων συντελοῦντα, διορίζομεν ἐν Κυρίῳ τάδε: Τούτων μνηυομένων ἢ θεωρουμένων κατὰ περίοδον πρὸς ἐκάστου τῶν συνειλεγμένων ἐν τῇ ἀδελφότητι νεκρὸν ἄνθρωπον, ἀποτίθεσθαι ἐν

ταῖς ἀποτεταγμέναις ἡμῖν ὁσίαις θήκαις· καὶ μὴν διὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἀρχῇ τε ἰνδίκτου, καὶ διὰ τῆς ἐν τῇ Πεντηκοστῇ πολυμερείας ἐπιτελεῖν ἡμᾶς κοινῶς τὰ μνημόσυνα πάντων τῶν κηδευθέντων... »· ὀρίζονται πρὸς τούτοις καὶ τὰ ἐπόμενα: «*Ἐάν ποτε ὀφθῇ τις τῶν ἀδελφῶν (ἢ) παρορῶν τὸν κείμενον νεκρὸν καὶ μὴ ἀναφέρῃ τῷ τὰ πρῶτα φέροντι τῆς ἀδελφότητος, ... ἐπιτιμῶ ὑποβάλλεσθαι παρὰ τοῦ προκαθημένου τριῶν ἡμερῶν ἀποχῇ οἴνου καὶ ἀργυρίου ἐνὸς καταβολῇ*».¹ Ὁμοία φροντίς ἀναφέρεται καὶ ἐν προγενεστέροις χρόνοις· βιογραφία τοῦ ὁσίου Μαρκιανοῦ, τοῦ κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος οἰκονόμου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, λέγει ὅτι περιερχόμενος οὗτος «*ταῖς νυξὶ τὰς πλατείας καὶ τοὺς ἐμβόλους περιῆει ὅπου ἂν εὔροι νεκρὸν κατακείμενον ἐν πτωχείᾳ, ἵνα ἐπιμελήσῃται αὐτοῦ καὶ ἔλouve καὶ ἐνέδουε*... » κτλ.² Κατὰ ταῦτα οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἡ στήλη αὕτη εἶναι ἔργον τῆς Ἀδελφότητος, περὶ ἧς ὁμιλεῖ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου ἡ ἐπιστολὴ· εὐρέθη νεκρὸς ἀγνώστου ξένου ἢ πτωχοῦ· ἡ Ἀδελφότης ἐφρόντισε τὴν κηδεῖαν καὶ ταφὴν αὐτοῦ, καὶ διὰ τῆς ἐπιτυμβίου ταύτης στήλης κατέλιπεν εἰς ἡμᾶς μαρτυρίαν τῆς φιλαδέλφου, φιλανθρώπου καὶ εὐσεβοῦς αὐτῆς δράσεως. Ὁμοία περίπτωσις, νεκροῦ ἐκ φύξεως, πτωχοῦ, ἀνεύρεσις ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς συστάσεως ἐν τῇ ἐν Χρυσοπόλει ἐνορίᾳ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, κατὰ τὸ 1812, τοῦ «*Κουτίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος*», μετέπειτα «*Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος*», ὑφισταμένης καὶ κατὰ δύνάμιν ἐργαζομένης ἔτι καὶ νῦν.

1. Ἀντὶ «ἀσεβείας»

2. Ἀντὶ «ὀδωρεῶν».

1. Θεόδ. Στουδίτης, Ἐπιστ. Β' I, γ' παρὰ Migne, P. G., τ. 99, στ. 952/3.

2. Ἀ. Π. Κεραμεύς, Ἱεροσ. σταχ., τ. Δ', σ. 269. § 13. — Μ. Γεδεών, ἀρχ. παρ. τῶν τ. ΚΔ' — Κς' τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου· τὸν βίον ἐξέδωκεν ὁ μὲν Α. Π. Κεραμεύς ἐκ τοῦ 242ου Σαβδαϊτικοῦ κώδικος, ὁ δὲ Μ. Γεδεών, βραδύτερον, ἐκ τοῦ 37ου Κουτλουμουσιανοῦ κώδικος, ἐν τισὶν ἐκτενέστερον, μετὰ χολῆς γράφας κατὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Κεραμεύς, ὡσεὶ σφάλμα ἦτο τούτου ἢ ἐπὶ τὸ συντομώτερον ἀντιγραφὴ τοῦ βίου, ἣν περιέχει ὁ Σαβδαϊτικὸς Κώδιξ.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΚΑΒΑΔΙΑΣ

ΣΧΟΛΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΧΟΛΗΣ

(1798—1801 ἢ 1802)

ὑπὸ

ΔΗΜΟΣΘ. ΧΑΒΙΑΡΑ

(Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ἈΧΝΗ' εἰδικῇ συνεδρίᾳ τῇ 1ῃ Φεβρουαρίου 1910).

Α'

Ὁ φίλος κ. Μαν. Ι. Γεδεών, ἀναγράφων Σχολάρχην τῆς μεγαλυνύμου Σχολῆς κατὰ τὰ ἔτη 1795—1798¹ Μακάριόν τινα, γράφει περὶ αὐτοῦ τὰ ἐξῆς: «ΜΑΚΑΡΙΟΣ ὁ τελευταῖος τῶν ἐν τῷ ΙΗ' αἰῶνι σχολαρχῶν τῆς πατριαρχικῆς ἀκαδημίας ἄγνωστος ἡμῖν ὑπάρχει ἄλλοθεν, ὁ δὲ Μακράϊος ἀποκαλεῖ ἀμαθῆ. Ἐπέχω».²

Ἀγνοῶν ἂν κατόπιν τούτων ὁ κ. Γεδεών ἢ ἄλλος τις συνεπλήρωσε τὰ περὶ τοῦ Μακαρίου τούτου, δὲν ἔκρινα ἀπὸ σκοποῦ ν' ἀνακοινώσω ὅτι ὁ Σχολάρχης οὗτος εἶναι ὁ Μακάριος πρεσβύτερος καὶ ἀρχιμανδρίτης τὴν ἐπίκλησιν Καβαδίας ὁ Κεφαλλήν, ὅστις συνέγραψε καὶ ἐξέδωκεν Ἐνετίῃσιν ἐν ἔτει 1802 αὐτόγραφον παραινετικὸν πρὸς τοὺς ἰδίους μαθητὰς ἢ κατὰ Οὐολταίρου καὶ τῶν ὁπαδῶν».

Ἀποκτήσας πρὸ ἐτῶν ἀντίτυπον τοῦ λόγου τούτου καὶ διελθὼν αὐτόν, εὗρον ἐν αὐτῷ τὸ ἐξῆς χωρίον, ἐνθα αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ ὅτι ἐσχολάρχει ἐν Βυζαντίῳ:

«Ἐγὼ μὲν οὖν τρίτον ἤδη ἔτος ἐν Βυζαντίῳ σχολαρχῶν, βεβοήθηκα τὰ δυνατά, ὅκνου μομφὴν ἀπορρίψας καὶ τοιούτων θανασίμων δακέτων ὑμᾶς, τό γε ἐμοὶ ἀπήλλαξα μέρος, τῆς φιλαυτίας ἐπίπροσθεν τὸ φιλάλληλον θέμενος».³

Καὶ ἡ μὲν ρητὴ αὕτη ὁμολογία Μακαρίου τοῦ Καβαδίου ἀρκεῖ βεβαίως νὰ τάξῃ αὐτόν

ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει τῶν Σχολαρχῶν τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ νὰ διασαφήσῃ ὅτι εἶναι οὗτος ὁ τῷ Γεδεῶν ἄγνωστος ἄλλοθεν Σχολάρχης Μακάριος.

Μένουσιν ὅμως παρ' ἐμοὶ τοῦλάχιστον ἀμφισβητήσιμα τὰ ἔτη, καθ' ἃ ὁ Μακάριος ἐσχολάρχησε, διότι δὲν πιστεύω ὅτι τρίτον ἔτος τῆς σχολαρχίας αὐτοῦ πρέπει νὰ ἐκληφθῇ τὸ κατὰ Γεδεῶν 1798, ἀφοῦ δὴ τὸ σύγγραμμα τοῦ Μακαρίου ἐξεδόθη ἐν ἔτει 1802, ἡ δὲ ἀδεία μάλιστα τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ἐχορηγήθη ἐν Βενετίᾳ τῇ 2 Σεπτεμβρίου 1802 (ἦτοι καθ' ἡμᾶς τῇ 21 Αὐγούστου 1802).¹ Ἀλλὰ πρὸς ἐκδοσιν τῆς ἀδείας ἀπηγοῦντο μῆνες ὅλοι, ὡς λέγεται ὥστε τὸ μὲν χειρόγραφον ἀπεστάλη πάντως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μῆνας ὅλους πρὸ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1802, ὁ δὲ Μακάριος ἐπεράτωσε πάντως τὸν λόγον αὐτοῦ λήγοντος τοῦ ἔτους 1801, ἢ τὸ βραδύτερον ἀρχομένου τοῦ 1802. Οὕτως ἄρα τὰ τρία ἔτη τῆς σχολαρχίας του συμπίπτουσι μεταξύ τῶν ἐτῶν 1798—1801 ἢ ἴσως καὶ τοῦ 1802, καθόσον ἄλλως τε εἶναι ἄγνωστον καὶ πότε ἤρξατο ἡ σχολαρχία αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἡ περίοδος τῶν σχολικῶν ἐτῶν, ὡς γνωστόν, δὲν ἦτο κατὰ τοὺς τότε χρόνους ὠρισμένη καὶ κανονικὴ, ὅπως εἶναι τὴν σήμερον.

Ἐὰν δὲ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Καβαδίας ἐσχολάρχησε κατὰ τὰ ἔτη 1795—1798,

1. Χρονικὰ Πατρ. Ἀκαδημίας... σελ. 175.

2. Μαν. Ι. Γεδεών—Χρονικὰ τῆς πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας ἐν Κ/πόλει ἈΩΠΓ'.— σελ. 179. Τὸ ὄνομα τοῦ Μακαρίου παρελείφθη ἐκ τοῦ ἀλφαριθμητικοῦ πίνακος τῶν κυριωτέρων ὀνομάτων.

3. Μακαρίου... παραινετικός... σελ. 111.

1. Ἡ ἀδεία συντεταγμένη ἰταλιστὶ ἐπ' ὀνόματι τοῦ τυπογράφου Michiel Gliichi (οὕτω) καὶ ἐκδομένη ὑπὸ τῆς Καίσαρο-βασιλικῆς Γενικῆς Διοικήσεως (L'Imperial Regio Goevrno Generale) κατεχωρήσθη ἐν τῇ τελευταίᾳ (133) σελίδι τοῦ βιβλίου. Νομίζω ἄξιον σημειώσεως τὸ ὄνομα Μιχαὴλ Γλυκέως, ἴσως ἀδελφοῦ ἢ υἱοῦ τοῦ ἐν τῷ τῷ πρώτῳ φύλλῳ σημειουμένου τυπογράφου Νικολάου Γλυκέως.

ὡς ὀρίζει, ἄγνωστον ποῦ βασιζόμενος, ὁ κ. Γεδεών, τότε ἀναγκαῖον καὶ νὰ ὑποθέσωμεν τὸ πόνημα τοῦ Καβαδίου ἐπερατώθη τῷ 1798, καὶ ἐξετυπώθη μετὰ τέσσαρα ὅλα ἔτη (τῷ 1802), τοῦθ' ὅπερ δὲν πιστεύω, ἐπειδὴ τὸ βιβλίον ἦτοι ὁ λόγος αὐτοῦ ἐξεδόθη ἐπιμελείᾳ καὶ δαπάνῃ αὐτοῦ τοῦ Σχολάρχου καὶ συγγραφέως, ἐγράφη δὲ παραινετικὸς πρὸς τοὺς ἰδίους αὐτοῦ μαθητὰς καὶ προσπεφωνημένος τοῖς μαθηταῖς· ἀποδεικνύουσι δὲ ταῦτα ὅτι καὶ τὸ πέρας τῆς συντάξεως καὶ ἡ ἐκδοσις τοῦ λόγου ἐγένοντο ἐντὸς περιόδου μηνῶν ἱκανῶν, οὐχὶ δέ, ἔτους ὅλου, ἦτοι ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι δὲν ἐβράδυνεν ἐπὶ τετραετίαν ὅλην ἡ ἐκδοσις. Ἐὰν δὲ αὕτη ἤθελεν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον βραδύνει, σχολαρχοῦντος ἢ μὴ σχολαρχοῦντος τοῦ Μακαρίου, πάντως ἤθελε προστεθῇ σημειώμα τι περὶ τούτου ἐν ἀρχῇ ἢ ἐν τέλει τοῦ βιβλίου. Εἰς τὴν γνώμην ἡμῶν ὁμῶς ταύτην ἔρχεται ἐπίκουρος καὶ αὐτὸς ὁ κ. Γεδεών, ὅστις, ἂν καὶ ἀκολουθῶν Σεργίῳ τῷ Μακραίῳ,¹ μετ' ἀμφιβολίας ὁμῶς ὀρίζει τὴν δευτέραν σχολαρχίαν τούτου μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1798—1801 ἐν οἷς γράφει: «*Ἰσως (ὁ Σέργιος) ἀναλαβὼν τὴν διδασκαλίαν μετὰ τὸ 1898, παρέμεινε διδάσκων καὶ προϊστάμενος τῆς Σχολῆς ἕως τοῦ 1801, ὅτε δι' ἀσθένειαν ἀποσυρθεὶς ἰδιώτευσεν . . .*»²

Β'

Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸ τοῦτο τὸ βιβλίον Μακαρίου τοῦ Καβαδίου ἐγένετο ἀφορμὴ εἰς ἐκθεσιν τῶν ἀνωτέρω, δὲν εἶναι δὲ τοῦτο ἴσως καὶ ἐπαρκῶς γνωστὸν τοῖς πολλοῖς, διὰ ταῦτα δὲν θεωρῶ ὅλως ἄσκοπον ἐπὶ τῇ αὐτῇ εὐκαιρίᾳ νὰ προσθέσω καὶ σύντομόν τινα περιγραφὴν αὐτοῦ, ὅπως δοθῇ ἐπίσης ἀφορμὴ τοῖς δυναμένοις καὶ ἀρμοδιοῖς νὰ κρίνωσι κατὰ πόσον εὐλόγως ἢ οὐ Σέργιος ὁ Μακραῖος ἀποκαλεῖ ἀμαθῆ Μακάριον τὸν Καβαδιαν,³ ἂν τῶνόντι περὶ αὐτοῦ ἀπεφώνηται οὕτω.

Τὸ βιβλίον ἐπιγράφεται:

«*Μακαρίου πρεσβυτέρου καὶ ἀρχιμανδρίτου τοῦ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων δὲ Καβαδίου, τοῦ Κεφαλῆνος, λόγος παραινετικὸς πρὸς τοὺς ἰδίους μαθητὰς, ἢ κατὰ Οὐολταίρου καὶ τῶν ὁπαδῶν, δῶν, προσπεφωνημένος τοῖς μαθηταῖς. Νῦν πρῶτον ἐκδοθεὶς, ἐπιμελείᾳ καὶ δαπάνῃ τοῦ*

» συγγράψαντος μετὰ καὶ τριῶν Ὑμνων τοῦ αὐτοῦ Ἑνετίησιν. αὐθ' 1802. Παρὰ Νικολάφ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων». Ἐχει σχῆμα 12^{ον} (0,168×0,112) καὶ σ. 1-133).

Προτάττονται ἀντὶ προλόγου τὰ ἐξῆς (ἐν σελ. 3—4).

«*Μακάριος τοῖς ἐντευζομένοις χαίρειν.*

» *Πολλῶν ὄντων τῶν ταῖς Οὐολταίρου καὶ τῶν τὴν ἐκείνου τρεπομένων, τερατολογίαις οἰκτρῶς παρασυράντων, ἄλλους τε καὶ μαθητὰς τοὺς ἐμοὺς σὺν δόρει σὺν ἀσπίδι, φασί, σπευδόντων διαφθεῖρειν, τὸν Λόγον ἐξήχθην τὸν παρόντα συγγράψας, ἐπαμύνων τοῖς πέλας καὶ πρὸς τοὺς θεομάχους ἀντεπεξιῶν, εἰσόμενος οἵτινες ὄντες ἡμᾶς περιφρονεῖν τολμῶσι· τὴν τε Πηνελόπην πειρῶσι καὶ ταῦτα περιόντος Ὀδυσσεῶς Ὑπισχνεῖται γοῦν ὁ λόγος τὰς κατὰ τῆς εὐσεβείας σφῶν ἐνστάσεις διελέγξει. Ἦν δὲ τις ἐνῇ τῷ νῷ κηλὶς τῶν μὴ ραθύμως ἐπιβαλλόντων οἱ τὰς ὀφείας, δαίμνης ὑπέκκαυμα χαλεποῦ χαλεπὸν τὰ ἀμφὶ τὴν εὐσέβειαν ποιούσα ἐπαμφοτερίζειν, καὶ κινδύνων τὸν μέγιστον αὐτοῖς ἐπικρεμῶσα, ταύτην τε θᾶττον ἢ λόγος ἐξίτηλον ποιῆσαι, κἀκείνους οἷον ἐκ μεθης βαθείας ἀναφέρειν, καὶ τοὺς ἄλλους ἀσφαλίσασθαι. Πλὴν εἰ τις παίζων ἐνθα πρὸ ἔργου τὸ σπουδάζειν, καὶ ἐφ' ἑαυτῷ, ὃ λέγεται, καθέλκων τὴν Σελήνην, οὐ με πείσεις οὐδ' ἦν πείσης φαίη, ὅπερ τῷ τοῦ γέλωτος εἴρηται Ποιητῇ. Ἀλλὰ γὰρ μηδεὶς οὕτω μανεῖη ὡς τῆς ἑαυτοῦ ἄλλο τι ἐπίπροσθεν ποιεῖσθαι σωτηρίας τὰ χεῖρω πρὸ τῶν ἀμεινόνων ἐλόμενος».*

Εἵτα ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον τοῦ λόγου (ἐν σελ. 5—117), χωρὶς νὰ διακριθῇ οὔτε εἰς κεφάλαια οὔτε εἰς παραγράφους. Ἐπίσης οὐδεμίαν ὑποσημείωσιν φέρει. Ἀρχεται οὕτω:

«*Μακαρίου πρεσβυτέρου καὶ ἀρχιμανδρίτου ἐπὶ κλήσειν Καβαδίου, τοῦ Κεφαλῆνος, λόγος παραινετικὸς, πρὸς τοὺς ἰδίους μαθητὰς, ἢ κατὰ Οὐολταίρου καὶ τῶν ὁπαδῶν.*

» *Οἶμαι δεῖν ὑμᾶς εἰδέναι ὧ μαθηταὶ καὶ ἄ νῦν βουλομένῳ μοί ἐστιν εἰπεῖν, ἅτε οὐκ ἐσόμενα, ὡς γ' ἐμαυτὸν πείθω, ὑμῖν ἀξύμφορα· καὶ τοσῶδε μᾶλλον· ὅσῳ περ οὐκ ἐς τὸ σῶμα, ἐς δὲ ὑμᾶς λέγω δὴ τὴν ψυχὴν ἀφορᾷ ὥστ' οὐ σμικρὰν τὴν ὠφέλειαν ἐκείνῃ ἐμποιῆσαι· γελοῖος γὰρ οὐκ ἂν ἀσκοπῶς νομίζοιτο, εἴ τις τάφρους μὲν καὶ λίθοις ἢ πλίνθοις ὀχυροῦσθαι καὶ τειχίσασθαι τὰς πόλεις, ὡς ἂν μὴ ῥᾶστα ἀλίσκωνται ὑπὸ τῶν*

1. Χρονικὰ πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας σελ. 202.

2. Αὐτόθι σ. 178.

3. Αὐτόθι σ. 179.

» πολεμίων αξιοίη, μηδαμῶς δὲ λόγων ἀλη-
 » θεία τὰς ψυχάς, ἐπὶ τῷ μὴ νόθοις τιτρώ-
 » σκεσθαι λόγοις ἀσεβῶν, ὡς τὰ μὲν πλείστου
 » ἄξια περὶ οὐδενὸς ἂν ποιούμενος· καὶ τοι
 » τείχη μὲν κἄν ὑπ' ἀνέμων ῥιπῆς ἢ πολέμου
 » δὴ πέσοιεν, πόλεις δ' αἱ τούτοις ἐρυμναὶ
 » ἄλλους μεταλαμβάνουσι πολίτας, ψυχὴν
 » μὲν τοι πολλοῦ γε δεῖ φθορᾶς ὑπείκειν ἀνάγ-
 » κας, ἥγε δὴ τυγχάνει οὐσα ἀδιάλυτος· καὶ
 » προσήκει δὴπου ταύτην, μείζονος, ἢ κατὰ
 » τὸν δεσμὸν τυγχάνειν παρ' ἡμῶν ἐπιμε-
 » λείας, εἴπερ τῆς ὕλης τὰ ἄϋλα ἐπιπροσθεν
 » τίθεμεν καὶ μὴ ὑπερβαίνομεν τὸ δίκαιον ἐκόν-
 » τες· ἐπεὶ τοίνυν οὐδὲν οὕτως ὡς Οὐολταῖρος,
 » οἷς συνέγραψεν, οἷτε ἐμμανέστατα ἐκείνου
 » ὀργιασταὶ τῆς εὐσεβείας κατεπαιρόμενοι Χρι-
 » στιανοῖς πράγματα ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς πα-
 » ρέχουσι χρόνοις, εὐθύς καὶ δὴ σαφῶς ἐπιδεί-
 » ξω ὅτι τῶν ἐκ τοῦ παντός αἰῶνος μνημονευο-
 » μένων κατεψεύσατο οὐδεὶς τοῦ Θεοῦ ὡς
 » οὗτος, ἐν' ἔχῃτ' ἐντεῦθεν συμβάλλεσθαι ὅ-
 » ποῖα δὲ συνέγραψε δηλητήρια, καὶ ὡς οἱ τού-
 » των ἀπρίξ ἐχόμενοι Χριστιανοῖς ἐχθίους
 » ἐκείνου καὶ δυσμενέστεροι· καὶ ὅτι τὴν με-
 » γίστην κατὰ ψυχὴν κομίζονται βλάβην ὅσοι
 » μὴ ἐπὶ παιδείᾳ τῇ καθ' ἡμᾶς τοῖς ἱεροῖς
 » λόγοις ἀπηκριβωμένοι, περὶ εὐσεβείας δια-
 » λέγονται τούτους, ἢ τὰ ἐκείνου ἢ τὰ τού-
 » των ἀναλέγονται συγγράμματα. Ταῦτα δὲ
 » πάντα διὰ βραχέων ὡς ἐνι, πειράσομαι δεῖ-
 » ξαι, ὅπως ἀποτρέπησθε καὶ φεύγητ' ἀνεπι-
 » στρεπτὶ τὰς τοιαύτας τῶν διαλέξεων καὶ
 » βίβλων· ἢν μὴ τῆς ἐαυτῶν παντάπασιν
 » ἀλογῆτε σωτηρίας».

Ἀνασκευάζει λοιπὸν ἐν τοῖς ἐφεξῆς ὁ Μα-
 κάριος μετὰ στόμφου πολλοῦ τὰ γραφέντα
 ὑπὸ Βολταίρου κατὰ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς
 Καινῆς Διαθήκης καὶ ἐπάγεται (ἐν σελ. 99):

«Οὗτος ὁ φορυτὸς τῶν κακῶν Οὐολταίρου·
 » αὕτη σοι διὰ βραχέων ἡ θαυμασιωτάτη τού-
 » του Φιλοσοφία καὶ διηκριβωμένη ἱστορία·
 » ἣν ἀντίρρως κατὰ τῆς Παλαιᾶς καὶ Και-
 » νῆς Διαθήκης τυγχάνειν ὁ γενναῖος διατει-
 » νόμενος, ἔστε περιῆν, βοστροχιζὼν καὶ κτε-
 » νίζων οὐ διέλιπε· καὶ πολλοὺς εἰς τὴν ταύ-
 » της ἐπίρρως ἐρίηρας ἐταίρους ὁμηρικῶς
 » εἰπεῖν, προσπαρακαλῶν ὅς καὶ γῆν καὶ οὐ-
 » ρανὸν εἰς ἡμέρας καὶ χρόνους καὶ ξύλα καὶ
 » αὐτοὺς τοὺς χοίρους καὶ πάντα πράγματα
 » συνταράσσει, ἐξεστηκῶς πρὸς οὐκ ἐξεστη-
 » κότας ἀκροατάς, εἰς ἐμπέδωσιν ταύτης· ἢ
 » δὴ καὶ ἐπέειχεν ὁ βάρβαρος ἐλλάμψεσθαι».

Τὸν λόγον ὁ Μακάριος περαίνει διὰ τῶν
 ἐξῆς (ἐν σελ. 116—117):

«Ὅστις δ' ὀφθαλμῖα τῇ περὶ τὸ ἔχον εὔ,
 » καὶ καλῶς ἀρμοσθὲν φησὶ Πλάτων, ἢ γνῶ-
 » μης ἀσθενεία, ἢ τῷ ἀναγινώσκειν ραθυμό-
 » τερὸν μέμποιτο ταῦτα, τούτους ἐάσωμεν
 » χαίρειν· βραχὺς γάρ τῶν τοιούτων λόγος,
 » ὥς καὶ πού τις εἶρηκεν.

» Καὶ γάρ·» Ἀεῖδω ξυνετοῖσι, θύρας δ' ἐπί-
 » θεσθε βέβηλοι.

» Καὶ γάρ·» *Νηπιτύοισιν*¹ (οὕτω) ὄνειαρ
 » ἀκήρατον οὐ θέμις εὐρεῖν·

» Ὑμεῖς δ' ὦ τῆς ἀληθείας υἱοί, ἕως γ' ἂν
 » εἰς ἀνθρώπους τελῆτε, μὴ λήθην ὧν εἶρηκα
 » λαβήτε.

» Ὅκνη εἰκόντες ἢ ἀφραδίῃσι νόοιο.

» Μία γὰρ σοφία ἡ θεοσεβεία ἐστίν, ὡς δ'
 » αὕτη ἐπιστήμη, τὸ τῶν κακῶν ἀπέχεσθαι
 » ἀσκεῖν τε τὴν ἀρετὴν τῆς θεότης καὶ καθ'
 » ἡμᾶς παιδείας τῶν ἱερῶν λόγων φροντίζετε·
 » ὡς τούτοις καὶ μόνοις τό τε εὐσεβεῖν τό τε
 » δικαιοπραγεῖν σαφές καθίσταται· τὸ δὲ κε-
 » φάλαιον εἰπεῖν, καὶ πρῶτον καὶ ὕστατον
 » καὶ διὰ παντός εἰς εὐσεβείαν πάντας ἐαυ-
 » τοὺς γυμνάζετε· ἐφ' ἐκάτερον γὰρ βλέπει
 » τὸν βίον, τὸν νῦν τε, καὶ τὸν μέλλοντα.»

Ἡ συνταξὶς τοῦ λόγου, ὡς παρατηρεῖται,
 εἶναι λίαν στρυφνή· ὁ δὲ συγγραφεὺς ἀσμενί-
 ζεται νὰ μεταχειριζῇται λέξεις ἐξόχως σπα-
 νίας. Φαίνεται ὅμως ὅτι παρεῖσε φησαν κατὰ
 τὴν ἐκτύπωσιν καὶ τυπογραφικὰ ἀμαρτήματα
 κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον σπουδαῖα. Ὁ
 γνωστὸς παροιμιώδης στίχος:

«ὅττι κεν ἐπ' ἀκαιρίμαν γλῶτταν ἔπος ἔλθῃ».
 διεστραβλώθη οἰκτρῶς ἐν τῷ ἐξῆς χωρίῳ τοῦ
 λόγου (ἐν σελ. 40):

«Ἀλλὰ γὰρ Οὐολταῖρος καὶ πολλοὶ τῶν
 » καθ' ἡμᾶς γεγονότων τοιούτοι· οἱ γε δὴ
 » ὅ, τι κεν ἐπὶ κε ρῆμα γλῶτταν ἔλθῃ, τοῦτο μὴ
 » διακρίναντες λέγουσιν.»

Δὲν πιστεύω ὅτι ὁ ἀρχαιόθεν παροιμιώδης
 καταστάς στίχος ἦτο μεταγραμμένος οὕτω ὑπὸ
 τοῦ Καθαδίου εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦ λόγου
 του. Δὲν γνωρίζω δὲ ἂν ἐκ τοιούτων κηρῶν
 τυπογραφικῶν ἀφορμώμενος κατέγνω ἄντικρυς
 ἀμαθίαν τοῦ Μακαρίου Σέργιος ὁ Μακραῖος,
 ὅστις ἐγνώρισε πάντως καὶ τὸν Μακάριον καὶ
 τὸ βιβλίον του, διότι ἐζησε πολλὰ ἔτη μετὰ
 τὴν ἐκδοσιν αὐτοῦ, ἀποβιώσας τῷ 1819.²

1. Γραπτέον Νηπιτύοισιν...

1) Χρονικὰ πατρ. Ἀκαδημίας... σελ. 178.

Ἐν τέλει τοῦ βιβλίου ἐπισυνάπτονται τοῦ αὐτοῦ ὕμνοι τρεῖς· τούτων ὁ α' (ἐν σελ. 118-120) ἐπιγράφεται:

«Τοῦ αὐτοῦ ὕμνος εἰς τὴν μακαρίαν Τριάδα καὶ Παντελεήμονα καὶ Ἑρμόλαον τοὺς ἁγίους ἐν ἑξαμέτρῳ τόνῳ» σύγκειται ἐκ στίχ. 58.

Ἀρχή: «Ὑμνέω ὄμμα δίκης Θεὸν ὑψιμέδοντα τὸν ὄντα,
» Ὅς πάνθ' ἤς ἐνέπλησεν ἐγερσινόοιο προνοΐης...»

Τέλος: «Καίτε δέχνησθ' ὕμνον ἰδ' αἰδὴν μακαρίοιο.¹
» Κλῦτε λόγων Ἅγιοι καὶ εὐαντήσαι' αἰοιδῇ.»

Ὁ β' ἐπιγράφεται: «τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν Θεοτόκον», ἐν 34 ἑξαμέτροις (σελ. 121-122).

Ἀρχή: «Ὑμνέομεν Μαρίαν πολυλίστην παμβασίλειαν.
» Ἦν κόλπῳ σελινῶν ἀπεθήκατο Ἄννα μερίστη.»

Τέλος: «Πάντιμ' ἀγλαόμορφε Θεοῦ πολυώνυμε μήτερ,
» Χαῖρε μέγα Δέσποινα, ἐμῆς δὲ κλῦθι αἰοιδῆς.»

Ὁ δὲ γ' ὕμνος σύγκειται ἐκ πέντε ποιηματίων ἐχόντων ἐκάστου ἰδίου εἶδος στίχων (σελ. 123-132) ἔχει στίχους ἐν ὧν 198 καὶ ἐπιγράφεται: «τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν Θεοτόκον ἐν στίχοις ἱαμβικοῖς, ἥρωικοῖς, ἀνακρεοντείοις, διμέτροις βραχυκαταλήκτοις ἱαμβικοῖς, καὶ ἄδωνίοις· μετὰ διπλῆς ἀκροστιχίδος.»

Ἐννοεῖται ὅτι δὲν ἀναγράφεται ἡ διπλῆ ἀκροστιχίς καὶ ὁμολογῶ ὅτι ἐδυσκολεύθη ὀλίγον εἰς ἀνάγνωσιν αὐτῆς. Τῶν δύο ἀκροστιχίδων ἡ μὲν εἶναι συνεχῆς εἰς τὰ πέντε ποιηματῖα, ἡ δὲ φέρει τὸ ὄνομα τῆς Θεοτόκου «Μαρία», ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων τῶν ποιηματίων, οὕτω:

α' Μακάριος, ὦ θεομήτορ, ὁ ἀχρεῖος δοῦλός σου, τ—
β' ἂ δ' ἐκ τῶν σῶν δέει καὶ πόθῳ πολλῷ σοι προσφέρει
τῇ πάντων ἀνάσσει καὶ ὑπεράγῳ ἀειπαρθένῳ σω-
τείρῃ Μαρίᾳ

γ' ρυσθεῖς διὰ σοῦ παντὸς δεινοῦ· δέξα—

δ' ἂ δὴ τὸν ὕμνον, ὥς τὰ τῆς χήρας λεπτ—

ε' ἂ ὁ υἱός σου, ὦ θεομήτορ.

Γ'

Ὁ Μακάριος φαίνεται ὅτι ἦτο κάτοχος τῆς λατινικῆς, τῆς γαλλικῆς, ἀγγλικῆς καὶ ἰταλικῆς, ἐὰν ἐπιτρέπηται νὰ εἰκάσωμεν τοῦτο ἐκ τῶν συγγραφέων, οὓς ἐπικαλεῖται, ὧν

1. Γραπτὸν βέβαια: «... ἰδ' αἰοιδῇ Μακαρίοιο».

ὁμῶς τὰ χωρία παρατίθῃσι, μεταγλωττίζων αὐτὰ κατὰ τὸ ὕφος, ὃ μεταχειρίζεται.

Περὶ τοῦ ἄλλου βίου τοῦ ἀνδρὸς εἶναι γνωστὰ ἔμοιγε μόνον τὰ ἐξῆς:

Ὁ μὲν Βρετὸς γράφει αὐτὸν *Καββαδιαν* καὶ λέγει ὅτι ἦτο *Κεφαλλῆν* καὶ ὅτι ἐπηγέλλετο τὴν διδασκαλίαν περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης (ΙΗ') ἑκατονταετηρίδος.¹ Ἀλλὰ τὸν ὁμώνυμον Ἱερεμίαν Καββαδίαν λέγει *Λευκάδιον* καὶ ἀκμάσαντα κατὰ τὴν ΙΖ' (γραπτέον ΙΗ') ἑκατονταετηρίδα,² ἐνῶ, ὡς φρονῶ, ἀμφοτέροι ἦσαν Κεφαλλῆνες, ἴσως δὲ μάλιστα καὶ συγγενεῖς. Ὁ Βρετὸς ἀμφοτέρων τὰ ἔργα κατατάττει ἐν τοῖς φιλολογικοῖς καὶ ἐπιστημονικοῖς βιβλίοις,³ καὶ οὐχὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς, εἰς ἃ μᾶλλον ἀνήκουσιν.

Ὁ δὲ Σάθας τὸν μὲν Ἱερεμίαν λέγει *Κερκυραῖον*,⁴ τὸν δὲ Μακάριον *Κεφαλλῆνα*, καὶ δὴ γεννηθέντα ἐν Ἀργοστολίῳ, διδάξαντα δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Βουκουρεστίῳ.⁵

Ἄλλας εἰδήσεις δὲν ἀνεῦρον περὶ Μακαρίου τοῦ Καββαδίου. Ὅσα ὁμῶς ἐξεθέμην, τάττουσι μὲν αὐτὸν ὀριστικῶς, ἅς εἶπω, ἐν τοῖς Σχολάρχαις τῆς Πατριαρχικῆς Μεγάλῃς τοῦ Γένους Σχολῆς, διδούσι δ' ἄλλοις ἀφορμὴν εἰς ἐξέτασιν καὶ διασάφησιν τῶν σκοτεινῶν μενόντων σημείων καὶ ἀνεύρεσιν πλειόνων εἰδήσεων περὶ αὐτοῦ.

Ἐν τέλει ὀφείλω νὰ παρατηρήσω ὅτι ὁ κ. Ματθαῖος Κ. Παρανίκας ἐν σελ. 29 τοῦ *Σχεδιάσματος* αὐτοῦ τὸν Μακάριον ἔταξε Σχολάρχην κατὰ τὰ ἔτη 1793—1796. Ἐν νεωτέρᾳ δὲ αὐτοῦ πραγματείᾳ περὶ τῆς Σχολῆς δὲν μνημονεύει αὐτοῦ· ὁμολογεῖ δὲ ὅτι «ἀπὸ τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς» μέχρι τοῦ 1830, καίτοι κωδίκων τινῶν ὑπαρχόντων καὶ μαρτυριῶν πλειόνων, τὰ κατὰ τὴν Σχολὴν γίνονται ἀσαφέστατα.⁶

1. Α. Π. Βρετοῦ *Νεοελληνικῆς Φιλολογίας* . . . Τόμ. Β', σελ. 269.

2. Αὐτόθι. Τόμ. Β', σελ. 269.

3. Αὐτόθι. Τόμ. Β', ἀριθ. 127 καὶ 341.

4. Κ. Σάθας *Νεοελληνικῆς Φιλολογίας* κτλ σελ. 606.

5. Αὐτόθι. σελ. 615.

6. Περιοδικὸν τοῦ ἐν Κων/πόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Τόμ. ΙΘ', σελ. 13.

Ο ΜΥΘΟΣ ΕΝ ΤΩ ΔΡΑΜΑΤΙ

ὑπὸ

ΙΩ. ΑΣΠΡΙΩΤΟΥ

(Ἀνεγνώσθη ἐν ταῖς ,ΑΧΛ' καὶ ,ΑΧΛΑ' εἰδικαῖς συνεδρίαις μηνὶ Ἰανουαρίῳ 1909).

Τὴν ἀναβληθεῖσαν ἕνεκα ἀσθενείας καὶ τοῦ χειμῶνος, χειμῶνος οἷου δεινοτάτου ἀνακοίνωσίν μου σήμερον μόλις ἀνακοινῶν ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Φιλολογικοῦ τμήματος, ὑπ' οὗ καὶ ὠρίσθη ὡς θέμα **ὁ μῦθος ἐν τῷ δράματι**, νομίζω ἐπικαιρον νὰ δηλώσω ὅτι διεπραγματεύθην αὐτὸ κατὰ τὸν Σταγειρίτην φιλόσοφον τὸν μέγαν Ἀριστοτέλην, προτιμήσας ν' ἀκολουθήσω αὐτῷ μᾶλλον ἢ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν ἀρυόμενος νὰ παρουσιάσω ἐνώπιον ὑμῶν ἐργασίαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὀθνείαν. Διότι καὶ ὁ Gottschall ἐν τῇ Ποιητικῇ αὐτοῦ καὶ ὁ Schiller ἐν ταῖς διατριβαῖς αὐτοῦ περὶ τοῦ πάθους *über das Pathetische* περὶ τῆς τραγικῆς τέχνης, *über die tragische Kunst*, περὶ τοῦ διατι εὐφραίνει ἡμᾶς ἡ Τραγωδία καὶ ἄλλοι καὶ δὴ καὶ τὰ καλλιλογικὰ βιβλία ποιοῦνται λόγον περὶ τούτου, ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ βιβλία ἐρεῖδονται ἐπὶ τῆς Ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, οὐ καὶ ἐπαναλαυβάνουν τὰ λεγόμενα δι' ἄλλων λέξεων. Οὕτω ὁ Schiller ὀρίζων τὴν Τραγωδίαν μίμησιν συνεχοῦς σειρᾶς γεγονότων, ἡ ὁποία δεικνύει ἡμῖν ἀνθρώπους πάσχοντας καὶ σκοπὸν ἔχει νὰ ἐξεγείρῃ τὸν οἶκτον ἡμῶν, ἀποδίδει τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἂν καὶ ὀλίγον ἐλλιπῶς. Τῆς Ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους διεσώθη μόνον τὸ α' βιβλίον τὸ πραγματευόμενον περὶ τῆς Τραγωδίας καὶ τοῦ ἔπους, τὸ β' (διότι περιεῖχε δύο βιβλία) τὸ πραγματευόμενον περὶ τῆς Κωμωδίας, ὡς ὀρθῶς εἰκάζει ὁ Bernay (*Abhandlungen über die Aristot. Theorie des Dramas*. Berlin 1880) ἀπώλετο. Τὸ μικρόν τοῦτο βιβλίον ἡ Ποιητικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους κατ' εὐμενῇ τῆς τύχης φορὰν διασωθὲν ὡς παράρτημα συλλογῆς ρητορικῶν συγγραμμάτων ἐν τῷ Παρισίῳ Πωλιδικί 1741 εἶναι γεγραμμένον μετ' ἀξιοθαυμάστου περὶ τῆς τέχνης ἀντιλήψεως καὶ γνώσεως εὐρυτάτης τῆς ποιητικῆς φιλολογίας, ἐν αὐτῷ

δὲ καθώρισε διὰ παντός ὁ Ἀριστοτέλης διὰ συντόμων φράσεων τὴν ἔννοιαν τῆς ποιήσεως καὶ τοὺς νόμους τῆς τραγικῆς ποιήσεως.

Ὅμοίως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἡμετέρους, ὅσοι τυχὸν ἔθιξαν τὸ θέμα τοῦτο καὶ αὐτοὶ δὴλον ὅτι ἤντησαν ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους. Οὕτω ὁ Σεμιτέλος ἐν τῇ εἰς τὴν Ἀκτιόνην εἰσαγωγῇ ἀναπτύσσων τὰ κατὰ ποσὸν καὶ ποιὸν μέρη τῆς Τραγωδίας οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ ἢ σχεδὸν εἰπεῖν μεταφράζει τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν συνόψει. Τὰ οὕτως ὑπὸ τοῦ Σεμιτέλου γραφέντα ἐχρησιμοποίησεν ὁ Σκελλαρόπουλος ἐν τῇ Γραμματολογίᾳ αὐτοῦ. Διὸ προτίμησα κἀγὼ ν' ἀρυσθῶ ἀπὸ τῆς πρώτης πηγῆς τῆς ἀμιάντου καὶ ἱερᾶς, ἡ ὁποία τοσαύτην διαύγειαν ἔχει καὶ τοσαύτην ζωὴν, ὥστε καθιστᾷ περιττὴν πᾶσαν ἄλλην συρροήν. Οὕτω δέ, ἀξιότιμοι ἐταῖροι, ἔχετε σήμερον διὰ τοῦ ἀναγνώσματος συναναστροφὴν μᾶλλον, εἰ ἔξεστιν εἰπεῖν, μετὰ τοῦ μεγάλου διδασκάλου τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἢ ἀκρόασιν ἰδεῶν καὶ γνωμῶν παντοίων συγγραφεῶν ἄλλοθενῶν. Ἄν δὲ ἡ μετ' ἐξόχων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος ἀναστροφή ἐξυψοῖ τὸν νοῦν καὶ ἐξευγενίξει τὴν ψυχὴν βελτιοῦσα αὐτήν, ὡς ὁμολογεῖ ὁ ἀπὸ Χαιρωνείας φιλόσοφος, ὅστις ἅμα ἀποτελειώσας τὰς Βιογραφίας τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καὶ ρωμαϊκοῦ κόσμου ἐπανελθὼν εἰς τὸν οἶκον ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν ἐκείνων κορυφῶν ἠσθάνθη ἑαυτὸν βελτίω καὶ κρείττω, ἂν, λέγω, ἡ μετὰ τοιούτων ἀνδρῶν ἀναστροφή τρέφει τὸν νοῦν ἅμα καὶ τέρπει, δὲν δύναται τις, πιστεύω, ν' ἀρνηθῇ ὅτι καὶ ἡ μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους μονόωρος ἢ καὶ ἡμίωρος ἀναστροφή θὰ παράσχῃ τροφήν τινα διανοητικὴν.

Τί εἶναι λοιπὸν μῦθος ἐν τῷ δράματι, πῶς πρέπει νὰ ἔχῃ ἡ σύστασις τῶν πραγμάτων, πρέπει ὁ μῦθος νὰ λέγῃ τὰ γινόμενα ἢ μόνον οἶα ἂν γένοιτο, πᾶς μῦθος εἶναι ἀδιαφόρως κατάλληλος εἰς τὴν τραγωδίαν, πῶς διαι-

ροῦνται οἱ μῦθοι, ποῖα στοιχεῖα δυνατόν νὰ ἔχῃ ἐν ἑαυτῷ ὁ μῦθος καὶ τέλος ὧν δεῖ στοχάζεσθαι καὶ ἃ δεῖ εὐλαβεῖσθαι συνιστάντας τοὺς μύθους καὶ πόθεν ἔσται τὸ τῆς τραγωδίας τέλος, περὶ τούτων ὅλων τῶν ἐρωτημάτων ἀπάντησιν παρέχει ἡμῖν ὁ Ἀριστοτέλης. Ἐνθυμεῖσθε βεβαίως τὸν πολυθρύλητον ὀρισμὸν τῆς τραγωδίας.

«Ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας καὶ ὅλης ἐχούσης τι μέγεθος» κ.τ.λ. περὶ οὗ πλείστοι ἐπραγματεύθησαν καὶ δὴ καὶ ὁ ἡμέτερος Βερναρδάκης ἐν τῇ εἰς τὰς *Φοινίσσας* εἰσαγωγῇ. Ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τούτου ἐξάγεται τί εἶναι ὁ μῦθος ἐν τῇ τραγωδίᾳ. Ὁ μῦθος δῆλον ὅτι εἶναι ἡ μίμησις τῆς πράξεως, εἶναι αὐτὴ ἡ σύνθεσις τῶν πραγμάτων, ἥτοι αὐτὴ ἡ πράξις ἡ δραματική, ὅπως παρίσταται ἀνελλισσομένη κατὰ τὴν δέσιν καὶ τὴν λύσιν ἐνώπιον ἡμῶν. Πᾶσα τραγωδία κατ' Ἀριστοτέλην ἔχει μέρη ἑξ' ταῦτα δ' εἰσὶν μῦθος καὶ ἡθὴ καὶ λέξεις καὶ διάνοια καὶ ὄψις καὶ μελοποιία.

«Οἱ μὲν γὰρ μιμοῦνται, δύο μέρη εἰσὶν, ὧν » δὲ μιμοῦνται, ἐν, ἃ δὲ μιμοῦνται, τρία καὶ » παρὰ ταῦτα οὐδέν. Ἦθὴ εἶναι ἐκεῖνα, καθ' » ἃ ποιοῦς τινὰς φαμέν τοὺς πράττοντας π. » χ. ἀλαζόνας, δεσποτικούς ἢ ὑψηλόφρονες » κτλ. Λέξεις εἶναι τὸ λεκτικόν, δι' οὗ λέγουσιν οἱ πράττοντες ὅ, τι λέγωσιν, διάνοια δὲ » ἐκεῖνα, δι' ὧσιν λέγοντες ἀποδεικνύουσιν τι » ἢ καὶ ἀποφαίνονται γνώμην. Ὅψις ἡ θεὰ » τῶν δραμάτων, μελοποιία δὲ τὸ ἄσμα, ἢ » ᾠδὴ κ.τ.λ.»

Τῶν ἑξ' τούτων μερῶν, εἰς ἃ διαιρεῖ τὴν τραγωδίαν κατὰ ποιὸν ὁ Ἀριστοτέλης, κυριώτατον καὶ μέγιστον εἶναι ἡ τῶν πραγμάτων σύστασις δῆλον ὅτι ἡ δραματικὴ πράξις ἥτοι ὁ μῦθος· διότι ἡ τραγωδία εἶναι μίμησις ὅχι ἀνθρώπων ἀλλὰ πράξεως καὶ βίου καὶ εὐδαιμονίας καὶ κακοδαιμονίας· καὶ γὰρ ἡ εὐδαιμονία ὅπως καὶ τὸ ἐναντίον ἡ κακοδαιμονία ἐν πράξει ἐστὶ καὶ τὸ τέλος πράξις τις ἐστὶν οὐ ποιότης· κατὰ τὰς πράξεις δὲ εἶναι οἱ ἄνθρωποι εὐδαίμονες ἢ τούναντίον, ἐν ᾧ κατὰ τὰ ἡθὴ εἶναι ποιοί τινες ἥτοι τοιοῦτοι ἢ τοιοῦτοι. Δὲν πράττουσι δὲ οἱ πράττοντες ὅσα πράττουσι, ὅπως μιμηθῶσι τὰ ἡθὴ, ἀλλὰ συμπεριλαμβάνουσι τὰ ἡθὴ διὰ τὰς πράξεις. Ὡστε τὰ πράγματα καὶ ὁ μῦθος εἶναι τέλος τῆς τραγωδίας, τὸ δὲ τέλος εἶναι μέγιστον ἀπάντων. Ὅτι δὲ ὁ μῦθος εἶναι τὸ κυριώτατον τῆς τραγωδίας, ἀποδεικνύει ὁ Ἀριστοτέλης

καὶ δι' ἄλλων τεκμηρίων τῶν ἐξῆς· πρῶτον ὅτι ἄνευ μὲν πράξεως ἥτοι μύθου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ τραγωδία (οὐκ ἂν γένετο τραγωδία), ἄνευ δὲ ἡθῶν γένοιτ' ἂν. Παράδειγμα φέρει ὁ Ἀριστοτέλης τὰς τραγωδίας τινῶν νέων, ὧν αἱ πλείστοι εἶναι ἀήθεις ἥτοι δὲν ἔχουσιν ἡθὴ, ὅπως ἐν τῇ ζωγραφικῇ ὁ Ζεῦξις ἐν σχέσει πρὸς τὸν Πολύγνωτον· ὁ μὲν δηλ. Πολύγνωτος ἦτο ἐπιτήδειος ἡθογράφος, ἡ δὲ τοῦ Ζεῦξιδος οὐδὲν ἔχει ἡθος. Δευτέρα ἀποδείξις εἶναι ὅτι ἂν τις ἐν συνεχείᾳ ἐμβάλη ρήσεις ἡθικὰς καὶ λέξεις καὶ διανοίας ἐπιτυχεῖς, δὲν θὰ κаторθῶσιν τὸ ἔργον, ὃ ἐπιδιώκει ἡ τραγωδία, θὰ εἶναι οἷονεῖ ἄμυθος τραγωδία· πολὺ δὲ πλεῖον θὰ ἐπιτύχῃ τὸ τῆς τραγωδίας ἔργον ἐκεῖνη ἡ τραγωδία, ἡ ὁποία ἔχει μὲν ρήσεις ἡθικὰς κ.τ.λ. ἥττον ἐπιτυχεῖς ἀλλ' ἔχει μῦθον καὶ σύστασιν πραγμάτων. Ἀπαράλλακτα συμβαίνει καὶ περὶ τὴν ζωγραφικὴν· ἂν τις δηλ. ἐναλείψῃ μὲ τὰ κάλλιστα χρώματα χύδην ἐν ἀταξίᾳ, δὲν θὰ εὐφράνῃ ὁμοίως καὶ ἂν ἤθελε λευκογραφήσῃ τὴν εἰκόνα. Τρίτον τεκμήριον εἶναι ὅτι τὰ μέγιστα, δι' ὧν ψυχαγωγεῖ ἥτοι εὐφραίνει τὴν ψυχὴν ἡ τραγωδία, εἶναι μέρη τοῦ μύθου, εἶναι δὲ ταῦτα αἱ περιπέτειαι καὶ αἱ ἀνιχνώσεις, περὶ ὧν κατωτέρω θὰ γίνῃ λόγος. Τέταρτον τεκμήριον εἶναι ὅτι οἱ ἐπιχειροῦντες ποιεῖν δηλ. οἱ ποιῆται δύνανται πρότερον νὰ ἐπιτύχωσιν ὥς πρὸς τὸ λεκτικόν καὶ τὰ ἡθὴ ἢ πρὸς τὴν σύνθεσιν τῶν πραγμάτων, ὅπως συνέβη εἰς τοὺς πρώτους ποιητὰς σχεδὸν ἅπαντας· φαίνεται ὅτι διὰ τούτων ἐννοεῖ ὁ Ἀριστοτέλης τοὺς πρὸ Αἰσχύλου ποιητὰς Φρύνιχον, Πρατίναν καὶ λοιπούς. Κατὰ ταῦτα ἀρχὴ καὶ τρόπον τινὰ ψυχὴ τῆς τραγωδίας εἶναι ὁ μῦθος.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων· πῶς δὲ πρέπει νὰ ἔχῃ ἡ σύστασις τῶν πραγμάτων, ὁποῖα τις πρέπει νὰ εἶναι αὕτη. Ἴν' ἀπαντήσωμεν εἰς τοῦτο, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν καὶ πάλιν τὸν ὀρισμὸν τοῦ Ἀριστοτέλους, καθ' ὃν ἡ τραγωδία εἶναι μίμησις πράξεως τελείας καὶ ὅλης ἐχούσης τι μέγεθος ἥτοι ἡ πράξις πρέπει νὰ εἶναι τελεία, νὰ εἶναι ἐν ὅλῳ καὶ νὰ ἔχῃ μέγεθος τι δηλ. ἔκτασιν τινὰ· ἂν μὴ προσυπάρχωσι ταῦτα, δὲν ἀποτελεῖται τραγωδία· (διότι συμβαίνει, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, νὰ ὑπάρχῃ ὅλον μὴ ἔχον μέγεθος). Τί δὲ εἶναι ὅλον; ὅλον κατ' Ἀριστοτέλην εἶναι τὸ ἔχον ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ τελευτήν· καὶ ἀρχὴ μὲν εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ

ἐξ ἀνάγκης δὲν εἶναι μετ' ἄλλο τι, ἀλλὰ μετ' ἐκεῖνο ἀκολουθεῖ ἄλλο, Τελευτὴ δὲ εἶναι τὸ ἐναντίον ἐκεῖνο, μεθ' ὃ ἄλλο μὲν δένυπάρχει, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἐξ ἀνάγκης μετ' ἄλλο τι μέσον δὲ ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον καὶ αὐτὸ εἶναι μετ' ἄλλο καὶ μετ' ἐκεῖνο ἕτερον. Πρέπει λοιπὸν οἱ καλῶς συνεστῶτες μῦθοι μῆτε ὁπόθεν ἔτυχεν ἄρχωνται μῆτε ὅπου ἔτυχεν νὰ τελευτῶσιν, ἀλλὰ ν' ἀκολουθῶσι ταῖς εἰρημέναις ἰδέαις. Πρὸς τοῦτοις ἐπειδὴ τὸ καλὸν ἦτοι τὸ ὠραῖον καὶ ζῶον καὶ πᾶν πρᾶγμα, τὸ ὅποιον ἐκ μερῶν συνίσταται, οὐ μόνον ταῦτα ἐν τάξει τινὶ πρέπει νὰ ἔχῃ, ἀλλὰ καὶ μέγεθος νὰ ἔχῃ ὅχι τὸ τυχόν· διότι τὸ καλὸν εἶναι ἐν μεγέθει καὶ τάξει, διὸ οὔτε παρὰ πολὺ μικρὸν ζῶον ἤθελε γίνῃ καλὸν (διότι συγχέεται ἡ θεωρία γινομένη ἐγγὺς τοῦ ἀναισθήτου χρόνου ἦτοι ἀδυνατεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ θεωρήσῃ αὐτό, διότι ἡ χρονικὴ στιγμή τῆς παρατηρήσεως εἶναι ἀνεπαίσθητος), οὔτε πάλιν παμμέγεθες πρέπει νὰ εἶναι· διότι καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πάλιν ἡ θεωρία αὐτοῦ δὲν κατορθοῦται, ἀλλ' οἴχεται τοῖς θεωροῦσι τὸ ἐν καὶ τὸ ὅλον ἐκ τῆς θεωρίας, π. χ. ἂν φαντασθῶμεν ζῶον τι μυρίων σταδίων. Ὡστε πρέπει ὅπως εἰς τὰ σώματα καὶ τὰ ζῶα νὰ ὑπάρχῃ μὲν μέγεθος, τοῦτο δὲ νὰ εἶναι εὐσύνοπτον, οὕτω καὶ οἱ μῦθοι πρέπει νὰ ἔχωσι μῆκος, νὰ εἶναι δὲ τοῦτο εὐμνημόνευτον. Τὸ ὅριον τοῦ μήκους τούτου ὀρίζει αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ πράγματος, οὐχὶ δὲ ἡ τύχη· πάντοτε μὲν εἶναι καλλίτερον τὸ ὅριον τὸ ἐκτεινόμενον μέχρι τοῦ σημείου τοῦ ὑπερτάτου, πέρα τοῦ ὁποίου δὲν θὰ ἦτο κατάδηλον τὸ μῆκος· ἐν γένει δ' εἰπεῖν ὡς ὅριον τοῦ μεγέθους εἶναι ἡ κατὰ τὸ εἶκος ἢ τὸ ἀναγκαῖον μεταβολὴ τῶν γιγνομένων εἰς εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν.

Δὲν εἶναι δὲ εἰς ὁ μῦθος, ἂν εἶναι περὶ ἓνα, ὡς τινες νομίζουσι, διότι εἰς τὸν ἓνα συμβαίνουν πολλὰ καὶ ἄπειρα ἐκ τινων τῶν ὁποίων οὐδὲν εἶναι ἓν. Οὕτω δὲ καὶ πράξεις ἑνὸς εἶναι πολλάί, ἐξ ὧν μία οὐδεμία γίνεται πράξις· διὸ πολλοὶ εἰκόασιν ἀμαρτάνειν, ὅσοι τῶν ποιητῶν Ἡρακλίδαν ἢ Θησηίδαν καὶ τὰ τοιαῦτα ποιήματα πεποιήκασιν· νομίζουσι οὕτοι ὅτι ἐπειδὴ εἰς ἡτο ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ μῦθος πρέπει νὰ εἶναι εἰς. Ὁ δὲ Ὅμηρος, ὥσπερ κατὰ τὰ ἄλλα ὑπερέχει καὶ ὡς πρὸς τοῦτο διέκρινε μετ' ὀξυνοίας ἐμφύτου ἢ διὰ τέχνης, διότι ποιῶν τὴν Ὀδύσειαν δὲν ἐποίησεν ὅλα ὅσα συνέβησαν εἰς τὸν Ὀδυσσεά, π. χ. νὰ πληγῇ μὲν ἐν τῷ Παρνασσῷ, νὰ προσ-

ποιηθῇ δὲ μανίαν κτλ. ἀλλὰ περὶ μίαν πράξιν συνέθηκε τὴν Ὀδύσειαν, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν Ἰλιάδα. Πρέπει λοιπὸν καθὼς εἰς τὰς ἄλλας μιμητικὰς τέχνας ἡ μίμησις εἶναι μίμησις ἑνός, καὶ ὁ μῦθος ὡς μίμησις πράξεως πρέπει νὰ εἶναι μίμησις μιᾶς πράξεως καὶ αὕτη πρέπει νὰ εἶναι ὅλη, τὰ μέρη δηλ. αὐτῆς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ συνίστανται, νὰ συνάπτονται, ὥστε ἂν μετατεθῇ τι ἢ ἀφαιρεθῇ νὰ κινῆται τὸ ὅλον καὶ νὰ ἁλλοιούται, διότι ὅτι προσυπάρχον ἢ μὴ προσυπάρχον δὲν καθιστᾷ τὴν ὑπαρξίν του ἢ τὴν ἀπουσίαν του αἰσθητήν, τοῦτο οὐδὲ μῶριον τοῦ ὅλου δυνατόν νὰ εἶναι.

Ὅσον ἀφορᾷ ἤδη εἰς τὸ ἐρώτημα δύναται ὁ μῦθος νὰ λέγῃ τὰ γινόμενα ἢ πρέπει νὰ λέγῃ *ὅλα ἂν γένοιτο* δηλ. ὅποια δυνατόν εἶναι νὰ γίνωσιν, ὁ Ἀριστοτέλης ἀπαντᾷ ὅτι οὐ τὰ γινόμενα λέγειν εἶναι ἔργον τοῦ ποιητοῦ, ἀλλ' *ὅλα ἂν γένοιτο καὶ δυνατὰ κατὰ τὸ εἶκος ἢ τὸ ἀναγκαῖον*· τὸ α' εἶναι ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ, τὸ β' τοῦ ποιητοῦ· ἱστορικὸς δὲ καὶ ποιητὴς δὲν διαφέρουσιν κατὰ τὸ ἔμμετρα ἢ ἄμμετρα λέγειν· διότι δυνατόν π. χ. ἡ ἱστορία τοῦ Ἡρόδοτου νὰ γραφῇ εἰς μέτρα καὶ ὁμῶς πάλιν καὶ ἔμμετρος οὕσα εἶναι οὐδὲν ἥττον ἱστορία.

Ὁ ἱστορικὸς καὶ ὁ ποιητὴς κατὰ τοῦτο διαφέρουσιν ὅτι ὁ μὲν α' λέγει τὰ γινόμενα, τὰ γεγονότα, ὁ δὲ ποιητὴς *ὅλα ἂν γένοιτο*. Διὰ τοῦτο καὶ εἶναι ἡ ποίησις φιλοσοφώτερον καὶ σπουδαιότερον τῆς ἱστορίας, διότι ἡ μὲν ποίησις μᾶλλον τὸ καθόλου, ἡ δὲ ἱστορία τὰ καθ' ἕκαστον λέγει. Καὶ καθόλου μὲν εἶναι τὸ λέγειν εἰς ποῖον ποῖα τινὰ ἀρμόζει νὰ λέγῃ ἢ πράττῃ κατὰ τὸ εἶκος ἢ ἀναγκαῖον, καθ' ἕκαστον δὲ εἶναι π. χ. τί ἔκαμεν ὁ Ἀλκιβιάδης ἢ τί ἔπαθεν. Οὕτω δὲ οἱ ποιηταὶ τῶν κωμωδιῶν συνθέτοντες τὸν μῦθον διὰ τῶν εἰκότων θέτουσι τὰ τυχόντα ὀνόματα· εἰς τὰς τραγωδίαις ὁμῶς κρατοῦσι τὰ πραγματικὰ ὀνόματα· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς δυνατόν νὰ εἶναι μὲν ἐν ἡ δύο ὀνόματα γινώριμα, τὰ δ' ἄλλα νὰ εἶναι πλαστά, δυνατόν δὲ καὶ ὅλα νὰ εἶναι πλαστά· οὕτω ἐν τῷ περιφήμῳ δράματι τοῦ Ἀγάθωνος Ἄνθει καὶ τὰ πράγματα, ἦτοι ὁ μῦθος καὶ τὰ ὀνόματα εἶναι πεποιημένα. Δυστυχῶς δὲν ἐσώθη τὸ λαμπρὸν τοῦτο δράμα, τὸ ὅποιον θὰ ἦτο ἐξοχόν τι, ἀφ' οὗ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ αὐστηρὸς κριτής, τὸ θαυμάζει. Ὡστε ἐξ ἅπαντος δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ζητῇ τις τοὺς παραδεδομένους μύθους, διότι ὅχι ὀλιγώτερον εὐφραίνει καὶ ὁ μὴ γινώριμος μῦθος καὶ τὰ μὴ

γνώριμα ὀνόματα. Καὶ ἡ ἀλήθεια λοιπὸν εἶναι πάντοτε ὅτι ὁ ποιητὴς πρέπει νὰ εἶναι ποιητὴς μύθων μᾶλλον ἢ μέτρων. Ἀλλὰ καὶ ἂν συμβῇ ὁ ποιητὴς νὰ ποιήσῃ γεγονότα πραγματικά, πάλιν εἶναι ποιητὴς, διότι οὐδαμῶς κωλύει τινὰ τῶν γενομένων νὰ ᾧσι τοιαῦτα, ὅποια εἶναι φυσικὸν νὰ ἔγιναν καὶ δυνατὰ νὰ γίνωσιν οὕτως, ὅπως ὁ ποιητὴς τὰ ποιεῖ. Οὕτω προέκυψαν αἱ ἱστορικαὶ τραγωδίαί, αἱ *Φοίνισσαι* τοῦ Φρυνίχου, οἱ *Πέρσαι* τοῦ Αἰσχύλου, ἡ *Μιλήτου ἄλωσις* τοῦ Φρυνίχου κτλ. καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις αἱ τραγωδίαί τοῦ Σαίξπηρ καὶ ἄλλων.

Πᾶς δὲ μῦθος ἀδιαφόρως δὲν εἶναι κατάλληλος εἰς τὴν τραγωδίαν· μόνον ὁ μῦθος ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος εἶναι μίμησις πράξεως οὐ μόνον τελείας, ἀλλὰ καὶ *φοβερῶν καὶ ἐλεινῶν*, ἥτοι πραγμάτων ἐμποιούντων φόβον καὶ ἔλεον (καὶ οἶκτον)· τοῦτο δὲ γίνεται μάλιστα, ὅταν ἐπέλθωσι ταῦτα παρ' ἐλπίδα καὶ ἔτι μᾶλλον ὅταν προέρχωνται δι' ἄλληλα· διότι οὕτω θαυμαστότερον θὰ εἶναι ἢ ἂν ἄφ' ἑαυτοῦ καὶ ἀπὸ τὴν τύχην προέρχωνται· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἀπὸ τῆς τύχης φαίνονται θαυμασιώτατα, ὅσα φαίνονται ὥσεί ἔγιναν ἐπίτηδες, ὅπως π. χ. ὁ ἀνδριάς τοῦ *Μίτυος* ἐν Ἀργεὶ ἐφόνευσε τὸν αἵτιον τοῦ θανάτου τοῦ *Μίτυος*, πεσὼν ἐπ' αὐτοῦ ἐν ᾧ τὸν ἐθεώρει. (Δημ. 59,33 Πλούτ. περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ βραδέως τιμωρουμένων). Διατί δὲ εὐφραίνουσι τὰ τοιαῦτα; διότι φαίνονται ὅτι δὲν ἔγιναν εἰκῇ καὶ τυχαίως, ὥστε οἱ τοιοῦτοι μῦθοι εἶναι καλλίτεροι.

Εἶναι δὲ οἱ μῦθοι οἱ μὲν ἀπλοῖ (ὥς ὁ μῦθος τῶν *Ἰκετίδων* τοῦ Αἰσχύλου), οἱ δὲ πεπλεγμένοι (ὥς ὁ μῦθος τοῦ *Οἰδ. Τυράννου* τοῦ Σοφοκλέους), διότι καὶ αἱ πράξεις, ὧν οἱ μῦθοι εἶναι μιμήσεις, συμβαίνει νὰ εἶναι ἐξ ἀρχῆς τοιαῦται. Εἶναι δὲ ἀπλῇ μὲν ἡ πράξις ἐκεῖνη, ἐν ἣ συνεχεῖ γενομένη γίνεται ἡ μεταβάσις ἀνευ περιπετείας ἢ ἀναγνώρισμοῦ, πεπλεγμένη δὲ ἐν ἣ ὑπάρχει ἡ περιπέτεια ἢ ἀναγνώρισμός ἢ καὶ ἀμφοτέρω. Ταῦτα δὲ πρέπει νὰ γίνωνται ἐξ αὐτῆς τῆς συστάσεως τοῦ μύθου, ὥστε νὰ προέρχωνται ἐκ τῶν πρότερον γεγονότων ἢ ἐξ ἀνάγκης ἢ κατὰ τὸ εἶκός· διότι πολὺ διαφέρει τὸ νὰ γίνεται τάδε διὰ τάδε ἢ μετὰ τάδε. Εἶναι δὲ περιπέτεια μὲν ἢ εἰς τὸ ἐναντίον τῶν πραττομένων μεταβολὴ κατὰ τὸ εἶκός ἢ τὸ ἀναγκαῖον. ὅπως ἐν τῷ *Οἰδ. Τυράννῳ* ἐλθὼν ὁ ἐκ Κορίνθου ἄγγελος ὥς εὐφρανῶν τὸν *Οἰδίπουν* καὶ ἀπαλλά-

ζων τοῦ πρὸς τὴν μητέρα φόβου φανερῶσας ποῖος ἦτο ἔφερε τὸ ἐναντίον ἀποτέλεσμα, οὐ ἤθελε, 924—1085. Καὶ ἐν τῷ *Λυγκεῖ* (τραγωδίᾳ ἀπολεσθείσῃ) ὁ μὲν *Λυγκεὺς* ἀπάγεται ἵνα φονευθῇ, ὁ δὲ *Δαναός* ἀκολουθεῖ, ἵνα τὸν φονεύσῃ ἀλλὰ συνέβη τὸ ἐναντίον, διότι αὐτὰ τὰ πράγματα ἔκαμαν, ὥστε ὁ μὲν ἐναγόμενος νὰ σωθῇ, νὰ φονευθῇ δὲ ὁ ἐνάγων. Ἀναγνώρισις δὲ εἶναι ἡ μεταβολὴ ἐξ ἀγνοίας εἰς γνῶσιν ἢ εἰς φιλίαν ἢ ἔχθραν τῶν πρὸς τὴν εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν ὠρισμένων.

Καλλίστη δὲ ἀναγνώρισις εἶναι ἐκεῖνη, ἡ ὅποια γίνεται συγχρόνως μὲ περιπέτειαν (ὅπως ἐν *Οἰδ. Τυρ.* 1023—1185), διότι ἡ τοιαύτη μετὰ περιπετείας ἀναγνώρισις προξενεῖ ἢ ἔλεον ἢ φόβον, δηλαδὴ ἐκεῖνα, ἃ μιμεῖται ἡ τραγωδία· τὸν ἔλεον δὲ τοῦτον καὶ τὸν φόβον ἐξεγείρουσι καὶ πράξεις ὀδυνηραὶ ἢ φθαρτικάί, π. χ. οἱ ἐν τῷ φανερῷ θάνατοι (π. χ. τοῦ *Αἰάντος*) καὶ αἱ περιπέτειαι τῶν *Ἰκετίδων* καὶ τρώσεις (*Οἰδίποδος*) καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Τί πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ καὶ τί πρέπει ν' ἀποφεύγῃ ὁ ποιητὴς συνιστῶν τὸν μῦθον καὶ πόθεν εἶναι τὸ ἔργον τῆς τραγωδίας;

Ἐπειδὴ ἡ σύνθεσις τῆς καλλίστης τραγωδίας πρέπει νὰ εἶναι τὸ μὲν πεπλεγμένη ὄχι ἀπλῇ τὸ δὲ μιμητικὴ φοβερῶν καὶ ἐλεινῶν, διὰ τοῦτο εἶναι πρόδηλον ὅτι οὔτε οἱ ἐπιεικῶς σῶφρονες ἄνδρες δὲν πρέπει νὰ φαίνωνται μεταβαλλόμενοι ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν, διότι τοῦτο δὲν εἶναι φοβερὸν οὐδὲ ἐλεινόν, ἀλλὰ μιαιρόν, οὔτε οἱ *μοχθηροὶ* ἐξ ἀτυχίας εἰς εὐτυχίαν, διότι τοῦτο εἶναι ἀτραγωδέστερον πάντων, διότι οὐδὲν ἔχει τις ὅσων χρειάζεται, διότι οὔτε φιλόανθρωπον οὔτε ἐλεινόν, οὔτε πάλιν ὁ σφόδρα πονηρὸς νὰ μεταπίπτῃ ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν· διότι ἡ τοιαύτη σύστασις ἤθελε μὲν ἔχει τὸ φιλάνθρωπον, ἀλλ' οὔτε ἔλεον οὔτε φόβον· διότι τὸ μὲν εἶναι περὶ τὸν ἀνάξιον δυστυχοῦντα, τὸ δὲ περὶ τὸν ὅμοιον, ὥστε οὔτε ἐλεινόν οὔτε φοβερόν θὰ εἶναι τὸ συμβαῖνον. Ὑπολείπεται λοιπὸν ὁ μεταξὺ τούτων. Εἶναι δὲ τοιοῦτος ὁ μῆτε κατ' ἀρετὴν ὑπερέχων καὶ δικαιοσύνην, μῆτε διὰ κακίαν καὶ μοχθηρίαν μεταπίπτων εἰς δυστυχίαν, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίαν τινὰ τῶν ὄντων ἐν μεγάλῃ δόξῃ καὶ εὐτυχίᾳ, ὅπως ὁ *Οἰδίπους* καὶ ὁ *Θυέστης* καὶ οἱ τοιοῦτοι ἐπιφανεῖς ἄνδρες. Ἀνάγκη λοιπὸν εἶναι ὁ καλῶς ἔχων μῦθος νὰ εἶναι ἀπλοῦς μᾶλλον ἢ διπλοῦς καὶ νὰ ἔχῃ μεταβολὴν ὄχι δυστυχίας εἰς εὐτυχίαν ἀλλὰ τοῦναντίον εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν ὄχι

διὰ μοχθηρίαν ἀλλὰ δι' ἀμαρτίαν μεγάλου καὶ ἐπιφανοῦς ἥρωος. Διὸ ἐνῶ πρότερον οἱ ποιηταὶ τοὺς τυχόντας μύθους ἐλάμβανον, εἴτα περὶ ὀλίγας οἰκίας συνέθεσαν τὰς καλλίστας τραγωδίας, οἷον περὶ τὸν Ἀλκμέωνα καὶ τὸν Οἰδίποδα, τὸν Ὀρέστην, τὸν Μελιάγρον καὶ Θυέστην καὶ Τηλέφον καὶ περὶ ὅσους συνέθεσαν ἢ νὰ πάθωσι δεινὰ ἢ νὰ κάμωσι δεινὰ. Διότι κατὰ τὸν Pelledan αἱ κορυφαὶ ἐλκύνουσι τὸν κεραυνόν, τὰ ἰσχυρὰ πάθη γεννῶσι τὰς φοβεράς ἀνίας, ἡ ἐπιθυμία διανοίγουσα τὰς πτέρυγας τῆς παραδίδει τὸ ἄτομον εἰς τὴν μάστιγα τοῦ πεπρωμένου. Ἡ μὲν λοιπὸν καλλίστη τραγωδία εἶναι ἡ ἔχουσα τοιαύτην σύστασιν· διὸ καὶ οἱ κατηγοροῦντες τοῦ Εὐριπίδου ὅτι αἱ τραγωδίαι αὐτοῦ τελευτῶσι τὸ πλεῖστον εἰς δυστυχίαν, σφάλλονται ὡς πρὸς τοῦτο· διότι τὸ τοῦ Εὐριπίδου εἶναι ὀρθόν. ἀποδείξεις δὲ εἶναι ὅτι ἐπὶ σκηνῆς καὶ τῶν ἀγώνων αἱ τοιαῦται τραγωδίαι φαίνονται τραγικώταται, ἂν εἶναι ἐπιτυχεῖς καὶ ὁ Εὐριπίδης εἰ καὶ τὰ ἄλλα μὴ εὖ οἰκονομεῖ, ἀλλὰ τραγικώτατος τῶν ποιητῶν φαίνεται· καὶ ὁ Κοϊντιλιανὸς Euripides in affectibus cum omnibus mirustum inus, qui in miseratione constant, praecipuus». Δευτέρα δὲ κατὰ τὴν ἀξίαν τραγωδία εἶναι ἡ διπλὴν σύστασιν ἔχουσα καὶ τελευτῶσα ἐξ ἐναντίας τοῖς βελτίοσι καὶ χείροσι. Κοινῶς θεωρεῖται ἡ τοιαύτη πρώτη, διότι οἱ θεαταὶ ἀδυνατοῦσι νὰ κρίνωσι τὸ ὀρθόν· καὶ οἱ ποιηταὶ ἀκολουθοῦντες τὴν ἐπιθυμίαν τῶν θεατῶν ποιοῦσι τοιαύτας· ἀλλ' ἡ ἀπὸ τραγωδίας ἡδονὴ δὲν εἶνε αὕτη, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἡ ἀπὸ τῆς κωμωδίας ἡδονή· διότι ἐν τῇ κωμωδίᾳ οἱ ἔχθιστοι οἷοι ὁ Αἰγισθος καὶ ὁ Ὀρέστης γίνονται κατὰ τὸ τέλος φίλοι καὶ οὐδεὶς ἀποθνήσκει ὑπ' οὐδενός.

Τὸ φοβερόν καὶ ἐλεεινὸν δυνατόν νὰ προέλθῃ καὶ ἐκ τῆς ὀφείας, ἀλλὰ πολὺ ἐπιτυχέστερον εἶναι νὰ προέρχεται ἐξ αὐτῆς τῆς συστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ τοῦτο εἶναι ἴδιον ποιητοῦ ἀμείνονος. Διότι καὶ ἄνευ τοῦ ὁρᾶν ὁ μῦθος πρέπει οὕτω νὰ συνίσταται, ὥστε ὁ ἀκούων τὰ πράγματα γινόμενα καὶ νὰ φρίττῃ καὶ νὰ ἐλεῇ ἐκ τῶν συμβαινόντων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἤθελε πάθῃ τις ἀκούων τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος, τὸ δὲ νὰ παρασκευάζῃ τις τοῦτο διὰ τῆς ὀφείας εἶναι ὅχι τόσον τεχνικόν. Ὅσοι δὲ μὴ παρασκευάζωσι τὸ φοβερόν ἀλλὰ τὸ τερατώδες μόνον, οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν πρὸς τὴν τραγωδίαν· διότι δὲν πρέπει νὰ ζητῇ τις

πᾶσαν ἡδονὴν ἀπὸ τραγωδίας. ἀλλὰ μόνον τὴν οἰκίαν, ἐπειδὴ δὲ πρέπει ὁ ποιητὴς νὰ παρασκευάζῃ τὴν ἡδονὴν ἀπὸ ἐλέου καὶ φόβου διὰ μιμήσεως, εἶναι φανερόν ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ ἐμποιήσῃ εἰς τὰ πράγματα (Schiller-Über den Genuß de Vergnügens am tragischen Gegenständen). Ποῖα λοιπὸν δεινὰ ἢ ποῖα οἰκτρὰ φαίνονται ἐκ τῶν συμβαινόντων, ἀνάγκη αἱ τοιαῦται πράξεις νὰ εἶναι ἢ φίλων πρὸς ἀλλήλους ἢ ἐχθρῶν ἢ μήτε φίλων μήτε ἐχθρῶν.

Ἄν μὲν λοιπὸν ἐχθρὸς φονεύσῃ ἐχθρόν, οὐδὲν ἐλεεινὸν οὔτε ποιῶν οὔτε μέλλων δεικνύει πλὴν κατ' αὐτὸ τὸ πάθος· ὅταν δὲ δὲν εἶναι μήτε φίλος μήτε ἐχθρὸς, πάλιν δὲν προξενεῖται ὁ ἔλεος. Ὅταν ὅμως μεταξὺ φίλων γίνηται τὸ πάθος, οἷον ἂν ἀδελφὸς ἀδελφόν ἢ υἱὸς πατέρα ἢ μήτηρ υἱὸν ἢ υἱὸς μητέρα ἀποκτείνῃ ἢ μέλλῃ ν' ἀποκτείνῃ ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον κάμνῃ, τοῦτο εἶναι ἐλεεινόν. Οὕτω ἡ Κλυταιμνήστρα φονεύεται ὑπὸ τοῦ Ὀρέστου, ἡ Ἐριφύλη ἡ ἄπιστος σύζυγος τοῦ Ἀμφιαράου φονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἀλκμέωνος.

Ἐκαστος δὲ ποιητὴς πρέπει νὰ ἐπινοῇ τὰ κατάλληλα καὶ νὰ χρησιμοποιοῇ ἐπιτυχῶς τὰς παραδόσεις· τὸ δὲ καλῶς τοῦτο ποιεῖν ἐξηγῶν ὁ Ἀριστοτέλης λέγει ὅτι οὕτω πρέπει νὰ γίνηται ἡ πράξις, ὅπως οἱ παλαιοὶ ἐποίουν εἰδότας καὶ γινώσκοντας, ὡς ὁ Εὐριπίδης ἐποίησε τὴν Μήδειαν ἀποκτείνουσαν τοὺς παῖδας ἀκαὶ οἶδα μέντοι». Ἀλλὰ δυνατόν νὰ ποιήσωσι καὶ ἐν ἀγνοίᾳ πράττοντας τὸ δεινόν, εἴτα δὲ ἀναγνωρίζοντας τὴν φιλίαν, ὅπως ὁ Σοφοκλῆους Οἰδίπους. Τὸ δεινὸν τοῦτο δυνατόν νὰ γίνη ἐξω τῆς τραγωδίας ὡς ἐν Οἰδίποδι, ἀλλὰ δυνατόν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τραγωδίᾳ ὡς ἐν τῷ Ἀλκμέωνι, τῷ Ἀντιδάμαντι, τῷ Τηλεγόνῳ· ἢ τρίτον ὁ μέλλων ποιεῖν τι τῶν ἀνηκέστων δι' ἀγνοίαν δυνατόν ν' ἀναγνωρίσῃ πρὶν κάμῃ τὸ δεινόν. Αὐτὰ τὰ τρία εἶναι ἴδια τῆς τραγωδίας, παρὰ ταῦτα δὲ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνη ἄλλως· διότι ἢ εἶναι ἀνάγκη νὰ πράξωσι τὸ δεινόν ἢ νὰ μὴ πράξωσι καὶ ἢ ἐν γνώσει ἢ ἐν ἀγνοίᾳ· ἐξ αὐτῶν πάντων τὸ μὲν ἐν γνώσει νὰ βραδύνη καὶ νὰ μὴ πράξῃ χεῖριστον· διότι τὸ τοιοῦτον ἔχει συγχρόνως τὸ μικρόν καὶ δὲν εἶναι τραγικόν, διότι εἶναι ἀπαθές, διὰ τοῦτο οὐδεὶς σχεδὸν ποιεῖ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, εἰμὴ ὀλίγοι τινές, ὅπως ὁ Σοφοκλῆς ἐν Ἀντιγόῃ ποιεῖ τὸν Αἴμονα ὁρμῶντα νὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα του Κρέοντα. Τὸ δὲ πράξαι ἔρχεται δεύτερον, διότι ἔχει

πάθος. Καλύτερον τῶν δύο τούτων εἶναι τὸ τρίτον, δηλαδή τὸ ἐν ἀγνοίᾳ μὲν πράξει, πράξαντα δὲ ἀναγνώρισαι, διότι οὔτε τὸ μιᾶρὸν προσυπάρχει εἰς αὐτὸ καὶ ἡ ἀναγνώρισις μετὰ τὴν πράξιν εἶναι ἐκπληκτική. Ἀλλὰ κράτιστον εἶναι τὸ τελευταῖον, οἷον ἐν τῷ Κρεσφόντῃ τῷ περιωνύμῳ δράματι τοῦ Εὐριπίδου, ὅπου ἡ Μερόπη μέλλει μὲν νὰ φονεύσῃ τὸν υἱόν, ἀλλὰ δὲν φονεύει, διότι τὸν ἀνεγνώρισε. Κατὰ λάθος ὁ Christ ἐν ὑποσημειώσει 7ῃ τῆς 214ης σελίδος τῆς Γραμματολογίας αὐτοῦ παραπέμπει εἰς τὸν ῥήτορα Λυκούργον κατὰ Λεωκρ. 100 καὶ σημειοῖ «Wegen der in Cresphontes representierten Vaterlandsliebe preist den Dihter, Lykurg» κατὰ Λεωκρ. 100. Κατὰ λάθος λέγω, διότι ὁ Λυκούργος ἐν τῷ 100ῳ ἑδαφίῳ ἐπαινεῖ μὲν τῷ ὄντι τὸν Εὐριπίδην, ἀλλ' ἐπαινεῖ ὅχι διὰ τὸ δράμα τὸν Κρεσφόντην, ἀλλὰ δι' ἕτερον, ἐν ᾧ ποιεῖ τὴν Πραξιθέαν σύζυγον τοῦ Ἐρεχθέως, προθυμοτάτην νὰ προσφέρῃ εἰς θυσίαν τὴν κόρην χάριν τῆς πατρίδος.

Ὅμοιόν τι ἀβλέπημα βλέπομεν καὶ παρὰ τῷ *Oehmichen* (das Bühnenwesen des Griechen und Römern 1890), ὅστις ποιεῖ τὴν Ἰσμήνην ἐν σελ. 260 ἐρχομένην ἐκ Κορίνθου ἐν τῷ Οἰδ. ἐπὶ Κολωνῷ, ἐν ᾧ ἡ Ἰσμήνη ἔρχεται ἐκ Θηβῶν καὶ ἐκεῖθεν φέρει εἰδήσεις νέας εἰς τὸν πατέρα καὶ τὴν ἀδελφὴν.

Καὶ ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ ἡ ἀδελφὴ τὸν ἀδελφὸν μέλλουσα ἀποκτείνειν ἀναγνώριζει. Καὶ ἐν τῇ Ἑλλῇ ὁ υἱὸς τὴν μητέρα μέλλων νὰ ἐκδώσῃ ἀνεγνώρισε. Καὶ ἐν τῇ Ἀντιόπῃ οἱ παῖδες Ἀμφίων καὶ Ζῆθος μέλλοντες νὰ φονεύσωσι τὴν μητέρα διὰ φρικώδους τρόπου τὴν ἀναγνώριζουσιν (ὁ μῦθος τῆς Ἀντιόπης, ἡ Δίρκη).

Εἶδη δὲ τῆς ἀναγνώρισεως 1) πρώτη καὶ ἡ ἀτεχνοτάτη. ἦν καὶ πλείστοι ἔχουν δι' ἀπορίαν ἢ διὰ τῶν σημείων ἀναγνώρισις· οἷον μία λόγχη, ἐν περιδέραιον, μία σκάφη (ὡς ἐν τῇ Τυροῖ). Δεύτεραι δὲ αἱ πεποιημέναι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, διὸ ἄτεχοι· οἷον ὁ Ὀρέστης ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ ἀνεγνώρισε τὴν ἀδελφὴν καὶ ἐκείνη ἀνεγνώρισε τὸν ἀδελφόν· ἀλλὰ πῶς; ἐκείνη μὲν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, ἐκεῖνος δὲ διὰ σημείων. Καὶ ἐν ᾧ τὸ α' εἶναι ἐν τῇ δέσει τοῦ μύθου, τὸ β' τὰ σημεία εἶναι ἔξω τοῦ μύθου, εἶναι τοῦ ποιητοῦ. Πασῶν τῶν ἀναγνώρισεων βελτίστη εἶναι ἡ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, διότι ἡ ἐκπληξίς γίνεται δι' εἰ

κότων, οἷον ἐν τῷ Οἰδίποδι Τυράννῳ καὶ ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ· διότι εἶναι εἰκὸς νὰ θέλῃ νὰ δώσῃ γράμματα, αἱ γὰρ τοιαῦται μόναι εἰσι ἄνευ τῶν πεποιημένων σημείων ἢ περιδεραιῶν· δεύτεραι δὲ αἱ ἐκ συλλογισμοῦ ἀναγνώρισεις, οἷον ἡ τοῦ Πολυεῖδου τοῦ σοφιστοῦ περὶ τῆς Ἰφιγενείας, διότι εἰκὸς εἶπεν ὁ Ὀρέστης μέλλων νὰ θυσιασθῇ νὰ συλλογισθῇ ὅτι καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἐθυσιάσθη καὶ εἰς αὐτὸν συμβαίνει τῶρα νὰ θυσιασθῇ. Διὸ ἐν τούτῳ ὁ Πολυεῖδος κατέβαλε τὸν Εὐριπίδην, διότι ὁ Εὐριπίδης μόνον τὸ α' μέρος τῆς ἀναγνώρισεως ἐπέτυχε θαυμαστότατα. Ὁ Ἀριστοτέλης οὐ διαλείπει. δὲν κορέννεται ἀποθαυμάζων τὴν ἀναγνώρισιν τῆς Ἰφιγενείας ὑπὸ τοῦ Ὀρέστου, ἀλλ' ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Ὀρέστου ὑπὸ τῆς Ἰφιγενείας εἶναι παρὰ Πολυεῖδῃ (ἐν δράματι δυστυχῶς ἀπολεσθέντι) πολὺ τεχνικώτερα, ὡς βεβαίῳ ὁ Ἀριστοτέλης, διότι προέρχεται ἐκ συλλογισμοῦ, ὃν φυσικώτατον ἦτο νὰ κάμῃ ὁ Ὀρέστης μέλλων νὰ θυσιασθῇ ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς τοῦ. Πολὺ κατώτεραι εἶναι αἱ ἀναγνώρισεις, ἡ διὰ τῆς φωνῆς τῆς κερκίδος ἐν τῷ *Τηρεῖ* τοῦ Σοφοκλέους, ἐν ταῖς Χορηγόροις τοῦ Αἰσχύλου, ἡ διὰ τοῦ βαστρύχου τοῦ Ὀρέστου, κτλ. Καλλίστη δὲ ἀναγνώρισις, ὅταν ἅμα περιπέτεται γίνονται, ὡς ἐν Οἰδίποδι Τυράννῳ 1023—1185.

Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων πρόδηλον εἶναι ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης κύριον τοῦ δράματος θεωρεῖ τὸν μῦθον· ἐπειδὴ δὲ ὁ μῦθος ἐκτυλίσσεται πρὸ ἡμῶν ἐν τῷ Διαλόγῳ ἦτοι ἐν τοῖς ἐπεισοδίοις, εὐλόγως τις συμπεραίνει ὅτι καὶ κατ' αὐτὸν τὸν Ἀριστοτέλην τὸ κύριον τοῦ δράματος εἶναι τὰ Διαλογικά, τὰ ἐπεισόδια, ἐν οἷς δρῶνται τὰ δρώμενα οὐχὶ δὲ τὰ Λυρικά μέρη, ἃ ἔταξεν ὁ Ἀριστοτέλης ὡς γ' κατὰ τὴν τάξιν ἐν τῇ κατὰ ποιὸν διαιρέσει αὐτοῦ. Ὅμοιως ἀποφαίνεται καὶ ὁ Γάλλος *Pelladan* λέγων ἐν τινι Διατριβῇ ἐπιγραφὴν φερούσῃ τὸ Ἄστυ καὶ τὸ Θέατρον, ἣν μετέφρασεν ἡ ἐλλογίμος δεσποινὶς *Νοεμὴ Ζωηροῦ πασσᾶ*, ὁ *Διάλογος ἀποιελεῖ τὸ Δράμα*· τοῦτο δὲ καταφαίνεται καὶ εἰς αὐτὰς τὰς *Ἰκέτιδας*, ἔνθα εἰς ὑπεκρίτης καὶ ἄπαξ δύο συνδιαλέγονται μετὰ τῶν θυγατέρων τοῦ Δαραοῦ.

Διὸ οὐχὶ δικαίως ἐκηρύχθη πέρυσιν ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ὅτι τοῦ ἀρχαίου δράματος κύριον καὶ οὐσιώδες εἶναι τὸ λυρικόν, εἶναι ὁ χορὸς. Ἡ ἐσφαλμένη αὕτη ἀντίληψις ἡ ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς πρώτης τῆς λυρικῆς ἀρχῆς, ἐξ ἧς παρήχθη τὸ δράμα, αἵρεται καὶ

ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πολυθρυλήτου ὀρισμοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν οἷς λέγει, χωρὶς ἐκάστου τῶν εἰδῶν, ἀλλὰ μάλιστα ἐξ ὧν ἤδη ἐλέχθησαν ἀποδεικνύοντα ἀναντιρρήτως ὅτι τὸ κύριον τῆς τραγωδίας εἶναι ὁ μῦθος ἥτοι τὸ διαλογικὸν μέρος. Ἡ δὲ ἀρμονικὴ καὶ σύμμετρος σύστασις διαλόγου καὶ μέλους ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τραγωδίᾳ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παρέχει εἰς αὐτὴν τὸ ὑψιστον κάλλος, τὴν τελείαν ἀπόλαυσιν τοῦ καλοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν παρέχει ἡμῖν σήμερον οὔτε τὸ δράμα, οὔτε τὸ μελόδραμα (ἢ opera)· καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ opera, ὃς μοι ἐπιτραπῇ νὰ διαμαρτυρηθῶ ὡς ἐντονώτατα κατὰ τῆς γενικῆς ἀντιλήψεως τῆς καὶ ἐν πολλαῖς Γραματολογίαις ἀναγεγραφομένης ὅτι ἡ ἀρχαία τραγωδία εἶναι οἰονεὶ ἡ opera. Τοῦτο εἶναι πλάνη δεινὴ· δὲν ἀναβιβάζει τις τὴν ἀξίαν τοῦ ἀρχαίου δράματος ἀλλὰ τὴν καταβιβάζει συγκρίνων αὐτὸ πρὸς τὴν opera. ἐν ᾗ κύριον καὶ σχεδὸν εἰπεῖν τὸ πᾶν εἶναι τὸ μέλος, ἡ δὲ δράσις ἢ αὐτὸ τὸ δράμα πνίγεται οὕτως εἰπεῖν ὑπὸ τῆς μουσικῆς· ἐκεῖ μονομερὲς ἀπόλαυσις ὑπάρχει ἢ τῆς μουσικῆς.

Διὸ ὁ Γαλάτης Pelledan, ὃν πρὸ μικροῦ ἀνέφερα, οὐ μόνον συμβουλεύει νὰ ἐπανέλθῃ τὸ δράμα εἰς τὰ ἔχνη τοῦ ἀρχαίου, ἀλλὰ καὶ προβλέπει ὅτι ἡμέραν τινὰ θὰ ἰδρυθῇ δημοκρατικὸν θέατρον καὶ ἡ τραγωδία θὰ ἐπιβληθῇ ὡς ἡ μόνη κατάλληλος μορφή διὰ τὴν ἀνταπόδοσιν τῶν ὑψηλοτέρων θεμάτων εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ. Ἡ μεταξὺ δράματος καὶ με-

λοδράματος ἢ λυρικοῦ δράματος διαλλαγὴ θὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ χοροῦ, τὸ δὲ διάλειμμα θὰ ἐκλίπη ἀντικαθιστάμενον ὑπὸ τοῦ στασίμου· καὶ δύναται μὲν τις σήμερον νὰ ἐντρυφᾷ μᾶλλον εἰς τὸν Σαίξπηρ ἢ τὸν Σοφοκλέα, ἀλλ' ὅμως ἡ διδασκαλία τῆς δραματικῆς τέχνης ἅπαξ μόνον ἐγένετο· οἱ ἰδανικοὶ ὅροι τῆς ἐκ τοῦ θεάματος προκαλουμένης συγκινήσεως οὐδαμοῦ εὑρηνται συγκεντρωμένοι ὅσον περὶ τὸ βάθος τῆς θυμέλης· ἐκεῖ ὁ χορὸς θὰ κρίνῃ καὶ πάλιν ὅπως ἄλλοτε ἀδεκάστως πᾶσαν πρᾶξιν, ἐξάπτων τὰς εὐγενεῖς ὁρμάς, συγκρατῶν τὴν βίαν καὶ ὥς τις ἰδανικὸς τύπος θεατοῦ θὰ ὑποδείξῃ τὴν μεσότητά, ἣτις εἶναι ἀρετὴ, ἐν ὧ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ θεατοῦ ἐξελίσσεται ἡ εἰκὼν τῶν πυρετωδῶς ἰσχυρῶν παθῶν.

Ἡ ἐλληνικὴ τραγωδία εἶναι τέχνη ἀκραιφνῶς ἐθνικὴ οὐ μόνον ὡς ἐκ τῶν μύθων, ὧν τοὺς πλείστους παρέλαβεν ἐκ τῶν ἐγχωρίων παραδόσεων, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐκ τοῦ σκοποῦ, ὃν προϋτίθετο. Ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ Διονύσου πλανᾶται συνεχῶς ἡ ἰδέα τῆς Πατρίδος, ἡ ὁποία διαθρύπτουσα τὴν ὑπερηφανίαν τῆς φυλῆς διεγείρει τὴν πρὸς τὸ πάτριον ἔδαφος ἀγάπην· τὸ ἀρχαῖον δράμα εἶναι λαϊκόν, δημοκρατικόν, τὸ σύγχρονον θέατρον φαίνεται οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἔχον ἢ νὰ διασκεδάζῃ τὴν εὐποροῦσαν τάξιν· τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου διέπλαττε πολίτας καὶ ἥρωας. Εὐχόμενος ἵνα καὶ τὸ νεώτερον ἐλληνικὸν δράμα διαπλάττῃ πολίτας καὶ ἥρωας κατέρχομαι τοῦ βήματος.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΑΛΑΝΟΣ

Ο ΕΛΛΗΝ ΙΝΔΟΛΟΓΟΣ

Ἀνακοίνωσις¹ γενομένη ἐν τῷ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1908 ἘΝ ΟΞΩΝΙΑ
συνελθόντι ΤΡΙΤῳ ΣΥΝΕΔΡΙῳ «Περὶ τῆς Ἱστορίας τῶν Θρησκευμάτων»

ὑπὸ τοῦ Ἐξοχωτάτου κυρίου

Ι. Γ. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ

ΕΠΙΤΙΜΟΥ ΜΕΛΟΥΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Ἐπ' ἐλπίδι τοῦ συνενεγκεῖν ἔστω καὶ ἓνα
μόνον κόκκον σίτου εἰς τὸν πλούσιον θερισμὸν
τῆς σοφῆς ταύτης *Συνόδου*, τολμῶ νὰ ἐπι-
καλεσθῶ τὴν προσοχὴν ὑμῶν, πραγματευό-

μενος περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων ἀνδρός,
ὅστις, γεννηθεὶς ἐν Ἀθήναις, τῇ ἐμῇ γενε-
τείρᾳ πόλει, μετέβη νέος ἔτι ὢν εἰς Κωνσταν-
τινούπολιν, — τὴν ἔδραν τοῦ μεγάλου ἰδρύμα-

1. Σ. Σ. Ε. Ἐν τῇ ἀρχαιοπρεπεῖ καὶ περικαλλεστάτῃ
πόλει τῆς Ὁξωνίας τῆς Ἀγγλίας συνῆλθε μηνὶ Σεπτεμ-
βρίῳ 1908 τὸ τρίτον Συνέδριον «Περὶ τῆς Ἱστορίας
τῶν Θρησκευμάτων», καθ' ὃ ἀντεπροσώπευσε τὸν ἡμέτε-
ρον Σύλλογον ὁ ἐξοχώτατος κ. **Ι. Γ. Γεννάδιος**, τυχὼν
φιλοφρονεστάτης δεξιώσεως καὶ ἀνακοινώσας ἀγγλιστὶ τὴν
δημοσιευομένην ἐν πιστῇ ἑλληνικῇ μεταφράσει ταύτην δια-
τριβὴν, ἥς ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐκεῖνῳ ἐγένετο καὶ τιμητικὴ
ἐξαίρεσις. Ὁ αὐτὸς ἀντιπρόσωπος παρέστη τότε καὶ
εἰς τὴν ἐν Λονδίῳ «*Σύνοδον τῆς Ἡθικῆς Ἐκπαι-
δεύσεως*» συγκροτηθεῖσαν ἐκ χιλίων καὶ πέντακσίων με-
λῶν ἐκ πάσης σχεδὸν χώρας τῆς ὑψηλῆς, κατὰ δὲ τὸ
ἑσπέρας τοῦ παρατεθέντος μεγάλου συμποσίου καταλαβὼν
τὴν προσενεχθεῖσαν αὐτῷ εἰς τὴν ὑψηλὴν λεγομένην τρά-
πεζαν τοῦ Προεδρείου τιμητικὴν θέσιν προσεκλήθη νὰ
προσφωνήσῃ κατὰ τὴν ὑπὲρ τῶν ξένων πρόποσιν. Ἡ
προσφωνήσις δ' αὕτη ἔχει ἐν πιστῇ μεταφράσει ὧδε:

**Κύριε Πρόεδρε,
Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,**

Προσεκλήθην νὰ προσφωνήσω ὑμᾶς κατὰ τὴν
ὑπὲρ τῶν ξένων πρόποσιν διὰ τε τὴν μακρὰν ἐν τῷ
παρελθόντι δρᾶσίν μου μεταξὺ ὑμῶν ὡς Ἕλληνας
πρόεβες, καὶ διότι δύο τῶν ὑμετέρων πανεπιστη-
μίων μ' ἐτίμησαν, ἀπονεύσαντά μοι τὸν διδασκαρι-
κὸν βαθμὸν, καὶ διότι ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρίστα-
μαι ἐν τῷ Συνεδρίῳ τούτῳ ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ
ἐν Κωνσταντινουπόλει **Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ
Συλλόγου**, τοῦ πυρῆνος τούτου τῆς διανοητικῆς
καὶ ἐκπαιδευτικῆς δράσεως τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ
Ἑλλήνων.

Τὸ ἀνατεθέν μοι καθῆκον θ' ἀπέβαινε δυσχερές,
ἂν μὴ ἀπητοῦντο νῦν ὀλίγαι μόνον λέξεις· διότι
εἰμὶ πεπεισμένος ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει τῶν παρακα-

θημένων, οὐδεὶς τῶν συναπαρτιζόντων τὸ Συνέ-
δριον τοῦτο, ὅστις, παρασκευαζόμενος νὰ μετάσχῃ
αὐτοῦ, δὲν ἔστρεψε πρῶτον τοὺς διαλογισμοὺς
πρὸς τὴν Ἑλλάδα, τὴν μητέρα ταύτην πάσης παι-
δεύσεως καὶ παντὸς ἀνθρωπισμοῦ, τὴν ἀρχέγονον
πηγὴν τῆς ὑψίστης ἠθικῆς διδασκαλίας. Θεμέλιος
λίθος τῆς νομοθεσίας Σόλωνος καὶ Λυκούργου ἦν
ἡ διάπλασις τοῦ χαρακτῆρος. Κύριος σκοπὸς τῆς
Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀπὸ Πυθαγόρου μέχρι
Προδίκου καὶ Πλάτωνος, ἦν ἡ μόρφωσις χρηστῶν
πολιτῶν. Τῆς δὲ οἷον χριστιανικῆς διδασκαλίας τοῦ
Σωκράτους ἡ χάρις, τόσοι μᾶς καταθέλγει, τόσοι
συναρπάξει τὰς ψυχὰς ἡμῶν τὸ πρῶτον καὶ μελι-
χιον αὐτῆς καὶ εἰλικρινές, ὥστε κινούμεθα νὰ πι-
στεύσωμεν ὅτι, ἂν μόνον ἔζη τέσσαρας ἑκατονταε-
τηρίδας βραδύτερον, ὁ Σωκράτης θὰ ἦτο γνωστὸς
ὡς ὁ πρῶτιστος τῶν Ἀποστόλων τοῦ Σωτῆρος. Διὸ
καὶ ὁ μέγας αὐτοῦ μαθητής, ὁ Πλάτων, ἐμερίμνησε
πρῶτιστα περὶ τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς τῶν νέων ἐν τῇ
Πολιτείᾳ.

Γνωρίζετε πάντες ὅτι τὸ Ἐγχειρίδιον τοῦ ἐθνι-
κοῦ Ἐπικτήτου ἐχρησίμευεν ἐπὶ πολλὰς γενεάς
ὡς κείμενον τῆς ἐν Χριστιανικοῖς μοναστηρίοις
ἠθικῆς διδασκαλίας. Διάσημος Γάλλος συγγραφεὺς
ἐγνωμάτευσε ὅτι ἡ μελέτη τῶν συγγραμμάτων τοῦ
Πλουτάρχου διεμόρφωσε τὸν χαρακτῆρα μεζζονος
ἀριθμοῦ μεγάλων ἀνδρῶν ἢ τῶν ὑπ' αὐτοῦ βιογρα-
φηθέντων. Αὐτοκράτωρ δὲ Ρωμαῖος, ἀλλὰ τὸν νοῦν
καὶ τὴν καρδίαν Ἕλληνα, ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, συν-
έγραψεν ἑλληνιστὶ γνώμονα καὶ κανόνα βίου
ἀναγκαῖον εἰς πάντα χριστιανὸν ἡγεμόνα.

Ἐπὶ ἑνδεκα ὅλας ἑκατονταετηρίδας ἡ ἀδίκως πε-
ριφρονουμένη Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ὑπῆρξε,
παρ' ὅλα τὰ ὀλισθήματά της, ὁ μόνος ἐν τῷ τότε

τος τῆς διανοητικῆς δράσεως τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ἑλλήνων, ὅπερ ἔχω τὴν τιμὴν ν' ἀντιπροσωπεύω μετὰξὺ ὑμῶν — καὶ ἐκεῖθεν μετενάστευσεν εἰς Ἰνδίας, καταστρέψας τὸ λοιπὸν τοῦ βίου του ἐν Βαρανασῇ ἡσυχολημένος εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Σανσκριτικῆς φιλολογίας, καὶ συμμορφούμενος μὲ τὸν κανόνα τοῦ βίου τῶν Βραχμάνων.

Ἡ αἰτία, δι' ἣν αἱ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν θρησκευμάτων συμβολαὶ τοῦ ἐκπρεποῦς τούτου ἀνδρὸς μένουσιν ἡκιστα γνωστὰ εἶναι, τὸ μὲν ἢ μέχρι τοῦδε σπανία πέραν τῆς Ἑλλάδος ἔρευνα τῆς Νεοελληνικῆς φιλολογίας, τὸ δὲ ἢ ἄκρα μετριοφροσύνη καὶ ἢ ἀπράγμων διάθεσις αὐτοῦ τοῦ Γαλαροῦ. Ἐπειδὴ, εἰ καὶ ὑπῆρξε τῶν πρώτων καὶ δοκιμωτάτων σκαπανέων τῆς Ἰνδολογίας, οὐδεμίαν αὐτὸς προέβαλεν ἀξίωσιν φιλολογικῶν ἄθλων, οὐδὲν ζῶν ἐδημοσίευσεν, ἀλλ' ἠκολούθησε πιστῶς

κόσμῳ ἐκπολιτιστικὸς καὶ ἐξημερωτικὸς παράγων, χάρις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν αὐτῆς παράδοσιν. Καὶ τοῦτο τόσον ἰσχυρῶς, ὥστε, τῆς Κωνσταντινουπόλεως πεσοῦσης, οἱ δυστυχεῖς ἀλλ' ἐνδοξοὶ Ἕλληνες πρόσφυγες ἦσαν ἐκεῖνοι, οἵτινες, διὰ τῆς μορφώσεως καὶ τῶν φώτων αὐτῶν, ἤναψαν ἐν τῇ Δύσει τὴν θαυμασίαν ἐκείνην πυράν, ἣτις ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἶναι γνωστὴ ὡς Ἀναγέννησις — ἀναγέννησις ἀπαράμιλλος τὴν λαμπρότητα, ἀνυπερβλήτος τὸν ἐνθουσιασμόν, ἀσύγκριτος τὰς θρησκευτικὰς καὶ πολιτικὰς αὐτῆς εὐεργεσίας.

Ἡ δὲ Ἑλλάς, λησμονημένη τότε, — ἀφοῦ καὶ σοφοὶ τινες τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἀποροῦντες ἐπυνθάνοντο ἂν ἐσφύζετο ἀκόμη πόλις τις ῥονομαζομένη Ἀθῆναι, — οὐδέποτε ἐπελάθετο τῆς ἱερᾶς παρακαταθήκης. Ἐν αὐταῖς ταῖς ἡμέραις τῆς ἐσχάτης ἀπογνώσεως καὶ σκοτίας ἡ φλόξ τῆς πατρῆας παιδείας ἐτηρεῖτό που ζῶσα. Καὶ ἐν μέσῳ τῆς μεγίστης ἀπογνώσεως καὶ ἀπορίας εὐγενέστατον ἐνόμιζον οἱ πατέρες ἡμῶν ἔργον τὴν ἐν αὐτοσχεδιαζομένοις σχολαίοις περισυλλογὴν καὶ παιδευσιν τῶν τέκνων αὐτῶν.

Τότε καὶ ὁ ἐμὸς πατήρ, ἀγωνισάμενος τὸν καλὸν ἀγῶνα, ἀφιέρωσε τὸ λοιπὸν τοῦ βίου εἰς τὴν κατὰ τὰς Σωκρατικὰς ὑποθήκας μόρφωσιν τῆς Ἑλληνικῆς νεότητος, κηρύττων «εὐκαιρῶς ἀκαιρῶς», ὅτι πᾶσα μάθησις, χείρων ἢ ματαιία εἶναι ἂν μὴ ρυθμίζῃ καὶ καθοδηγῇ αὐτὴν ἢ ἡθικὴ παιδείσις. Τὴν δὲ παράδοσιν αὐτοῦ ταύτην τηροῦσιν ἀκολουθοῦντες ἕως σήμερον οἱ ἀνὰ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας πολυάριθμοι αὐτοῦ μαθηταί.

Ἀλλὰ ζητοῦντες τὸ ζῶν παράδειγμα, πάντες στρέφομεν τὰ βλέμματα πρὸς ὑμᾶς, πρὸς τὴν μεγάλην ταύτην καὶ εὐδαίμονα Αὐτοκρατορίαν. Φρονῶ δὲ ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει τῶν διερευνησάντων τὸ

τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς ἀληθινῆς φιλοσοφίας, — οὐχὶ τῆς αὐτοβούλου δῆθεν φιλοσοφίας, ἣν τινες ἀσκοῦσιν ὡς ἔργον βάναισον, καὶ διαφημίζουσι τῇ ψευδεμαρτυρίᾳ, ἀλλ' ἐκείνης, ἣν ὁ Πλούταρχος¹ ὥρισε πειστικώτατα, μνημονεύων τοῦ Πυθαγόρου καὶ τοῦ Ἀρχεσιλάου καὶ τοῦ Κερναίου. Ἐκεῖνοι «περὶ συλλογισμῶν οὐδέν, οὐδὲ περὶ ἀξιωματῶν ἔγραφον, οὐδ' ἐν Λυκείῳ περίπατον συνέσχον, οὐδ' ἐν Ἀκαδημείᾳ θέσεις εἶπον. Τούτοις γὰρ ὀρίζουσι φιλοσοφίαν οἱ λόγον αὐτὴν, οὐκ ἔργον νομίζοντες. Πόθεν οὖν ἐπιστεύθησαν ἐκεῖνοι φιλοσοφεῖν; Ἀφ' ὧν εἶπον, ἢ ἀφ' ὧν ἐβίβασαν, ἢ ἀφ' ὧν ἐδίδαξαν». Οὕτω παρέσχον παράδειγμα βίου ἀγνοῦ, ἀφιλαύτου, ἀνεπιδείκτου, ἀψόγου, ἀγαθοθελοῦς πρὸς πάντας, ἀνεκτικοῦ πάντων, πλὴν πάσης ἀδικίας καὶ πάσης φαυλότητος. Καὶ τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ ἡμετέρου Δημητρίου Γαλαροῦ.

μυστικὸν τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς εὐδαιμονίας ὑμῶν ταύτης, τὴν αἰτίαν τῆς ὀξυτάτης συναισθήσεως τιμῆς καὶ δικαίου, ἣτις ρυθμίζει τὰς ἰδιωτικὰς ὑμῶν σχέσεις, τὴν αἰτίαν τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατούσης εὐπρεπείας καὶ ἀξιοπρεπείας, τῆς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἐπιτυχίας καὶ ὑπολήψεως — οὐδεὶς ὑπάρχει ἀδέκαστος ἔρευνητὴς τῆς πηγῆς τῶν ἀγαθῶν τούτων, ὅστις νὰ μὴ ἐπείσθῃ, — ὅτι αὕτη ἔγκειται ἐν τοῖς πανεπιστημίοις καὶ ταῖς μεγάλαις ὑμῶν δημοσίαις Σχολαῖς. Ἴσως κατὰ σύστημα μεταδίδετε ἐν αὐταῖς ὀλιγωτέρας γνώσεις ἢ ἀλλαχοῦ συμβαίνει. Ἀλλὰ διδάσκετε τὸν τρόπον τοῦ προσκτᾶσθαι γνώσεις, καί, πρὸ πάντων, μορφώνετε ἀληθεῖς ἄνδρας, χρηστοὺς πολίτας, μεγάλους πολιτευτάς.

Τὸ ἐπ' ἐμοί, ὡς ἂν ἐφοίτησα εἰς τὰς σεπτὰς ἐκείνας καὶ ἀρχαίας αὐλὰς, ἐν Ἐτώνῃ, ἐν Ἀργεῶνῃ, ἐν Ρύγβῃ, ἐν Κανταβριγίᾳ, ἐν Ὁξωνίᾳ, ἀπῆλθον ἀποκομίζων βαθυτάτην τὴν ἐντύπωσιν τῆς ὑπερηφάνου παραδόσεως τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες, μορφωθέντες ἐκεῖ, συνεκρότησαν τὴν ἀπέραντον ταύτην Αὐτοκρατορίαν, καὶ νῦν φαίνονται ἐκ τῶν πέριξ ἀνηρημένων εἰκόνων αὐτῶν ὡσεὶ ἀτενίζοντες πρὸς τοὺς συνερχομένους ἐκάστοτε μαθητάς, καὶ προτρέποντες αὐτοὺς νὰ ἐτοιμάζωνται ὡς ἄξιον πλήρωμα τοῦ οκάφους τῆς πολιτείας, βαίνοντες ἐπὶ τῶν βημάτων αὐτῶν καὶ ἀμιλλώμενοι πρὸς τὰ κατορθώματά των.

Ὅρθη λοιπὸν καὶ πρέπουσα ἦν ἡ ἀπόφασις τοῦ καταθέσαι τὸν θεμέλιον λίθον τῆς σοφῆς ταύτης καὶ εὐεργετικῆς Συνόδου ἐν Ἀγγλίᾳ. Τολμῶ δὲ νὰ προσθέσω ὅτι εὐτυχεῖς ὑπῆρξαμεν καὶ ἐν τῇ ἐκλογῇ ὡς Προέδρου ἀνδρὸς καλοῦ κάγαθοῦ καὶ λογίου Ἀγγλου, οὗ ἡ φιλοφροσύνη ἢ ἀδιάλειπτος καὶ ἡ ἔμφρων ἡγεσία καθυπεχρέωσεν ἡμᾶς πάντας.

1. Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου Τύχης ἢ Ἀρετῆς, Α', 4.

Ἐγεννήθη τῷ 1760, δευτερότοκος υἱὸς εὐυπολήπτων Ἀθηναίων γονέων. Ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς ἐτελεύτησεν ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ, ὁ δὲ τρίτος καὶ νεώτερος ἐπεδόθη εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν πατρικῶν κτημάτων καὶ ὠνόμασε τὸν αὐτοῦ υἱὸν Παντολέοντα, κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ πάππου. Ὁ Δημήτριος, ἀφ' ἑτέρου, ἐκ τρυφερᾶς ἡλικίας ἔδωκε δείγματα φιλομαθείας καὶ εὐμαθείας. Ἦσαν δὲ τότε τὰ γράμματα καὶ τὸ ἱερατεῖον τὰ μόνα εἰς τοὺς ὑποδούλους Ἑλλήνας προσιτὰ ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα.

Τὸ φιλάγαθον, πρᾶον καὶ μειλίχιον τοῦ νέου Γαλανοῦ ἐνίσχυε νοῦς ὀξύς, σκεπτικός, κριτικός· ὥστε τάχιστα διεκρίθη ἐν τῇ σχολῇ τῶν Ἀθηνῶν, ἧς ἐσχολάρχει ὁ Ἀθηναῖος εὐπατρίδης καὶ ὀνομαστός φιλόανθρωπος *Ἰωάννης ὁ Βενιζέλος*. Περὶ τοῦ ἀειμνήστου τούτου ἀνδρὸς ἱστορεῖται ἐν ἄλλοις καὶ τοῦτο, ὅτι ἐπωφελούμενος τῆς μεγάλης ἐπιρροῆς, ἣν ἤσκει ἐπὶ τῶν τότε κυρίων τῆς πόλεως, ἐσύχναζεν ἐλευθέρως εἰς τὰς φοβερὰς εἰρητὰς τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ἐν αἷς οἱ δέσμιοι ριπτόμενοι ἐσήποντο μετὰ μικρὸν καὶ ἀπέθνησκον. Ἐκεῖ εἰσερχόμενος ἀνεγίνωσκεν αὐτοῖς τὰς Γραφάς, ἐνεθάρρυνε καὶ ἐπαρηγόρει αὐτοὺς μὲ λόγους γλυκυτάτους. Ἐπειδὴ δὲ εἰς οὐδένα ἐπετρέπετο νὰ παράσχη αὐτοῖς τὴν ἐλαχίστην βοήθειαν κρύφα ἀπεκδυόμενος ἐκάστοτε τῶν καθαρῶν αὐτοῦ ὑπενδυμάτων, ἀπῆρχετο φορῶν τὰ φθειρώδη ράκη τῶν ἀθλίων δεσμωτῶν, ὧν τὰς ὀδύνας ἐζήτει ν' ἀνακουφίσῃ οὕτω κατὰ τι.

Τοιαῦτα τοῦ προσφιλοῦς αὐτοῦ διδασκάλου παραδείγματα ἐξέκαιον ὁσημέραι καὶ ἐνίσχυνον τὸ ἀφίλαυτον καὶ φιλόανθρωπον τοῦ νεαροῦ μαθητοῦ. Ὁ δὲ πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἔρωσ αὐτοῦ ἦ· τοσοῦτος, ὥστε δεκατεσσάρων μόλις ἐτῶν γενόμενος, εἶχεν ἤδη ἐκμάθει ὅ,τι τὸ στοιχειώδες τότε σχολεῖον τῶν Ἀθηνῶν ἠδύνατο νὰ τὸν διδάξῃ. Ἐστάλη λοιπὸν εἰς *Μεσολόγγιον*, ὅπου ἐδίδασκεν ὁ *Παναγιώτης Παλαμᾶς* καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἀκμαζούσαν σχολὴν τῆς *Πάτμου*, σχολαρχοῦντος τοῦ διασέμου *Δανιὴλ Κεραμέως*.

Μετὰ ἐξαετῇ ἐκεῖ διαμονήν, ὁ θεὸς αὐτοῦ *Γρηγόριος*, μητροπολίτης Καισαρείας καὶ πρωτόθρονος τῆς Ἰερᾶς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου, μετεπέμψατο παρ' αὐτῷ τὸν Δημήτριον, οὗ ἡ εἰς τὰ γράμματα προκοπή, καὶ τὰ σπάνια ἠθικὰ προτερήματα εἶχον προσελκύσει τὴν στοργὴν αὐτοῦ καὶ εὐνοίαν. Προέτρεψε δὲ τὸν νέον νὰ χειροτονηθῇ διάκο-

νος. Τὴν πρότασιν ὁμῶς ταύτην, ἣτις σὺν τῇ προστασίᾳ τοῦ ἰσχύοντος θεοῦ, ταχέως θὰ ἔφερεν αὐτὸν καὶ εἰς ἐπισκοπικὴν τινα ἔδραν, ἀπέστερξεν ὁ Γαλανός, προτιθέμενος, ὡς ἐδήλου, ν' ἀφιερωθῇ διὰ βίου εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλολογίας καὶ φιλοσοφίας τῶν προγόνων. Καὶ οὕτω παρέμεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ποριζόμενος τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐκ τῆς διδαχῆς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων παρ' Ἑλλήσι, καὶ ἡ διὰ τούτων ἀφύπνισις τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἅτινα πάντα ἠτοίμασαν καὶ ἐξέκόλαψαν τὸν ὑπὲρ Ἑλευθερίας ἱερὸν Ἀγῶνα τοῦ 1821, ἔβαινον τότε πρὸς ἀκμὴν. Ἑλληνες ἔμποροι εἶχον ἐπεκτείνει τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν μέχρι καὶ τῶν Ἰνδιῶν, ἐν δὲ Καλκούττῃ καὶ Δάκκᾳ εἶχον ἤδη ἰδρυθῇ μικραὶ ἀλλ' ἀνθοῦσαι ἑλληνικαὶ κοινότητες, ὧν τὰ μέλη ἐχόμενα, μετὰ χαρακτηριστικῆς πίστεως, τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, ἐπόθουν ἵνα τὰ τέκνα αὐτῶν παιδευθῶσιν ἐν τῇ μητρικῇ γλώττῃ, ὅθεν ὁ προεδρεύων τῆς ἐν Καλκούττῃ κοινότητος, *Κωνσταντῖνος Πανταζῆς* ὁ ἐξ Ἀδριανουπόλεως, ἀπέστειλε τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνταποκριτῇ αὐτοῦ περὶ Ἑλλήνος διδασκάλου.

Ὁ ἀνταποκριτὴς οὗτος ἦν ἐπιστήθιος φίλος τοῦ ἀρχιερέως Γρηγορίου, εἰς ὃν καθυπέβαλε τὴν αἴτησιν τῶν ἐν Καλκούττῃ Ἑλλήνων. Καὶ οὕτω συνέβη ὥστε ὁ Δημήτριος Γαλανός νὰ σταλῇ ὅπως φέρῃ τὴν δαῖδα τῆς πατρῴας παιδείας εἰς τοὺς Ἑλλήνας τοὺς ἐν Ἰνδία, καὶ ἐκεῖθεν ἀνταποστείλῃ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀκτίνας τινὰς τοῦ «φωτὸς τῆς Ἀσίας». Πρῶτον αὐτοῦ μέλημα ὑπῆρξε νὰ ἐμβάσῃ τοῖς ἐν Ἀθήναις πτωχοῖς αὐτοῦ οἰκείοις ὅ,τι γλίσχρον ποσὸν εἶχεν ἤδη ἐξοικονομήσει· καὶ ἀμέσως ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, ἐπισκεφθεὶς καθ' ὁδὸν τὴν Μονὴν τοῦ Σινᾶ, καὶ ἐκεῖθεν τραπείς τὴν πρὸς τὰς Ἰνδίας διὰ Βασσόρας.

Ἀφίχθεις εἰς Καλκούττην τῷ 1786, παρέμεινε παρὰ τῷ Πανταζῇ. Διδάσκων δὲ τοὺς ἑλληνοπαιδας τὴν μητρικὴν, κατεγίνετο αὐτὸς εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς Ἀγγλικῆς, καὶ τὴν σπουδὴν τῆς Σανσκριτικῆς, τῆς Περσικῆς, καὶ τῶν Ἰνδικῶν ἐπιχωρίων διαλέκτων, ὧν ἐγένετο μετ' οὐ πολὺ τόσον ἐγκρατής, ὥστε νὰ συνδιαλέγεται οἰκείως μετὰ τῶν Ἰνδῶν πάσης φυλῆς καὶ πάσης τάξεως. Πλὴν τῆς σπανίας ταύτης γλωσσομαθείας, καὶ τῆς ἀμφιλαφοῦς παιδείας τοῦ Γαλανοῦ, ἐκείνο τὸ

ὅποιον συνετέλεσε τὰ μάλιστα εἰς ἐμπέδωσιν στενῶν μετὰ τῶν ἐγγχωρίων σχέσεων, ἣν ἡ ταχέως διαδοθεῖσα φήμη περὶ τοῦ ὀρθοῦ χαρακτῆρος, τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ διανοίας, καὶ τοῦ ἐν τῷ βίῳ κανόνος, καθ' ὃν διῆγεν ἐν ἰδανικῇ ὁλως ἀγνότητι καὶ δικαιοσύνῃ. Ὅθεν, καὶ οἱ συμπατριῶται αὐτοῦ, καὶ τῶν Ἀγγλων ὅσοι ἐπλησίαζον αὐτόν, καὶ οἱ λόγιοι Ἰνδοί, μεθ' ὧν ἡρέσκετο διαλεγόμενος περὶ φιλοσοφικῶν θεμάτων, προσέβλεπον εἰς αὐτόν ὡς εἰς ἄνδρα ἐκτάκτου πολυμαθείας καὶ σπανίας ἀρετῆς.

Αἱ ἐκ νεότητος τάσεις τοῦ Γαλανοῦ, ἐνισχυθεῖσαι διὰ τῶν εἰδικωτέρων καὶ αὐστηροτέρων ἐρευνῶν, αἵτινες εἶχον ἐπ' ἐσχάτων ἐπασχολήσει τοὺς διαλογισμούς του, καθώρισαν τότε τὸ λοιπὸν τοῦ βίου αὐτοῦ. Λήγοντος τοῦ ἔκτου ἔτους τῆς ἐν Καλκούττῃ διαμονῆς του, παρητήθη τῆς θέσεως ἣν κατεῖχε, ἀπεχαιρέτισε τοὺς Ἕλληνας φίλους του, κατέθεσε παρὰ τινι αὐτῶν ὅ,τι μικρὸν κεφάλαιον εἶχεν ἐξοικονομήσει, ἵνα τῷ ἀποστέλληται τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα, καὶ ἀπῆλθεν εἰς *Baranassih* (Benares)¹, τὴν ἱερὰν τῶν Βραχμάνων πόλιν. Ἐκεῖ ἐπεδόθη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Σανσκριτικῆς φιλολογίας, καὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν Ἰνδῶν, περιβληθεὶς τὸν ἱματισμὸν τῶν Βραχμάνων, καὶ συμμορφωθείς αὐστηρῶς μετὰ τὸν τρόπον τοῦ βίου αὐτῶν. Οὕτω διῆλθε τεσσαράκοντα κατὰ συνέχειαν ἔτη, μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Ἀλλὰ τὰ τεσσαράκοντα ἐκεῖνα ἔτη ἰδαπάνησεν, οὐχὶ ἐν τῇ ἀπαθείᾳ ρεμβώδους ἀνασκοπῆς, οὔτε ἐν ἀποξενώσει ἀπὸ παντὸς ἀνθρωπίνου φίλτρου, οὐδ' ἐν λήθῃ Πατρίδος καὶ Πίστεως. Θὰ ἴδωμεν μετ' ὀλίγον ὅτι ἡ φιλολογικὴ αὐτοῦ δρᾶσις καθορίζει σημεῖωδῃ σταθμὸν ἐν ταῖς Ἰνδικαῖς σπουδαῖς, ὁ δὲ βίος αὐτοῦ παρέχει ἐποικοδομικὸν παράδειγμα, μοναδικὴν ἴσως περίπτωσιν, ἀποδοχῆς μὲν τῆς φιλοσοφικῆς διδασκαλίας τῶν Ἰνδῶν, ἀλλ' ἀπηλλαγμένης τῆς μοναστικῆς ἐκείνης τραχύτητος, ἰδιοτελείας καὶ ἀστοργίας, ἥτις ὥθε

τοὺς μονάζοντας νὰ προσβλέπωσι πρὸς τὰ τοῦ πέριξ κόσμου μετ' ἀδιαφορίας καὶ περιφρονήσεως, σχεδὸν εἶπεῖν μετὰ μίσους. Ἡ φιλόανθρωπος αὐτοῦ καὶ τρυφερὰ ἀγάπη πρὸς τοὺς μακρὰν συγγενεῖς καὶ συμπατριώτας, ὁ διακαὴς ἔρος πρὸς τὴν γενέτειραν πόλιν, ἡ ὑποκαίουσα ἐλπίς περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Πατρίδος, ἡ ἀφανάτιστος αὐτοῦ φροντίς περὶ τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, πάντα ταῦτα παρέμειναν ἀπαραμείωτα, ζωντανά, καὶ ζωογόνα μέχρι τέλους. Ὁ Γαλανὸς ἔζησε καὶ ἀπέθανε τὴν πίστιν χριστιανός, τὸ δὲ φρόνημα οὐχὶ Ἀσιάτης, ἀλλὰ γνήσιος Ἕλλην.

Οὐδεμία πειστικωτέρα μαρτυρία τούτου, οὐδὲν θελκτικώτερον τεκμήριον, ἢ ἐκ Βαρανασῆς ἐπιστολαί του, ὧν ἱκαναὶ μὲν σώζονται, τινὲς δὲ καὶ ἐδημοσιεύθησαν, μάλιστα αἱ πρὸς τὸν ἐφημέριον τῆς ἐν Καλκούττῃ Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἀρχιμανδρίτην *Γρηγόριον*, καὶ αἱ πρὸς τὸν ἀνεψιὸν του *Παντολέοντα Γαλανόν*.

Τοῦτον μετεκαλέσατο εἰς Ἰνδίας προτιθέμενος νὰ ἐπανακάμψῃ μετ' αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας, ὅπως κοιμηθῇ τὸν ὕπνον ἐν τοῖς κόλποις τῆς γενέτειρας γῆς. Ὁ Παντολέων εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς Καλκούτταν, καὶ ἐπρόκειτο νὰ μεταβῇ εἰς Βαρανασὴν, ὅτε ὁ σεβαστὸς αὐτοῦ θεὸς ἀπέθανε, μετὰ βραχεῖαν νόσον. Ἐτάφη ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῶν Ἀγγλικανικῶν ἐν Βαρανασῇ, ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου αὐτοῦ ὑπάρχει κεχαραγμένον τὸ ἐξῆς ἀπλοῦν ἐπιτύμβιον:

SACRED
TO THE MEMORY OF
DEMETRIUS GALANOS
AN ATHENIAN WHO DIED BENARES
IN THE EAST INDIES ON THE 3RD OF MAY 1833
AGED 72 YEARS.

ἤγουν: Ἐπεὶ εἰς μνήμην Δημητρίου Γαλανοῦ, Ἀθηναίου, ὅστις ἐτελεύτησεν ἐν Βαρανασῇ τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, ἡλικίας 72 ἐτῶν.

Ὁ δὲ ἐπιστήθιος αὐτοῦ φίλος καὶ διδάσκαλος, ὁ Βραχμὰν *Σατοῦλ Σίγκ*, προσέθηκε τὴν ἐξῆς ἰνδιστὶ συντεταγμένην ἐπιγραφὴν:

Βαβαί, ἑκατοντάκις, ὅτι ὁ Δημήτριος Γαλανὸς Ἀπῆλθεν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου εἰς τὰς αἰωνίους μονάς. Μετὰ κλαυθμοῦ καὶ ὀδυρμοῦ τὸ Οἶμοι! εἶπον, ἔξω φρονῶν. Ἀπῆλθε φρεῦ! ὁ Πλάτων τοῦ αἰῶνος.

Ἀνήγειραν δὲ καὶ ἐν τῷ ἐν Καλκούττῃ Ἑλληνικῷ ναῷ μνημόσυνον στήλην φέρουσαν

1. Ὁ Γαλανὸς πολλάκις ποιεῖται χρῆσιν τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος τῆς ἱερᾶς ταύτης πόλεως. *Κασσῆς*, ὀνομασθείσης ἀπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ Kasi Raja, ἥτοι τοῦ ἡλιολαμποῦς ἢ «φανερῶς» ἡγεμόνος (1200 π. Χ.) Ἐκ τούτου προδήλως ἦλθε νὰ σημειώσῃ ἐν τινι ἐπιστολῇ τῆς 1 Ὀκτ. 1832 «ἐκ Φανερσίου». Ἡ διαθήκη αὐτοῦ (ἐν μεταφράσει) χρονολογεῖται «ἐκ Βενάρες». Ἀλλ' αὐτὸς συνήθως προτιμᾷ τὸ παρ' Ἰνδοῖς ὄνομα Βαρανασῇ (Varanashi).

τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο τοῦ ἐκ Σερρῶν Πρωτο-
συγκέλλου *Ἀνατίου τοῦ Σιγαΐτου*:

Ὁ ἐξ Ἑλλάδος Γαλανὸς Ἀθηναῖος
τέθνηκε Δημήτριος ἐν γῇ Ἰνδίας.
Μουσῶν δ' ὦν φίλος ὁ ἀνὴρ καὶ παιδείας,
λαμπρὸς κατέστη τῇ φήμῃ καὶ τῇ κλήσει
Λιπὼν δὲ τόνδε τὸν πολύμοχθον βίον,
ἀπῆλθεν εἰς ἄλυσον καὶ αἰδῖον βίον.
Ἰστησι τοίνυν εὐγνωμοσύνης χάριν
ὁ ἀδελφιδοῦς αὐτοῦ τό δε κενοταφεῖον,
ὁ Παντολέον, εἰς αἰδῖον μνήμην.

Καὶ τὸ μὲν ἔμμετρον τοῦτο εἶναι πεζώ-
τατον καὶ ἀνάξιον τοῦ σκοποῦ· ἀλλ' ὅπως-
δήποτε ἐμφαίνει τοῦ Παντολέοντος τὴν στορ-
γὴν, καὶ τῶν συμπατριωτῶν του τὸ σέβας.

Τέσσαρας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ
ὁ Γαλανὸς ὑπέγραψε διαθήκην, δι' ἧς, πλὴν μι-
κρῶν κληροδοτημάτων εἰς φίλους τινὰς Βραχ-
μάνας, καὶ δωρεῶν πρὸς τοὺς Ἰνδοὺς ὑπηρε-
τας του, κατέλιπε τὸ ὅλον τῆς περιουσίας
αὐτοῦ ἐξ ἡμισείας εἰς τὸν ἀνεψιὸν του Παντο-
λέοντα, καὶ αἰς τὴν κυριωτέραν Ἀκοδημίαν
τῶν Ἀθηνῶν, τὸ μετέπειτα ἰδρυθὲν Πανε-
πιστήμιον, δηλονότι, εἰς ὃ ἐκληροδότησε καὶ
τὰ Σανσκριτικὰ βιβλία καὶ πάντα τὰ χει-
ρόγραφα του.

Τὰ χειρόγραφα ταῦτα δύνανται νὰ διαίρε-
θῶσιν εἰς δύο τάξεις· α') Ἑλληνικαὶ μετα-
φράσεις ἐκ τῆς Σανσκριτικῆς καὶ τῶν ἄλλων
ἰνδικῶν γλωσσῶν β') Σχέδια, κατὰ τὸ μᾶλ-
λον ἢ ἦττον ἡμιτελῆ, λεξικῶν καὶ λεξιλο-
γίων, οἷον Περσικοῦ-Βραχμανικοῦ· Ἀγγλι-
κοῦ-Ἑλληνικοῦ, Σανσκριτικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ
κτλ. Πάντων σπουδαιότατον εἶναι τὸ δεύτε-
ρον τοῦτο, καθὼ περιλαμβάνον πολλὰς λέξεις,
τὸ πρῶτον ἀποθησαυρισθείσας ἐκ Σανσκριτι-
κῶν συγγραμμάτων, ἅτινα πρῶτος ὁ Γαλανὸς
διηρεύνησε. Τοιαύτην ἐξέφρασε γνώμην ὁ διά-
σημος Ἀνατολιστὴς Albrecht Weber, ὅς-
τις, ἐπισκεφθεὶς τὰς Ἀθήνας, ἐξήτασε τοῦ
Γαλανοῦ τὰ χειρόγραφα καὶ ἔλαβε σημειώσεις,
δι' ὧν ἐπλούτισε τὸ μέγα Σανσκριτικὸν λεξι-
κὸν τῶν Boehtling καὶ Roth.

Αἱ δ' ἐν χειρογράφοις μεταφράσεις ἔμειναν
ἄθικτοι ἐπὶ τέσσαρα καὶ δέκα περίπου ἔτη.
Ἀλλὰ τῷ 1846 ὁ τότε ἑφορος τῆς Ἑθνικῆς
Βιβλιοθήκης Γ. Κοζάκης Τυπάλδος, τῇ συμ-
πράξει τοῦ βιβλιοφύλακος Γ. Ἀποστολίδου,
ἤρξατο δημοσιεύων σειρὰν αὐτῶν, ἀποτελέ-
σασαν τῷ 1853 ἑπτὰ τόμους εἰς 8ον. Οὐδέ-
τερος τῶν ἐκδοτῶν ἦν ἔμπειρος Σανσκριτι-
στὴς· ἀλλ' ἀμφότεροι ἐπεδόθησαν φιλοτίμως

εἰς εἰδικὰς μελέτας καὶ φρονίμως πάνυ ἀπε-
τάθησαν πρὸς τοὺς διασημοτέρους τῶν Γερ-
μανῶν καὶ Γάλλων Ἀνατολιστῶν, ἐξαιτού-
μενοι συμβουλὰς καὶ ὁδηγίας. Ὑπέβαλον
αὐτοῖς μέρη τῶν μεταφράσεων ἐν δοκιμίαις,
προσκαλοῦντες ἐπικρίσεις καὶ πρὸ τῆς δημο-
σιεύσεως. Οὕτως ἠδυνήθησαν νὰ προτάξωσι
προλόγους πραγματευομένους περὶ τῆς ὕλης
ἐκάστου τόμου, καὶ μαρτυροῦντας ἱκανὴν
δεξιότητα καὶ μελέτην. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα
ὅτι ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου, οὗ
ἐποιήσατο ὁ Γαλανὸς ἐν ταῖς μεταφράσεσιν
εἶναι μὲν καθαρὸς καὶ ἄξιος ἀνδρὸς λογίου,
ἀλλ' ἀπηλλαγμένος σχολαστικότητος ἢ ἐπι-
δεικτικῆς τινος ἐπιτηδεύσεως. Συνοδεύουσι δὲ
τὸ κείμενον ὑποσημειώσεις μαρτυροῦσαι περὶ
τῆς εὐσυνειδησίας καὶ τῆς ψυχικῆς διαθέσεως
αὐτοῦ, ἐπιδιώκοντος τὸ ἔργον, ὃ εἶχε τάξει
ἑαυτῷ. Τοιοῦτον εἶναι ἐν γένει τὸ ποιὸν τῶν
ἡδὴ δημοσιευθέντων.

Ὁ δι' ἕκαστον τῶν ἀναγνωσμάτων κατὰ
τὴν Σύνοδον ταύτην ὁρισθεὶς βραχυὸς χρόνος
δὲν ἐπιτρέπει νῦν ἐκτενεστέραν ἀνάλυσιν τοῦ
περιεχομένου τῶν ἑπτὰ τόμων. Ἀρκεῖ πρὸς
τὸ παρὸν ν' ἀναφέρω ὅτι ὁ πρῶτος τόμος (ὃν
οἱ ἐκδότες ἐπέγραψαν *Δημητρίου Γαλανοῦ
Ἀθηναίου Ἰνδικοῦ μεταφράσεων Πρόδρο-
μος*) περιλαμβάνει πέντε τῶν βραχυτέρων,
ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀσημοτέρων πραγματειῶν, ὥς
ἐξηλλήνησεν ὁ Γαλανός, ἥτοι: *Βατριχαρῇ
Βασιλέως* ἠθικολογίαί, γνωμολογίαί καὶ ἄλ-
ληγορίαί. Τοῦ αὐτοῦ, *Υποθήκαι* ἢ περὶ μα-
ταιότητος τῶν τοῦ κόσμου. *Συλλογὴ* πολιτι-
κῶν, οἰκονομικῶν καὶ ἠθικῶν ἐκ διαφόρων
ποιητῶν. *Σαρακέα*, σύνοψις γνωμικῶν καὶ ἠθι-
κῶν. *Ζαγαννάθα Παρδιταράζα*, ἀλληγορικὰ
παραδειγματικά καὶ ὁμοιωματικά.

Τοῦ Γαλανοῦ ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀφο-
σίωσις καὶ ἡ ἀδιάλειπτος αὐτοῦ μέριμνα περὶ
τῆς εὐημερίας καὶ ἐπιδόσεως τῶν συμπατριω-
τῶν του ἐκδηλοῦται καὶ ἐκ τούτου· ὅτι τοῦ
Ζαγαννάθα προγενεστέραν μετάφρασιν εἶχε
πέμψει εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ συγγενοῦς
του καὶ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Νεοφύτου,
φέρουσαν τὴν ἐξῆς ἀφιερωτικὴν ἐπιγραφὴν:
*«Τῷ διαπρεπεῖ ἀνδρὶ κόμητι Καποδιστρία
κυρίῳ Ἰωάννῃ, τῷ Προδρόμῳ καὶ Κυβερνήτῃ
τῆς Ἑλλάδος Δημήτριος ὁ Γαλανὸς ὁ Ἀθη-
ναῖος πέμπει ὡς δῶρον ἐξ Ἰνδίας ἀξιόλογον
τοῦτο τὸ ἀλληγορικὸν ἐγχειρίδιον Ζαγαννάθα
Βραχμάνος, μεταγλωττισθὲν ἐκ τοῦ Βραχμα-
νικοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν χάριν τῶν φιλολό-
γων»*

γων νέων τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους αὐλά, ἀπὸ τῆς ιεραπόλεως Κασσῆς, τῆς καὶ Βαρνασῆς λεγομένης.

Ὁ β' τόμος, δημοσιευθεὶς τῷ 1847, περιλαμβάνει τὴν *Balaḡarāt* ἢ *σύντομον Μαχαβαράταν*.

Ὁ γ' (1848) τὴν *Gitān*, ἣν ὁ Γαλανὸς ὀνομάζει πάνυ προσφόρως «*Θεσπέσιον Μέλος*», ὡς καὶ ὁ Σχλέγκελος ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ¹.

Ὁ δ' (1850) τὴν *Paḡkoṽ-Bānṡan*, ἢ *Γενεαλογίαν τοῦ Παγκοῦ*.

Ὁ ε' (1851) τὴν *Ἰτιχασασαμουτσάιαν*, τουτέστιν *Ἀρχαιολογίας συλλογὴν*.

Ὁ στ' (1851) τὴν *Χιτοπαδάσσαν*, ἢ *Πεντάτευχον τοῦ Βιονουσαρμάνος καὶ Ψιπτακοῦ Μυθολογίας Νυκτερινάς*.

Ὁ δὲ ζ' (1853) τὴν *Δουργάν*. Ἐπρόκειτο ἰ τόμος οὗτος νὰ περιλάβῃ καὶ τῆς Βαλαβαράτας τὴν μετάφρασιν· ἀλλ' ἡ ἐξάντλησις τῶν διαθεσίμων πόρων ἐματαιώσε τὴν δημοσίευσιν, καὶ ταύτης καὶ ἐτέρων τινῶν τοῦ Γαλανοῦ.

Οὐδεμία ὑπάρχει πλήρης καὶ μεθοδικὴ βιογραφία τοῦ Γαλανοῦ, οὐδὲ ἱκανὴ τις ἐπίκρισις τοῦ δημοσιευθέντος καὶ μέρους τῶν ἔργων αὐτοῦ—τοῦ μοναδικοῦ τούτου σώματος Ἰνδικῶν μεταφράσεων, γενομένων ὑπὸ ἐνὸς καὶ μόνοῦ λογίου. Ὅσα δὲ καθυποβάλλω ὑμῖν νῦν πάνυ συνοπτικῶς, εἶναι πόρισμα μακρᾶς καὶ εὐρείας ἐρεῦνης, ἧς τὸ προῖόν, πλήρες καὶ συστηματικῶς ἐκτεθειμένον, ἐλπίζω νὰ ἴδῃ τὸ φῶς μετ' οὐ πολὺ.

Ἐν πρώτοις ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι, εἰ καὶ ὁ Γαλανὸς ἐζήτησεν ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ ἑξ ὅλα ἔτη ἐν ταῖς Βρετανικαῖς Ἰνδαίαις, διστέλει δὲ γνωστότατος εἰς πολλοὺς τῶν κατ' αὐτὸν Ἰνδοάγγλων, οὐδεμία γίνεται μνεῖα αὐτοῦ, ἢ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἐν οἷσιν οἷός ποτε τῶν πιθανωτάτων σχετικῶν ἀγγλικῶν συγγραμμάτων. Τούλάχιστον οὐδεμίαν τοιαύτην εἶδησιν μοι ἀπεκάλυψεν ἡ μέχρι τοῦδε ἐνδελεχὴς ἐρευνα. Τὸ μόνον γνωστὸν μοι ἐξ ἀγγλικῆς πηγῆς σχόλιον εἶναι περίοδος ἐξ ἐπιστολῆς τινος, ἧς μνημονεύουσιν, ἀλλ' ἧς τὸ πλήρες κείμενον δὲν παραθέτουσιν οἱ δύο Ἑλληνες ἐκδόται (Τόμ. 5. η', σημ.) ὡς ληρθεῖ.

σης παρὰ τοῦ τότε Γραμματέως τῆς ἐν Λονδίνῳ Β. Ἀσιατικῆς Ἑταιρείας. Ὁ κ. Clark λαβὼν ἀντίτυπον τῆς μεταφράσεως τῆς *Gitās*, ἐπιστέλλει εὐχαριστῶν, καὶ λέγει ὅτι, «Ἀναγνώσας ἐν τοῖς προλεγόμενοις τῆς *Gitās* τὴν σύγκρισιν τῶν Ἰνδικῶν καὶ ἑλληνικῶν φιλοσοφημάτων, καὶ τὴν ταυτότητα αὐτῶν παρατηρήσας, ὑπέλαβον, ὅτι μία ψυχὴ εἰς δύο μερίδας, οὕτως εἰπεῖν, διαιρεθεῖσα, τὰ δύο τοῦ κόσμου πέρατα κατῴκησεν, ἡ μὲν ἐν Ἑλλάδι, ἡ δὲ ἐν τῇ Ἰνδικῇ, τὰ αὐτὰ δὲ περὶ τῶν αὐτῶν ζητημάτων ἀμφοτέραι φιλοσοφοῦσαι». Ἀλλὰ καὶ ἡ κρίσις αὕτη εἰς τὸν πρόλογον τῶν ἐκδοτῶν μᾶλλον φαίνεται ἀφορῶσα, ἢ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Γαλανοῦ.

Μόλις ἀναγκαῖον εἶναι νὰ προσθέσω ὅτι, πέραν τῆς Ἑλλάδος, οἱ Γερμανοί, ὡς εἰκός, φαίνονται ἄριστα περὶ Γαλανοῦ πεπληροφορημένοι· ἐνῶ, ἀφ' ἑτέρου, ἡ μόνη Γάλλου τινὸς γνώμη, ἣν ἔτυχε ν' ἀνεύρω (ἡ τοῦ Jules Mohl, ἐν τῷ «*Journal Asiatique*» τοῦ Ἰουλίου 1846) εἶναι ἀξιοσημείωτος διὰ τὰς ἐν αὐτῇ παραδόξους ἀποφάνσεις καὶ διατιμήσεις. Μᾶς παρουσιάζει τὸν Γαλανὸν ὡς πρῶτον ἔμπορον,—παραιτήσαντα τὸ ἐμπόριον ἔν' ἀσπασθῇ τὸν κατὰ Βραχυάνας βίον, καὶ ἐπιλέγει :

«Galanos parait avoir cherché à Benares plutôt la sagesse, comme la cherchaient les anciens, que le savoir, comme l'entendent les modernes; et ses manuscrits sont probablement plutôt une curiosité littéraire qu'un secours pour l'érudition».

Τοιαύτη δὲν ἦτο ἡ γνώμη τοῦ καθηγητοῦ Albrecht Hofer, ὅστις ἐν τῇ *Zeitschrift für die Wissenschaft der Sprache* (1850) καταμέμφεται τοῦ Γάλλου συναδέλφου του, καὶ ἐξαίρει τὸν σοφὸν καὶ εὐσυνείδητον τοῦ ἔργου τοῦ Γαλανοῦ. Ὁ καθηγητὴς οὗτος εἶχεν ἤδη δημοσιεύσει ἐπίκρισιν τῶν δύο πρώτων τόμων ἐν τῇ *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (i. id 46)· καὶ βραδύτερον (τομ. XXIII, 1869) ὁ Heinrich Uhle ἐποίησεν πάνυ εὐφημον μνεῖαν τῶν μεταφράσεων τοῦ Γαλανοῦ Ἐν τοῖς *Jahrbücher für Wissenschaftliche Kritik* (Ἀρ. 51-52, 1846) ὁ καθηγητὴς Hofer ἀντιπαραβάλλει τὰς προγενεστέρας μεταφραστικὰς ἀποπείρας μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦ Γαλανοῦ, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει *κολοσσιαῖον μνημεῖον ἀκαταπονήτου καρ-*

1. Ἐν τέλει τοῦ χειρογράφου τῆς *Gitās* ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἰδιόχειρος τοῦ Γαλανοῦ σημείωσις: «Ἐδιδάχθην ταύτην τὴν *Gitān* παρὰ τοῦ Κανδαρδάσα, τῇ 12 τοῦ Νοεμβρίου κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐν τῇ Κασσῇ, τῇ πόλει τῶν Βραχμάνων».

τερίας καὶ ὑπομονητικῆς εἰς τὸ ἔργον ἀφωσιώσεως—ἔργον μονίμου ἀξίας, καὶ βοηθητικώτατον τοῖς Ἰνδολόγοις. Τέλος, παραθέτω τὴν γνώμην τοῦ καθηγητοῦ Θεοδώρου Βένφη, ὅστις, ἐπικρίνων τὸν *Πρόδρομον* ἐν ταῖς *Cöttingsche Gelehrte Anzeigen*, (1846, σ. 1095—1104) λέγει ὅτι αἱ μεταφράσεις τοῦ Γαλανοῦ παρουσιάζουσιν ἡμῖν εὐληπτα πολλὰ χωρία ἅτινα ἔμενον ἀνεξήγητοι γρίφοι παρὰ τοῖς πρὸ αὐτοῦ μεταφρασταῖς, καὶ καθιστῶσι δυνατὴν, οὐ μόνον τὴν διόρθωσιν παρεφθαρμένων κειμένων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐρμηνείαν πολλῶν τῆς Ἰνδικῆς μυθολογίας καὶ θρησκείας φάσεων, αἵτινες ἦσαν μέχρι τοῦδε ἀκατάληπτοι· ὅτι δὲ τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπαράμιλλον οἰκειότητα τοῦ Γαλανοῦ μετὰ τὰς διαλέκτους τῶν λαῶν τῆς Ἰνδικῆς, ἀλλὰ πρὸ πάντων εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν ἐμπιστοσύνην καὶ φιλίαν τῶν Βραχμάνων, ἣν ἐκτήσατο ὡς οὐδεὶς ἄλλος τῶν πρὸ αὐτοῦ Εὐρωπαίων, δυνηθεὶς οὕτω νὰ μάθῃ παρ' αὐτῶν πλείστα ὅσα, ἅτινα οἱ Βραχμάνες φυλάττουσι ζηλοτύπως, ὡς ἀπόρητα, καὶ μεταδίδουσιν ἀλλήλοις διὰ προφορικῆς μόνον παραδόσεως. Ὁ Βένφης, ὡς καὶ οἱ καθηγηταὶ Α. Οὐέβερ καὶ Χρ. Λάσσαν θεωροῦσι τὰς μεταφράσεις τοῦ Γαλανοῦ ὡς μέγα τῆς Νεοελληνικῆς φιλολογίας κόσμημα. Ἐν γένει δὲ οἱ Γερμανοὶ κριτικοὶ ἐφιστῶσι προσοχὴν καὶ εἰς τοῦτο, ὅτι τινὰς τῶν μεταφράσεων τούτων οὐδεὶς πρὸ τοῦ Γαλανοῦ ἐπεχείρησεν, ἐνῶ ἐτέρων τινῶν οὐδ' αὐτὰ τὰ ἀρχικὰ κείμενα ἦσαν γνωστὰ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους.

Ἀξιοθαύμαστον δὲ εἶναι, οὐ μόνον τὸ πιστὸν καὶ ἐπιτυχὲς τῆς μεταγλωττίσεως. Αἱ σημειώσεις, ὧν τὴν σπουδαιότητα καὶ ὁ ἐπιτροχάδην ἀναγινώσκων ἀναγκάζεται νὰ παρατηρήσῃ, συναπαρτίζουσιν ἀληθῆ θησαυρὸν Ἰνδικῆς πολυγλωμοσύνης. Ἐρμηνεύουσιν ἀλληγορίας, συμπληροῦσι τὰ κενὰ τῆς ἱστορίας, διαλευκαίνουσι μυθολογικάς παραδόσεις, ἐξηγοῦσι τὰ ὀνόματα καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῶν Ἰνδικῶν θεοτήτων, παρέχουσι παράλληλα χωρία ἐξ Ἑλλήνων συγγραφέων, καὶ αἰτιολογοῦσι σκοτεινὰς δ.ξυσίας καὶ δημῶδεις ῥήσεις. Αὕτῃ ἡ ὀνοματολογία τῆς Ἰνδικῆς βοτανικῆς καὶ ζωολογίας γίνεται σαφὴς καὶ εὐληπτος. Πολλῶν δὲ περιόδων παραθέτει ὁ Γαλανὸς καὶ παράφρασιν, περιβάλλον οὕτω μετὰ περικαλλῆ καὶ φαινήν ἑλληνικὴν ἐσθῆτα τὴν φρασιολογίαν τοῦ Ἀσιατικοῦ μυστικισμοῦ. Συμπαρακολουθεῖ δὲ πάντα ταῦτα εὐτράπε-

λὸς τις εὐθυμολογία, μαρτυροῦσα ὅτι ὁ Γαλανὸς οὐδέποτε ὑπέκυψεν εἰς τὴν καταθλιπτικὴν δυσθυμίαν τοῦ Ἀσιατικοῦ ἀσκητισμοῦ. Ἐπὶ παραδείγματι, ἐπιστέλλων τῷ ὀρθοδόξῳ Ἀρχιμανδρίτῃ Γρηγορίῳ, ὅστις ἀπῆρχετο ἐκ Καλκούττης εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔγραφεν αὐτῷ: «Εὐχομαι τῷ Ἑλληνι Ὑδρομέδοντι Ποσειδῶνι, καὶ τῷ Ἰνδῷ Βαρούνα, τὴν εὐπλοίαν δοῦναί σοι, καὶ ἀναπλέοντι, καὶ καταπλέοντι».

Ὅπως ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ αὐτοῦ βλέπομεν πιστὴν εἰκόνα ψυχῆς φιλανθρώπου καὶ εἰς ἄκρον ἀγαστῆς, οὕτω καὶ ἐν ταῖς σημειώσεσι διακρίνομεν νοῦν ὀρθόν, ἥρεμον γνώμην καὶ σπανίαν κριτικὴν δύναμιν. Τρέφει ἔρωτα πρὸς τὸ ἔργον εἰς ὃ ἀφιέρωσε τὸν βίον· ἀλλὰ δὲν ἐδουλώθη ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τούτου. Δὲν εὕρισκομεν παρ' αὐτῷ ὅ,τι πολλάκις παρατηροῦμεν εἰς τοὺς ἐνθουσιώδεις ἐκείνους λάτρεις ἰδίου τινὸς κλάδου τέχνης, ἢ φιλολογίας, ἢ τῶν συγγραμμάτων ἑνὸς τινὸς συγγραφέως, αἵτινες βαθμηδὸν ἀποβάλλουσι τὴν δύναμιν τοῦ κρίνειν καὶ διακρίνειν, καὶ γίνονται τυφλοὶ, σχεδὸν εἰπεῖν φανατικοὶ προσκυνηταὶ τοῦ εἰδώλου αὐτῶν.

Αἱ μελέται τοῦ Γαλανοῦ δὲν κατέπνιξαν τὴν κρίσιν, δὲν ἐδούλωσαν τὸν νοῦν του. Αὐτὸς διέμεινε κύριος αὐτῶν. Ἡ πρώτη βάσιμος παιδείσιν του ἐν ταῖς συγγράμμασι καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ τῇ Ἑλληνικῇ, εἶχε καταστήσει αὐτὸν ἱκανὸν νὰ τηρῇ κριτικὴν ἀπέναντι τῶν ξένων στάσιν. (Δὲν εἶχε πάθει τὸ ἀπαίσιον καὶ ἀθεράπευτον πάθημα τῆς ξενολατρίας τῶν παρ' ἡμῖν ἀκρίτων πιθήκων¹). ὁ δὲ φωτεινὸς νοῦς του ὠδήγει αὐτὸν ἀσφαλῶς εἰς δικαίαν, ἀλλ' ἐκλεκτικὴν ἐκτίμησιν παντὸς ὅ,τι ἀληθὲς καὶ καλὸν ἐν τῇ φιλολογίᾳ τῶν Ἰνδῶν.

Ἐγνώριζεν ὅτι εἰς τὴν χώραν ἐκείνην τῶν ἐκρύθμων ἄκρων, ἣ εἰς θαύματα καὶ τέρατα πίστις ἀσκεῖ ἀκαταγώνιστον γοητείαν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν ἰθαγενῶν. Διεβλεπε δὲ σφῶς ὅτι τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ περιβάλλον τῆς φύσεως. Ὡς ὁ πολὺς *Buckle* παρατηρεῖ, συγκρίνων τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ἰνδικοῦ πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. «Ἐν τῷ μεγάλῳ κέντρῳ τοῦ Ἀσιατικοῦ πολιτισμοῦ αἱ δυνάμεις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εὕρισκονται περὶωρισμέναι, καί, ὡς εἰπεῖν, κατεπτοημέναι ὑπὸ τῶν πέριξ φαινομένων. . . ὧν πάντα

1. Ἡ περίοδος αὕτη παρενετέθη ἐν μόνῃ τῇ μεταφράσει.

φαίνονται ὡσεὶ νουθετοῦντα τὸν ἄνθρωπον περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀσθενείας, καὶ τῆς ἀδυναμίας του ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως Ἡ τάσις τῶν περίξ φαινομένων ἦν ἐν μὲν ταῖς Ἰνδίαις νὰ ἐμποιήσῃ φόβον, ἐν Ἑλλάδι δὲ πεποιθήσιν¹. Ἐκ τούτου ἐπήγασαν αἱ τερατώδεις ἐκεῖναι καὶ τρομοκρατοῦσαι ἰνδικαὶ θεότητες, αἱ πνέουσai πῦρ, καὶ ἐντροφῶσαι ἐν αἵματι.

Ὁ Γαλανὸς ἠπίστατο ὅτι, πλὴν τῶν ταρattuσῶν τὸ πνεῦμα φυσικῶν τούτων περιστάσεων, οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ἐκείνης διέτελεσαν ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων ὑπείκοντες εἰς τρεῖς ἄλλους ὀλεθρίους ὅρους. Οὐδέποτε ἐγεύθησαν τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐλευθερίας. Ὁλόκληρος ἡ χερσόνησος ἐκείνη ἐπανειλημμένως ἐδηλώθη καὶ ἐδουλώθη ὑπὸ ξένων κατακτητῶν. Τὴν πολιτειακὴν ταύτην δούλωσιν ἐδείνωσεν ἡ παρ' αὐτοῖς πανυπέροχος ἱεροκρατία. Τέλος, οἱ Ἰνδοὶ ἀναγκαστικῶς ὑστερίζουσι καὶ ἔνεκα τοῦ περιπλόκου τῶν κοινωνικῶν τάξεων συστήματος, τὸ ὁποῖον παρακωλύει πᾶσαν πρόοδον, καὶ καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν ἀνάπτυξιν².

Πρὸ τοιούτων ὁρων, διάνοια, οἷα ἡ τοῦ Γαλανοῦ, διαπαιδευθεῖσα καὶ μορφωθείσα τὸ μὲν ὑπὸ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ροπῆς εἰς ζήτησιν τῆς ἀληθείας, τὸ δὲ ὑπὸ διαθέσεως ἀνεκτικῆς καὶ ἀλτρούστικῆς, ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ διακρίνῃ καὶ ἀποχωρίσῃ τὸν ἥτιον ἀπὸ τῶν ἄχρῳ. Ἀνεγνώρισε καὶ ἀπεδέχθη πᾶν ὅ,τι ἄγνόν καὶ ὑγιὲς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἰνδῶν· ἀλλ' ἀπέρριψε μεταφυσικοὺς φαντασμούς, μὴ δυνάμενος νὰ

θεωρήσῃ τὴν φιλοσοφίαν ὡς ἐξ ἀπόψεως θρησκευτικῆς. Τῆς φιλολογίας πάλιν ἦν ἄρκετὰ ἐγκρατής, ὥστε μειδιάμα μόνον νὰ προκαλῶσι παρ' αὐτῷ ἐτυμολογίαι παιδαριώδεις, οἷον Πυθαγόρας ἐκ τοῦ Buddha Goru, ἥτοι διδάσκαλος γνώσεως¹. Οὐδ' ἠδύνατο ν' ἀσπασθῇ ἐτέρας τινὰς ἀλόγους θεωρίας, ἅς μόνον οἱ πάσης λογικῆς ἄγευστοι ἀποδέχονται, οἷον περὶ θαυματουργικῶν καὶ μαγευτικῶν ἱεροπραξιῶν, αἵτινες προκαλοῦσι τὴν διαμαρτυρίαν τῶν σεβομένων τὴν ἀρετὴν καὶ ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ καὶ πάσῃ τιμιότητι εὐνοούντων πάντας τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ Γαλανὸς εἶχε προφανῶς ὑπ' ὄψει τὴν συμβουλήν, ἣν ὁ χρηστὸς καὶ ἔμψρων Εὐσέβιος ὁ Νεοπλατωνικὸς ἔδωκε τῷ νσαρῷ αὐτοῦ φίλῳ Ἰουλιανῷ, ἀγγέλλων αὐτῷ τὰ μαγικά καὶ θεουργικὰ τερατουργήματα τοῦ ἀγύρτου Μαξίμου. «Ἡμεῖς μὲν οὖν τὸν θεατρικὸν ἐκείνον θαυματοποιὸν πρὸς τὸ παρὸν καταπλαγέντες, ἀνεχωρήσαμεν· σὺ δὲ τούτων μηδὲν θαυμάσης, ὥσπερ οὐδὲ ἐγώ, τὴν διὰ τοῦ λόγου κάθαρσιν μέγα τι χρῆμα ὑπολαμβάνων»².

Ὁ διακεκριμένος καὶ λόγιος ἀνὴρ, ὁ τόσῳ ἐπαξίως προεδρεύων τοῦ ἐνάτου τμήματος τῆς Συνόδου ταύτης, ὁ κόμης Goblet d'Alviella, διδάσκει ἡμᾶς ἐν τῷ σοφῷ καὶ θελκτικωτάτῳ συγγράμματι αὐτοῦ «Ce que l'Inde doit à la Grèce» μέχρι τίνος θαυμασίου βαθμοῦ ἡ ζωογόνος φλόξ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶχεν εἰσδύσει εἰς αὐτὸ τὸ κέντρον τῆς Ἀσίας καὶ ἐπιδράσει ἐπὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης τῆς Ἰνδικῆς. Τῆς ἐλληνικῆς ταύτης παραδόσεως ἡ συνέχεις, ὁ ἔρως τοῦ φωτισμοῦ καὶ ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας, εἶναι ἐκείνη, ἥτις ἐκληροδότησε τῷ σοφῷ καθ' ἡμᾶς κόσμῳ τὸ ἰσόβιον ἔργον τοῦ Δημητρίου Γαλανοῦ.

1. History of Civilization, I, 125—127.

2. Πάντα σχεδὸν τὰ ἔθνη τῶν Ἰνδιῶν διαιροῦνται αὐστηρῶς εἰς κοινωνικὰς τάξεις ἢ γένη (castes), αἵτινα διακρίνονται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, εἰς οὐδεμίαν δυνάμεθα νὰ ἔλθωσι πρὸς ἄλληλα ἐπικοινωνήν ἢ ἐπιμιξίαν. Ἄν τις ἐξ ἀνωτέρας τάξεως τολμήσῃ, π. χ., νὰ συμπαρακαθήσῃ εἰς τράπεζαν κατωτέρου τὴν ἐκ γενετῆς τάξιν, (εἰ καὶ πολὺ ἀνωτέρου τὴν μόρφωσιν, ἢ τὰ πλοῦτη,) ἢ ἂν γευθῇ καὶ μαγεῖρευμα ὑπ' ἐκείνου ἐτοιμασθέν, λογίζεται ὡς μίανθεις, ἐκπίπτει κοινωνικῶς, καὶ δυσκόλως δύναται νὰ ἐπανακτήσῃ τὸ κύρος τῆς τάξεώς του. Ὑπάρχουσιν ἐν Ἰνδίαις ὑπὲρ τὰς 250 τοιαύτας τάξεις, ὧν τέσσαρες εἶναι αἱ κύριαι καὶ ἐν γένει διακρινόμεναι.

1. Οἱ λόγιοι Ἰνδοὶ ἐπιμόνως ἔχονται τῆς πολλῇ μεταγενεστέρως καὶ ὅλως ἀστηρίχτου παραδόσεως ὅτι δῆθεν ὁ Πυθαγόρας, παρευθεὶς εἰς Ἰνδίας, ἐκεῖ ἐδιδάχθη τὰ τῆς φιλοσοφίας, καὶ ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶναι Ἰνδικῆς παραγωγῆς!

2. Παρ' Εὐναπίῳ, ἐκδ. Boissonade, I, 51.

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ

ΕΙΣ

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΑ ΣΑΛΤΕΛΗΝ

ὑπὸ

Μ. ΑΥΘΕΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

(Ἐξεφωνήθη ἐν εἰδικῇ συνεδρίᾳ τοῦ Συλλόγου τῇ 20 Ἰανουαρίου 1908).

Σεβασμιώτατε,

Ἐξοχώτατε κύριε Πρεσβευτά,

Φιλόμουσοι Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Εἰς τὸν βωμὸν τῆς φιλίας προσέρχεται εὐ-
γνώμων ὁμιλητὴς καὶ συνάδελφος, ἵνα καταθέ-
σῃ διὰ τρεμούσης ἐκ συγκινήσεως χειρὸς στέ-
φανον ἀνθέων, τὰ ὅποια ἔδρεψεν ἐκ τῆς καρ-
δίας εὐλαβῶν μαθητῶν, πιστῶν φίλων καὶ
εὐόρκων ἐταίρων, ὡς ἐντολοδόχος δὲ τοῦ γε-
ραροῦ τούτου ἰδρύματος, ἐκπληρῶν καὶ ἱερὸν
ἄλλως καθήκον, ὀφείλει ν' ἀνταποκριθῇ πρὸς
τὰς προσδοκίας εὐμενῶν ἀκροατῶν, ὧν διστα-
κτικῶς μὲν ἐπαγγέλλεται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ
αἰσθήματα, μεγαλοφώνως ὅμως θὰ διακη-
ρύξῃ τὴν πρὸς τὸν σεμνὸν τοῦ γένους διδά-
σκαλον ὁμολογουμένην χάριν.

Ἡ τριπλῇ ἄρα ὀφειλὴ οὐδαμῶς παρεγρά-
φη παρ' ὅλην τὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ
ἀειμνήστου **Θεμιστοκλέους Σαλτέλη**
διαρρέυσασαν πενταετίαν περίπου, διότι καὶ
ὡς ἄνθρωποι καὶ ὡς πολῖται καὶ ὡς λόγιοι,
ὀρθοῦντες, κατὰ τὴν προγονικὴν ὑποθήκην,
τὸ γένος, παρὰδεχόμεθα τὴν ἀδαμαντίνην
ἐκείνην τοῦ Εὐριπίδου ἀλήθειαν, καθ' ἣν:

αἰσχρόν, εἰ βλέποντι μὲν φίλῳ

χρῶμεσθ', ἐπεὶ δ' ὄλωλε, μὴ χρῶμεσθ' ἔτι.

Ὅ,τι δὲ δυσκολωτάτην ἀπεργάζεται τὴν
ἐντολὴν τοῦ ἀναλαβόντος τὴν βιογραφικὴν
τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρὸς σκιαγραφίαν εἶναι τὸ
ἀρχαῖκόν, ἐμβριθές, σοβαρὸν καὶ ἥκιστα ἐπι-
δεικτικὸν αὐτοῦ ἦθος, εἰ καὶ διὰ τοῦ ἀμυμή-
του ἐκείνου μάλιστα καὶ σπανίου ἦθους ἐπέ-
δρασεν ὅσον ὀλίγοι ὁμότεχνοι ἐπὶ τὴν διά-
πλασιν τῶν μαθητῶν, καὶ διὰ τοῦ ἦθους ἐκεί-
νου ἐδέσμευε τοὺς φίλους, καὶ διὰ τοῦ ἦθους
ἐκείνου διεκρίνετο ἐν τῷ ἰδρύματι τούτῳ, χω-

ρὶς δυστυχῶς νὰ ὑποτυπωθῶσιν αἱ ἀρχαὶ καὶ
τὰ ἐλατήρια τῆς διασκέψεως καὶ τοῦ θυμικοῦ
τοῦ ἐν μεγαλοσχήμοις εἴτε λογογραφικαῖς εἴτε
φιλολογικαῖς συγγραφαῖς, ὧν ἡ ιδιόρρυθμος
σπουδαιότης νὰ καταλίπη τὸ ὄνομα αὐτοῦ
ζῶν καὶ εἰς τοὺς πολὺ μεταγενεστέρους. Διότι
ὁ Θεμιστοκλῆς Σαλτέλης ὑπῆρξε τῆς παιδεί-
σεως μὲν ἐργάτης ἀκροαματικός, ἄρα διδα-
σκαλικός, τῆς συγχρόνου δὲ πνευματικῆς ἐπι-
δόσεως παράγων κοινωνικός — καὶ οὐχὶ λο-
γοτεχνικός.

Διὰ τοῦτο καὶ πρὸ τεσσαρακονταετίας πε-
ρίπου ὁ ἐθνικός ἡμῶν ἱστορικός **Κωνσταντῖ-
νος ὁ Παπαρηγόπουλος** προπέμπων εἰς τὴν
τελευταίαν κατοικίαν τὸν πρῶτον τῆς Ἑλλη-
νικῆς φιλολογίας ἐπιστήμονα καθηγητὴν ἐν
τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ, **Κωνσταντῖνον**
τὸν Ἀσώπιον, ἔλεγε δικιχότατα ὅτι τῶν
τοιούτων ἐν μελέταις διδακτικαῖς κυρίως καὶ
ἐν δραστηριότητι διδασκαλικῇ κατατριψάν-
των τὸν βίον ἀνδρῶν ἡ φήμη ἀνήκει μετὰ τῆς
δράσεως εἰς τὰς γενεάς, πρὸς ἃς εὐεργετικῶς
συνεδέθησαν διὰ τῆς παροχῆς τῶν φώτων καὶ
τοῦ πνευματικοῦ αὐτῶν προβιβασμοῦ, καὶ δὲν
διακωνίζεται δι' ἔργων, τῶν ὁποίων ἡ συγ-
κρότησις προϋποθέτει ὁλόψυχον ἐν τῷ σπου-
δαστηρίῳ καὶ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις ἀφοσίωσιν
εἰς μοῖραν τινα τοῦ ἀπεράντου τῆς ἐπιστήμης
ἐδάφους.

Ἐκ μαθητικῶν ἄρα ἀναμνήσεων, μακρᾶς
δ' ὁπωσοῦν ἐν τῷ Συλλόγῳ καὶ ἐν τοῖς σχο-
λεῖοις συνεργασίας μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Σαλ-
τέλη ἀρυόμενοι κεφαλαιώδεις τινὰς ἐκ τῶν πολ-
λῶν ιδέας θὰ διαζωγραφήσωμεν ἐν μεγάλαις
γραμμαῖς τὸν διδάσκαλον κυρίως, ὡς ἀντε-
λήφθημεν αὐτοῦ ὡς μαθηταὶ αὐτοὶ καὶ τολ-
μῶμεν νὰ κρίνωμεν καὶ αὐτοὶ ὡς ἀσκοῦντες

τὸ αὐτὸ ἔργον, εἰ καὶ πλεονάζουσι τῇ ἀληθείᾳ ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν καὶ τῇ καρδίᾳ αἱ ἀνεξάλειπτοι περὶ τοῦ διδασκάλου μαθητικαὶ ἀναμνήσεις.

Ὁ μὴ ἔχων ἀγαθὰς μαθητικὰς ἀναμνήσεις δὲν δικαιούται κατόπιν ὡς διδασκαλὸς νὰ ἔχη καὶ βασίμους ἐλπίδας περὶ τῆς ἰδίας του εὐδοκίμησης, ὅταν δ' ἐνθυμηθῶμεν ὅ,τι εἶπεν εἰς ἡμᾶς ὁ Θεός, ὅτι δηλ. οὐδεὶς μαθητὴς μείζων τοῦ ἑαυτοῦ διδασκάλου, τὴν βεβαιάν ἡμῶν πρόσδον θ' ἀπεκδεχώμεθα ἐμφρόνως ἐκ τῆς ἐντίμου ὁμολογίας τῆς διδασκαλικῆς ἐν πολλοῖς ὑπεροχῆς καὶ ἐκ τῆς φιλοτίμου πληρώσεως παλαιότερων ἐλλείψεων—ἐφ' ᾧ καὶ στοργικῶς ἐδίδαξαν ἡμᾶς ἐκεῖνοι, ἐν αὐτῷ τῷ ἔργῳ οἱ πλείστοι ἐκπνεύσαντες, διακόψαντες δηλονότι τὴν εὐεργετικὴν αὐτῶν διδασκαλίαν ἐξ ἄρρωστίας, ἥτις ἡμᾶς μὲν κατέλιπεν ὀρφανούς ἐπὶ τῶν σχολικῶν ἐδωλίων, ἐκείνους δ' ἔρριπεν ἀπὸ τῆς καθέδρας εἰς τὴν ἐπιθανάτιον κλίνην.

Διὰ τοῦ Σαλτέλη βιογραφουμένου ἀπερίττως, χαρακτηριζομένου πιστῶς καὶ ἐπαινουμένου προσηκόντως ὡς διδασκάλου τοῦ Γένους χαιρετίζομεν εὐλαβῶς καὶ εὐγνωμόνως τὴν χορείαν πάντων τῶν ὁμοτίμων αὐτῷ διδασκάλων ἡμῶν, ὧν τὸ πατρικὸν βλέμμα καὶ ἡ συμπαθεστάτη φωνὴ παρεθάρρυναν ἡμᾶς καὶ ἐστήριξαν τὰ πρῶτα βήματα ἡμῶν κατὰ τὴν πολλαχῶς ἀνεμάρτιστον νεότητά. Εἰ δέ τις καὶ ἰδίᾳ εὐηργετήθη παρὰ τῶν διδασκάλων συντονώτερον, ὡς ὁ λαλῶν παρὰ τοῦ μνημονευομένου, καὶ δαψιλῶς διδαχθεὶς καὶ ἄλλως χειραγωγηθεὶς καὶ δι' ἀδελφικῆς φιλίας τιμηθεὶς, οὐδὲν ἀναμφηρίστως μελωδικώτερον ἄκουσμα, οὐδὲν ἠθικῶς οἰκοδομητικώτερον παράδειγμα τῆς πανδήμου ὁμολογίας τῆς χάριτος, ἐν μέσῳ σεμνοῦ ὁμίλου φίλων, συναδέλφων, συναγωνιστῶν, μαθητῶν καὶ μαθητριῶν τοῦ μακαρίτου, μάλιστα δὲ τῆς εὐέλπιδος φάλαγγος τῶν μαθητῶν ἡμῶν αὐτῶν.

Καὶ ἰδού ἀντιπαρερχόμενοι πρὸ τῶν νοερῶν ἡμῶν ὀφθαλμῶν οἱ σεβαστοὶ ἐκεῖνοι καὶ ἀγαπητοὶ ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους ἕνα πρὸς ἕνα ἐκηδεύσαμεν ἐπτοημένοι ἐπὶ τῇ πάντοτε ἀπροόπτῳ καὶ διὰ τοῦτο ὀδυνηροτέρᾳ ἐκλείψει των ἀπὸ τοῦ κόσμου, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀπὸ τῶν καρδιῶν ἡμῶν. Τοῦ τελευταίου τούτων οὐδὲ τὸ σκῆνος ἐπροφθάσαμεν νὰ παρακολουθήσωμεν φιλοστόργως εἰς τὸν τάφον, ἐπικειμένης δ' ἀμέσως τῆς ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1903—4, διεδόθη πεν-

θίμως ἀνὰ τὴν βασιλεύουσαν θλιβερόν ἐκ Κυδωνιῶν ἄκουσμα, καθ' ὃ ὁ Θεμιστοκλῆς Σαλτέλης ἐκλείσει τοὺς ὀφθαλμούς ἐν τῇ γενετείρᾳ, ἢ μᾶλλον ἐν τῇ πατρίῳ χώρᾳ.

Διότι τὸ πρῶτον φῶς δὲν ἐθήλασαν οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἡμετέρου ἐταίρου ἐκ τοῦ γλυκυτάτου τῆς Αἰολίδος οὐρανοῦ, ἐνθα ἡ φύσις διὰ τῶν αὐτῶν καὶ ἐν τῷ Βοσπόρῳ παιγνίων ἐτεχνούργησεν εὐπαρύφους ἀκτὰς καὶ θαλπτηρίους κολπίσκους, ὧν χαριέστατος ὁ ἀπέναντι τῆς ἐρατεινῆς Λέσβου αἰδημόνως συγκλειόμενος λιμὴν τῶν Κυδωνιῶν, τῆς περιβλέπτου πόλεως τῶν γραμμάτων καὶ τῆς περιωνύμου Σχολῆς. Ἐκ Πελοποννήσου κατὰ τὰ μέσα τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος μεταναστεύσασα εἰς Κυδωνίας ἡ οἰκογένεια Σαλτέλη, ἐβιάσθη ὑπὸ τῶν περιστάσεων κατὰ τὴν δευτέραν δεκαετηρίδα τοῦ παρελθόντος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ναύπλιον, ὅπου καὶ ἐγεννήθη τῷ 1835 ὁ Θεμιστοκλῆς ἐκ πατρὸς *Μαρουήλ*, ἀνδρὸς λογίου καὶ ἐγκυκλοπαιδικωτάτου τὴν μόρφωσιν. Οὗτος κατὰ τὸ 1815 ἤδη εἶχε μεταβῆ εἰς Βιέννην πρὸς σπουδὴν τῆς ἱατρικῆς, ἀλλὰ μετὰ βραχεῖαν αὐτόθι διατριβὴν ἐπανακάμπτων οἴκαδε διὰ Τεργέστης ἐλοξοδόμησε πρὸς τὴν Πίζαν, ἵνα ἐπανίδῃ τὸν ἐκεῖ συμπληροῦντα τὰς αὐτὰς σπουδὰς συμμαθητὴν καὶ στενὸν φίλον τοῦ *Στέφανον τὸν Καραθεοδωρῆν*, ἅμα δὲ τῇ ἐπανόδῳ εἰς τὴν πάτριον ἀπέστειλε παρὰ τὸν Φιρμῖνον Διδότον, τὸν φιλέλληνα ἐκεῖνον τυπογράφον καὶ ἐκδότην ἐν Παρισίοις, τὸν *Κωνσταντῖνον Τόμπραν*, ἵνα διδαχθῇ συστηματικῶς τὴν τυπογραφικὴν τέχνην καὶ ἐπιστατήσῃ βραδύτερον εἰς τὴν ἰδρυσιν τελείου τυπογραφείου, τὸ ὅποιον καὶ συστηθὲν οὕτω ἐχάρισεν εἰς τὸ περίφημον Γυμνάσιον τῆς πατρίδος του. Ὑπὲρ τῶν ἐν Εὐρώπῃ σπουδῶν πολλῶν ἄλλων ὁμογενῶν νέων ἀφειδῶς χορηγήσας ὁ Μανουήλ καὶ ὡς ὑπότροφόν του συντηρῶν ἐν Παρισίοις τὸν γλυκυτάτον ποιητὴν *Νικόλαον Σαλτέλην* ἐδαπάνησεν ὑπὲρ τῆς ἐκδόσεως τῶν πρώτων πινάκων τῆς ἀλληλοδακτικῆς μεθόδου, τῆς μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἐνιαχοῦ ἐφαρμοζομένης. Κατὰ δὲ τὴν ἐν Ἑλλάδι δεκαπενταετῇ διατριβὴν διηύθυνεν ὡς Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας παρὰ τῷ ἀγαπῶντι αὐτὸν Μαυροκορδάτῳ τὰ στρατιωτικὰ καὶ οἰκονομικά, ἐπὶ Ὅθωνος δὲ συνειργάσθη εἰς τὰ ὕπατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα μετὰ τοῦ Δραγούμη ὡς καὶ οἱ ἀδελφοὶ του Δημήτριος καὶ Ἰωάννης. Ὁ Δημήτριος Σαλτέλης ἐχρημάτισε καὶ γραμμα-

τεύς τοῦ ναυάρχου Μιαούλη, μετέσχε δὲ ἀπασῶν τῶν γενικῶν συνελεύσεων καὶ τέλος ἐγένετο καὶ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν.

Ἄλλ' ἤδη ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ διαπνέωσιν αὖραι ζωοφόροι τὴν ἐκ τῆς τέφρας ἀναγεννηθεῖσαν πατρίδα, εἰς ἣν κατῆλθε νοσταλγοῦσα ἡ οἰκογένεια, καὶ ἀφοῦ τὸ δεύτερον ἐπήχθη ἡ πατρικὴ φωλεὰ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς πρώτης καὶ ἤνοιξε τὰς πύλας τῆς ἡ προχείρως ἀνοικοδομηθεῖσα Σχολή, εἰσῆχθη ὁ Θεμιστοκλῆς εἰς αὐτὴν καὶ ἐφοίτησεν ἐπὶ ὀκταετίαν, καίπερ δ' εἰς ἥμιστα φιλαπόδημον χώραν ἀνήκων, ἀπεδήμησε κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου ἐνωρίτατα καὶ προσελθὼν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἐφοίτησεν εἰς τὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολήν, ἐντεῦθεν δὲ μετεκλήθη εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἀποπερατώσας τὰς γυμνασιακὰς αὐτοῦ σπουδὰς, ἐνεγράφη εἰς τὴν *Φιλοσοφικὴν* τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου σχολήν, ὑπὸ τῆς ὁποίας ἀνηγορεύθη *διδάκτωρ* τῇ 8 Ἰουνίου 1867. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τὴν ἐλληνικὴν πρωτεύουσαν διέπνεεν ἄλλη τις μυροβόλος αὖρα καὶ ἡ πανεπιστημιακὴ φάλαγξ, ἐν ἣ πρωτηγωνίστησε κατὰ τὰς ἀναμνήσεις ἐπιζώντων ὀμηλικῶν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀρρενωπὸν προσέδιδεν ἦθος εἰς τοὺς ἱεροφάντας τῶν Μουσῶν καὶ στρατιωτικῶς ἐκράτυνε τῶν πλείστων τὸ φρόνημα. Τὸ φρόνημα δὲ τοῦτο ἐχαρακτήριζε καὶ ἐν τῇ καθεστηκυίᾳ ἡλικίᾳ τὸν ἥρεμον ἄλλως καθηγητὴν, ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ὁποίου μία χορδὴ διεφαίνετο πάντοτε ὡς ἡ τὰ μέλιστα ἐντεταμένη. Ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία, ἣν ἐπέβαλλε πρώτιστα εἰς ἑαυτὸν καὶ θυμοσόφως ἐνέπνεεν εἰς τοὺς μαθητάς, τοὺς ὁποίους ἐνησμενίζε προσφωνῶν εὐήχως «παλληκάρια», ἦτο ἐρασμιώτατον γνῶρισμα τοῦ ἐπιβλητικοῦ διδασκάλου.

Ἄλλ' ἤδη ὤφειλε ν' ἀποδώσῃ καὶ τὰ τροφεῖα εἰς τὰ παιδευτήρια τῆς πατρίου, τὴν Σχολὴν τοῦ *Καίτη* καὶ *Βενιαμὶν* τοῦ *Λεσβίου*, ἣν τόσον ἐξετίμα καὶ ὁ Κοραῆς, μετὰ τὴν δόκιμον δὲ διεύθυνσιν αὐτῶν, μέχρι τοῦ 1871, ἐπληρώθη ὁ διακαὴς τῆς νεότητός του πόθος, ἡ εἰς Γερμανίαν πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν του μετάβασις. Ἐν Μονάχῳ δὲ καὶ μάλιστα ἐν Λειψίᾳ, ἦτοι ἐν ταῖς παρὰ τὸν Ἰσάρ Ἀθήναις καὶ ἐν τοῖς μικροῖς Παρισίοις, αἵτινες ἤδη ἐπὶ Γκαίτε ἐμόρφουν τοὺς πολίτας τῶν ἐξαιρετικῶς, εἰλκυσθῆ ἡ βαθεῖα ψυχὴ τοῦ γαληνίου τὸ ἦθος, ἀλλ' ἐνθουσιώδους ἐν δέοντι φοιτητοῦ, ὑπὸ τῆς καλλιτεχνίας, τῆς ὁποίας

τὰ ἀπεικάσματα καὶ αἱ χορδαὶ θεωροῦνται ἐν πάσῃ γωνίᾳ καὶ ἀντηχοῦσιν ἀνὰ τὰς ἀγυῖας τῶν μακαρίων ἐκείνων ἄστεων. Ἐδραῖον καὶ βέσιμον ἔχων ἐκ τοῦ ἀθηναϊκοῦ πανδιδακτηρίου τὸν φιλολογικὸν καταρτισμὸν τοῦ ἐγίνωσκεν ὁ Θεμιστοκλῆς Σαλτέλης τί ἤθελεν ἐν Εὐρώπῃ καὶ διὰ τοῦτο οὐ μόνον τὸ ἐπιστέγασμα τῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεώς του ὑπῆρξε σύμμετρον καὶ ἀσφαλές καὶ πρὸς εὐρεῖς ἀναπεπταμένον ὀρίζοντας, ἀλλὰ καὶ αἱ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς παιδευτικῶν καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων ιδέαι καὶ φροντίδες του, εἴτε πρὸς μαθητάς ἐπιτηδείως εἴτε πρὸς φίλους ἀπροκαλύπτως ἐκφραζόμεναι, ἦσαν φρόνιμοι καὶ προβλεπτικαί, κυρίως δὲ πάσης φρασιολόγου ἀλαζονείας γυμναί — ἀλλ' οὐδὲν ἥττον ἐνθαρρυντικαὶ καὶ μετὰ λόγου αὐστηροῦ αἰσιδόδοξοι.

Πάνοπλον οὕτω καὶ ἀρτιώτατα ἐφωδιασμένον μετὰ τετραετίαν ἐδεξιώθη ἡ Κωνσταντινούπολις τὸν σοβαρὸν καὶ μετρίοφρονα ἐπιστήμονα, προσληφθέντα ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ τῷ 1876 ὡς βοηθὸν τοῦ ἀειμνήστου Χαριλάου καὶ ἀπὸ τοῦ ἐπομένου ἔτους τακτικὸν ἔκτοτε αὐτῆς καθηγητὴν ἐπὶ εἰκοσιοκταετίαν, ἐν τῷ Ζαπτεῖῳ ἐπὶ διετίαν, ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἐκπαιδευτηρίῳ Βασματζίδου ἐπὶ ὀκταετίαν, ἐν τῷ Ἑλληνογαλλικῷ Λυκείῳ Χατζηχρήστου ἐπὶ ἐξαετίαν καὶ ἄλλην ἔπειτα τριετίαν καὶ ἐν τῇ Παλλάδι ἐπὶ ἐπταετίαν.

Φάλαγγες ὅλαι μαθητῶν καὶ μαθητριῶν, τὸν ἀληθινὸν τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας ἀποτελοῦσαι κόσμον, εὐλογοῦσι κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην τὸ ὄνομα τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρός, τοῦ ὁποίου ἐξ ἴσου πολυμερὲς ὑπῆρξεν ἡ δρᾶσις καὶ ἐν τῷ ἰδρύματι τούτῳ, ἐν ᾧ ἐπὶ τριακονταετίαν περίπου ὅλην διεκρίθη διὰ συντονωτάτης ἐργασίας ὡς στῦλος αὐτοῦ ἀκλόνητος, τοῦθ' ὅπερ καὶ δικαιολογεῖ τὴν ἐξαιρετικὴν ταύτην εἰς μνήμην αὐτοῦ τιμητικὴν τελετήν. Ἀπὸ τοῦ 1875 μέλος τοῦ Συλλόγου τακτικόν, τῷ 1876 διωρίσθη ἑρπὸς τῆς Βιβλιοθήκης καὶ μέλος τῆς Φιλολογικῆς αὐτοῦ Ἐπιτροπῆς, ἀνενδότως ἐργασθεὶς παρ' αὐτῇ καὶ ἐπανεκλημμένως γραμματεύσας καὶ προεδρεύσας. Ἐπὶ ἐπτὰ περιόδους κατὰ σειράν ἐφορεύσας τῆς Βιβλιοθήκης, ἐξελέγη τῷ 1878 καὶ μέλος τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς, ὡς εἰσηγητῆς τῆς ὁποίας ἀνέγνω δύο ἐκθέσεις: «Περὶ τῶν ἐν Κων/πόλει καὶ τοῖς περιχώροις σχολείων» καὶ κατὰ τὴν ἐπέτειον τοῦ Συλ-

λόγου ἐορτήν : «Περὶ τῆς καθ' ἅπαν τὸ ὄθωμανικὸν Κράτος παιδεύσεως.» Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὡς εἰσηγητῆς καὶ τῆς Φιλολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἀνέγνω : «ἔκθεσιν περὶ τοῦ Ζωγραφείου ἀγώνος». Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐξελέγη β' ἀντιπρόεδρος καὶ ὡς εἰσηγητῆς τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς ἀνέγνω : «Ἐκθεσιν περὶ τοῦ Καραπανείου ἀγώνος». Τὸ μεθεπόμενον ἔτος 1881—2 μετὰ τῆς β' ἀντιπροεδρείας καὶ ἐφορείας πάλιν τῆς Βιβλιοθήκης ὑπῆρξε μέλος τῆς Ἐκπαιδευτικῆς, γραμματεὺς τῆς Φιλολογικῆς καὶ πρόεδρος τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς. Τῷ 1886 καὶ τῷ 1887 α' ἀντιπρόεδρος, πρόεδρος τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῆς Συντακτικῆς καὶ μέλος τῆς Φιλολογικῆς. Ὡς εἰσηγητῆς τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς ἀνέγνω τὴν ἐτησίαν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς ἔκθεσιν καὶ τὴν περὶ τοῦ Καραπανείου ἀγώνος, ἐναρκτήριον δ' ἅμα ἀνάγνωσμα κατὰ τὴν ἐπέτειον τοῦ Συλλόγου «Περὶ τῆς Ὁρεστίας τοῦ Αἰσχύλου» καὶ ἄλλας μελέτας αὐτοῦ φιλολογικὰς δι' ὅλων τῶν τριῶν ἀπὸ τοῦ 1884—1887 ἐτῶν. Τῷ 1888 ἀνέλαβε πάλιν τὴν ἐφορείαν τῆς Βιβλιοθήκης, προήδρευσε διαρκῶς ἐπὶ πενταετίαν τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀπὸ τοῦ 1888—92, καθ' ἣ συνετελέσθη ἡ ἐκτύπωσις τῆς Εἰκοσιπενταετηρίδος καὶ τῶν 5 τόμων τοῦ περιοδικοῦ (IH'—KB') ὡς καὶ τοῦ α' καὶ μοναδικοῦ τόμου τῶν Ζώντων Μνημείων τοῦ Ζωγραφείου ἀγώνος. Τὴν τεραστίαν ταύτην ἐργασίαν μόνος αὐτὸς ὅλην συντελέσας καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἀνεπανορθώτως βλάβας ἤκουεν ἀπὼν τῶν ἐπαίνων ἀλλογενοῦς ἐπιστήμονος, τοῦ ἐριτίμου μέλους τοῦ Συλλόγου Ἐξοχ. κ. Μόρτμαν, ὅστις, προεδρεύων ὡς Ἀντιπρόεδρος αὐτοῦ, ὠνόμασεν τὴν ἐντὸς ἐνὸς ἔτους τυπογραφικὴν ἐπιστάσιαν, διόρθωσιν καὶ παρασκευὴν 300 περίπου τυπογραφικῶν φύλλων παρ' ἐνὸς μόνον ἀνθρώπου *ὑπεράνθρωπον*.

Μία μόνη ὄντως λέξις ὑπῆρχε πρὸς ἐπαινετικὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ γιγαντιαίου ἔργου καὶ πρὸς μόνην ἀμοιβὴν ἠθικὴν τῆς ἐθελοθουσύνης πάντοτε ἀντοχῆς τοῦ Σαλτέλη, καὶ ἡ λέξις εὗρέθη—κατὰ περίεργον σύμπτωσιν ὑπὸ ξένου.

Κατὰ τὸ 1889 προήδρευσε πάλιν τῆς Συντακτικῆς ἐπιτροπῆς, ἦτο μέλος τῆς Ἐκπαιδευτικῆς, ὡς εἰσηγητῆς δὲ τῆς Φιλ. Ἐπιτροπῆς ἀναγινώσκει τὴν περὶ τοῦ Ζωγραφείου διαγωνίσματος ἔκθεσιν. Τῷ 1890, 91, 92, 93 ἔγεινε Γενικὸς τοῦ Συλλόγου Γραμματεὺς.

Πρόεδρος τῆς Φιλολογικῆς καὶ τῆς Συντακτικῆς διαρκῶς καὶ μέλος τῆς Ἐκπαιδευτικῆς, ἀναγινώσκει δὲ τὰς ἐτησίας ἐκθέσεις τῶν Ἐπιτροπῶν Φιλολογικῆς καὶ Συντακτικῆς καὶ ὡς εἰσηγητῆς τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς τὴν περὶ τοῦ Καραπανείου ἀγώνος ἔκθεσιν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐτίμα τὸ βῆμα τοῦτο δι' ἐμβριθῶν διαλέξεων, μάλιστα δὲ διὰ τῶν «περὶ Σωκράτους ὡς διδασκάλου» ὠραιοτάτων ἐκείνων, ὡς καὶ δι' ἐπιστημονικῶν ἀναγνωσμάτων. Ἐπὶ σειρὰν ἄλλων 3—4 ἐτῶν διετέλεσε μέλος τῆς Φιλολογικῆς καὶ Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς καταλιπὼν τὸ στάδιον πολὺ ἀραιότερας ἔκτοτε ἐργασίας εἰς τοὺς νεωτέρους, ὀφείλοντας νὰ ἐνθυμῶνται ὅτι διὰ τοιούτων ἀγώνων καὶ ἀθορύβου ἐργασίας προήχθη εἰς κλέος καὶ ἐκληροδοτήθη εἰς ἡμᾶς σεμνὸν τὸ ἐνδιαίτημα τοῦτο τῶν Μουσῶν. Εἰς τὴν σεμνότητα δὲ αὐτοῦ συνετέλει ὁ οὕτως ἀνεκδότως ἐν ἀπάσχις σχεδὸν ταῖς ἐπιτροπαῖς διαρκῶς καὶ ἀνεκδότως ἐργαζόμενος ἐταῖρος, ὅτε κατὰ τὰς δημοσίας τοῦ Συλλόγου συνεδριάσεις διὰ τοῦ ἡρέμου αὐτοῦ καὶ μεμετρημένου καὶ πάντοτε ἐσκεμμένου λόγου, ὡς νιφάδων χιόνος, κατὰ τὴν ὁμηρικὴν παρομοίωσιν, ἐπὶ τοῦ σφιγκτοῦ αὐτοῦ στόματος ἐκπορευομένου ἀπεδεικνύετο λαλῶν ὡς γνήσιος μαθητῆς τοῦ συγγραφέως τῆς ἀδαμαντίνης Λογικῆς *Drobisch*, ἀποῦ μάλιστα ἦτο κεκλημένος νὰ διδάσκη λογικὰ ὄντα πρὸς ἄλλοις καὶ τὴν φιλοσοφικὴν ταύτην μάθησιν. Ἀπὸ τοῦ σχολείου ἐπέστρεφε, εἰς τὸν Σύλλογον καὶ ἀπὸ τοῦ Συλλόγου πάλιν εἰς τὸ σχολεῖον, ἐν ᾧ κυρίως ἐπεζῆται ὁ Θεμιστοκλῆς τὴν κοινωνικὴν ἀναβίωσιν. Τὸ ἀσφαλὲς δὲ μέτρον τῆς πρὸς ἀνύψωσιν τῆς παιδείας κυριολεκτικῶς ἐθελοθυτουσύνης ἐφέσεώς του παρέχουσιν οἱ πρὸς σωτηρίαν τοῦ Παρθεναγωγείου τῆς Παλλάδος σισύφειοι ἀγῶνές του, ὅτε τὸ ἀνώτερον ἐκεῖνο τῶν θηλέων παιδευτήριον ἐγκατελείφθη εἰς τὰς χεῖρας καὶ τὸ ἔλεος τῶν ἐν αὐτῷ διδασκόντων Καθηγητῶν, αὐτὸς δὲ ὡς Ἀτλας ἀνέλαβε μετὰ τινων εὐόρκων συναδέλφων τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν. Ἀλλὰ τὸ δυσβάστακτον ἔργον παρὰ τὰς ἀνεκδιηγήτους θυσίας τοῦ μακαρίτου ἀπεδείχθη μετὰ πενταετίαν ἀτελεσφόρητον, διότι ὑπετιμήθησαν αἱ συμφυεῖς πρὸς αὐτὸ οἰκονομικαὶ δυσχέρειαι, δὲν ἦσαν δὲ οὐδὲ καὶ τότε ὥριμοι παρ' ἡμῖν αἱ στοιχειώδεις τῆς ἀείποτε ἐτεροβχροῦ κοινοπραγίας ἀρχαί. Συντετριμμένος ὁ Σαλτέλης, ἀφοῦ ἀπέβαλε καὶ τὴν τελευταίαν οἰκονομικὴν ἱμαῖδα, εἰς μόνην τὴν

παραμυθίαν οἰκείων καὶ φίλων εὖρε μικρὰν ἀνακούφισιν, ἴσως δὲ καὶ εἰς τὴν ἀμυδρὰν περὶ ὑστεροφημίας ἐλπίδα. Καὶ εἰς τὸν Σύλλογον ἔκτοτε ἀραιότερον προσήρχετο· ὅτε δὲ ὁμὰς μαθητῶν αὐτοῦ, τὴν ὅλην Φιλολογικὴν ἐπιτροπὴν ἀποτελούντων, ἀνέθηκε παμψηφεί εἰς αὐτὸν τὴν ἐκδοσιν τοῦ Πινδάρου διὰ τὴν Ζωγράφειον Βιβλιοθήκην, ὃ ἐπὶ εἰκοσιπενταετίαν ὅλην διδάξας καὶ ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας μελετῶν τὸν μέγιστον Λυρικὸν ποιητὴν ἀπεποιήθη σιωπηλῶς τὴν τιμητικὴν πρόσκλησιν, ἅλλα φρονῶν ἐκεῖνος περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ὑπὲρ ἧς ὀλοψύχως ἐργάσθη, ὡς φαίνεται ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς οἰκείας ἐπιτροπῆς καὶ πιστοῦται ἐμμαρτύρως διὰ τῆς εἰς αὐτὸν τιμητικωτάτης ἀφιερώσεως τοῦ Ἡσιόδου τοῦ Ζίττιλ, κηρύσσοντος τὴν χρηστότητα καὶ τὴν σοφίαν τοῦ ἀειμνήστου Σαλτέλη, τοῦ πολλαχῶς συντελέσαντος εἰς τὴν εὐπρόσωπον ἐμφάνισιν τοῦ ἔργου ἐκείνου.

Ἄλλ' ἡ βιοτικὴ σταδιοδρομία τοῦ μνημονευομένου περιλαμβάνεται, ὡς εἶκος, ἐν τῇ διδασκαλικῇ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ. Ἀνεδείχθη ἐν τῷ διδακτικῷ αὐτοῦ ἔργῳ ὁ Σαλτέλης κατ' ἐξοχὴν μορφωτικὸς τῆς καθ' ἡμᾶς παιδείσεως παράγων, διότι ἐπίστευεν ἀκραδάντως εἰς τὴν αὐτενέργειαν τοῦ παιδός, πρὸς ἣν ἐκεῖνος πάντοτε ἐμέτρει τὴν διδασκαλικὴν ἀξίαν καὶ τὴν μαθητικὴν προκοπὴν. Δὲν ἤθελε τοὺς μαθητὰς του παθητικὰ νευρόσπαστα, πτήσσοντας εἰς τὴν ἐπιβολὴν ἀτέρμονος φρασσεολογίας καὶ καταπίνοντας ἐν πίστει ἀπολύτῳ τὰ ἀπὸ τοῦ διδασκαλικοῦ στόματος ἀξιωματικῶς ἐκπορευόμενα. Δὲν ἐδίδασκεν ἀφθόνως διὰ φθόνον ἵνα μὴδὲν οἱ μαθηταὶ του μάθωσι, διότι ἐφρόνει ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ ζήσῃ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ μαθητοῦ, εἶναι τὸ ὑπ' αὐτοῦ τούτου ἐσκεμμένον, ἐξευρημένον καὶ ὁπωςδήποτε διατυπούμενον γραπτῶς ἢ προφορικῶς, τὸ δὲ ὁδηγητικὸν καὶ μόνον ὁδηγητικὸν τοῦ διδασκάλου ἔργον ἔγκειται εἰς τὸν βαθμιαῖον προβασμὸν τῆς οὕτω καὶ μόνον ἀποκτωμένης τοῦ μαθητοῦ αὐτενεργείας. Διότι οὕτω καὶ μόνον ἡ παιδικὴ ἐν τῷ σχολείῳ διανόσις, μεθοδικῶς μεστουμένη, θὰ ρυθμίσῃ βραδύτερον καὶ τὴν βούλησιν τοῦ συνειθίσαντος εἰς ἐνεργητικὴν διάσκεψιν ἀνδρὸς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν παθητικῶς διατεθέντα δι' ὅλου τοῦ μαθητικοῦ βίου του ἀπομνημονευτήν, ὅστις δειλὸς αἰέποτε αὐτοσχεδιαστὴς οὐδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ θὰ συντελέσῃ ἥρτιον ὡς ἴδιον, ἐξῶθεν πάν-

τοτε καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ἀναιρένων ὧθισιν, παρακέλευσιν, ὑπογραμμόν.

Ἀποβλέπει δὲ ἡ αὐτενέργεια αὕτη οὐ μόνον εἰς τὰ μαθήματα, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦ ἥθους τὴν αὐτόβουλον μόρφωσιν, τὸν συνειδητὸν ἀνθρωπισμὸν. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Σαλτέλη ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ὑπῆρξεν ὄντως ἠθοπλαστικὴ, διὰ πολλῶν δὲ συγχρόνως θὰ ὠμολογεῖτο κατὰ τὴν στείγην ταύτην στομάτων τί ἐκκίτος ἡμῶν ἐλάβομεν ἀνδρικόν, ἀγαθόν, ἀληθές παρὰ τοῦ ἐναρέτου διδασκάλου καὶ θυμοσόφου Μέντορος. Ἡ παιδονομικὴ τοῦ Σαλτέλη ἐν τῷ σχολείῳ ἦτο ἐντελὲς πρωτότυπος καὶ ἀποτελεσματικὴ, διότι γινώσκων κατὰ βάθος τὴν παιδικὴν καὶ νεανικὴν ψυχὴν, ἐδέσμευε τὰς ὁρμὰς καὶ κατηύναζεν ὡς διὰ μαγείας τὰς παραφορὰς ἐφήβων μαθητῶν, ὅτ' αἱς δι' ἓνα ἢ ἄλλον λόγον ἐταράσσεται ποτε ἢ μεταξὺ αὐτῶν τούτων ἢ καὶ ἡ πρὸς τὴν σχολικὴν πειθρχίαν ἀρμονία. ἐπετύγχανε δὲ τοῦτο ἀσφαλῶς διὰ τῆς ἀμιμήτου ἐκείνης εἰρωνείας, τῆς εὐγενοῦς, τῆς ὄντως σωκρατικῆς, δι' ἧς ἀφώπλιζε καὶ τοὺς σκληροτραχηλοτάτους, ἐμβάλλων καὶ αὐτοὺς εἰς γέλωτα.

Ὁ Θεμιστοκλῆς Σαλτέλης εἶχεν ὁμολογουμένως τόσον δυνατὸν χαρακτῆρα, ὥστε ἡ προσωπικότης αὐτοῦ καθ' ἑαυτὴν δὲν συνετέλει ὀλίγον εἰς τὴν ἰδιαίτεραν ρύθμισιν τῆς μεθόδου του, τὴν ὁποῖαν μεθέρμοζε μὲν εὐόρκως πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς ἀρχὰς τῆς παιδαγωγικῆς, ἄφηνεν ὅμως καὶ νὰ διαμορφωθῇ οἷονεῖ ἀκουσίως πρὸς τὰ ἐντάλματα τῆς ἰσχυροτάτης βουλήσεώς του. Ἀκουσίαν θὰ ἔλεγέ τις τῷ ὄντι τὴν ὑπολανθάνουσαν πάντοτε εἰς τὰ διδάγματα τοῦ Σαλτέλη προσήλωσιν τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὰ ἐθνικὰ ιδεώδη, ὁ τρόπος δὲ τῆς ἐκλογῆς καὶ προσφορᾶς τῆς διδασκείας ὕλης, μάλιστα δὲ τῆς εἰσφορήσεως αὐτῆς εἰς τὴν ψυχὴν, τὴν καρδίαν τοῦ μαθητοῦ ἀνεπαισθήτως ἐξήγειρε τὴν πνευματικὴν δραστηριότητα τῶν ὁμιλητῶν καὶ ἐξηυγένιζε τὸ φρόνημά των. Διὰ τοῦτο ἡ παράδοσις του ἦτο πειθαρχικῆς γαλήνης τὸ θέατρον, τὸ θέατρον προσοχῆς ἀβιάστου, τὴν ὁποῖαν ὅταν ἐβλεπέ ποτε ἐκεῖνος διὰ τῶν μεγάλων ὀφθαλμῶν του παρατρεπομένην ὑπὸ νεανικῆς χαλαρότητος, συγκατέβαινεν εἰρων καὶ ἥπιος πρὸς τὸν ἀεροβατοῦντα ὁμιλητὴν καὶ προκαλῶν τῶν ἄλλων ἢ καὶ αὐτοῦ τούτου πολλάκις τὸν γέλωτα ἐπανεφέρεν εἰς τὴν εὐθείαν, τὴν σειρὰν δηλαδὴ τοῦ μαθήματος. Καὶ ἐν τούτῳ ἐκανονίζετο ἡ προσωπικότης τοῦ διδασκάλου πρὸς τὴν μέ-

θοδον αὐτοῦ, τὴν ἀρμονικὴν δ' ἐκατέρας ἀνάπτυξιν καὶ ἐκδήλωσιν διδάσκαλος μόνον δύναται νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ.

Ἡ ἐγκωμιαζομένη ἐπιστημονικὴ μέθοδος χρειάζεται νοῦν, ἐμμέλειαν ἥθους, ἀγωγὴν ἐπιμελῆ, φιλοκαλίαν ἔμφυτον καὶ διαρκῶς προαγομένην κατὰ τὸν βίον τὸν πνευματικόν καὶ τὸν βίον τὸν ἐξωτερικόν, χρειάζεται πρὸ παντὸς ἄλλου θέλησιν καὶ χαρακτῆρα, ἀπαιτεῖ ἐν ἐνὶ λόγῳ ἄνθρωπον ἀκέραιον καὶ διὰ τοῦτο ἐπομένως ἡ ἐπιτυχὴς αὐτῆς ἐφαρμογὴ ρυθμίζεται ἀπαρεγκλίτως πρὸς τὸ μέτρον τῶν καταλεχθέντων προσόντων, ὧν ἕκαστος ἡμῶν τῶν διδασκάλων εἶναι ἢ δὲν εἶναι φορεὺς ἐνεργὸς καὶ φανερός. Τελειοτάτην καὶ διὰ τοῦτο εὐκόλον μηχανὴν δυνάμεθα νὰ χειρισθῶμεν καὶ ἄνευ ἀτμήρους συσκευῆς ἐπὶ τινὰ χρόνον. προσομοιοῦντες δὲ τὸ τοιοῦτον μηχανήμα πρὸς τὴν τελείαν μέθοδον, ποίᾳ, ἐρωτῶμεν, ἄλλη δύναμις ἢ τὸ πῦρ καὶ μόνον δύναται νὰ διαιωνίσῃ τὴν συνεχῆ ἐνέργειαν, τὸ πῦρ τοῦ ἀτμολέβητος, τὸ πῦρ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς; Ἡ μέθοδος ἄρα καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀναπόσπαστα πράγματα, καὶ ὁ συνδυασμὸς οὗτος ὁ σύμμετρος ἀπετέλεσε καθ' ἡμᾶς τὴν διδασκαλικὴν τοῦ Σαλτέλη προσωπικότητα.

Οὐχὶ διὰ τῆς γνώσεως, πραγματικῆς ἢ φαινομενικῆς, ἥτις κατὰ τὸν Ἀπόστολον φυσιοῦ, ἀλλὰ διὰ τοῦ χαρακτῆρος μᾶλλον ἐπιδρᾷ ὁ διδάσκαλος ἐπὶ τοὺς μαθητάς, διότι ὁ καλὸς χαρακτῆρ, ὡς καὶ πᾶς ἄλλος χαρακτῆρ διακρίνεται μόνιμος καὶ εὐσταθής, καὶ ὡς τοιοῦτος μόνος κατορθοῖ νὰ προσοικειωθῇ πᾶσαν νεωτέραν ἐπιστημονικὴν ἢ γενικωτέραν μάθησιν, ἐπιτηδείως καὶ μεθοδικῶς ἐφαρμόσιμον, χωρὶς ὅμως νὰ φαίνεται διάφορος αἴφνης εἰς τὰ ὅμματα τοῦ πάντοτε παρατηρητικοῦ μαθητοῦ, τὸν ὁποῖον δὲν διαφεύγει ποτὲ ἡ διδασκαλικὴ ἀσπασία. Τὰ νέα συστήματα καρποφοροῦσιν ἐν τῇ διανοίᾳ ἀνθρώπου παλαιοῦ, συγκροτημένου δηλ. ἀνθρώπου καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐπιδιώκωμεν αὐτὰ λησμονοῦντες ἢ διαψεύδοντες ὅ,τι ἐλέγομεν ἄλλοτε, οὐδὲ ὠφελούμεθα θετικῶς παραγνωρίζοντες τὰς ἡμετέρας κοινωνικὰς ἀνάγκας, ἐμμαρτύρως ἀποδεδειγμένας.

Καὶ μόνῃ ἡ σπανιωτάτη μέστωσις τοῦ νοῦ καὶ ἡ βαθύτης τῆς καρδίας τοῦ ἀειμνήστου Σαλτέλη εἶναι ἱκαναὶ νὰ ἐμπεδώσωσι τὰς παιδαγωγικὰς ταύτας ἀληθείας.

Ὅταν λέγωμεν ὅτι ἡ διδασκαλία εἶναι μέθοδος καὶ πάντοτε μέθοδος, εἶναι ὡσάν νὰ

λέγωμεν ὅτι ὁ διδάσκαλος εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ πάντοτε ὁ ἄνθρωπος. Ὁ Diesterweg, ὁ δραστηριώτατος ὁμολογουμένως τῆς Γερμανίας διδάσκαλος, κατήντησε κατὰ τὰ τέλη τοῦ βίου του νὰ λέγῃ καὶ νὰ διδάσκῃ συντομώτατα περὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι ὁ κρίνων καλῶς, ὁ ἔχων δηλ. ὀρθὴν κρίσιν ἄνθρωπος, καὶ πράττει ὀρθῶς, ὅταν δὲ τύχῃ διδάσκαλος, καὶ διδάσκει ὀρθῶς. Ἀλλ' ἡ ὀρθότης τῆς κρίσεως δὲν ἐκφάνεται μόνον κατὰ τοὺς συλλογισμοὺς περὶ δεδομένου ζητήματος εἴτε κατὰ ταύτην ἢ ἐκείνην τοῦ βίου τὴν περίστασιν, ἢ ὀρθοφροσύνη καὶ τοῦ πνεύματος ἢ ἐμβρίθεια καὶ τοῦ ἥθους ἢ ἀρτιότης ἀποτελοῦσι τὸν ὅλον καὶ σχεδὸν τὸν ἀναλλοίωτον τοῦ κοινωνικοῦ μάλιστα ἀνθρώπου χαρακτῆρα. Οἱ γνωρίσαντες τὴν ἀδυσώπητον τοῦ ἀειμνήστου Σαλτέλη κριτικὴν δεινότητα, οὐχὶ ὡς συνάδελφοι περιελθόντες τυχαίως—διότι τὰ ἡμέτερα πράγματα εἶναι τόσον μικρά, ὥστε δυσκολευόμεθα πάντες σχεδόν, μικροὶ καὶ μεγάλοι, νέοι, μεσήλικες καὶ γέροντες, νὰ τὰ χωρίσωμεν εὐκρινῶς τῶν προσώπων καὶ ταῦτα πάλιν τῶν ἰδεῶν, αἵτινες καὶ μόναι, ἔπρεπε νὰ πρωτοστατῶσι καὶ νὰ περιέπωνται—εἰς παροδικὴν πρὸς αὐτὸν ἀντίθεσιν, ἀλλ' ὡς ἄνθρωποι κοινωνικοὶ συναναναστραφέντες ἢ συσκεφθέντες ἢ ὡς παλαιοὶ μχθηταὶ ἀπολαύσαντες τῆς σοβαρᾶς καὶ στοργικῆς αὐτοῦ πρὸς πάντας διαθέσεως ἐν μέσῳ τῆς οἰκογενείας του, ἥτις ἀπετέλεσεν ἀληθὲς ἐγκαλλώπισμα τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας, θὰ ὁμολογήσωσι μετ' εὐγνώμονος μνήμης ὅτι πολλαχόθεν ἦντλει ὁ ἐνάρετος αὐτὸς καὶ πατὴρ καὶ φίλος καὶ διδάσκαλος τὰ ἄφθονα στοιχεῖα τοῦ πολυμεροῦς αὐτοῦ ἐνδιαφέροντος, δι' οὗ ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς μαθητάς καὶ διεμόρφου τὸ ἦθος των καὶ ἐφώτιζε τὴν διάνοιάν των, ἐκράτυνε δὲ τὸ φρόνημά των· διότι ἡ μέθοδος, ἣν ἐφήρμοζεν ὡς διδάσκαλος, δὲν ἦτο διάφορος τῆς τέχνης τοῦ βίου, ἣν μετήρχετο ὡς ἄνθρωπος.

Ζῶμεν ἐν περιόδῳ μεταβατικῇ ὑπὸ πᾶσαν μὲν κοινωνικὴν, μάλιστα δὲ παιδευτικὴν ἔποψιν, καὶ δὲν εἶναι δυνατόν ἄλλως εἰμὴ μόνον βαθμηδὸν καὶ βραδύτατα νὰ κατισχύῃ εἰς τὰ σχολικὰ ἡμῶν πράγματα οἰαδήποτε ὀρθὴ ἀρχή. Αἱ κοινωνικαὶ περιστάσεις ἐπιβάλλουσιν ἔτι τὴν ἀνοχὴν πλείστων προλήψεων, τὰς ὁποίας λόγοι ἱστορικοὶ καὶ λόγοι μακρᾶς χρήσεως καὶ καταχρήσεως καθιέρωσαν, καὶ ἐνῷ πάντες σχεδὸν διαγινώσκουεν πλέον τὰ πλείστα τῶν κακῶς κειμένων, οὐδ' ὀλίγοι

τολμῶσι νὰ εἴπωσι μεγαλοφώνως φανερὸς ἐλλείψεις, ὧν ἡ ἀπότομος πλήρωσις θὰ συμπάρεσυρεν ἴσως καὶ πολλὰ τῶν καλῶς κειμένων, ἀλλ' ἡ φρόνιμος ἐξαγγελία θὰ παρσκεύαζε κατὰ μικρὸν τὴν σωτηρίαν ἐπανόρθωσιν.

Οὕτω π. χ. ἐλυμαίνετο μέχρι χθές καὶ τὴν μέσσην ἐκπαίδευσιν ὁ ὀλέθριος τῶν δημοσίων ἐξετάσεων θεσμός, ὅστις παρελκύει καὶ νῦν τὴν δι' ὅλου τοῦ ἔτους διδακτικὴν μέθοδον πρὸς ἓνα κυρίως ὠρισμένον σκοπὸν, τὴν ἐνώπιον τοῦ λογίου τάχα κόσμου μαθητικὴν ἀλλὰ μᾶλλον διδασκαλικὴν ἐπιδείξιν, ἐπιτυγχανομένην ἀναγκαίως διὰ μνημονευτικοῦ φόρτου, ἄνευ τοῦ ὁποίου πενιχρὰ καὶ πτωχαλέα θὰ ἐφαίνετο πᾶσα συστηματικὴ καὶ ἔλλογος τοῦ ἐξεταζομένου παρασκευή. Οὐδὲν ἄπορον ἄρα ὅτι καὶ τὴν ἀρίστην ἀρίστου διδασκάλου μέθοδον βλέπομεν σὺν τῷ χρόνῳ ἀλλοιουμένην καὶ παρατρεπομένην, διότι κανεὶς βέβαια δὲν ἀνέχεται ἐπὶ τέλους νὰ διαβληθῇ ὡς ἀπλοῦς, ἀπείριστος καὶ μόνον λογικὸς ἐν τῷ διδασκαλικῷ αὐτοῦ ἔργῳ, τὸ ὁποῖον θέλομέν τινες πολυτελές, τόσον τεχνητῶς πολυτελές, ὅσον διὰ νὰ φαινόμεθα ἐνίοτε ὅτι δὲν ἠξεύρομεν σαφῶς τί θέλομεν.

Παρὰ πάντα ὅμως ταῦτα τὰ ἔτη παρέρχονται καὶ οἱ αἰῶνες, πολλαχῶς μεταβάλλοντες ἡμᾶς καὶ μεθ' ἡμῶν ἐκλειπόντων νεωτέρας πάντοτε γενεάς καὶ μετ' αὐτῶν τὰ ἔθνη, ἀλλ' οὐδεμιᾶς ἴσως φυλῆς τὴν πνευματικὴν σφραγίδα ἐνεκόλαψεν ἡ σχολικὴ παιδείυσις ἐπισημοτέραν καὶ μᾶλλον ἀπαραγνώριστον, κατὰ τὰς τελευταίας μάλιστα ἑκατονταετηρίδας, ὅσον τοῦ πολυπαθεστάτου ἡμῶν Γένους. Οἱ προηγμένοι ἐν τῷ πολιτισμῷ λαοί, οἱ συνεχῇ κοινωνικὸν βίον ζήσαντες, ἔχουσιν, ὡς εἰκός, νὰ ἐπιδείξωσι καὶ σύγχρονον φιλολογίαν καὶ ἐπιστήμην καὶ τέχνην καὶ τᾶλλα ποικίλα ἐφόδια τῆς ἀναπτύξεως τῶν νεωτέρων χρόνων, βαρυτάτην δ' ἔχοντες ἡμεῖς

κληρονομίαν καὶ τὸ μακάριον τῆς ψυχῆς φῶς ἐκ τῆς προγονικῆς ἡμῶν ἀρχαιότητος φροντίζοντες ἀντὶ πάσης θυσίας νὰ μεταλαμπαδεύσωμεν, ἀπὸ ἡμιολίου περίπου αἰῶνος εἰς τὸ σχολεῖον ἠθελήσαμεν νὰ καταφύγωμεν καὶ παρ' αὐτοῦ ἔκτοτε ἀπεκδεχόμεθα τὴν ἡμετέραν προκοπὴν, διότι ὁ ἔξω τοῦ σχολείου κόσμος μετὰ τοῦ συγχρόνου ἑλληνικοῦ οἴκου οὐ μόνον δὲν συναντιλαμβάνονται ἐπαρκῶς τὸ προοδευτικὸν ἐκείνου ἔργον, ἀλλὰ καὶ ὑστεροῦσιν ἔτι εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν στοιχειωδῶν πρὸς τὸν ἀνθρωπισμὸν καθηκόντων. Τὸ σχολεῖον, τὸ ὁποῖον διὰ τοῦτο καὶ περιεπτύχθη σφιγκτὰ ἡ μήτηρ Ἐκκλησία πανταχοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ σχολείου, ἥτοι ὁ διδάσκαλος, δι' οὗ τολυπεύεται ἀθορύβως ἡ τοῦ ὅλου Γένους μόρφωσις, ὑπῆρξαν οἱ κυριώτατοι παράγοντες τῆς κοινωνικῆς ἡμῶν ἀναγεννήσεως, τιμῶντες δὲ σήμερον πανδήμως ἐνάρετον ἐργάτην τῆς παιδείσεως, εἰμὴ τι ἄλλο, ἀποδεικνύομεν τούλάχιστον τοῦτο τὸ ἐκ τοῦ σχολείου προκύψαν ἀνεκτίμητον κέρδος, ὅτι τὸ καταφύγιον ἡμῶν δεινοπαθούντων ἐδίδαξεν ἡμᾶς τὴν μεγίστην τῶν ἐθνικῶν ἀρετῶν, τὴν χάριν, ἥτοι τὴν πρὸς τοὺς ἠθικοὺς εὐεργέτας εὐγνωμοσύνην, οὓς δὲν περιέπομεν ἴσως ἐνίοτε ζῶντας διὰ στοργῆς καὶ τῆς ὅλης ὀφειλομένης τιμῆς, τιμῶμεν ὅμως ἀναδρομικῶς ἐν τῷ παρελθόντι ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας.

Καὶ ἡ καρδία, καὶ ἡ ψυχὴ ἐκείνου οὐδ' ἐφαντάσθη καθ' ὕπνου καὶ ἐν τῇ ἀρχαϊκῇ μετριοφροσύνῃ τὴν τοιαύτην εὐλογίαν τῶν ἑλληνοπρεπῶν διχθέσεών της, καὶ ἡ ἡχὴ τῶν ἀτέχνων τούτων καὶ πενθίμων λόγων θὰ φθάσῃ ἐντεῦθεν ἀμείωτος μέχρι τοῦ τάφου τοῦ Θεμιστοκλέους Σαλτέλη εἰς τὴν αἰολίδα ἀκτὴν, ὅπου ἐν συσίῳ δρυμῷ πευκῶν ἀναπαύεται μετὰ τῶν πτεέρων, καὶ ἐν ἀγχλλιᾷσει πατρικῇ ἅμα καὶ ἀδελφικῇ θὰ εὐχαριστήσῃ ἡμᾶς μνημονεύοντας φιλίως καὶ εὐγνωμόνως τὸ ὄνομά του.

ΣΥΜΒΟΛΑΙ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑΝ, ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΝ

ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΥΖΙΚΟΥ

ὑπὸ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΑΚΡΗ

ΙΑΤΡΟΥ

(Ἀνάγνωσμα ἀνακοινωθὲν ἐν τρισὶ τοῦ Συλλόγου τακτικαῖς συνεδριάσεσι κατὰ τὸ ἔτος 1901).

Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1884 ἐν συνεδρίᾳ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου ἐποίησα τὴν πρώτην μου ἀνακοίνωσιν περὶ τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως *Κυζίκου*. Ἐκτοτε συμπληρώσας τὰς περὶ τούτων μελέτας μου εἰς εὐρύτερον κύκλον, καὶ ἐπισκεφθεὶς κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τὰ ἐκεῖ ὑπάρχοντα οἰκοδομήματα ἐπανέρχομαι ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ θέλετε μοι ἐπιτρέψαι νὰ πραγματευθῶ τὰ περὶ τοπογραφίας καὶ τὰ περὶ τῶν δημοσίων οἰκοδομῶν τῆς πάλαι ποτὲ διαλαμφάσης καὶ ἐπὶ ἀνδρείᾳ καὶ πλούτῳ δοξασθείσης πόλεως Κυζίκου, ἐλπίζων, ὅτι μετ' ἐμὲ ἐλεύσονται ἄλλοι, οἵτινες, ἔμπειροι ὄντες περὶ τὰ ἀρχαιολογικά, θέλουσι διορθῶσαι τὰ ἐσφαλμένα, καὶ συμπληρώσαι τὰ ὑπάρχοντα χάσματα.

Ἡ πόλις Κυζίκος ἔκειτο κατὰ Στράβωνα ἀπέναντι τῆς παραλίας τῆς Μυσίας, καὶ ἡνοῦτο μετ' αὐτῆς διὰ δύο γεφυρῶν (Στράβ. IB). «Ἐχει δὲ ἡ Κυζίκος ὁμώνυμον πόλιν πρὸς αὐταῖς ταῖς γεφύραις, καὶ λιμένας δύο κλειστούς, καὶ νεοσοίκους πλείους τῶν διακοσίων. Τῆς δὲ πόλεως τῆς μὲν ἐστὶν ἐν ἰσοπέδῳ τὸ δὲ πρὸς ὄρει», περαιτέρω ὁ αὐτὸς «Ἔστι δὲ ἐνάμιλλος ταῖς πρώταις τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἡ πόλις καὶ εὐνομία πρὸς τε εἰρήνην καὶ πόλεμον. — Τρεῖς δὲ ἐκ σκορoύς κέκτῃται, τὸν μὲν ὀπλων, τὸν δὲ ὀργάνων, τὸν δὲ σῆτον». Περὶ τῆς θέσεως καὶ τῆς ἐμπορίας τῆς πόλεως Ἀριστείδης ὁ ρήτωρ λέγει· «Τὸν θεόμενον τὴν θέσιν καὶ τὴν ὅλην φύσιν τῆς πόλεως ἔδει καταμαθεῖν, ὅτι ἡ προσωρυμία εὐδαίμων, ἣν ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτῇ, ἔργῳ ἀπεδείχθη. Τόσον πρόσφορα ἦσαν αὐτῇ γῆ τε καὶ θάλασσα. Ἐμπροσθεν γὰρ τῆς Ἀσίας κειμένη, ἀπὸ νήσον ἀρχὴν λαμβάνουσα, καὶ εἰς ἡπειρον καταλήγουσα,

καὶ ἀφ' ἐνὸς μὲν πρὸς τὸν Εὐξείνιον Πόντον παρατεινομένη ἀφ' ἐτέρου δὲ πρὸ τοῦ Ἑλλησπόντου, συνδεῖ δύο θαλάσσας, ἥ πολὺ μᾶλλον πάσας ἥ οἱ ἄνθρωποι διαπλέουσι. Καὶ γὰρ παραπλέουσι, καὶ εἰσπλέουσιν ἀδιαλείπτως παντοδαποὶ ναυτικοὶ ἄνδρες, ναυκληρούμενοι ἐν τῷ πελάγει παρ' εὐνοϊκὸν ἄνεμον διὰ τῶν νησιδίων τῆς πόλεως, καὶ ἄλλοι πλέουσι καὶ ἐκπλέουσι. Δεῖ ἄρα τὴν Κυζίκον σὺν ἔτι μείζονι δικαίῳ ὡς Κόρινθον εὐδαίμονα ὀνομάζειν. Ἐν μέσῳ γὰρ θαλάσσης εἰς τὴν ἔξω πλέοντας, καὶ ἄλλους ἀπὸ τῆς ἔξω εἰς τὴν Μεσόγειον, ὥσπερ μέσον τοῦ ὅλου τόπου τοῦ μεταξὺ Γαδεύρων καὶ Φάσιδος ποταμοῦ» (Τόμος 1 σελὶς 389—390 ἐκδ. Δίνδορφ). Ὁ Φλῶρος ἐν τῷ III βιβλ. § 5 λέγει· «Τὴν Κυζικὸν λαμπρύνει πόλις ἐπιφανής, ἐπὶ τῇ ἀκροπόλει, τοῖς τείχεσι, τῷ λιμένι, τοῖς μαρμαρίνοις πύργοις ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Ἀσιατικῆς χώρας.

Καὶ πρῶτον μὲν τὸν λόγον περὶ τῶν τειχῶν ποιήσομαι, τίνας προσβολὰς ὑπέστησαν, καὶ μέχρι τίνος ἐποχῆς πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως ἀκέραια διεσώθησαν ταῦτα, εἴτα δὲ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν τῆς πόλεως οἰκοδομημάτων.

Α' Τὰ τεῖχη τῆς πόλεως.

Τὴν πρώτην μνείαν περὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἔχομεν παρὰ τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης κατατροπώσας τὸν Μίνδαρον ἐν ναυμαχίᾳ, λαβούσῃ χώραν ἔμπροσθεν τοῦ λιμένος τῆς Κυζίκου, εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ἀτείχιστον ἔτι οὖσαν καὶ εἰσέπραξε χρήματα. Τοῦτο συνέβη τὸ 390 π. Χ. Τὰ τεῖχη ἄρα τῆς πόλεως ἐκτίσθησαν μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὡς τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κατα-

σκευῆς αὐτῶν. Τὸ 364 ἦτοι 26 ἔτη μετὰ ταῦτα εὐρίσκομεν τὴν Κύζικον περιτειχισμένην, ἐκβαλοῦσαν τὴν περσικὴν φρουράν, καὶ ἀνθισταμένην ἐναντίον τῶν προσβολῶν τοῦ σατράπου τοῦ Δασκυλείου ἀποπειρωμένου νὰ ἀνακτήσῃ αὐτήν. «Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις, Τιμόθεος ὁ Ἀθηναίων στρατηγός, ἔχων δύναμιν πεζικὴν τε καὶ ναυτικὴν, Τορώνην μὲν καὶ Ποτίδαιαν πολιορκήσας εἶλε, Κυζικηνοῖς δὲ πολιορκουμένοις ἐβοήθησε» (Διόδωρος XV—§ 80. «Τὴν Κύζικον πολιορκουμένην ἐβοήθησε» (Κορνῆλ. Νέπως. Βίος Τιμοθέου).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἔπεται ὅτι τὰ τείχη τῆς Κυζίκου ἐκτίσθησαν ἀμέσως μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἐν διαστήματι ὀλίγων ἐτῶν.

Ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἦτοι τὸ 334 π. Χ. ἡ περιτειχισθεῖσα πόλις ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀπωθήσῃ τὴν προσβολὴν τοῦ Μένωνος. «Ἄμα ἀγγελθείσης τῆς κατὰ τῆς Ἀσίας προπαρασκευῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, Μένων ὁ Ρόδιος ὁ τοῦ βασιλέως στρατηγός ἐσπούδαζε νὰ ἐπιβῇ εἰς Κύζικον καὶ ἐνόμιζεν, ὅτι μετ' ὀλίγων δυνάμεων κατερχόμενος ἀπὸ τῆς Ἰδης ἡδύνατο νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν αἰφνιδίως δι' ἀπάτης. Παρ' ὀλίγον εἰσέβαλεν εἰς τὰς πύλας, εἰ μὴ οἱ Κυζικινοὶ κατενόουν τὴν ἀπάτην ἐγκαίρως, καὶ ὁ Μένων ἠρκέσθη εἰς τὴν ἐκπόρθησιν τῶν Κυζικηνῶν κτήσεων, αἵτινες εἰσέτι δὲν ἐξετείνοντο μέχρι Ζελείας» (Διόδωρος XVII 2).

Ἐν τῷ μέσῳ τῶν πολέμων μεταξὺ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου τὸ 322 π. Χ. ἡ Κύζικος χάρις εἰς τὰ τείχη αὐτῆς ἠδυνήθη νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἐλευθερίαν της. «Ἀρριδαῖος ὁ στρατηγός τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, εἰς ὃν ἔλαχεν ἡ ἐν Ἑλλησπόντῳ Φρυγία, ἵνα ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν προσβολῶν τοῦ Ἀντιγόνου, ἀπεφάσισε νὰ προπαρασκευάσῃ τὰ ὀχυρὰ φρούρια τῆς ἑαυτοῦ σατραπείας πρὸς ἄμυναν, καὶ πρὸ πάντων νὰ γίνῃ κύριος τῆς πόλεως Κυζίκου, τῆς μεγίστης καὶ ἕνεκα τῆς θέσεως ἀξιολογωτάτης» (Διοδ. βιβλ. XVIII 3). «Μετὰ μυρίων μισθωτῶν πεζῶν, πεντακοσίων Περσῶν σφενδονητῶν, ὀκτακοσίων ἱππέων καὶ πολλῶν πολιορκητικῶν παρασκευῶν, ἔφθασε τὸς αἰφνιδίως πρὸ τῆς Κυζίκου, ὥστε οἱ πολῖται, διεσκορπισμένοι ὄντες ἐν τοῖς ἀγροῖς, δὲν ἔλαβον καιρὸν νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν πόλιν. Ἀλλ' ὁμοῦ

οἱ Κυζικηνοὶ δὲν ἀπηλπίσθησαν, ἀλλὰ δι' ἐπανελημμένων πρεσβειῶν, αἵτινες ἐφαίνοντο ὅτι περὶ πάντων ἤθελον πραγματευθῆ, ἀνέβαλον τὰς συνθήκας μέχρις οὗ παρεσκευάσθησαν τὰ ἀναγκαῖα πρὸς ἄμυναν. Οὕτως ἡ ὠφελιμωτάτη αὕτη περίστασις ἀπέβη εἰς τὸν Ἀρριδαῖον ἀνωφελής. Οἱ δὲ Κυζικηνοὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἐπὶ τῆς Χερσονήσου θέσις, καὶ ἡ κυριαρχία τῆς Προποντιδὸς τὴν ἄμυναν διευκόλυνον, μετεκόμισαν οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου ἐπικουρίας καὶ πολεμεφόδια εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῇ μουσικῇ παραλίᾳ πολίτας προσπλέοντας ἀνελάμβανον, ὥστε ὁ Ἀρριδαῖος οὕτω πως ἀπατηθεὶς ἠναγκάσθη μεγάλα ζημιωθείς νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πολιορκίαν. Ὁ τότε ἐν Κελαιναῖς διαμμένων Ἀντίγονος ἤκουσε τὰ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἀρριδαίου, καὶ ὤρμησε μετὰ 23 χιλιάδων ἀνδρῶν εἰς βοήθειαν, ἵνα εἰς τὸ μέλλον τὴν πόλιν κυριεύσῃ. Ἀλλὰ καὶ οὗτος τοῦ σκοποῦ ἀπέτυχεν, εὐρὼν τὴν πολιορκίαν ἤδη διαλελυμένην, καὶ μετὰ τοῦτο τὸ γεγονός ἐπηκολούθησεν ἡ ἀρχὴ τοῦ πολέμου μεταξὺ τῶν δύο στρατηγῶν, τῆς Κυζίκου μηδετέρῳ προστιθεμένης.

Ἡ Κύζικος χάρις εἰς τὰ τείχη καὶ εἰς τὴν δύναμιν αὐτῆς ἠδυνήθη νὰ καλλιεργήσῃ φιλικὰς σχέσεις πρὸς ἐγγυτάτους γείτονας τοὺς ἔπειτα τὸς ἰσχυροὺς βασιλεῖς τῆς Περγᾶμου, καὶ διετήρησε συμμαχίαν δι' ἐνεργοῦ βοηθείας κατ' ἐξοχὴν μάλιστα ἐν τῷ κατὰ τοῦ Φαρνάκου πολέμου τοῦ Εὐμένους, ὅστις τῷ 179 π. Χ. ἀπέβη τὸ πρῶτον εὐνοϊκός. Διὰ τῆς Περγᾶμου ἦλθον τὸ πρῶτον οἱ Κυζικηνοὶ εἰς σχέσεις μετὰ τῶν Ρωμαίων, καὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἀναπτύξωσι μετ' αὐτῶν φιλίαν καὶ συμμαχίαν, ἕνεκα τῶν ἰσχυρῶν αὐτῆς φρουρίων. Τὴν μετὰ τῆς πόλεως ταύτης συμμαχίαν ἐνδέχεται νὰ συνῆψεν ἤδη ὁ Φιλέταιρος ὁ ἰδρυτὴς τοῦ βασιλείου (283) πρὸς ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀσφάλειαν. Ἡ συμμαχία αὕτη ἔμεινεν ἀκραιφνὴς μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ βασιλείου Ἀτταλος ὁ πρῶτος (241—197 π. Χ.) βασιλεὺς τῆς Περγᾶμου ἔγημε γυναῖκα Κυζικηνήν, τὴν περίφημον ἐκείνην Ἀπολλωνιάδα, τῆς ὁποίας ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ φιλοστοργία, σπάνιον προτέρημα ἐκείνου τοῦ διεφθαρμένου αἰῶνος, ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων ἐκθύμως ἐγκωμιάζεται. Τελευτησάσης τῆς Ἀπολλωνιάδος οἱ υἱοὶ αὐτῆς Εὐμένης καὶ Ἀτταλος ἀνήγειραν αὐτῇ ναὸν ἐν Κυζίκῳ, ὅστις οὐ μόνον σπανίας πολυτελείας, ἀλλὰ καὶ ποικίλων αὐτόθι κατασκευασθέντων ἀπεικονισμάτων τῆς

υϊκῆς ἀγάπης μνημεῖον ἔμεινε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου θέλομεν διαλάβει κατωτέρω.

Διὰ τοῦ Εὐμένους, τοῦ ὁποίου τὴν πολιτικὴν ἡκολούθουν οἱ Κυζικηνοὶ ἐν τῷ κατὰ τοῦ *Περσέως*, βασιλείῳ τῆς Μακεδονίας πολέμῳ τῶν Ρωμαίων, καίπερ τοῦ Περσέως καταπονεμένου πρὸς συμφιλίωσιν μετ' αὐτῶν, (Ὁ Τίτος Λίβιος διηγεῖται βιβλ. XLIV 23 ὅτι ὁ βασιλεὺς, ἵνα κερδήσῃ τὴν φιλίαν τῶν Κυζικηνῶν, ἔπεμψεν αὐτοῖς χρυσοῦν ἀγγεῖον διὰ τινὰ τῶν τραπέζων τοῦ Πρυτανείου), προσῆλθεν ἡ Κύζικος τὸ πρῶτον εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν Ρωμαίων, πρὸς οὓς καταλαβόντας ἐν ἔτει 130 μ. Χ. τὴν Περγαμηνὴν ἀρχήν, καὶ καταστάντας γείτονας, συνεδέθη στενώτερον καὶ ἀσφαλέστερον, καὶ διέμεινεν ἐπὶ πολὺ ἐν ἀγαθοῖς καὶ πονηροῖς χρόνοις ἀδιάσειστος εἰς τὴν πρὸς αὐτοὺς πίστιν.

Κατὰ τὸν τρίτον Μιθριδατικὸν πόλεμον συμβάντα περὶ τὸ τέλος τοῦ 73 π. Χ. ἡ πόλις μετὰ θάρρους καὶ διαφόρων θυσιῶν χάρις εἰς τὰ ἀπόρθητα αὐτῆς τείχη ἀπέκρουσε τὴν πολιορκίαν τοῦ στρατοῦ τοῦ βασιλέως Μιθριδάτου ἐκ 300,600 ἀνδρῶν συνισταμένου ὡς τοῦτο ἐξιστορήσαμεν εἰς τὴν πρώτην ἡμῶν ἀνακοίνωσιν περὶ τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως Κυζίκου (Τόμος 18 σελ. 25).

Μετὰ τὸν πόλεμον τοῦτον οἱ Κυζικηνοὶ ἔλαβον παρ' αὐτῶν τὰ δίκαια ἐλευθέρως πολιτείας. Ἦσαν δὲ ταῦτα ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου πολιτεύματος τριπλᾶ. α') ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ μονίμου ρωμαϊκῆς φρουρᾶς. β') τὸ δικαίωμα τῆς αὐτονομίας, τούτεστι τὸ τῆς πατρίδος δίκαιον ἀπὸ πάσης ἀναμιξεως ρωμαϊκῶν δικαστικῶν ἀρχῶν τηρεῖν ἐλευθέρως καὶ γ') ἡ ἀτέλεια οὐ μόνον ἀπὸ πάσης ὑπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ δήμου τελουμένης εἰσφορᾶς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ παντὸς ἄλλου ἀμέσου ἢ ἐμμέσου φόρου. Ἐκτὸς τούτων ἐδωρήσαντο οἱ Ρωμαῖοι εἰς τὴν πόλιν ἀξιόλογον μέρος τῆς Μυσίας καὶ ἐξέτειναν τὸ κράτος αὐτῆς πέραν τοῦ *Αἰσώπου* (Στραβ. XII σελ. 71): «Ρωμαῖοι δὲ ἐτίμησαν τὴν πόλιν. καὶ ἔστιν ἐλευθέρᾳ μέχρι νῦν, καὶ χώραν ἔχει πολλήν τὴν μὲν ἐκ παλαιοῦ, τὴν δὲ τῶν Ρωμαίων προσθέντων. Καὶ γὰρ τῆς Τρωάδος ἔχουσι τὰ πέραν τοῦ *Αἰσώπου*, τὰ περὶ τὴν Ζέλειαν, καὶ τὸ τῆς Ἀδραστείας πεδίον, καὶ τῆς Δασκυλίτιδος λίμνης, τὰ μὲν ἔχουσιν ἐκεῖνοι (οἱ Κυζικηνοὶ) τὰ δὲ Βυζάντιοι. Πρὸς δὲ τῇ Δολιονίτιδι καὶ τῇ Μυγδονίτιδι νέμονται πολλὴν μέχρι τῆς

Μιλητοπολίτιδος λίμνης, καὶ τῆς Ἀπολλωνιάτιδος αὐτῆς, δι' ὧν χωρίων καὶ ὁ Ρύνδακος ρεῖ ποταμός».

Τὴν πόλιν ἔνεκα τῶν τειχῶν αὐτῆς εὐρίσκομεν ἐλευθέραν τὸ 210 μ. Χ., ὡς διηγεῖται ὁ Ἡρωδιανός, λαβοῦσαν μέρος ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος Νίγρου, καθ' ἣν ἐποχὴν μάχη ἐγένετο ἐνταῦθα κρατήσαντος τοῦ Σεβήρου. «Ὅτε Σεβῆρος τὴν Ρώμην καταλαβὼν αὐτοκράτωρ ἀνηγορεύθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ ἐδίωκεν ἔπειτα τὸν Νίγρον, ἐπειδὴ οὗτος προκατέλαβε τὸ Βυζάντιον, ὁ Σεβῆρος ἐκάλεσε τὸ στράτευμα ἐπὶ Κύζικον διαβαίνειν. Τότε καὶ Αἰμίλιανός, ὁ τοῦ Νίγρου ἀρχιστράτηγος, ἐπὶ Κύζικον ἐτρέπετο, καὶ ἐκεῖ γέγονε μάχη κρατερά, καὶ κρατεῖ τὸ Σεβήρου στράτευμα, φυγὴ δὲ καὶ φόνος πολὺς τῶν τοῦ Νίγρου στρατιωτῶν».

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ τῷ 284 μ. Χ. γενομένην διαίρεσιν τῶν μεγάλων ἐπαρχιῶν ἡ Κύζικος ἐγένετο Μητρόπολις τῆς ἐπαρχίας Ἑλλησπόντου, περιλαμβάnuσα 33 μεγάλας πόλεις, ἐκτὸς δευτερευουσῶν κωμῶν καὶ χωρίων τινῶν.

Χάρις εἰς τὰ ἰσχυρὰ αὐτῆς τείχη ἡ Κύζικος ἐσώθη τῷ 265 μ. Χ. ἐκ τῆς καταστρεπτικῆς ἐκστρατείας τῶν ἐσπερίων Γότθων, οἵτινες τὴν παραθαλασσίαν Ἀσίαν διελάσαντες, τὴν Νίκαιαν, Κίον καὶ Προῦσαν ἐπόρθησαν καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσέβαλον (Ζώσιμος I § 35).

Μετὰ 100 ἔτη, τὸ 365 μ. Χ. ἐν τῷ πολέμῳ τοῦ Προκοπίου κατὰ τοῦ Οὐάλεντος, ἀδελφοῦ Οὐαλεντιανοῦ τοῦ πρώτου, ἐν ᾧ ἡ πόλις ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐκυριεύθη, ἀναφαίνεται κεκτημένη πάντα τὰ ἀμυντικὰ μέσα, τὰ ἀπόρθητα τείχη, τὰς πολυθρυλήτους οἰκοδομὰς καὶ τὸν ἀσφαλῆ λιμένα. (Ammianus Marc. XII § 36. Ἐν Κυζικῷ). Τυχαίως ὁ Σεβῆρος εὗρεθεις τῶν οἰκείων τότε ἐπίτροπος, σταλεῖς προφυλάξαι τοὺς θησαυροὺς, τὴν πόλιν ἀπορρήτῳ τειχῶν περιβόλῳ, καὶ ἀρχαίοις ὀχυρώμασιν ἐπίσημον, πεποισθὼς ἐπὶ τῇ αὐτοσχεδίῳ φρουρᾷ, ἐφφύρει. Πρὸς τὸ ἐκπολιορκῆσαι αὐτὴν ὁ Προκόπιος ἰσχυρὰν προώρισε δύναμιν, ἵνα κατέχων τὴν Βιθυνίαν καὶ τὴν Ἑλλήσποντον ὑποτάξῃ.

Ἐν ἔτει 443 μ. Χ. τῇ 6 Σεπτεμβρίου κατέπεσε τὸ ἡμισυ τῆς πόλεως ὡς καὶ μέρος τῶν τειχῶν ὑπὸ σεισμοῦ, οὗτινος ἦσαν γενικαὶ αἱ ἐρημώσεις.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Πω-

γωνάτου ἐν ἔτει 675 οἱ Ἀραβες κυριεύσαντες τὴν Κύζικον διεχείμασαν ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ἐξεδιώχθησαν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὑπὸ τοῦ Καλλινίκου.

Τὴν 23^{ην} Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1063 μ. Χ., ἤτοι 620 ἔτη μετὰ τὸν πρῶτον σεισμὸν ἐπηκολούθησε φοβερὸς σεισμός, ὅστις ὀλίγον κατέλειπε ἵνα καταστρέψῃ ὁ τουρκικὸς πόλεμος, τοῦ ὁποίου τὸ θέατρον νῦν εἰς ταῦτα τὰ μέρη ὑπῆρξε.

Ὁ Βιλλερδουῖνος ἀναφέρει ὅτι τῷ 1206 οἱ Σταυροφόροι ἐκυρίευσαν καὶ ὠχύρωσαν τὴν πόλιν ταύτην καὶ ἐχρησιμοποίησαν αὐτὴν ὡς προπύργιον ἐναντίον τῶν προσβολῶν τῶν Ὁθωμανῶν, καὶ αἱ διηγήσεις τοῦ Μουτανέρου καὶ Παχυμέρου ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὰ τεῖχη αὐτῆς ὑφίσταντο κατὰ τὴν 14^{ην} ἑκατονταετηρίδα, ὁπότε κατεκτῆθησαν τελείως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Οὕτως αἱ περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς πόλεως εἰδήσεις ἐπὶ τῶν τελευταίων Ρωμαίων καὶ Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, φθάνουσι μέχρι τοῦ Μεσαίωνος, καὶ ἀρκοῦσιν εἰς ἀπόδειξιν, ὅτι ἐν ἐπανειλημμέναις ὑπὸ πολέμων καὶ σεισμῶν καταστροφαῖς διετηρήθη ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἡ παλαιὰ δοξα τῆς πόλεως, ἥτις τὴν μὲν Ἀσίαν ἐλάμπρυνε (Φλώρος III § 5), τὴν δὲ Μητρόπολιν αὐτῆς διὰ λαμπρότητος κατηγλάισε καὶ διὰ πολλοῦ χρόνου παρέμεινε, ἡρέμα δὲ ἀποσβενημένη ἐξ ὁλοκλήρου τέλος ἀπεσβέσθη.

Ἐκ τῆς βραχείας ταύτης ἱστορικῆς περὶ τῶν τειχῶν τῆς Κυζίκου ἐκθέσεως μανθάνομεν, ὅτι τὰ τεῖχη αὐτῆς κτισθέντα εἰς τὰ πρῶτα ἔτη μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον παρέμειναν ἐπὶ 1600 ἔτη καὶ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὑπερήσπισαν καὶ ἐδόξασαν τὴν πόλιν. Σήμερον εἰς πολλὰ μέρη καλύπτονται ταῦτα ὑπὸ δαφνῶν, ὥσπερ τὸ δένδρον τοῦτο νὰ ἐγίνωσκε τὴν ἔνδοξον αὐτῶν ἱστορίαν.

Ὅτι δὲ τὰ τεῖχη ταῦτα ἐκτίσθησαν εἰς διαφόρους ἐποχὰς, τοῦτο ἀποδεικνύει ἡ διάφορος κατασκευὴ αὐτῶν, ἥτις δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς 5 κατηγορίας.

Οἱ διάφοροι ρυθμοὶ εἶναι οἱ ἀκόλουθοι :

α') βράχοι ἀκανόνιστοι γρανιτικοί, ἡνωμένοι συνήθως διαγωνίως. Τὰ μεταξὺ κενὰ διχστήματα εὐρίσκομεν πεπληρωμένα μεγάλων λίθων. Τὸν ρυθμὸν τοῦτον εὐρίσκομεν εἰς τὴν βάσιν τῶν ΝΑ τειχῶν τῆς πόλεως καὶ ἀνάγεται εἰς καλὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν ἐποχὴν.

β') Ἡ πρόσοψις τῶν τειχῶν συνίσταται ἐκ

γρανιτικῶν λίθων ὕψους 0.51 καὶ μήκους 1.20 μέχρι 1.28. Κατὰ τὸν ρυθμὸν τοῦτον οἱ λίθοι παραλληλεπιπέδως τεμνόμενοι ἐτίθεντο οὕτως, ὥστε αἱ κάθετοι συναφαὶ ἐκάστης σειρᾶς ἀντεστοίχουν εἰς τὸ ἥμισυ τῶν λίθων τῆς ἀνωτέρας καὶ κατωτέρας σειρᾶς. Οἱ λίθοι οὗτοι εἶναι ἐκτισμένοι ἐντὸς τοῦ τείχους εἰς 0.40 βάθος μὲ λευκὴν ἀμμοκονίαν. Τὰ καλλίτερα λείψανα τούτων φαίνονται μεταξὺ Δεμίρ-καποῦ καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμένος.

γ') Τὸ μέτωπον συνίσταται μόνον ἐκ κανονικῶν γρανιτικῶν λίθων διαφόρων εἰδῶν μικρῶν καὶ μεγάλων μέχρι μήκους 2.20 καὶ ὕψους 0.30—0.50. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουσι κεφαλαὶ (κανονικὰ τεμάχια) ἐκ μαρμάρου, ἅτινα εἰσέρχονται εἰς τὸ τεῖχος εἰς διπλάσιον μῆκος. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται οἱ ἐξάγωνοι τοῦ δυτικοῦ λιμένος πύργοι, τὸ μεταξὺ τῶν ἐξαγώνων πύργων τεῖχος καὶ ἡ βάσις τῶν νοτίων τειχῶν τοῦ ἱσθμοῦ.

δ') Ἡ πρόσοψις τῶν τειχῶν συνίσταται ἐξ ἀκανονίστων λίθων λευκοῦ γρανίτου, τῶν ὁποίων τὰ κενὰ εἶναι πεπληρωμένα μὲ λευκὴν ἀμμοκονίαν. Ἡ κατασκευὴ αὕτη φαίνεται ἐπὶ τῆς λεωφόρου Ἀρτάκης καὶ εἰς τὸν τετράγωνον πύργον κείμενον ἀπέναντι τοῦ ὕδραγωγείου καὶ ἀνήκει εἰς τὴν 12^{ην} μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα.

ε') Ἡ πρόσοψις τῶν τειχῶν εἶναι κατασκευασμένη μὲ μικροὺς κανονικοὺς λίθους καὶ ἀπαντᾷ εἰς τὰ τεῖχη καὶ τοὺς πύργους, οἵτινες ἐκτείνονται ἀπὸ τοῦ Δεμίρ-Καποῦ μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ κόλπου. Αὕτη εἶναι ἡ τελευταία προσθήκη ἡ γενομένη κατὰ μῆκος τῶν τειχῶν καὶ ἀνήκει εἰς τὴν 14^{ην} μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα.

Τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἔχουσι σχῆμα ἀκανονίστου πολυγώνου καὶ διαιροῦνται εἰς ἀνατολικά, βόρεια, δυτικά νότια καὶ νοτιοανατολικά.

Τὰ ἀνατολικά τεῖχη κεῖνται ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ ὄρους Ἀρκτου εἰς ὕψος 70 μ. ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἔχουσι δὲ ἑκτασιν 500 μέτρων. Ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ τείχους ἔκειτο ἰσχυρὸς τετράγωνος πύργος οὗτινος αἱ πλευραὶ εἶχον 10 μέτρα.—Δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τοῦ πύργου τούτου ὑπάρχουσι σήμερον δύο ρήγματα ἀναπαριστῶντα πιθανῶς τὰς δύο ἀνατολικὰς τῆς πόλεως πύλας.

Τὰ βόρειν τεῖχην ἔχοντα μῆκος 2.500 μ. καὶ διεύθυνσιν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἄρχονται ἀπὸ τῆς βορείου ἄκρας τῶν ἀνατολικῶν τευχῶν καὶ κατέρχονται εἰς τὴν πεδιάδα μέχρι τοῦ πρώτου ἐξαγώνου πύργου τοῦ δυτικοῦ λιμένος. Ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου παρὰ τὸ ἀμφιθέατρον ὑπάρχει ἡ μόνη σωζομένη τῆς πόλεως πύλη μεθόλου ἔχουσα πλάτος μὲν 1, 25, ὕψος δὲ μέχρι τοῦ θόλου 2 μ. Οἱ κανονικοὶ γρανιτικοὶ λίθοι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν πρόσοψιν τοῦ μέρους τούτου ἔχουσι μῆκος 1, 25-1, 50 καὶ ὕψος 0.30 0.40. Ἐσωθεν τῆς πόλεως ταύτης ὑπάρχουσι ἐρείπια σχηματίζοντα ἡμικύκλιον γραμμὴν προσομοιάζοντα μεθ' ἑαυτῶν. Κατωτέρω τὰ τεῖχην ἀπαντῶσι δρόμον εἰς τὸν ὅποιον αἱ δύο προσόψεις αὐτοῦ εἶναι εὐδιάκριτοι. Τὸ τεῖχος προχωρεῖ εὐδιάκριτον μεταξὺ τῶν ἀμπελώνων καὶ ἐρείπίων μέχρι οὗ ἀπαντᾷ τὸν παταμίσκον Κλείτην, ὅστις δι' αὐτοῦ εἰσέρχεται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τευχῶν. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τῆς ἀγορᾶς τοῦ Ἀδριανοῦ τὰ τεῖχην φαίνονται εἰς ἀρκετὸν ὕψος. Ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς τοῦ Ἀδριανοῦ μέχρι τοῦ τετραγώνου πύργου τὰ τεῖχην πού μὲν διακόπτονται καὶ πού ἀναφαίνονται.

Τὰ δυτικὰ τεῖχην ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ ἐξαγώνου πύργου διευθύνονται πρὸς νότον καὶ ἀπαντῶσι τὸν ἕτερον ἐξάγωνον πύργον τοῦ δυτικοῦ λιμένος καὶ εἶτα τὰ νότια τεῖχην τοῦ ἰσθμοῦ· ἔχουσι δ' ἑκτασιν 350 μ. Καὶ τὰ μὲν μεταξὺ τῶν πύργων τεῖχην εἶναι λίαν κατάδηλα, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ δευτέρου πύργου μέχρι τῶν νοτίων τευχῶν εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν χάνονται, φαίνονται δὲ μόνον παρὰ τὰ νότια τεῖχην. Ἐκ τῶν ἐξαγώνων πύργων ὁ πρῶτος εὐρίσκεται εἰς τὴν γωνίαν τὴν ἀποτελουμένην ἐκ τῆς συμπτώσεως τῶν βορείων μετὰ τῶν δυτικῶν τευχῶν, ἐκάστη πλευρὰ αὐτῶν μετρεῖ 12 μ. καὶ ἔχει ὕψος 5 μ., ἡ δὲ εἴσοδος αὐτῶν εἶναι ἐστραμμένη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως. Τὸ ἄνω μέρος αὐτοῦ συνίσταται ἐξ ἀκανονίστων λίθων καὶ ἀμμοκονίας ἐρυθρᾶς, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν προσθήκην· ἡ ἐξωτερικὴ πρόσοψις αὐτοῦ κάτωθεν εἶναι κατεσκευασμένη ἐκ κανονικῶν γρανιτικῶν λίθων. Ὁ ἕτερος πύργος ἀπέχει τοῦ πρώτου κατὰ 90 μ. Εἶναι τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς κατασκευῆς καὶ πληροῦται μέχρι τοῦ ἡμίσεος αὐτοῦ ἐκ χώματος. Μεταξὺ τῶν 2 πύργων ὑπάρχει τὸ συνδετικὸν τεῖχος, οὗτινος ἡ πρόσοψις εἶναι κατεσκευασμένη ἐκ κανονικῶν κυβικῶν ὀγκῶν

γρανίτου, καὶ ἐξώθεν αὐτοῦ ἡ μεταξὺ τῶν πύργων εὐρεῖα προκυμαία. Μεταξὺ τῶν δύο πύργων ὑπῆρχε βεβαίως ἡ πύλη δι' ἧς ἡ πόλις συνεικοινωνεῖ μετὰ τοῦ δυτικοῦ λιμένος. Σήμερον αὐτόθι ἔσωθεν τῶν τευχῶν ὑπάρχει εὐρεῖα καὶ ἐκτεταμένη σήραγξ, πιθανώτατα τὸ ὑδραγωγεῖον ὅπερ ἔφερε τὸ ὕδωρ εἰς τὸν δυτικὸν λιμένα τῆς πόλεως. Ἀπὸ τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου μέχρι τοῦ Ἰουλίου ρεεῖ ἐκ τῆς σήραγκος ψυχρὸν ὕδωρ διαυγέστατον καὶ ἄφθονον. Ἐξώθεν τῶν τευχῶν παρὰ τὸν γωνιαῖον πύργον εὐρίσκονται δύο πλάτανοι ἀρχαιότατοι, ὧν ἡ μία κατὰ τὴν γνώμην τῶν εἰδημόνων ἀριθμεῖ ὑπὲρ τὰ 1000 ἔτη, διὸ καὶ ἐπισύρει τὸν σεβασμὸν τῶν ἐντεῦθεν διαβαινόντων περιηγητῶν καὶ ὁδοιτῶν. Τὸ δένδρον τοῦτο θὰ ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἴσως πρὸ τοῦ κατὰ τὸ 1063 συμβάντος σεισμοῦ. Ἐσωθεν τῶν τευχῶν μεταξὺ τῶν δύο πύργων φαίνεται κτίριον ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἐξώθεν τῆς νοτίας ἄκρας τῶν βορίων τευχῶν ὑπάρχει ἄμπελος, ἧς τὸ ἔδαφος ἐξέχει τῆς περίξ γῆς καὶ ὑπὸ τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται ὑπόγειοι θόλοι, οἵτινες ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν—ὡς θὰ ἴδωμεν—παρὰ τὸν πολεμικὸν λιμένα πρέπει νὰ ἦσαν οἱ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερόμενοι νεώσοικοι, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐφυλάττοντο αἱ νῆες τῆς πόλεως.

Τὰ νότια τεῖχην ἦτοι τὰ τοῦ Ἰσθμοῦ

Τὰ τεῖχην τοῦ Ἰσθμοῦ εἶναι τὰ σπουδαιότατα πάντων. Πρὸς κατανόησιν αὐτῶν ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸν ἰσθμὸν σχηματίζουν δύο συζυγίαι λόφων, ἀπέναντι ἀλλήλων κείμεναι ἀπὸ τῆς Μυσίας καὶ Κυζίκου. Ἡ μὲν πρώτη συζυγία κεῖται πρὸς τὸν ἀνατολικὸν κόλπον τῆς Κυζίκου, ἡ δὲ δευτέρα πρὸς τὸν δυτικὸν καὶ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὑπῆρχε χῶρος, ὅστις ἦτο ὁ ἐσωτερικὸς λιμὴν. Τὰ τεῖχην τοῦ ἰσθμοῦ ἐκτείνονται καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ καταλήγοντα εἰς τὸν δυτικὸν κόλπον τῆς Κυζίκου ἐπιστέφοντα τοὺς λοφίσκους εἰς ἑκτασιν 2500 μέτρων. Ἐκαστος τῶν λοφίσκων τούτων εἶναι τετμημένος διὰ βαθείας τάφρου κατὰ μῆκος καὶ ἐξώθεν τῶν τευχῶν.

Ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ κόλπου τῆς Κυζίκου ἀρχόμενον παρὰ τὴν λεωφόρον τῆς Ἀρτάκης ὑπάρχει σήμερον τεῖχος, οὗτινος ἡ πρόσοψις συνίσταται ἐξ ἀκανονίστων λίθων γρανίτου ἐκτισμένου με λευκὴν ἀμμοκονίαν. Τὸ τεῖχος τοῦτο τελευτᾷ εἰς ρῆγμα καὶ ἔχει περίπου 100 μ.

μῆκος καὶ 4 πλάτος· ἦτο δὲ ἐκτὸς τοῦ περι-
βόλου τῶν τειχῶν, καὶ ἐχρησίμευε φαίνεται
ὡς ἔρεισμα διὰ τὴν εἴσοδον τοῦ δυτικοῦ λι-
μένος. Ἀπὸ τοῦ ρήγματος τούτου ἔξωθεν τοῦ
ὁποίου ὑπάρχει τετράγωνος πύργος κεχω-
σμένος, ἄρχονται τὰ τεῖχη τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ
προχωροῦσι μέχρι τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμένος εἰς
διπλὴν γραμμὴν. Κατὰ μῆκος τοῦ ἐξωτερικοῦ
τειχους ὑπάρχει εὐρεῖα διώρυξ, ἥτις καὶ σήμε-
ρον εἶναι καταφανὴς εἰς διάφορα σημεῖα ἀπὸ
τοῦ τετραγώνου πύργου. Προχωρῶν τις πρὸς
ἀνατολὰς ἐπὶ τοῦ τειχους εὐρίσκει πρῶτον ἄνοιγ-
μά τι, τὸ ὁποῖον ὁ Perrot περιέγραψεν ὡς
μικρὰν θύραν, ὀλίγον περαιτέρω ὁ κ. Han-
dirson ἀνεκάλυψε μετὰ τῶν τειχῶν ὑπο-
γείαν ἔξοδον τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ὡς ἔξοδον πο-
ταμοῦ. Περαιτέρω ὑπάρχει τετράγωνος πύρ-
γος καὶ ὀλίγον ἀνατολικώτερον ἕτερος ἀπέναντι
τοῦ ὁποίου ἐπὶ ὑψώματος παρατηροῦνται
ἱχνη ὕδραγωγείου. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τειχους
πρὸς ἀνατολὰς παρὰ τὸν ἐσωτερικὸν λιμένα
ἕτερος τετράγωνος πύργος. Οἱ τέσσαρες οὗτοι
πύργοι ἐπὶ τῆς τάφρου κείμενοι ἀπέχουσιν
ἀνίσως ἀπ' ἀλλήλων.

Ἀπὸ τοῦ τελευταίου τετραγώνου πύργου τὰ
τεῖχη τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμένος ἐξαφανίζονται,
ὅπως ἀναφανῶσι παρὰ τῇ βάσει τοῦ ἀγάλμα-
τος τοῦ Ποσειδῶνος, ἥτις ὀνομάζεται Baluk
Tasch (λίθος τῶν ἰχθύων) περὶ οὗ θέλομεν δια-
λάβει ἀκρολούθως ἐν ἐκτάσει. Ἀπὸ τοῦ μέρους
τούτου τὰ τεῖχη χωροῦνται πρὸς ἀνατολὰς εἰς
ἀπλὴν γραμμὴν φθάνουσιν εἰς τὸν σημερινὸν
λεγόμενον Χιρσίζ καλὲ (πύργον τῶν ληστῶν)
ὁπόθεν στρεφόμενα ὑπ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς νό-
τον, ἀπαντῶσι τὰ τεῖχη τοῦ ἀνατολικοῦ λοφί-
σκου, μεθ' ὧν ἀποτελοῦσι πάλιν ὀρθὴν γωνίαν.

Ἐξωθεν τῆς γωνίας ταύτης, χωριζόμενον
ὑπ' αὐτῆς διὰ μικρᾶς διοδου ἀπαντᾷ τεῖχος
ἐντὸς τοῦ σημερινοῦ ἔλους κείμενον, τὸ ὁποῖον
διευθύνεται ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς, ἔχει
μῆκος 70 μέτρων καὶ πλάτος 4, καὶ τὸ ὁποῖον
καλύπτεται ἐκ θάμνων, εἰς τρόπον ὥστε σή-
μερον καθίσταται δυσδιάκριτον. Τὸ τεῖχος
τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς ἀποβάθρα
τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμένος, συγχρόνως δὲ ἐπρο-
φύλασσε τοῦτον ἐκ τῶν κυμάτων τοῦ ἀνατο-
λικοῦ κόλπου.

Πλησίον τῶν τειχῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμέ-
νος καὶ ἔσωθεν αὐτῶν ὑπάρχουσιν ὑπόγειοι
θόλοι καὶ ἕτερα λείψανα μεγαλοπρεπῶν ἀρ-
χαίων οἰκοδομημάτων, ὧν τὴν σημασίαν ὅλο
τελὼς ἀγνοοῦμεν.

Ἀπὸ τῆς μνημονευθείσης γωνίας τὰ τεῖχη
τοῦ ἀνατολικοῦ κόλπου χωροῦσι πρὸς τὴν θά-
λασσαν τοῦ ἀνατολικοῦ κόλπου εἰς διπλὴν
σειράν, ἔχοντα πρὸ αὐτῶν τὰ ἀνατολικά ἐπι-
χώματα καὶ μετὰ αὐτῶν τὸν ἀνατολικὸν
πόρον, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ἡ ἀνατολικὴ γέφυρα.

Τὸ τεῖχος τοῦτο ἔχει μῆκος 650 μέτρων,
φέρει τρεῖς τετραγώνους πύργους, ἔχει βαθεῖαν
τάφρον, δι' ἧς ὁ ἀνατολικὸς λοφίσκος χωρίζε-
ται εἰς δύο. τὸν ἐσωτερικὸν ἐντὸς τῶν τειχῶν
καὶ τὸν ἐξωτερικόν, καὶ ἀνήκει μέρος αὐτοῦ
ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς εἰς τοὺς νεωτέρους χρό-
νους. Ἐσωτερικῶς τοῦ τειχους τούτου καὶ
εἰς ἀπόστασιν αὐτοῦ 100 περίπου μέτρων,
εὐρίσκεται τὸ δεύτερον τεῖχος παράλληλον,
τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια μόνον φαίνονται καὶ τὸ
ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν πρὸς ἀνατολὰς προεκ-
βολὴν τῶν τειχῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμένος.

Τὰ δύο ταῦτα παράλληλα τεῖχη συνενοῖ
περὶ τὸ μέσον αὐτῶν τεῖχος κάθετον, ὅπερ
ἔχει ἀπέναντι αὐτοῦ πρὸς ἀνατολὰς μικρὸν
ὑψώμα. Μετὰ τούτου καὶ τοῦ ὑψώμα-
τος, ὑπάρχει τετράγωνος χώρος εὐρύχωρος,
τοῦ ὁποίου τὸ ἔδαφος εἶναι κατώτερον τῆς
ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, ἐγκατεσπαρμένος
μὲ βρύουλα καὶ πεπληρωμένος δι' ὕδατος τὸν
χειμῶνα. Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ χώρος οὗτος
συνεκοινωνεῖ δι' ἰδιαιτέρας εἰσόδου μετὰ τοῦ
ἀνατολικοῦ κόλπου, ἔνθα ἀρκετὰ προχωροῦντα
εἰς τὴν θάλασσαν φαίνονται κατεσκευασμένα
θεμέλια ἐκ γρανίτου καὶ ἄμμοκονίας καὶ ἄ-
τινα ἀπετέλουν τὴν εἴσοδον εἰς τὸν ἄνω περι-
γραφέντα χώρον καὶ εἰς τὴν διώρυγα ἣν μετὰ
ταῦτα διήνοιξεν ἡ βασίλισσα Τρύφαινα. Τὸ
μέρος τοῦτο ἦτο ὁ *θρακικὸς λιμὴν*, εἰς τὸν
ὁποῖον προσωρμίζοντο τὰ ἐκ Κωνσταντινου-
πόλεως καὶ τῶν λοιπῶν θρακικῶν λιμένων
προερχόμενα πλοῖα πρὶν εἰσελθῶσιν εἰς τὸν
ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως λιμένα. Εἶχε δ' οὗτος
μῆκος μὲν 180 μ. πλάτος 120 καὶ ἐμβα-
δὸν 21.600 □ μ. εἰς τρόπον ὥστε ἦτο ἀρ-
κετὰ εὐρύχωρος καὶ ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ
πολλὰ πλοῖα. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲως ἀναφέ-
ρεται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἐκτίσθη φαίνεται
εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν.

Τὸ ὅλον μῆκος τῶν τειχῶν τοῦ ἰσθμοῦ
ἔχει περὶ τὰ 2.120 μέτρα, ἦτοι 750 μέτρα
ἔχουσι μῆκος τὰ ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ μέχρι
τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμένος τεῖχη, 620 τὰ τοῦ
ἐσωτερικοῦ λιμένος καὶ 650 τὰ ἀπὸ τοῦ ἐ-
σωτερικοῦ λιμένος μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ
κόλπου.

Τὰ δὲ τείχη τοῦ ἐσωτερίου λιμένος εἶχον πρὸ αὐτῶν τὴν προκυμαίαν τοῦ ἐμπορικοῦ λιμένος, ἣτις ἐξετείνεται ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἑτέραν τάφρον τῶν τειχῶν, τὰ δὲ ἐπὶ τῶν λοφίσκων τείχη ἕκαστον μίαν πύλην, κειμένην ἀπέναντι τοῦ ἀντιστοιχοῦντος προχώματος μετὰ τῶν γεφυρῶν διὰ τῶν ὁποίων συνεκοινώνει ἡ πόλις μετὰ τὴν ἀπέναντι κειμένην παραλίαν τῆς Μυσίας. Ἡ πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τῶν τειχῶν κειμένη πύλη ἦτο ἡ Θρακικὴ πύλη, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ Πλίνιος.

Τὰ νοτιοανατολικά τῆς πόλεως τείχη καὶ ἡ ἀκρόπολις. — Τὰ νοτιοανατολικά τῆς πόλεως τείχη ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ Θρακικοῦ λιμένος καὶ ἀπομακρυνόμενα τῆς θαλάσσης ἐφ' ὅσον ἀνέρχονται τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἀρκτων, καταλήγουσιν εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς πόλεως τείχη. Παρὰ τὸν Θρακικὸν λιμένα παρουσιάζουσι ταῦτα πολλοὺς ἡμικυκλίους καὶ τετραγώνους ἰσχυροὺς πύργους πλησίον ἀλλήλων κειμένους, ὥστε ἐκ τοῦ ἰδιάζοντος τούτου χαρακτῆρος λίαν πιθανὸν καθίσταται, ὅτι εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἔκειτο ἡ ἀκρόπολις τῆς Κυζίκου. Ὁ κ. Rustagfaell θέτει τὴν ἀκρόπολιν εἰς τὰ ἀνατολικά τείχη ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ ὄρους, ἀλλ' ἐνταῦθα οὐδὲν τοιοῦτον σημεῖον ἀναφαίνεται. Ἐξώθεν τῶν τειχῶν τούτων ὡς καὶ ἐσωθεν ἀπαντῶνται πολλὰ ἐρείπια ἀρχαίων κτιρίων, ὧν ἡ σημασία ἀγνοεῖται καθ' ὅλοκληρίαν. Ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως τὰ τείχη διευθύνονται πρὸς τὰ ἀνατολικά τῆς πόλεως τείχη καὶ εἶναι καταφανῆ ἐντὸς ἀμπελώνος, ὅπου ἔχουσιν ὕψος ἀπὸ 2—6 μέτρα.

Τὰ τείχη τῆς πόλεως εἶχον περίμετρον 7,000 μέτρων. Ἡ μεγαλύτερα αὐτῶν ἑκτασις ἦν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ εἶχε 2,500 μ., ἡ δὲ μικροτέρα ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον 1200 μ. καὶ ἐνέκλειον ἐπιφάνειαν 1,000,000 □ μ. καὶ τὴν πλουσίαν καὶ πολυάνθρωπον πόλιν Κυζίκον. Σήμερον περικλείουσι σωρὸν ἐρείπιων κεκαλυμμένων ἐκ δαφνῶν καὶ ἀγρίων θάμνων, ἀμπελώνων, ἐλαιῶνων καὶ μορεῶνων μετὰ διάφορα εἶδη ὀπωροφόρων δένδρων, τῶν πλείστων ἀρδευομένων ὑπὸ τοῦ ποταμίσκου τῆς Κλείτης, τοῦ ὁποίου ἡ ἰλὺς κατεκάλυψε πολλὰ δημόσια οἰκοδομήματα καὶ κατέχωσε τὸ πλεῖστον τοῦ δυτικοῦ λιμένος.

Ἡ δαπάνη πρὸς οἰκοδομὴν τῶν τειχῶν τούτων μετὰ τῶν πύργων καὶ τάφρων αὐτῶν κατὰ τοὺς σημερινοὺς ὑπολογισμοὺς ἀνήρχετο

εἰς 16,000,000 λιρῶν ὀθωμανικῶν. Τὸ ὅποιον ἀποδεικνύει τὸν πλοῦτον τῆς πόλεως.

Β' Τὰ λοιπὰ τῆς πόλεως οἰκοδομήματα.

α') Τὰ προχώματα καὶ αἱ γέφυραι, οἱ λιμένες, ὁ πορθμός τῆς Κυζίκου. Τὰ ὕδραγωγεία τῆς πόλεως καὶ ὁ ποταμὸς Κλείτης. Ὁ ναὸς τῆς Κυβέλης. Ὁ ναὸς τοῦ Ἀδριανοῦ. Ὁ ναὸς τῆς Ἀπολλωνιάδος. Τὸ Πρυτανεῖον. Τὸ Βουλευτήριον. Ὁ ναὸς τοῦ Διὸς

1) Τὰ προχώματα καὶ αἱ γέφυραι.

Ἡ πόλις μετὰ τῶν τειχῶν αὐτῆς συνεδέετο πρὸς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν τῆς Μυσίας διὰ δύο προχωμάτων καὶ δύο γεφυρῶν. Ὁ Στράβων (βιβλ. XII) «ἔστι δὲ νῆσος ἐν τῇ Προποντίδι Κύζικος, συναπτομένη γεφύραις δυσὶ πρὸς ἡπειρον, ἀρετῇ μὲν κρατίστη, μεγέθει δὲ εἰς 500 σταδίων». Ἀριστείδης ὁ ῥήτωρ ἐν τῷ πρὸς τοὺς Κυζικηνούς λόγῳ λέγει. «Ἐὰν ἀφῆρουν τὰς γεφύρας καὶ τὰ προχώματα ἤθελεν (ἡ Κύζικος) γίνεαι νῆσος».

Τὰ δύο ταῦτα προχώματα μετὰ τῶν γεφυρῶν αὐτῶν, τὸ μὲν ἀνατολικὸν ἔκειτο μετὰ τὸν λόφον Δεμίρ-καποῦ καὶ τῆς ἀπέναντι προεξοχῆς τῆς παραλίας τῆς Μυσίας καὶ εἶχε 250 περίπου μέτρων ἑκτασιν, τὸ δὲ δυτικὸν μετὰ τῆς δυτικῆς ἄκρας τῶν τειχῶν τοῦ Ἰσθμοῦ, ὅπου ἔξωθεν τοῦ ρήγματος ὑπάρχει ὁ τετράγωνος κεχωρισμένος πύργος καὶ τῆς ἀπέναντι κειμένης ἀκτῆς τῆς Μυσίας καὶ ἔχει 700 περίπου μέτρων ἑκτασιν. Τὰ δύο ταῦτα προχώματα φαίνονται σήμερον καθαρῶς, διότι ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἔχουσι τοὺς σωρούς τῶν ἄμμων, οὓς οἱ ἄνεμοι ἐπεσώρευσαν ἐκ τῶν θαλασσῶν τῶν δύο κόλπων, ἐν τῷ μέσῳ δὲ τὸ ἔλος τοῦ Ἰσθμοῦ.

Κατὰ Πλίνιον τὰ προχώματα ταῦτα ἦσαν ἔργον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ ὁ Mainert λέγει ὅτι εἰς τὸν Μ. Ἀλέξανδρον ἀπεδόθησαν πολλαὶ καὶ μεγάλαι ἐπιχειρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας οὐδὲν μέρος ἔλαβε Πράγματι οὐδαμῶς ἀναφέρεται ὅτι ὁ Μ. Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν ἐν Γρανικῷ μάχην ἦλθεν εἰς Κυζίκον, πολλῷ δὲ μᾶλλον ὅτι κατεσκεύασε καὶ προχώματα, ἀλλὰ ἐστράφη εὐθὺς πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σχεδίου, ὅπερ ἦν ἡ κατάλυσις τοῦ Περσικοῦ κράτους. Τὰ προχώματα ταῦτα ἦσαν ἔργον αὐτῶν τῶν Κυζικηνῶν καὶ ὑπῆρχον πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, διότι, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν τειχῶν, πῶς ἄλλως Μένων ὁ Ρόδιος παρ' ὀλίγον θὰ εἰσέβαλεν εἰς τὰς πύλας τῆς πόλεως διὰ ξηρᾶς κατερχόμενος ἐκ τῶν ὁρέων τῆς

Ἰδης εἰν μὴ προὔπῃρχον τὰ προχώματα καὶ αἱ γέφυραι ;

Μεταξὺ τῶν δύο προχωμάτων ὑπῆρχον αἱ γέφυραι, αἵτινες ἦσαν ὡς φαίνεται ξύλιναι καὶ ἐπέτρεπον τὴν διόδον τῶν πλοίων εἰς ὠρισμένης ὥρας τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, ὡς συμβαίνει σήμερον εἰς τὰς γεφύρας, αἵτινες συνδέουσι τὰ δύο μέρη τῆς Κωνσταντινουπόλεως

ΟΙ ΛΙΜΕΝΕΣ ΤΗΣ ΚΥΖΙΚΟΥ

Τρεῖς εἶχε λιμένας ἡ Κύζικος, τὸν ἐσωτερικόν, τὸν ἐξωτερικόν καὶ τὸν θρακικόν λιμένα.

Α'. Ὁ ἐσωτερικὸς τῆς πόλεως λιμὴν

Μεταξὺ τῶν δύο προχωμάτων τῶν συνδεόντων τὴν πόλιν μετὰ τῆς ξηρᾶς, τῆς Μυσίας καὶ τῆς ἀπέναντι αὐτῆς ἐστραμμένης κυζικηνῆς παραλίας, ἔκειτο ὁ ἐσωτερικὸς λιμὴν ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐμπορικὸς ὁ καὶ μεγαλείτερος τῶν ἄλλων. Ὁ λιμὴν οὗτος ἔφερε τὸ ὄνομα *Πάνορμον*. Στέφ. Βυζ. *Ἀμφίδυμος* λιμὴν ὁ δύο εἰσόδους ἔχων τοιοῦτος δὲ ὁ τῆς Κυζίκου ὃν καὶ Πάνορμον ἔλεγον. Πράγματι ὁ λιμὴν οὗτος εἶχε μεταξὺ τῶν δύο προχωμάτων ἐνθα ὑπῆρχον αἱ γέφυραι δύο πόρους τὸν μὲν πρὸς τὸν ἀνατολικόν, τὸν δὲ πρὸς τὸν δυτικόν κόλπον τῆς Κυζίκου. Τὴν κατασκευὴν τοῦ λιμένος τούτου ἀποδίδει *Ἀπολλώνιος* ὁ *Ρόδιος* εἰς ἀρχαιότατον καὶ μυθώδες ἔθνος τῶν ἐγχειρογαστόρων ἐκ τῆς γῆς γεννηθέντων. Λέγει δὲ ὅτι ὅτε οἱ Ἀργοναῦται ἀνέβησαν εἰς τὸν Δίνδυμον, ὁ δὲ Ἡρακλῆς παρέμεινε μόνος πρὸς προφύλαξιν τῶν πλοίων, ὥρμησαν κατ' αὐτοῦ οἱ γηγενεῖς οὓς ἔτρεφεν ἡ Ἡρα πρὸς καταστροφὴν τοῦ Ἡρακλέους καὶ ἀπεπειράθησαν νὰ κλείσωσι τὸν λιμένα διὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν ριφθέντων εἰς τὴν θάλασσαν λίθων, ὅστις μετὰ ταῦτα ὠνομάσθη *ἀμφίδυμος*, ἀλλ' οἱ γηγενεῖς οὗτοι ἐξετοξεύθησαν ἐκ τῶν βελῶν τοῦ Ἡρακλέους.

Ὁ λιμὴν οὗτος εἶχεν ἑκτασιν 1,000,000 ☐ μέτρων περίπου, ἦτο ἐμπορικώτατος, διότι δι' αὐτοῦ μετεφέροντο τὰ ἐξ Ἀσίας ἐμπορεύματα εἰς τὸν λοιπὸν τότε γνωστὸν κόσμον, εἰσῆγοντο ἐξωθεν παντοδαπὰ τοιαῦτα, καὶ ἦτο κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου. Διὰ μέσου αὐτοῦ διήρχετο τὸ ἐν ἐκ τῶν ὑδραγωγείων τῆς πόλεως, οὗτινος ἐρείπια μόνον σήμερον διασώζονται, καὶ ἐν αὐτῷ κεῖται ἡ βᾶσις τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ποσειδῶνος. Σήμερον μετεβλήθη οὗτος εἰς ἀβαθὲς τέλμα, οὗτινος τὸ ἔδαφος εἰς τινὰ μέρη κεῖται κατὰ 3—4 ποδας κατώτε-

ρον τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, πληροῦται ὕδατος τὸν χειμῶνα καὶ ξηραίνεται τὸ θέρος. Οὗτος κατὰ Ἀριστείδην τὸν ρήτορα ἀσυνέδεεν ἀπάσας τὰς θαλάσσας, ἅς οἱ ἄνθρωποι διαπλέουσι, καὶ γὰρ παραπλέουσι καὶ εἰσπλέουσιν ἀδιαλείπτως παντοδαποὶ ναυτικοὶ ἄνδρες ναυκληρούμενοι ἐν τῷ πελάγει παρ' ἐνοίκιον ἄνεμον διὰ τῶν νησιδίων τῆς πόλεως, καὶ ἄλλα πλέουσι καὶ ἐκπλέουσι καὶ εἰσπλέουσι καὶ εἶναι ὥσπερ μέσον τοῦ ὅλου τόπου τοῦ μεταξὺ Γαδεύρων καὶ Φάσιδος ποταμοῦ». Ὁ λιμὴν οὗτος καὶ πάλιν δύναται νὰ ἀνακτῇ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ σημασίαν καὶ εὐκλειαν, εἰάν ὁ ἤδη κατασκευαζόμενος σιδηρόδρομος Σώμας Πανόρμου καταλήξῃ εἰς τὸ μέρος τοῦτο. Ἐν αὐτῷ ἐγένετο καὶ ἡ ἀλιεῖα τῶν πηλαμίδων, τὰς ὁποίας οἱ Κυζικηνοὶ μετέφερον εἰς Ρώμην καὶ ἀλλαχοῦ πρὸς ἐμπορείαν, καὶ ἔνεκα τούτου ἐπὶ τῶν κυζικηνῶν νομισμάτων συχνότατα ἀπαντᾶται ἡ πηλαμῖς.

Β'.) Ὁ δυτικὸς τῆς πόλεως λιμὴν ὁ ἄλλως χυτὸς ὀνομαζόμενος, ἔκειτο ἐξωθεν τῶν δυτικῶν τῆς πόλεως τειχῶν εἰς τὸ βάθος τοῦ κόλπου τῆς Ἀρτάκης, καὶ ἦτο ὁ πολεμικὸς τῆς πόλεως λιμὴν. Ἀπόδειξις, ὅτι ἐξωθεν καὶ βορείως τοῦ πρώτου ἐξαγώνου πύργου τῶν δυτικῶν τειχῶν τὸ ἔδαφος ἐξέχει τῶν πέριξ μερῶν, κάτωθεν δὲ τούτου ὑπάρχουσι κατεστραμμένοι ὑπόγειοι θόλοι, οἵτινες πιθανῶς νὰ ἦσαν οἱ νεώσοικοι διὰ τὰς πολεμικὰς νῆας. Ὁ λιμὴν οὗτος ἦτο τεχνητός. Εἰς ἀπόστασιν 300 περίπου μέτρων ἀπὸ τῶν ἐξαγώνων πύργων εὐρίσκομεν σήμερον τεῖχος, ἄλλοτε ἐν τῇ θαλάσῃ κείμενον, ὡς εἶδος κυματοθραύστου, ὅστις προεφύλασσε τὸν λιμένα τούτον. Μεταξὺ τοῦ κυματοθραύστου τούτου καὶ τῆς προεκβολῆς τῶν νοτίων τειχῶν, ἦτο ἡ εἰσόδος τοῦ λιμένος. Ὁ Ἀππιανὸς μνημονεύει τοῦ κλείθρου τοῦ λιμένος τούτου, ὁ δὲ Ἀμμιανὸς *Μάριος* λέγει ἀτὸ κλείθρον τοῦ λιμένος ἐν τῷ στομίῳ ἦτο ἐκατέρωθεν συνδεδεδεμένον διὰ σιδηρᾶς ἀλύσσου, ἰσχυρῶς συντηρησμένης, ὅπως μὴ ἐμβαίνωσιν αἱ χαλκέμβολοι πολεμικαὶ νῆες. Ἡ ἑκτασις τοῦ λιμένος τούτου ὑπολογίζεται εἰς 100,000 ☐ μέτρα. Τὸ πλεῖστον τοῦ λιμένος τούτου κατεχώσθη σήμερον ὑπὸ ταῦ ποταμοῦ τῆς Κλείτης, τὸ δὲ λοιπὸν μετεβλήθη εἰς ἀβαθὲς τέλμα.

Γ'.) Ὁ θρακικὸς τῆς πόλεως λιμὴν ἦν ὁ λιμὴν ἐκεῖνος, περὶ οὗ διελάβομεν ἀνωτέρω, τὸν λόγον ποιούμενοι περὶ τῶν τειχῶν τοῦ Ἰσθμοῦ.

Ὁ πορθμὸς καὶ μετὰ ταῦτα ἰσθμὸς
τῆς Κυζίκου

Μεταξὺ τῆς μουσικῆς παραλίας καὶ τῆς ἀπέναντι αὐτῆς κειμένης κυζικηνῆς ἀκτῆς, ἐφ' ἧς ἐκτίσθησαν τὰ τεῖχη τοῦ ἰσθμοῦ ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ φυσικὸς πορθμὸς, ὅστις ἄλλοτε συνήνου τὰ ὕδατα τῶν δύο προμνημονευθέντων κόλπων. Ὅτι δὲ ἡ Κυζίκος ἦτο ἀρχῇθεν νῆσος ἐκ φύσεως, τοῦτο μανθάνομεν ἐκ τοῦ *Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου* ἐν τοῖς Ἀργοναυτικοῖς αὐτοῦ, ὅστις ὁμιλῶν περὶ Κυζίκου ἐν τῷ 936ῳ στίχῳ λέγει·

ἔστι δὲ τις αἰπεῖα Προποντίδος ἐνδοθι νῆσος.

καὶ ἐν τοῖς ἐπιγραμμασι τῆς ἀνθολογίας τοῦ Ἑρίκου Pal. VII 368 τομ. 1. σελίς 412.

Νῦν δὲ θανοῦσης δαΐα νησσαίη Κυζίκος ἀμφίαιον. Στέφανος ὁ Βυζάντιος. Καλεῖσθαι δὲ τὴν Κύζικον Ἀρκτον νῆσον καὶ ἐν συνθέσει Ἀρκτόν-νησον. *Στράβων βιβλ. XI.* Ἔστι δὲ νῆσος ἐν τῇ Προποντίδι Κυζίκος, συνεχομένη γεφύραις δυσὶ πρὸς ἡπειρον, ἀρετῇ μὲν κρατίστη μεγίθει δὲ ὡς 500 σταδίῳ. Ἀριστείδης ὁ ῥήτωρ, ἐν τῷ πρὸς τοὺς Κυζικηνοὺς, λόγῳ αὐτοῦ λέγει ὅτι «ἐὰν ἀφήρουν τὰς γεφύρας καὶ τὰ προχώματα ἤθελε γίνεαι νῆσος», ἐξ ὧν ἐξηγοῦνται οἱ λόγοι τοῦ Ὀβιδίου ὀνομάζοντος τὴν πόλιν ἠνωμένην Κύζικον μετὰ τῶν προποντίων στομιῶν.

Ἀλλὰ καὶ σήμερον ὁ ἐπισκεπτόμενος τὸν τόπον δὲν δύναται νὰ ἀμφιβάλῃ ὅτι φύσει ἡ Κύζικος ἦτο νῆσος. Ἡ φυσικὴ σύστασις τοῦ ἐδάφους ἐν τῷ ἰσθμῷ, τὸ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ χειμῶνος ἐμπερικλειόμενον ὕδωρ, τὰ ἐκεῖ ἐγκατεσπαρμένα βρύουλα καὶ τὰ λοιπὰ φυτὰ ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὸ μέρος ἐκεῖνο ἄλλοτε ὑπῆρξεν ὕδατόρρουτον.

Μέχρι τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Μιθριδάτου ἦτοι τὸ 75 π. Χ. ἡ Κυζίκος ἦτο νῆσος καὶ ἠνοῦτο μετὰ τῆς ἀπέναντι κειμένης ξηρᾶς διὰ τῶν προχωμάτων καὶ τῶν γεφυρῶν αὐτῆς. Τοῦτο μανθάνομεν ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πλουτάρχου, ἐν τῷ βίῳ Λουκούλου κεφ IX «Κυζικηνοὺς δὲ Μιθριδάτης δέκα μὲν τὴν γῆν στρατοπέδοις περιλαμβάνει, ταῖς δὲ ναυσὶν ἐκ τῆς θαλάσσης τὸν ἀπὸ τοῦ πόρου ὅστις διεῖργε τὴν πόλιν εὐρίπον ἐμφράξας ἐκατέρωθεν ἐπολιόρκει». Ὡστε καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Μιθριδάτης ἐπολιόρκει τὴν Κύζικον, ὑπῆρξεν ὁ διαχωρίζων τὴν πόλιν πορθμὸς, ὅπως δ' ἐκπολιορκήσῃ αὐτὸς τὴν πόλιν ἐβύθισε πλοῖα ἐκατέρωθεν τοῦ πόρου ἵνα μὴ δυνηθῶσιν οἱ Κυζικηνοὶ νὰ ἐξέλθωσι τῆς πό-

λεως, καὶ ἵνα μὴ διὰ θαλάσσης ἐπέλθῃ ἐπικουρία εἰς τὴν πυλιορκουμένην πόλιν. Ἀλλ' ἡ καταβύθισις τῶν πλοίων τούτων φρονῶ ὅτι ἀπέφραξεν ἐκατέρωθεν τὰ στόμια τοῦ πορθμοῦ, οἱ δὲ ἄνεμοι τῶν δύο κόλπων καὶ τὸ ἀμμῶδες τοῦ βυθοῦ συνετέλεσαν μετὰ ταῦτα καθ' ὅλοκληρίαν τὸ ἔργον, ὥστε τὰ ἀπέναντι ἀλλήλων προχώματα ἠνώθησαν καθ' ὅλοκληρίαν, καὶ καὶ ἡ πρὸ τῆς πολιορκίας τοῦ Μιθριδάτου νῆσος κατέστη ὀλίγον κατ' ὀλίγον χερσόνησος.

Ἡ βασίλισσα Τρύφαινα τὸ 25 μ. Χ., ἥτις ἦτο ἐγγονὴ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ σύζυγος τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης Κότυος, φίλα φρονοῦσα τῇ πόλει καὶ θέλουσα νὰ ἀπαθανατίσῃ τὸ ὄνομα αὐτῆς, διὰ τῶν ἐξόδων αὐτῆς καὶ ἐκείνων τῶν τριῶν υἱῶν τῆς Ρουμητάλκου, Κότυος καὶ Πολέμωνος ἀνέλαβε νὰ διανοίξῃ τοὺς κεχερσωμένους εὐρίπους, νὰ βαθύνη τὸν ἐσωτερικὸν λιμένα καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ καὶ πάλιν τὴν συγκοινωνίαν τῶν δύο κόλπων τῆς Κυζίκου. Ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει μανθάνομεν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ λίθου τῶν ἰχθύων (Μπαλουκ-Τάς), ὃν ἀπηντήσαμεν ὀλίγον ἐξωθεν καὶ περὶ τὸ μέσον τῶν τειχῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμένος. Οὗτος γνωστὸς καὶ προηγουμένως ἀνεσκάφη τὸ 1902 ὑπὸ τοῦ Rustagfaull, ἡ δὲ ἐπιγραφή αὐτοῦ ἐξηγήθη ὑπὸ τοῦ Halsluk. Συνίσταται δὲ οὗτος ἀπὸ φαιὸν μάρμαρον, τὸ ὁποῖον ἔχει ὕψος 9 πόδας καὶ 9 δακτύλους. Ὑπὸ 4 καθέτων τριαινῶν διαιρεῖται εἰς 4 μέρη, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔχει ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω ἡμίσειαν τριήρη. δελφίνα, πηλαμίδας καὶ ἐτέρους μικροὺς ἰχθύς. Ἐπ' αὐτῶν ὑπάρχουσι δύο ἀφιερωτικαὶ ἐπιγραφαί, ἡ μία εἰς πεζὸν καὶ ἡ ἑτέρα εἰς ἐλεγεῖον περιλαμβανόμεναι εἰς ἐπιμήκη τετράγωνα μὲ τριγωνικὰ ἄκρα. Καὶ ἡ μὲν πεζὴ ἐπιγραφή ἔχει ἐξέχοντα γράμματα, τὸ δὲ ἐλεγεῖον ἐγκεχα-ραγμένα. Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἀνήκει εἰς νεωτέραν ἐποχὴν τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων.

Τὸ μὲν ἐπιγράμμα ἀναφέρεται εἰς τὴν βασίλισσαν Ἀντωνίαν Τρύφαιναν, τὴν ἀποκαταστήσασαν τοὺς κεχερσωμένους εὐρίπους καὶ τὴν λίμνην. Ἐχει δὲ οὕτω :

Ποσειδῶνι Ἰσθμίῳ χαριστήριον τὸ πρὸ πολλοῦ κεχερσωμένον εὐρείπουν καὶ τῆς λίμνης ἐκ τῶν ἰδίων ἀποκαταστήσασα δαπανῶν καὶ τὰ περιέχοντα ἀναλώματι τῇ τε ἑαυτῇ καὶ τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως Θράκης Ρουμητάλκα, Κότυος καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ βασιλέως Πόντου Πολέμωνος καὶ Κότυος ὀνόματι Ἀντωνία Τρύφαινα Κότυος βασιλέως καὶ θυγάτηρ καὶ μήτηρ αὕτη βασίλισσα.

Τὸ δ' ἐλεγείον ἀναφέρεται εἰς τὸν Ποσειδῶνα καὶ ἔχει ὧδε :

.....ἔστασανα
 Λααν.....Κυζίκος εἰναλείη
 Πολλάκ.....ἦσα πατασόμενος ποσὶ (δη)μῶν
 εἵποτε δ.....ἡ νῆσον ἐκαινοτόμει
 καὶ βυθὸς εὐρείπων ἐχαράσσετο καὶ με Τρύφαινα
 εὐρωμένη Πόντου θῆκεν ἄγαλμα Θεοῦ
 Σὺ το σου ἔργα Ποσειδῶν ἐγὼ δ' ἄλως κηλύτοιο
 Στήσομαι εὐρείπων ἐγγυος ἀμφοτέρων.

Ἐκ τοῦ ἐλεγείου τούτου ἀφιερωμένου εἰς τὸν θεὸν Ποσειδῶνα ἐξάγεται ὅτι ὁ λίθος τῶν ἰχθύων ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις, ἐφ' οὗ ἔστατο τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ. Παρὰ τὴν βάσιν εὐρέθησαν δύο κανονικοὶ γρανιτικοὶ λίθοι καὶ πολλὰ ὅστ' αὐτῶν, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ βωμὸς ἔκειτο πλησίον τοῦ ἀγάλματος.

Ἀναλόγως τῆς βάσεως τὸ ἄγαλμα τοῦ Ποσειδῶνος θὰ εἶχε μέγεθος ἀνώτερον τοῦ φυσικοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο εἰς οὐδὲν μουσεῖον ἀπαντᾷ, ἐπεταὶ ὅτι ἡ καθ' ὁλοκληρίαν κατεστράφη ἢ κατὰ τὸν ἐπισυμβάντα σεισμόν τοῦ 1076 κατέπεσε καὶ ἐκεῖ μέχρι τοῦδε εὑρίσκεται, ὅπερ καὶ πιθανώτερον.

Ἡ ἐξήγησις τοῦ ἐπιγράμματος ἔχει ὡς ἑξῆς :

Εὐχαριστήριον ἀφιέρωμα εἰς τὸν Ποσειδῶνα τοῦ Ἰσθμοῦ (ἀφιερωθὲν) μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἀπὸ πολλοῦ πληρωθέντος μέρους τῶν διαπόρων καὶ τῶν περικυκλούντων προκυμαιῶν καὶ τοῦ λιμένος ἰδίαις αὐτῆς ἀναλώμασι καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ρωμητάλκου βασιλέως τῆς Θράκης καὶ ἐν ὀνόματι τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Πολέμωνος βασιλέως τοῦ Πόντου καὶ Κότυος (ὑπὸ) Ἀντωνίας Τρυφαίνης θυγατρὸς καὶ μητρὸς βασιλέων ἰδίας δ' αὐτῆς βασιλίσσης.

Τοῦ ἐλεγείου ἡ ἐξήγησις ἔχει ὧδε :

«Ἐως οὗτο ἡ Τρύφαινα κατεσκεύασε καὶ πάλιν τὴν νῆσον, ὥρισε τὸν βυθὸν τοῦ πορθμοῦ καὶ εὐροῦσα ἐμέ με ἔθεσεν ἐδῶ ἄγαλμα ἀφιερῶν εἰς τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης. Σὺ δὲ Ποσειδῶν ποίησον τὸ ἔργον Σου καὶ ἐγὼ θέλω ἐγγυηθῆ, διὰ τοὺς δύο πορθμοὺς τῆς ἀμετρήτου θαλάσσης».

Τρύφαινα ἡ βασίλισσα τοῦ Κότυος ἐνυμφεύθη τὸν Κότυν βασιλέα τῆς Θράκης. Οἱ τρεῖς υἱοὶ αὐτῆς διωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Καλλιγούλα, ὁ μὲν Ρωμητάλκης ὁ καὶ μεγαλειότερος ὑποτελὲς βασιλεὺς τῶν ἐν Θράκῃ κτήσεων τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὁ Πολεμίων ὑποτελὲς βασιλεὺς τοῦ Πόντου καὶ ὁ Κότυς ὑπο-

τελὲς βασιλεὺς τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας. Ἡ Τρύφαινα ἦτο θυγάτηρ τοῦ Πολέμωνος βασιλέως τοῦ Πόντου καὶ τῆς Πειθοδώρας, ἦτο δὲ ἐγγονὴ τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου. Ἦτο γυνὴ ἱκανὴ διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρώτου αὐτῆς συζύγου καὶ τοῦ δευτέρου Ἀρχελαοῦ βασιλέως τῆς Καπαδοκίας ἐξηκολούθει αὐτὴ βασιλεύουσα ἐπὶ τινῶν ἐπαρχιῶν τῆς Θράκης. Ἡ διώρυξις τῶν εὐρείπων καὶ ἀποκατάστασις τοῦ λιμένος συνετελέσθη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Καλλιγούλα τὸ 38 μ. χ. Ἡ νεωτέρα ἐπιγραφὴ ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς βασιλείας Τιβερίου.

Ὅτι ἡ Τρύφαινα ἀνεκίνησε τοὺς εὐρείπους καὶ τὸν λιμένα τῆς Κυζίκου τοῦτο ἦτο γνωστὸν καὶ ἐκ νομισμάτων. Ὡς λόγος δὲ τῆς κατασκευῆς ταύτης ἀναφέρεται ὅτι ἡ Τρύφαινα κατήγετο ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Καισάρων τῆς Ρώμης, οἵτινες ἐνδιαφέροντο νὰ καταστήσωσι τὴν Κυζίκον προπύργιον ἐναντίον τῶν Θρακικῶν ἡμιαγρίων φυλῶν καὶ τῶν ἐξ Ἀσίας. ἄλλως ἡ Τρύφαινα ὡς βασίλισσα τῆς Θράκης ἐνδιαφέρετο διὰ τὴν Κυζίκον ἕνεκα τῶν ἀρχαίων σχέσεων τῶν Θρακῶν μετὰ τῆς Κυζίκου. Ὁ ἥρωας Κυζίκος ἦτο υἱὸς ἡ ἐγγονος τοῦ Εὐσώρου βασιλέως τῆς Θράκης.

Τοὺς δύο τούτους εὐρείπους εὐρον καὶ οὐ πρὸ πολλοῦ ἐζήτησα τὴν διάνοξιν αὐτῶν πρὸς συγκοινωνίαν τῶν δύο κόλπων Πανόρμου καὶ Ἀρτάκης, ἀλλ' ἡ σεβαστὴ κυβέρνησις ἀπέρριψε τὴν πρότασίν μου ταύτην, δι' οὓς λόγους αὐτὴ γινώσκει.

Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ πορθμοῦ ὑπὸ τῆς Τρυφαίνης ἄγνωστον πόσον καιρὸν μετὰ ταῦτα παρέμεινεν ἡ συγκοινωνία αὕτη. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως εἰκάζομεν ὅτι αὕτη διετηρεῖτο πολὺν μετὰ ταῦτα χρόνον, ἴσως καὶ μέχρι τῆς 14ης μ. Χ. ἐκατονταετηρίδος, ὁπότε μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεστράφη καὶ ἐγκατελείφθη καθ' ὁλοκληρίαν ἡ πόλις, καὶ τότε πάλιν κατεχώσθησαν οἱ πόροι καὶ ὁ ἐσωτερικὸς τῆς πόλεως λιμὴν μετεβλήθη εἰς τέλμα ὀρώμενον καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Τὸ μέρος τοῦτο διὰ τῆς διοχετεύσεως τῶν αὐτόθι κατὰ τὸν χειμῶνα εἰσρεόντων ὑδάτων καὶ τῆς ἐπιχωματώσεως αὐτοῦ δύναται νὰ μεταβληθῇ εἰς εὐφορωτάτην πεδιάδα ἕνεκα τῶν αὐτόθι ἀπ' αἰῶνων συσσωρευθέντων φυτικῶν καὶ ζωϊκῶν ὑλῶν. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο καὶ πόλις δύναται νὰ χτισθῇ, ἥτις ἐκ τῆς ἐπικαίρου

αὐτῆς θέσεως μεταξύ δύο κόλπων καὶ δύο ξηρῶν τῆς Κυζίκου ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς Μυσίας ἀφ' ἐτέρου εὐρὺ τὸ μέλλον ὑπόσχεται. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ὀφείλει νὰ καταλήξῃ ἡ μεταξύ Σώμας καὶ Πανόρμου πραγματοποιουμένη σήμερον σιδηροδρομικὴ γραμμή, διότι καὶ μέγας φυσικὸς λιμὴν ὑπάρχει καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ δύο μεγάλοι καὶ φυσικοὶ κόλποι, ὁ κόλπος τῆς Πανόρμου πρὸς ἀνατολὰς καὶ ὁ κόλπος τῆς Ἀρτάκης πρὸς δυσμὰς, ὁ μὲν ἔχων σχέσιν μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τοὺς λοιποὺς λιμένας τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Εὐξείνου, ὁ δὲ πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐν γένει πρὸς τοὺς λιμένας τῆς Μεσογείου. Ἐὰν δὲ διὰ μέσου τοῦ σημερινοῦ Ἰσθμοῦ ἀνοιχθῇ καὶ πάλιν ἡ ἄλλοτε λειτουργήσασα διώρυξ, ἥτις ὡς ἐκ τῆς ἀμμώδους φύσεως τοῦ ἐδάφους εἶναι πολὺ εὐκόλον νὰ κατασκευασθῇ, τὸ μέρος τοῦτο θὰ καταστῇ τὸ κέντρον τοῦ μετακομιστικοῦ ἐμπορίου μεταξύ Ἀσίας ἀφ' ἐνὸς καὶ τῶν λοιπῶν δύο ἡπείρων τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμισφαιρίου ἀφ' ἐτέρου, ἡ δὲ ὑπὸ τὰ ἐρείπια αὐτῆς τεθαμμένη σήμερον πόλις Κυζίκος θὰ ἀναβιώσῃ ἐκ τῆς τέφρας αὐτῆς ὡς ἄλλος φοῖνιξ καὶ θὰ καταστῇ ἑνδοξος, πλουσία καὶ ἰσχυρά, ὡς ἄλλοτε.

Τὰ ὑδραγωγεῖα τῆς πόλεως καὶ ὁ ποταμὸς Κλείτη.

Δύο ὑπῆρχον ὑδραγωγεῖα φέροντα εἰς τὴν πόλιν ἄφθονον καὶ ἐξαίρετον ὕδωρ.

Α') Τὸ πρὸς μεσημβρίαν τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Μυσίας, ὅπερ εἶχε τὴν ἀρχὴν του ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Ἀδραστείας, πιθανῶς ἐκ τινος σπηλαίου ἐξ οὗ ἐξέρχεται καὶ σήμερον ἄφθονον ὕδωρ. Τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο τὸ ὅποιον ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς του εἶναι ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, παρελάμβανε τὰ ἀπέναντι τῆς πόλεως πόσιμα ὕδατα καὶ διωχέτευεν αὐτὰ εἰς αὐτήν. Ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Μυσίας μεταξύ τῶν δύο προαναφερθέντων κόλπων ὑπάρχουσιν εἰσέτι ἀψίδες, ὧν ἡ μία διατηρεῖται μέχρι τῆς σήμερον ἀκεραία καὶ ἐφ' ἧς ὁράται ἡ αὐλαξ, ἔχουσα 0 30 πλάτος καὶ ὕψος 0.40. Τὰ τόξα τῶν ἀψίδων τούτων ἔχουσι μῆκος 3 μ., τὰ δὲ θεμέλια, ἐφ' ὧν στηρίζονται ἔχουσι πλάτος μὲν 1.80, τὸ δὲ μῆκος αὐτῶν 2 20. Τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο ἀρχόμενον ἀπὸ τινος ὑψώματος τῆς παραλίας τῆς Μυσίας, διήρχετο διὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμένος εἰς ἴσην σχεδὸν ἀποστασιν μεταξύ τῶν δύο προχωμάτων καὶ εἰσήρχετο δι' ἐτέρου ὑψώματος ἀπέναντι τῶν

τειχῶν τοῦ ἰσθμοῦ, ἐφ' οὗ σήμερον παρατηροῦνται τὰ ἔχνη τοῦ ὑδραγωγείου εἰς τὴν πόλιν ὑπὲρ τὴν τάφρον τῶν τειχῶν δι' ἀψίδος συνενούσης τὰ τεῖχη μὲ τὸ ὕψωμα τοῦτο.

Καὶ ἐνταῦθα γεννᾶται ἡ ἀπορία· α) διατί ὑπαρχόντων δύο προχωμάτων μετὰ τῶν γεφυρῶν αὐτῶν, τὸ ὑδραγωγεῖον δὲν ἐκτίσθη ἐπὶ ἐνὸς τούτων καὶ β) πῶς ἐτελείτο ἡ κυκλοφορία τῶν ἐν τῷ λιμένι πλοίων; Ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸ πρῶτον ἡ ὑπαρξίς τῶν δύο γεφυρῶν μεταξύ τῶν προχωμάτων ἀπετέλει σπουδαῖον ἐμπόδιον, ἄλλως τε τοῦ ὑδραγωγείου κειμένου μεταξύ τῶν δύο προχωμάτων ἡ προφύλαξις αὐτοῦ ἀπὸ ἐξωτερικᾶς κατὰ θάλασσαν προσβολᾶς θὰ ἦτο εὐχερεστέρα. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ δεύτερον τὸ ὑπὲρ τὴν θάλασσαν ὕψος τῶν ἀψίδων καὶ τὸ πλάτος αὐτῶν, ἐξ ὧν δύναται νὰ εἰκάσῃ τις ἐκ τῆς μνημονευθείσης ἀψίδος, θὰ ἦτο τοιοῦτον ὥστε καὶ ἡ μεγαλειτέρα ναῦς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης θὰ ἠδύνατο νὰ διέλθῃ κάτωθεν τῶν ἀψίδων τοῦ ὑδραγωγείου.

Ἡ δι' αὐτοῦ εἰσερχομένη ποσότης ὕδατος εἰς τὴν πόλιν ἐν διαστήματι 24 ὥρων, ἐὰν ἐπληροῦτο ἡ αὐλαξ ὕδατος ἀνήρχετο εἰς 6. 220,800 λίτρας.

Β.) Ἐπὶ τῆς Κυζίκου ὑπῆρχεν ἕτερον ὑδραγωγεῖον εἰς τὰ βόρεια μέρη, τοῦ ὁποίου ἡ κυρία πηγὴ ἀπέειχε δέκα περίπου χιλιόμετρα ἀπὸ τῆς πόλεως. Τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς ταύτης ἔχει θερμοκρασίαν 9 βαθμῶν Κελσίου, περιέχει μόνον 0,005 τοῦ γραμμ. ἄλατα, ἐξέρχεται ἀνάμικτον μετ' ἀέρος καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται Καϊνάρτζη (τὸ βράζον) καὶ ἀνήκει εἰς τὰ ἐξαίρετα πόσιμα ὕδατα. Ἡ διοχέτευσις αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου μέχρι τῆς πόλεως ἐγένετο δι' ὀχετοῦ ἐπεστρωμένου μὲ κεράμους ἔχοντας 0,50 πλάτος καὶ 0,60 μῆκος. Πρὸς καθαρισμὸν αὐτοῦ ὑπῆρχον μέρη δι' ὧν εἰσῆρχοντο ἐν αὐτῷ. Μετὰ τοῦ τετραγώνου τούτου ὀχετοῦ συγκατεσκευασμένος ὑπῆρχε καὶ ἕτερος ἐκ σωλήνων ὀπτῆς γῆς, ὧν ἡ ἐσωτερικὴ διάμετρος ἦν 0,30—0,40· τὸ πάχος τῶν σωλήνων 0,05 καὶ μῆκος 0,80 μ. ἕκαστος δ' ἔφερεν ὀπὴν πρὸς καθαρισμὸν. Ἡ ὅλη αὐτῶν διαδρομὴ ἀρχομένη ἐκ τῆς πηγῆς, περιέτρεχε τὰς ὑπωρείας βουνοῦ ὀνομαζομένου Ἀνταδζίκ (νησίδιον), μετὰ τοῦτο ἕτερον βουνὸν μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς τὴν μεταξύ τῶν δύο κορυφῶν τοῦ Δινδύμου κοιλάδα ὀνομαζομένην σήμερον Μάλλια, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὐρίσκεται ση-

ραγξ ἀπλῇ πρὸς διοχέτευσιν τοῦ ὕδατος εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν κλιτὸν τοῦ βουνοῦ. Ἡ σήραγξ αὕτη ἔχει 500 περίπου μέτρα μῆκος, ἀνεκαλύφθη δὲ τὸ 1897 ὑπὸ τοῦ τότε δημάρχου Ἀρτάκης Ν. Τσαγῆ, ὅστις δι' ἐξόδων τῆς πόλεως ἐκαθάρισε ταύτην καὶ προσεπάθησε νὰ διοχετεύσῃ τὸ ὕδωρ τοῦ Καῖναρ-τζί δι' αὐτῆς πρὸς ἄρδουσιν τῶν κτημάτων τῆς Ἀρτάκης· ἀλλ' ἡ ἐπιχείρησις αὕτη ἐλλείπει ὑποστηρίξεως ἀπέτυχε. Σήμερον καὶ πάλιν ἐπανελήφθη τὸ ἔργον, ἀλλὰ δι' ἀπορίαν χρημάτων ἀφέθη ἡμιτελής. Ἀξίον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ἡ ἀπὸ τῆς πηγῆς ἀποστασις μέχρι τῆς ἐξόδου τῆς σήραγγος εἶναι περίπου 4 χιλιόμετρα, ἡ διαφορὰ τοῦ ὕψους ἀπὸ τῆς πηγῆς 300 μ. ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης κειμένης μέχρι τοῦ μέρους τούτου εἶναι 5 μ. μόνον, ὅπερ δεικνύει ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἄριστα ἐγνώριζον τὴν τεχνὴν τοῦ διοχετεύειν τὰ ὕδατα. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου τὸ ὕδραγωγεῖον περιτρέχον τὰς ὑπωρείας τοῦ Δινδύμου καὶ πάλιν εἰς διπλοῦν εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν διὰ τῶν ἀνατολικῶν τειχῶν. Ἡ διὰ τοῦ ὕδραγωγείου τούτου εἰσερχομένη ποσότης τοῦ ὕδατος ὑποτιθεμένου ὅτι κατὰ τὸ ἡμῖν ἐπληροῦντο τὰ συστήματα ταῦτα ὕδατος ἦτο 12,000,000 λίτρ. Ἐὰν εἰς τὴν ποσότητα ταύτην προσθέσωμεν καὶ 6,000,000 ὕδατος ἐκ τοῦ πρώτου ὕδραγωγείου ἔχομεν 18,000,000 λ. κατὰ εἰκοσιτετράωρον, ὅπερ ἀποδεικνύει τὸ πολυάνθρωπον τῆς πόλεως.

Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων ὕδραγωγείων καὶ ὁ ποταμὸς Κλεῖτη εἰσέρχεται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως δι' ὑπογείων ὀχετῶν. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἐπιστολῆς Πλανούδη τοῦ Μοναχοῦ, ἐπισκεφθέντος τὴν Κύζικον τὸν XII αἰῶνα, 55ης α. Τὸ γὰρ ἡνίκα πρὸ τοῦ ἐν Κυζίκῳ ναοῦ ὤμεν, μηδὲνα ἡμῖν ἐπιστῆναι ὅς ἂν καὶ τὰ ὑπ' ἐκεῖνον ἐδείκνυ, ποταμούς τε φερομένους ὑπογείως καὶ ἕτερα θαύματα ἐνάμιλλα τοῖς φαινομένοις εἰσί. »

Ἐκ τῆς ποσότητος τοῦ εἰς τὴν πόλιν εἰσερχομένου ὕδατος καὶ τῆς ἐκτάσεως, ἣν κατεῖχεν αὕτη ὑπολογιζομένης εἰς 1,000,000 τ. μέτρα, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ πόλις εἶχε τοῦλάχιστον 300,000 κατοίκων χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν καὶ τοὺς περίξ οἰκοῦντας.

Ὁ ποταμίσκος Κλεῖτη.

Εἶναι δὲ ἡ Κλεῖτη ποταμίσκος, σχηματιζόμενος ἐκ δύο κλάδων κατερχομένων

ἐκ τοῦ ὄρους Ἀρκτων, οἵτινες ἐνοῦνται 100 μέτρα περίπου βορειοανατολικῶς τοῦ ἀμφιθεάτρου.

Κατὰ τὴν μυθολογίαν, ἐσχηματίσθη οὗτος ἐκ τῶν δακρύων τῆς κλαιούσης τὸν σύζυγον αὐτῆς βασιλίσσης Κλεῖτης μετὰ τὸν ἡρωϊκὸν αὐτοῦ θάνατον ὑπὸ τῶν Ἀργοναυτῶν.

Κατ' ἄλλους ἡ βασιλίσσα Κλεῖτη, θυγάτηρ τοῦ βασιλέως Μέροπος τοῦ Περκωσίου, μαθοῦσα τὸν θάνατον τοῦ συζύγου αὐτῆς, νύτοκτόνησεν, αἱ δὲ νύμφαι ἐκλαυσαν αὐτὴν τοσοῦτον ὥστε ἐκ τῶν δακρύων αὐτῶν ἐσχηματίσθη ὁ ποταμὸς Κλεῖτη. Τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ τούτου εἶναι ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὅποιον ὁ Μ. Λευκίνιος Κράτος Μουκιανὸς κατὰ Πλίνιον ἀποδίδει τὴν θαυμασίαν δύναμιν τῆς ἐκ τοῦ ἔρωτος θεραπείας. Plinius XXX 161. « Ἡ τῆς Κυζίκου πηγὴ τοῦ ἔρωτος λέγεται, ὁ δὲ Μουκιανὸς πιστεύει ὅτι οἱ ἐξ αὐτῆς πίνοντες ἀπηλλάσσοντο τοῦ ἔρωτος. » Ἰσίδ. XIII 13. « Ἡ τῆς Κυζίκου πηγὴ ἀφαιρεῖ τὸν ἔρωτα ἀπὸ τῆς Ἀφροδίτης. »

Μετὰ τὴν ἔνωσιν τῶν δύο κλάδων ὁ ποταμίσκος οὗτος διέρχεται σήμερον διὰ τοῦ ἀμφιθεάτρου, ρεεῖ παραλλήλως ἐξωθεν τῶν βορείων τειχῶν τῆς πόλεως, εἰσέρχεται δι' αὐτῶν εἰς τὸν σημερινὸν περίβολον τῶν τειχῶν καὶ χύνεται εἰς τὸν ἄλλοτε δυτικὸν λιμένα τὸν ὅποιον κατὰ μέγα μέρος ἤδη κατέχωσε.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μετὰ τὴν ἔνωσιν τῶν δύο κλῶνων ὑπῆρχεν ἰσχυρὸν τεῖχος καὶ ἐξωθεν τοῦ ἀμφιθεάτρου ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ λοφίσκου αὐτοῦ τεχνητὴ κοίτη, δι' ἧς ὁ ποταμὸς διοχετεύετο κατὰ βούλησιν ἄλλοτε περὶ τὸ ἀμφιθέατρον, καὶ ἄλλοτε δι' αὐτοῦ ὁσάκις ἐπρόκειτο ἐντὸς τοῦ ἀμφιθεάτρου νὰ παρασταθῶσι τεχνικαὶ ναυμαχίαι.

Τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ τούτου φερόμενον ὑπογείως διὰ τῆς πόλεως ἔχυνετο ἐν μέρει εἰς τὸν ἐμπορικὸν καὶ ἐν μέρει εἰς τὸν δυτικὸν λιμένα.

Γ' Τὰ λοιπὰ δημόδια οἰκοδομήματα τῆς πόλεως.

Ἡ Κύζικος ἦν γνωστὴ ἐν τῇ ἀρχαιότητι διὰ τὰς περικαλλεῖς αὐτῆς οἰκοδομάς. Τὸ ὄνομα κυζικηνὰ οἰκοδομήματα σημαίνει ἀνώγεα μεγαλοπρεπῆ κεκοσμημένα δι' ἀνδριάντων καὶ διὰ καλλιτεχνικῶν ἀριστουργημάτων, ἔχοντα ἐμπροσθεν αὐτῶν τερπνοὺς παραδείσους, καὶ ἐστραμμένα πρὸς νότον. Τέσσαρα τινὰ συνετέλεσαν πρὸς ἐπιτυχίαν τούτων.

1ον) Ἡ κατάλληλος θέσις τῆς πόλεως ὡς παραθαλασσίας· 2ον) τὸ γρανιτικὸν ἔδαφος καὶ τὰ ἐκ λευκοῦ καὶ χρωματιστοῦ μαρμάρου λατομεῖα αὐτῆς· 3ον) ἡ εὐδαιμονία καὶ φιλοκαλία, ἥτις ἐν αὐτῇ ἐπεκράτει· καὶ 4ον) ἡ πολυύμνητος τέχνη τῶν ἀρχιτεκτόνων αὐτῆς. Ὁ Σιράβων λέγει περὶ τῆς πόλεως, ὅτι αὕτη ἡμιλλᾷτο πρὸς τὰς πρώτας πόλεις τῆς Ἀσίας κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ ὠραιότητα. «Τὰ πλείστα δὲ παραλείπομεν, ἀλλὰ τρεῖς κέκτηται τέκτονας, εἵτινες τῶν δημοσίων οἰκοδομῶν καὶ μηχανῶν τὴν ἐπιμέλειαν ἔχουσιν· ἐπὶ πλεῖον δὲ τρία ἐργαστήρια δι' ὅπλα, μηχανὰς καὶ δημητριακοὺς καρπούς». Ἐν τῷ 15ῳ βιβλίῳ περὶ Ρόδου λόγον ποιούμενος λέγει. «Ὡς ἐν Μασσαλίᾳ καὶ ἐν Κυζικῇ μεριμνῶσι μετ' ἐνδιαφέροντος περὶ ἀρχιτεκτόνων καὶ κτιρίων, πρὸς κατασκευὴν μηχανῶν, ὀπλοστασίων καὶ ἄλλων». Ὁ δὲ Ἀριστείδης ἐν τῷ πρὸς τοὺς Κυζικηνοὺς λόγῳ ἀνομιζεῖ ὅτι τὸ κάλλος τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων καὶ τὴν ὅλην διακόσμησιν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς πόλεως δὲν δύναται οὔτε ὁ ἀγύμναστος ἀρκούντως νὰ ἐπαινέσῃ, οὔτε ὁ περὶ τὸ λέγειν δεινὸς νὰ ἐξιστορήσῃ εὐκόλως, διότι ἐφαίνετο ὡς ἱερὰ πόλις ἀπάντων τῶν θεῶν, καὶ ὡς διὰ κλήρου τοῖς πᾶσι διανεμηθεῖσα, ὥσει οἱ θεοὶ ἡμιλλῶντο πρὸς ἀλλήλους τίς νὰ λάβῃ τὴν πόλιν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ» σελ. 30 α.

Ἐκ τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων γνωρίζομεν τὸν ναὸν τῆς Κυβέλης, τὸν ναὸν τοῦ Ἀδριανοῦ, τὸ ἀμφιθέατρον, τὸ θέατρον. Ὁ Πλινίος ἀναφέρει τὸ μεγαλοπρεπὲς Πρυτανεῖον, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ἡ ἀγκυρα τῆς Ἀργοῦς. Περαιτέρω μνημονεύει τοῦ βουλευτηρίου, ὡς λίαν τεχνηέντως κατεσκευασμένου οἰκοδομηματος, ὡσαύτως ἐγκωμιάζει ναὸν τινα τοῦ Διὸς, ἐν ᾧ ἔκειτο ἐλεφάντινος Ζεὺς, ἐπιστεφόμενος ὑπὸ μαρμαρίνου Ἀπόλλωνος. Ὁ Πολύβιος ἀναφέρει ὅτι Ἀτταλὸς ὁ βασιλεὺς τῆς Περγᾶμου ἐκτίσεν ἐν Κυζικῇ ἱερὸν πρὸς τιμὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἀπολλωνιάδος τῆς Κυζικηνῆς, ὅστις ὠνομαζέτο θαυμαζόμενος.

Α'. Ὁ ναὸς τῆς Κυβέλης

Μολονότι ἡ Κυζικὸς ἐκ τῆς πληθύος τῶν ναῶν αὐτῆς ἐφαίνετο ἱερὰ, καὶ ἦτο διανεμημένη μεταξὺ τῶν θεῶν, ἐτιμᾶτο ὁμως αὐτόθι καὶ μετὰ τινος ἐγχωρίου πίστεως ἡ Κυβέλη καὶ ἡ Περσεφόνη. Οἱ Κυζικηνοὶ μεγάλως ἐσέβοντο ἐπίσης τὴν Ρέαν, καὶ ἦγον ἑορτὰς με-

γαλοπρεπεῖς κατ' ἔτος. Ὁ Ἡρόδοτος διηγεῖται ὅτι ὁ Ἀνάχαρσις ἐπανερχόμενος ἐκ τῆς ἀποδημίας του εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ ἐλθὼν εἰς Κύζικον, ἀπήντησε τοὺς Κυζικηνοὺς ἄγοντας μεγαλοπρεπῇ ἑορτῇ τῆς μητρὸς τῶν θεῶν, καὶ παννυχίδα ποιούντας· ἀφικόμενος δὲ εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἠθέλησε νὰ εἰσαγάγῃ τὴν ἑορτὴν ταύτην ἐκεῖ, κρούων τὸ τύμπανον καὶ τὸ κύμβαλον, καὶ κόσμημα περὶ τὸν τράχηλον περιβεβλημένον ἔχων. Ἡροδ. IV — 76.

Ὡς πρῶτοι κτήτορες τοῦ ναοῦ τῆς Κυβέλης ἀναφέρονται οἱ Ἀργοναῦται, οἵτινες, ὡς λέγει Γεώργιος ὁ Κεδρηνός, ἀφ' οὗ μεγαλοπρεπῶς ἐκήδευσαν τὸν βασιλέα Κύζικον, ἀνέβησαν εἰς τὸ Δίνδυμον ἵνα εὐχηθῶσιν, ὅπως ὁ πλοῦς αὐτῶν ἀποβῇ αἰσιος, καὶ κτίσαντες, καθιέρωσαν εἰς τιμὴν τῆς Ρέας μεγαλοπρεπῇ ναόν, ὅστις μετὰ πολλοὺς χρόνους ἐσώζετο, ἀφιέρωσαν δὲ καὶ ἄγαλμα ἐκ κλήματος (ἴδε σελ. 36).

Ὁ αὐτὸς ἀναφέρει καὶ χρησμὸν δοθέντα τοῖς Ἀργοναύταις, ὅστις ὑπέρχετο τῆς θύρας Βιβλ. Α, σελ. 209, παρ. 15 «Πρὸς δὲ τὸ τῶν θερμῶν μαντεῖον γενόμενοι (οἱ Ἀργοναῦται) καὶ θυσάμενοι ἐπύθοντο «Προφήτευσον ἡμῖν, Φοῖβε Ἀπολλὼν, τίνας ἂν εἴῃ ὁ δόμος οὗτος» καὶ ἀκούουσιν «Ὅσα μὲν πρὸς ἀρετὴν καὶ κόσμῳ ὄρωρε ποιεῖτε ἐγὼ δὲ ἐφετμέω τρεῖν ἓνα μοῦνον ὕψιστον Θεόν, οὗ λόγος ἀφθίτος ἐν ἀδαῆς κούρῃ ἔγκυος ἔσται. Οὗτος ὥσπερ τόξον πυρφόρον μέσον διαδραμῶν, ἅπαντα κόσμον ζωγρήσας πατρὶ προσάξει δῶρον. Τὰ τοῦ χρησμοῦ ἐν λίθῳ μαρμαρίνῳ χαλκίοις γράμμασι γράψαντες, εἰς τὸ τοῦ ναοῦ ὑπέρθυρον ἀπέθεσαν, τότε μὲν καλέσαντες τὸν οἶκον Ῥέας, μητρὸς τῶν θεῶν». Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι ἐν τῷ ναῷ ὑπῆρχεν ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ῥέας ἐκ μαρμάρου, ἐκατέρωθεν δὲ αὐτῆς δύο λέοντες, οὗς ἐκράτει διὰ τῶν χειρῶν αὐτῆς. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας μετεκομίσατο τὸ ἄγαλμα τοῦτο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἄνευ τῶν λεόντων, καὶ διέταξε νὰ μεταβληθῇ οὕτω ἡ θέσις τῶν χειρῶν, ὥστε ἡ θεὰ ἐφαίνετο εὐχομένη. Ἐπὶ Ζήνωνος ὁ ναὸς οὗτος μετωνομάσθη εἰς ναὸν τῆς Θεοτόκου.

Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ σήμερον ὀνομαζομένη Μοιῇ τῆς Φανερωμένης, κειμένη περίπου ἐν τῷ κέντρῳ τῆς χερσονήσου εἰς κοιλάδα τὴν μᾶλλον εὐφορον καὶ εὐδενδρον διαρρεομένην ὑπὸ δύο ποταμίσκων, εἶναι τὸ μέρος, ἐνθα ἔκειτο ὁ περίφημος ναὸς ὑπὸ τῶν Ἀργοναυ-

τῶν κτισθεὶς καὶ εἰς τὴν *Διουμένην* *Ρέαν* ἀφιερωθεὶς. Τοῦτο ἀποδεικνύει α') Ἡ μετατροπὴ τοῦ ναοῦ ἀπὸ μητρὸς τῶν θεῶν εἰς μητέρα τοῦ Θεοῦ, β') Τὰ ἐκεῖ ὑπάρχοντα κιονόκρανα καὶ λοιπὰ λαξευτὰ μάρμαρα, ἅτινα μαρτυροῦσι τὴν ἀρχαιότητα τοῦ ναοῦ, γ') Ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, ἣτις λέγεται ὅτι εἶναι ἔργον βυζαντινοῦ ζωγράφου τῆς ἐποχῆς τοῦ *Ζήνωνος*· δ') ἡ ἰδιαιτέρα λατρεία καὶ φήμη, ἥ ἀπολαμβάνει ἡ εἰκὼν αὐτῇ ἔκπαλαι παρὰ τῶν κατοίκων τῆς Κυζίκου, τῆς Προποντιδὸς καὶ τῆς Μαύρης Θαλάσσης καὶ ε') ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐορτάζεται ἡ ἐορτὴ αὐτῆς τὴν 23ην Αὐγούστου, ὅστις ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὴν ἐορτὴν τῆς *Κυβέλης*, ἣν ἐώρταζον οἱ Κυζικηνοί.

Ἐκ φερμανίου ἐκδοθέντος πρὸ 400 ἐτῶν μαρτυροῦμεν ὅτι οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς ταύτης ἀπηλλάσσοντο τῶν πρὸς τὴν κυβέρνησιν φόρων. Ἡ μονὴ αὕτη μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἦν πενιχρά, ἔχουσα ξύλινά τινα δωμάτια ἐν περιβόλῳ καὶ ἐν μέσῳ μικρὰν τινα ἐκκλησίαν. Ὁ ἐν μακκρίᾳ τῇ λήξει *Κωνσταντῖνος Ἀλεξανδρίδης*, μητροπολίτης Κυζίκου, μετεσκεύασεν αὐτὴν εἰς ὥραϊον καὶ μεγαλοπρεπὲς οἰκὸδόμημα, ἔχον 90 δωμάτια, καὶ ὥραϊαν ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ εἶναι κατατεθειμένη ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου.

Β') Ο ναὸς τοῦ Ἀδριανοῦ.

Πολλῷ γνωστότερος ἦτο τὸ πάλαι ὁ ἑστὸς ἐκεῖνος ὑπερμεγεθὴς ναὸς, τὸν ὁποῖον οὐχὶ μόνον εἰς τὰ ἑπτὰ θαύματα τοῦ κόσμου ἀπαριθμοῦσι, ἀλλὰ καὶ *Δίων* ὁ *Κάσιος* δὲν διστάζει νὰ ὀνομάσῃ αὐτὸν μέγιστόν τε καὶ κάλλιστον τῶν ναῶν ἀπάντων. Καθ' ἃ οὗτος λέγει, οἱ κίονες αὐτοῦ εἶχον 50 πήχεων ὕψος, ἦτοι μέτρων 23, περιφέρειαν 4 ὀργυιῶν, ἦτοι 7 μέτρων ἢ 80 ἑκατοστά, πρὸς δὲ ἦσαν μονομερεῖς καὶ τὰ λοιπὰ δὲ μέρη τοῦ ναοῦ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ θαυμάζωνται παρὰ νὰ ἐπαινῶνται.

Ὁ *Ζωγράφος* ἐν τῷ XII βιβλ. σελ. 593 προσεπικυρῶν τὰ ὑπὸ τοῦ *Δίωνος* τοῦ *Κασίου* λεχθέντα λέγει ὅτι οἱ κίονες εἶχον ὕψος 50 πήχεων. Ὁ *Ξιφιλίνος* ἐν τῇ ἐπιτομῇ αὐτοῦ ὁμιλῶν περὶ τοῦ ναοῦ ἀκολουθεῖ τὸν *Δίωνα*. «Τὸν ἐν Κυζίκῳ ναὸν μέγιστόν τε καὶ κάλλιστον ναῶν ἀπάντων, ὃν τετράοργοι μὲν πάχος οἱ κίονες ἦσαν, ὕψος δὲ πεντήκοντα, ἕκαστος πέτρας μιᾶς, καὶ τᾶλλα τὰ ἐν αὐτῷ ἕκαστον θαυμάσαι μᾶλλον ἢ ἐπαινέσαι.» Ὁ *Μαλαλάς*

λέγει περὶ τοῦ ναοῦ· «Τὰ ἑπτὰ πάλαι τοῦ κόσμου θαύματα, καὶ ὁγδοὸν τὸ Ἀδριανοῦ ἱερὸν ἐν Κυζίκῳ. Κατωτέρω ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς λέγει περὶ τοῦ ναοῦ· «Ἐκτίσας δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς ἐν τῇ αὐτῇ Κυζίκῳ ναὸν μέγαν πάνυ, ἕνα τῶν θαυμάτων, στήσας ἑαυτῷ στήλην μαρμαρίνην στηθαρίῳ μεγάλῃ πάνυ ἐκεῖ εἰς τὴν ὀροφὴν τοῦ ναοῦ, ἐν ᾗ ἐπιγέγραπται «θεῖου Ἀδριανοῦ», ὅπερ ἐστὶν ἕως τοῦ νῦν. Ἐν τῷ λόγῳ ὃν ἐξεφώνησεν Ἀριστείδης ὁ ῥήτωρ ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ ναοῦ λέγει «Πρὸς αὐτό γε ἤκω τὸ κλειδώνιον, πῶς ἂν εἴποιμι ὅσον βούλομαι; ἀλλὰ τοσοῦτον ἂν εἴποιμι, ὅσον εἰπὼν συγγυνοῖην ἑμαυτῷ. Πάντας γὰρ μικροῦ δέω λέγειν, ὅσοι τοῖς ὁμοίοις ἐνεχείρησαν, ὡς περ εἰ παῖδας ἀπεφώνητε, τοσοῦτον ἔργον ἐγείραντες, ὅσον ἐνθυμηθῆναι μὲν ἂν μανίας ἔργον εἶναι ἔδοξεν, ἐκτελέσαι δὲ κρεῖττον ἢ κατ' ἀνθρώπον, ἀπορῆσαι τίς ἂν, πότερον ἐνταυθοῖ μετενήνεκται τῆς νήσου τὸ πλεῖστον, ἢ κατὰ χώραν μένει· οἶμαι δ' ἅπαντας συμφῆσαι μήτε πόλεως ἂν ἄλλης εἶναι τὸ ἀνάθημα μήτε λιθοτομίας ἑτέρας ἢ τῆς ὑμετέρας οὐ γὰρ ἀρκέσαι τὴν φύσιν· πρότερον μὲν γὰρ τῶν νήσων ταῖς κορυφαῖς ἐτεκμαίροντο οἱ πλείοντες, Κυζίκος ἦδε, Προκόννησος αὕτη, τῶν ἄλλων ἦν ἰδόντες· νῦν δὲ ὁ ναὸς ἀντὶ τῶν ὀρῶν ἀρκεῖ καὶ μόνος ὑμῖν οὐδὲν δεῖ λαμπτήρων οὐδὲ πυρσῶν, οὐδὲ πύργων πρὸς τοὺς καταίροντας, ἀλλ' ὁ νεὼς πληρῶν ἅπαν τὸ ὀρώμενον, τὴν τε πόλιν, καὶ τὴν μεγαλοφυχίαν τῶν ἐχόντων αὐτὴν ὁμοῦ δημοῖ, καὶ τοσοῦτος ὢν καλλίων ἢ μείζων· εἰ δ' ἔτυχον παρόντες Ὀμηρος καὶ Ἡσίοδος ῥαδίως ἂν μοι δοκοῦσιν εἰπεῖν τὸ περὶ τοῦ τείχους τοῦ Τρωϊκοῦ μυθολόγημα μεταθέντες, ὡς ἄρα Ποσειδῶν καὶ Ἀπόλλων κοινῇ φιλοτεχνήσαντες, ἀπειργάσαντο τὸ ἔργον τῇ πόλει, ὁ μὲν τὴν πέτραν παρασχὼν ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης, καὶ ἅμα ποιήσας δυνατὴν εἶναι κομισθῆναι, ὁ δὲ ὥσπερ εἰκὸς οἰκιστὴν βουλευθεὶς τὴν ἑαυτοῦ πόλιν κοσμεῖναι προσθήκη τηλικαύτῃ· φαίης ἂν τῶν μὲν λίθων ἕκαστον ἀντὶ νεὼ τοῦ παντός εἶναι, τὸν δὲ νεὼν ἀντὶ τοῦ παντός περιβόλου, τὸν δὲ αὖτε περίβολον τοῦ νεὼ πόλεως ἀποχρῶντα γίγνεσθαι· εἰ δὲ βούλει τὰ τῆς ῥασιώτης καὶ τρυφῆς, ἀντὶ γὰρ τῶν οἰκιῶν τῶν τριωρόφων καὶ τῶν τριήρεων πάρεστιν ὀρῶν νεὼν τὸν μέγιστον, τῶν μὲν ἄλλων πολλαπλασίονα, αὐτὸν δὲ τριπλοῦν τῇ φύσει· τὰ μὲν αὐτοῦ κατὰγειος ἐστὶ θεῖα, τὰ δὲ ὑπερφῶς, μέση δὲ ἡ νενομι-

σμένη· δρόμοι δὲ ὑπὸ τὴν γῆν κρεμαστοὶ δι' αὐτοῦ διήκοντες κύκλῳ, ὥσπερ οὐκ ἂν προσθήκης μέρει, ἀλλ' ἐξ ἐπίτηδες εἶναι δρόμοι πεποιημένοι».

Πρῶτος ἀρχιτέκτων τοῦ ναοῦ τούτου ἀναφέρεται ὁ Ἀρισταίνετος, τὸ δὲ μάρμαρον αὐτοῦ μετεκομίσθη ἐν μέρει ἐκ τῶν πορὰ τὴν Ἀρτάκην ἐπὶ τοῦ λόφου Ἅγιος Συμεὼν ὑπαρχόντων λατομείων τῆς ἀρχαίας Κυζίκου ἐν μέρει καὶ ἐκ τῶν λατομείων τῆς Προικοννήσου. Δὲν εἶναι βέβαιον πότε ἀκριβῶς ἤρξατο ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ, γινώσκουμεν ὅμως ὅτι ἐπὶ Ἀδριανοῦ τὸ 123 π. Χ. ἐκτίζετο ὁ ναός (Σχολ. Δουκιανοῦ 24 σελ. 779). «Τὸ δὲ Ὀλύμπιον, ὅπερ ἐστὶν ἱερὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν Ἀθήναις, διὰ μεγαλουργίαν ἀπορούντων Ἀθηναίων χρημάτων εἰς τὴν κατασκευὴν, πλεῖον τῶν 300 ἔτων παρέτεινε κτιζόμενον, ὥς καὶ ὁ ἐν Κυζίκῳ ναός, οὐκ ἂν συνετελέσθησαν ἄμφω, εἰ μὴ Ἀδριανὸς ὁ Αὐτοκράτωρ Ρωμαίων δημοσίοις ἀναλώμασι συναντελάβετο τῶν ἔργων» καὶ περαιτέρω «ἐτι γέ μὴν ἐν Κυζίκῳ ναὸν ἔκτισεν (Ἀδριανὸς) καὶ τὴν ἐν αὐτῷ πλατεῖαν ἔστρωσε μαρμαροῖς. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τούτου ἐγένοντο τὸ 167 μ. Χ. ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου τοῦ Α' πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Ἀδριανὸς δὲν ἐτελείωσε τὸ ἔργον, καὶ ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ ναοῦ διήρκεσε περὶ τὰ 300 ἔτη

Ὁ ναὸς οὗτος, ὡς τὰ μέχρι τοῦδε διασωθέντα συντρίμματα μαρτυροῦσιν, ἦτο κορινθιακοῦ ρυθμοῦ. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἐξ Ἀγλῶνος Κυριακοῦ καὶ Reinach, ἦτο ἑξάστυλος, περίπτερος, ἦτοι εἶχεν ἑξ κίονας κατὰ μέτωπον εἰς τὸν πρόνχον καὶ ὀπισθόδομον, καὶ 13 κίονας εἰς ἑκατέραν τῶν λοιπῶν δύο πλευρῶν. Ἐὰν λάβωμεν ὡς βάσιν τῆς ἐκτάσεως τοῦ ναοῦ τὴν διάμετρον τῶν κίωνων ἐπὶ πόδας κατὰ τὰς περιγραφάς (2 μ. 14 ἐκατ.), τὰ μεταξὺ τῶν κίωνων διαστήματα εἶχον 14 πόδας ἦτοι τὸ διπλάσιον τῆς διαμέτρου. Κατὰ τὸν ὑπολογισμόν τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ ἀποτελούμενον ἀπὸ ἑξ κίωνας καὶ πέντε μεσοκίονια διαστήματα ἦτο 112 ποδῶν, ἦτοι 34 μ. 25 τὸ μῆκος συνιστάμενον ἀπὸ 13 κίωνας καὶ 12 μεσοκίονια διαστήματα 278 πόδας ἦτοι 118 μ. 44. ἐκ. Ὁ σηκὸς ἦτοι ὁ κεντρικὸς ναὸς κατὰ τὸν ὑπολογισμόν τοῦτον εἶχε πλάτος τὸ δεκαπλάσιον τῆς διαμέτρου τῶν κίωνων ἦτοι 70 πόδας, 21 μ. 40 ἐκ. καὶ μῆκος τὸ διπλάσιον ἦτοι 140 π. ἦτοι 42 μ. 28 ἐκ. Ὁ πρόναος εἶχε τέσσαρας

σειρὰς κίωνων ἀνὰ τέσσαρας εἰς ἑκάστην σειρὰν, ὁ δὲ ὀπισθόδομος δύο σειρὰς κίωνων ἀνὰ 4 εἰς ἑκάστην σειρὰν. Κατὰ τὸν ὑπολογισμόν τοῦτον τὸ ὅλον τῶν κίωνων τῶν ἀποτελούντων τὸν ναὸν ἀνῆρχετο εἰς 60 κίονας, ἐξ ὧν 36 ἀνῆκον εἰς τὸ περιστύλιον, 16 εἰς τὸν πρόναον καὶ 8 εἰς τὸν ὀπισθόδομον. Εἰς τούτους πρέπει νὰ προστεθῶσι 10 κίονες τοῦ ἐσωτερικοῦ ναοῦ ἀνὰ 5 εἰς ἑκάστην μακρὰν πλευρὰν τοῦ αὐτοῦ μὲν ὕψους ἀλλὰ μικροτέρας διαμέτρου, οἵτινες ὑπεβάσταζον τὸ κρεμαστὸν μέρος τοῦ ναοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ πιστοὶ ἀνῆρχοντο κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας. Ἐπὶ τοῦ ἐμπροσθίου τυμπάνου τοῦ ναοῦ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἡ προτομὴ τοῦ Ἀδριανοῦ μεταξὺ τῶν δώδεκα Ὀλυμπίων Θεῶν, καὶ ὑπ' αὐτὴν ἡ ἐπιγραφή «τῷ θεῷ Ἀδριανῷ» Μαλαῶς. Ἐκτίσε δὲ Αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς ἐν τῇ αὐτῇ Κυζίκῳ ναὸν μέγαν πάνυ, ἕνα τῶν θαυμάτων, στήσας ἑαυτῷ στήλην μαρμαρίνην στηθαρίου μεγάλου πάνυ ἐκεῖ εἰς τὴν ὀροφὴν τοῦ ναοῦ, ἐν ᾗ ἐπιγέγραπται θεοῦ Ἀδριανοῦ ὅπερ ἐστὶν ἕως τῆς νῦν». Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς κατατάσσει τὸν ναὸν μεταξὺ τῶν ἐπτὰ θαυμάτων τοῦ κόσμου ὡς ὄγδοον θαῦμα (σελ. 367) ἐπὶ τὰ πάλαι τοῦ κόσμου θαύματα, καὶ ὄγδοον τὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἱερὸν ἐν Κυζίκῳ.

Τὸ ὅλον τοῦ ναοῦ ἔκειτο ἐπὶ ἐξέδρας, εἰς ἣν ἀνῆρχετο τις ἀπὸ μέρους τοῦ προνάου καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου διὰ δώδεκα βαθμίδων μαρμαρίνων. Ὑπὸ τὴν ἐξέδραν ταύτην ἔκειντο οἱ ἐπτὰ ὑπόγειοι θόλοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν βάσιν τοῦ ναοῦ, ἐξ ὧν τρεῖς οἱ κεντρικοὶ οἱ ὑποβαστάζοντες τὸν σηκόν. Τὸ ὅλον τοῦ ναοῦ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, ὡς καὶ ἡ ἀγορὰ τοῦ Ἀδριανοῦ.

Ὁ Perrot καὶ Halsluk εἶναι τῆς γνώμης ὅτι ὁ ναὸς ἦτο ὀκτάστηλος. Ὡς ἐπιχειρήματα ἀναφέρουσι α') Τοὺς ἐπτὰ ὑπογείους θόλους εἰς τὰ μέσα διαστήματα τῶν ὁποίων ἦσαν τοποθετημένοι οἱ κίονες. β') Τὴν ἐπὶ Κυζικηνῶν νομισμάτων ἀναπαράστασιν τοῦ ναοῦ, ὅστις φαίνεται κατὰ μέτωπον ἔχων ὀκτὼ στύλους. Τὸ μέγεθος τοῦ ναοῦ ἕνεκα τοῦ ὁποίου οὗτος ὤφειλε νὰ ᾔῃ ὀκτάστυλος. Πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς ἰδέας ταύτης ὁ Halsluk ἀναφέρει τὸν ναὸν τῆς Αἰζάνης, ὅστις ἦτο σύγχρονος πρὸς τὸν ναὸν τῆς Κυζίκου, καὶ ὁποῖος μόνον ὅτι ἦτο μικρότερος τὸ μέγεθος, εἶχεν ἐπτὰ ὑπογείους θόλους, οἱ δὲ κεντρικοὶ θόλοι ὁμοιάζουσι κατὰ πάντα τοὺς κεντρικοὺς

θόλους τοῦ ναοῦ τῆς Κυζίκου, εἶχον τὴν αὐτὴν ἄνοδον καὶ τὰς αὐτὰς ὁπὰς πρὸς φωτισμὸν καὶ ἀερισμὸν. Ὁ ναὸς οὗτος ἦτο ὀκτάστυλος.

Τὸ οἰκοδόμημα ἐν ἔτι 518 μετὰ Χριστὸν ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου ὑφίστατο κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Μαλαλά. Ἐπὶ κατοχῆς τῶν Ἀράβων τὸ 675 μ. Χ. ὑπέστη κακώσεις. Κατὰ τὸ 900 ἐσφύζετο ἀκέραιος. Ὁ Ζωαράς καὶ Ἰωάννης ὁ Σκυλίτης ἀναφέρουσιν ὅτι κατὰ τὸν ἐπισυμβάντα σεισμὸν τὴν 23 Σεπτεμβρίου τοῦ 1063 μ. Χ. ναὸς τις ἐν Κυζίκῳ, τοῦ ὁποίου ἡ περιγραφή συμφωνεῖ μετὰ τοῦ Δίωνος τοῦ Κασίου, τελείως κατέπεσεν. Ἡ καταστροφή αὕτη φαίνεται, ὅτι ἐγένετο εἰς ἕτερον τινὰ ναὸν μετὰ τῶν πολλῶν ἐν Κυζίκῳ ὑπαρχόντων, διότι κατὰ τὸ 1250 μ. Χ. ὁπότε Πλανούδης ὁ μοναχὸς ἐπεσκέφθη τὴν Κύζικον ὁ ναὸς οὗτος ἐσφύζετο. (Ἐπιστολὴ 55 πρὸς τὸν πρωτοσεβαστὸν Ταρχανιώτην Πλανούδη μοναχοῦ) «... Τὸ γὰρ ἡνίκα πρὸς τὸν ἐν Κυζίκῳ ναὸν ὤμεν, μηδὲνα ἡμῖν ἐπιστῆσαι, ὅς ἂν καὶ τὰ ὑπ' ἐκεῖνον ἐδείκνυ, ποταμοὺς τε φερομένους δι' ὑπονόμου καὶ ἕτερ' ἅτε χρυπτόμενα θαύματα, ἐνάμιλλα τοῖς φαινομένοις εἰσί... Καί τοι καὶ τότε τὴν ἐπὶ τοῦ στέγους ἄνοδον μικροῦ δεῖν ἀνιστόρητον παρεδράμομεν, ἂν εἰμὴ τις ὑποδείξας τὴν γαῦν ἐπὶ τούτῳ γενησομένην ὑπετέμνετο λύπην».

Ἡ κατὰ τὸ ἥμισυ καταστροφή τοῦ ναοῦ ἐγένετο μετὰ τῶν 1250 καὶ τοῦ 1431 μ. Χ. ὁπότε μετὰ τῶν νεωτέρων περιηγητῶν πρῶτος ὁ ἐξ Ἀγκῶνος Κυριακὸς ἐπισκεφθεὶς τὴν Κύζικον, εὗρεν ὑφιστάμενον μόνον τὸ κεντρικὸν μέρος τοῦ ναοῦ ἂν καὶ ὀλίγον κατεστραμμένον μετὰ 31 κίωνων. Κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἐπίσκεψιν 13 ἔτη μετὰ ταῦτα ἦτοι τὸ 1444 ἀναφέρει ὅτι τὸ κεντρικὸν μέρος τοῦ ναοῦ κατὰ μέγα μέρος ἦτο κατηδαφισμένον, εὗρε δὲ μόνον 28 κίονας, ὡς καὶ τινὰ κιονόκρανα τῶν λοιπῶν μὴ ὑφισταμένων.

ὑπὸ τίνος ἐσυλήθησαν οἱ 3 οὗτοι κίονες καὶ τὰ κιονόκρανα οὐδόλως μνεῖαν ποιεῖται. Τὸ 1515 κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χάμερ τινὲς ἐκ τῶν ὑπολειφθέντων κίωνων μετεφέρθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐτοποθέτηθησαν εἰς τὸ τότε οἰκοδομούμενον τέμενος τοῦ Σουλτάν Βεγιαζήτ, οἱ δὲ λοιποὶ καταπεσόντες καὶ κατασυντριβέντες μετεβλήθησαν εἰς ἄσβεστον (1890). Κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψίν μου εὗρον ἐκεῖ λειτουργοῦντα δύο ἄσβεστοποιεῖα, τὰ ὁποῖα κατέκαιον τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ περιφήμου τούτου οἰκοδομήματος καὶ τῶν ὁποίων

τὸ καταστρεπτικὸν ἔργον ἀνέστειλα τότε τῇ ἐπεμβάσει τῆς ἀρχῆς. Οἱ τελευταῖοι ἐπισκεφθέντες τὴν Κύζικον Perrot καὶ Halsluk εὗρον μόνον τοὺς ἐπτὰ ὑπογείους θόλους κατεστραμμένους καὶ ὑπέθεσαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ὑπογείου ἁγορᾶς.

Κατὰ τὸ 1895 ἐπισκεφθεὶς τὸ δεύτερον τὰ εἰρεπία τοῦ οἰκοδομήματος εὗρον μετὰ τῶν συντριμμάτων τοῦ ναοῦ τεμάχιον κίονος, οὗτινος καταμετρήσας τὴν ἀκτῖνα εὗρον αὐτὴν ἔχουσαν 1 μ. καὶ 0.07 ἑκατοστά· τὰ διαξέσματα βάθος 0.25 πλάτος 0.15, τῶν δὲ ραβδώσεων τὸ πλάτος 0.04. Ἡ διάμετρος ἄρα τοῦ κίονος εἶχε 2.14 καὶ ἡ περίμετρος 6 μ. 42. Τὸ ἀρχαιολογικὸν τοῦτο εὑρημα διαπιστοῖ ὅτι τὸ ἐκεῖ σήμερον εὕρισκόμενον κατεστραμμένον οἰκοδόμημα ὑπῆρξεν ἄλλοτε ὁ ναὸς τοῦ Ἀδριανοῦ.

Τὸ μέρος τοῦτο εὕρισκεται ὀλίγον βοραιοανατολικῶς τῶν δύο πύργων τοῦ δυτικοῦ λιμένος, δεξιὰ καὶ πλησίον τῆς ἀπὸ Πανόρμου εἰς Ἀρτάκην ἀγούσης λεωφόρου ὀλίγον ἐξωθεν τῶν βορείων τειχῶν τῆς πόλεως. Ἐκεῖ ὑπάρχει ὕψωμα ἀποτελούμενον ἐκ συντριμμάτων μαρμάρων, τὸ ὁποῖον ἔχει ὕψος 6 περίπου μέτρων ἀπὸ τοὺς περικυκλοῦντας αὐτὸ ἀγρούς, μῆκος 180 μ. καὶ πλάτος 120. Τὸ ὕψωμα τοῦτο ποῦ μὲν εἶναι ψιλόν, ποῦ δὲ κεκαλυμμένον ἐκ παντοειδῶν θάμνων, εἰς τὸ μέσον τῶν ὁποίων βλέπει τις τὸ ἐκ κλάδων δένδρων παράπηγμα τοῦ φύλακος τῶν ἀμπελώνων. Εἰς τὰ περίξ ὑπάρχουσι τεμάχια λελαξευμένων μαρμάρων ἀνήκοντα εἰς μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήν. Τὸ ὕψωμα τοῦτο διέρχεται ἐπτὰ ὑπόγειοι θόλοι ἐκ νότου πρὸς βορρᾶν κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος κατεστραμμένοι, οἵτινες ἀπετέλουν ἄλλοτε τὴν βάσιν τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου οἰκοδομήματος. Εἰς ἓνα τούτων δύναται τις νὰ κατέλθῃ διὰ δρομίσκου καὶ τῇ βοηθείᾳ ἀνημμένων δάδων νὰ ἐξετάσῃ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ. Ὁ πρῶτος οὗτος ὑπόγειος θολωτὸς διάδρομος ἄνευ θυρίδων πρὸς φωτισμὸν ἔχει 30 μ. μῆκ., πλάτ. 2 καὶ ὕψος μέχρι τῆς βάσεως τοῦ θόλου 3 μ. Τὸ δυτικὸν αὐτοῦ τοίχωμα εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ κανονικῶν κύβων πορώδους λίθου, ἐξ ὧν ἀφηρέθησαν τὰ συνδέοντα αὐτοὺς μεταλλικὰ ἐλάσματα. Τὸ ἀνατολικὸν τοίχωμα ὡς καὶ ὁλόκληρος ὁ θόλος εἶναι κατεσκευασμένα ἐξ ἀκανονίστων λίθων καὶ ἀμμοκονίας, καὶ διαπεράται τὸ τοίχωμα τοῦτο ὑπὸ θολωτῆς διόδου ἐχούσης πλάτος μὲν 0.80 μ. καὶ μῆκος 3 μ. 35, ὅσον εἶναι καὶ τὸ πάχος τοῦ τοιχώμα.

τος. Δι' αὐτῆς εἰσέρχεται τις εἰς ἕτερον ὑπόγειον θολωτὸν διάδρομον ἔχοντα πλάτος 3,55 μῆκος δὲ 30 μ. Τὰ τοιχώματα καὶ ὁ θόλος αὐτοῦ εἶναι κατεσκευασμένα ἐξ ἀκανονίστων λίθων μετὰ τῆς αὐτῆς ἀμμοκονίας. Ὁ ὑπόγειος οὗτος θόλος εἶναι ἐν μέρει πεπληρωμένος χώματος. Εἰς τὸ βόρειον τοίχωμα καὶ εἰς τὸν θόλον παρατηρεῖ τις ἀνὰ μίαν τετραγωνικὴν θυρίδα πρὸς φωτισμὸν καὶ ἀερισμὸν, εἰς τὸ δυτικὸν τείχωμα κλιμακωτὴν διόδον ἀνερχομένην πρὸς τὰ ἄνω, καὶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν μικρὰν διόδον φέρουσαν εἰς θολωτὸν φρέαρ, εἰς δὲ τὸ νότιον τοίχωμα ἀπαντᾷ τις εὐρεῖαν θύραν, δι' ἧς οὗτος συνεκoinώνει μεθ' ἑτέρας σήραγγος, ἀποτελούσης τὴν προεκβολὴν αὐτοῦ. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τοίχωμα ἀπέναντι τῆς πρώτης διόδου ἑτέρα τοιαύτη ὁμοία πρὸς τὴν πρώτην κατὰ τὸ πλάτος καὶ μῆκος φέρει εἰς ἕτερον ὑπόγειον θολωτὸν ὑπόγειον τῶν αὐτῶν διαστάσεων ὡς καὶ ὁ πρῶτος περιγραφείς μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι τὸ ἐκ κανονικῶν λίθων τοίχωμα αὐτοῦ εἶναι τὸ ἀνατολικόν. Σήμερον οἱ ὑπόγειοι οὗτοι θόλοι βρίθουσι νυκτερίδων, ιδίως ὁ τελευταῖος, αἵτινες θορυβούμεναι ἐκ τοῦ φωτός τῶν δάδων ἵπτανται περὶ τοὺς ἐπισκέπτας. Οἱ περιγραφέντες οὗτοι τρεῖς θόλοι ἦσαν οἱ κεντρικοὶ οἱ ὑποβαστάσαντες πιθανὸν τὸν σηκὸν ἥτοι τὸ κεντρικὸν μέρος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀδριανοῦ.

Περὶ τοῦ ἀμφιθεάτρου καὶ τοῦ θεάτρου τῆς Κυζίκου διελάβομεν εἰς τὴν πρώτην ἡμῶν περὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Κυζίκου ἀνακοίνωσιν. (Τόμ. III σελ. 31,32). Ὑπολείπονται ἤδη νὰ ἀναφέρωμεν ἐκ τῶν πολλῶν ἐν Κυζίκῳ ὑπαρξάντων δημόσια τινὰ οἰκοδομήματα ὅσα γνωρίζομεν ἐκ μαρτυριῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ταῦτα εἰσὶ:

Γ'.) Ὁ ναὸς τῆς Ἀπολλωνιάδος.

Παρὰ τὰ τείχη τοῦ Δεμίρ-καποῦ πλησίον τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμένος ἐν τινὶ ἀμπελῶνι κεῖνται δύο μεγαλοπρεπῆ κιονόκρανα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καὶ ἄγαλμα γυναικὸς τοῦ ὁποῦ ἡ κεφαλὴ μετὰ τῶν ὤμων καὶ τῶν χειρῶν ἐλλείπουσι, διατηρεῖται δὲ σχεδὸν ἀνέπαφον τὸ λοιπὸν μέρος τοῦ σώματος, περιβεβλημένον λεπτὴν ἐσθῆτα, λίαν τεχνικῶς κατεσκευασμένην, ὥστε καὶ αἱ λεπτόταται γραμμαὶ τοῦ σώματος διαφαίνονται ὑπ' αὐτήν. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο μετεκομίσθη καὶ εὐρίσκεται εἰς τὸ Αὐτοκρατορικὸν Μουσεῖον. Ἐκ τῶν 2 σφζομένων κιονοκράνων καὶ ἐξ ἄλλων αὐ-

τόθι εὐρισκομένων ἐρειπίων δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχε μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα πιθανῶς ὁ εἰς τὴν Ἀπολλωνιάδα ἀφιερωμένος ναός, ὃν κατεσκεύασεν Ἀττάλος ὁ Β' ὁ τῆς Περγᾶμου βασιλεὺς ἐν ἔτει 156 π. Χ. πρὸς τιμὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἀπολλωνιάδος τῆς Κυζικηνῆς. Ὁ ναὸς οὗτος ἐθαυμάζετο, διότι ἦτο οὐχὶ μόνον στανίας πολυτελείας, ἀλλὰ καὶ πλήρης ποικίλων αὐτόθι κατασκευασθέντων ἀπεικασμάτων τῆς υἱικῆς ἀγάπης, περιλαμβανομένων ἐντὸς 19 στηλοπινακίων. Αὐτόθι ἐφαίνετο ὁ Διόνυσος ἄγων τὴν Σεμέλην εἰς τὸν Ὀλυμπον. Πῶς ὁ Τήλεφος ἐπανεῦρε τὴν αὐγὴν. Ὁ Κλέοβις καὶ ὁ Βίτων ἔμπροσθεν τοῦ ὀχήματος τῆς μητρὸς αὐτῶν καὶ ἄλλαι παρόμοιαι ἐν μέρει ἐκ τῶν τραγωδιῶν εἰλημμένοι εἰκόνες. Ὁ ναὸς εἶχεν 6 κίονας πρὸς δυσμὰς καὶ 4 πρὸς μεσημβρίαν, ὅπου ἦτο καὶ ἡ εἴσοδος. Ὁ Πολύβιος ἐν βιβλίῳ XXIV λέγει, ὅτι ἡ Ἀπολλωνιάς, ἡ τοῦ Ἀττάλου γυνή, ἦν ἐκ πολλῶν αἰτιῶν μνήμης καὶ ἐπαίνου ἀξία, διότι πρῶτον μὲν γεννηθεῖσα ἀπλῇ πολιτίς, ὑψώθη εἰς βασίλισσαν καὶ διετηρήθη ἐπὶ τοῦ ὕψους τούτου μέχρι τοῦ τέλους αὐτῆς οὐχὶ δι' ἐταιρικῶν μηχανημάτων ἀλλὰ διὰ χρηστοτηέας καὶ ἀρετῆς. Ἐπειτα δὲ γενομένη 4 υἱῶν μήτηρ ἔδειξε πᾶσι μέχρι τελευτῆς ἀνυπέρβλητον ἀγάπην καὶ φιλοστοργίαν. Ὁ Πλούταρχος διηγεῖται, ὅτι ἡ Ἀπολλωνιάς ἐνόμιζεν ἑαυτὴν εὐτυχῇ καὶ τοῖς θεοῖς χάριν ὡμολόγει οὐχὶ ἕνεκα τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἰσχύος αὐτῆς, ἀλλὰ διότι οἱ 3 αὐτῆς υἱοὶ ἦσαν δορυφόροι τοῦ πρεσβυτάτου, ὃν εἶδε ζῶντα ἀφόβως ἐν μέσῳ τῶν ὠπλισμένων αὐτοῦ ἀδελφῶν.

Δ.·) Τὸ πρυτανεῖον.

Ἐξερχόμενος τοῦ ἀμπελῶνος καὶ τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἀκολουθῶν πάντοτε πρὸς δυσμὰς, βλέπει πρὸς τ' ἀριστερὰ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ἄκραν τῶν τειχῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμένος μεταξὺ θάμνων καὶ διαφόρων ἄλλων δένδρυνων ἀπρόσιτα σχεδὸν τείχη ὑψηλὰ ὀνομαζόμενα σήμερον Χρησῆζ-καλὲ (= φρούριον λησιῶν).

Ἐντὸς τῶν πέριξ αὐτοῦ κειμένων ἀμπελῶνων εὐρίσκονται κίονες ἐκ γρανίτου, ἐκ λευκοῦ καὶ χρωματιστοῦ μαρμάρου κυβικοὶ ὄγκοι ἐπ' ἀλλήλων τεθειμένοι, συντρίμματα λελαξευμένου λευκοῦ μαρμάρου, ὑπόγειοι θόλοι. Τὰ πάντα διαβεβαιοῦσιν ὅτι ἐκεῖ εὐρίσκετο ἐν τῇ

ἀρχαιοῦτητι μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα σπινίας τέχνης καὶ πολυτελείας. Πιθανὸν ὅτι ἐνταῦθα ἴστατο τὸ πρυτανεῖον τῆς Κυζίκου, ὅπερ κατὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν ὠραιότητα ἡμιλλᾶτο πρὸς τὸ ἐν Ἀθήναις. Ἐν αὐτῷ ἀναφέρει ὁ Πλίνιος ἕκειτο ἡ ἄγκυρα τῶν Ἀργοναυτῶν. Ὁ λίθος οὗτος ἐλέγετο ὅτι ἔφευγεν ἐκ τῆς θέσεώς του κατὰ θαῦμα καὶ διὰ τοῦτο ἐδέθη ἔμπροσθεν τοῦ Πρυτανείου. Τοῦτο εἶναι μυθῶδες καὶ ἀπίστευτον, ἀλλ' ἴσως, τιμῶντες αὐτὸν οἱ Κυζικηνοὶ διὰ τὴν ἀρχαιοῦτητα, περιέδσαν αὐτὸν διὰ μετάλλου εἰς τὸ πρυτανεῖον, ἵνα μὴ ἀρθῇ καὶ οὕτω διεδόθη ὅτι ἔφευγεν ἐκ τῆς θέσεώς του. Ἐν τῷ οἰκοδομῆματι τούτῳ ἐπέτρεψεν ὁ δῆμος εἰς τοὺς πρυτάνεις τὴν ἀνέγερσιν ἀνδριάντος πρὸς τιμὴν Ἀπολλοδώρου τοῦ Κυζικηνοῦ, ἐν τινι τόπῳ παρὰ τὰς τραπέζας, ἔμπροσθεν τῆς δωρικῆς στοᾶς. Πρὸς κόσμησιν μιᾶς τῶν τραπέζων τούτων ἐδωρήσατο Περσὺς ὁ Μακεδὼν χρυσοῦν ἀγγεῖον (Τίτος Λίβιος 41. 25)

Ε'.) Βουλευτήριον.

Ἐκ τοῦ οἰκοδομῆματος τούτου βαδίζων τις πρὸς Δ διὰ δρομίσκου παραλλήλου πρὸς τὰ τείχη τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμένος εὐρίσκει πρὸς τὰ δεξιὰ μακρὰν τῶν τειχῶν καὶ κατὰ μῆκος αὐτῶν τὴν μεγαλειτέραν καὶ εὐρυτέραν τῶν οἰκοδομῶν τῆς Κυζίκου. Τὸ ὅλον παριστᾷ παραλληλόγραμμον χώρον ἀπολήγοντα πρὸς Δ εἰς ἡμικύκλιον τεῖχος προσόμοιον μὲ τὰ τείχη τῆς πόλεως. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς οἰκοδομῆς εἶναι διηρημένον εἰς πολλοὺς τετραγώνους χώρους. Ἐνταῦθα ὑπάρχουσιν ὑπόγειοι θόλοι, πλήρεις ρέοντος ὕδατος κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ τὴν ἀνοιξιν, δι' ὃ τὸ μέρος τοῦτο ὠνομάσθη Σουλοῦ-μπουδρούμ, ἥτοι ἀψίδες πλήρεις ὕδατος, ὑδραγωγεῖον. Τεμάχια γεγλυμμένων μαρμάρων διαπιστοῦσιν, ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχεν εὐρύτατον καὶ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδό-

μημα, ἴσως τὸ Βουλευτήριον. Περὶ τούτου λέγει ὁ Πλίνιος, ὅτι ἦτο εὐρύ, μέγα καὶ λίαν τεχνηέντως κατεσκευασμένον ἄνευ σιδηρῶν ὑλῶν, οἱ δοκοὶ τοῦ ὁποίου ἀφηροῦντο καὶ ἐπετίθεντο ἄνευ στηριγμάτων. Καὶ

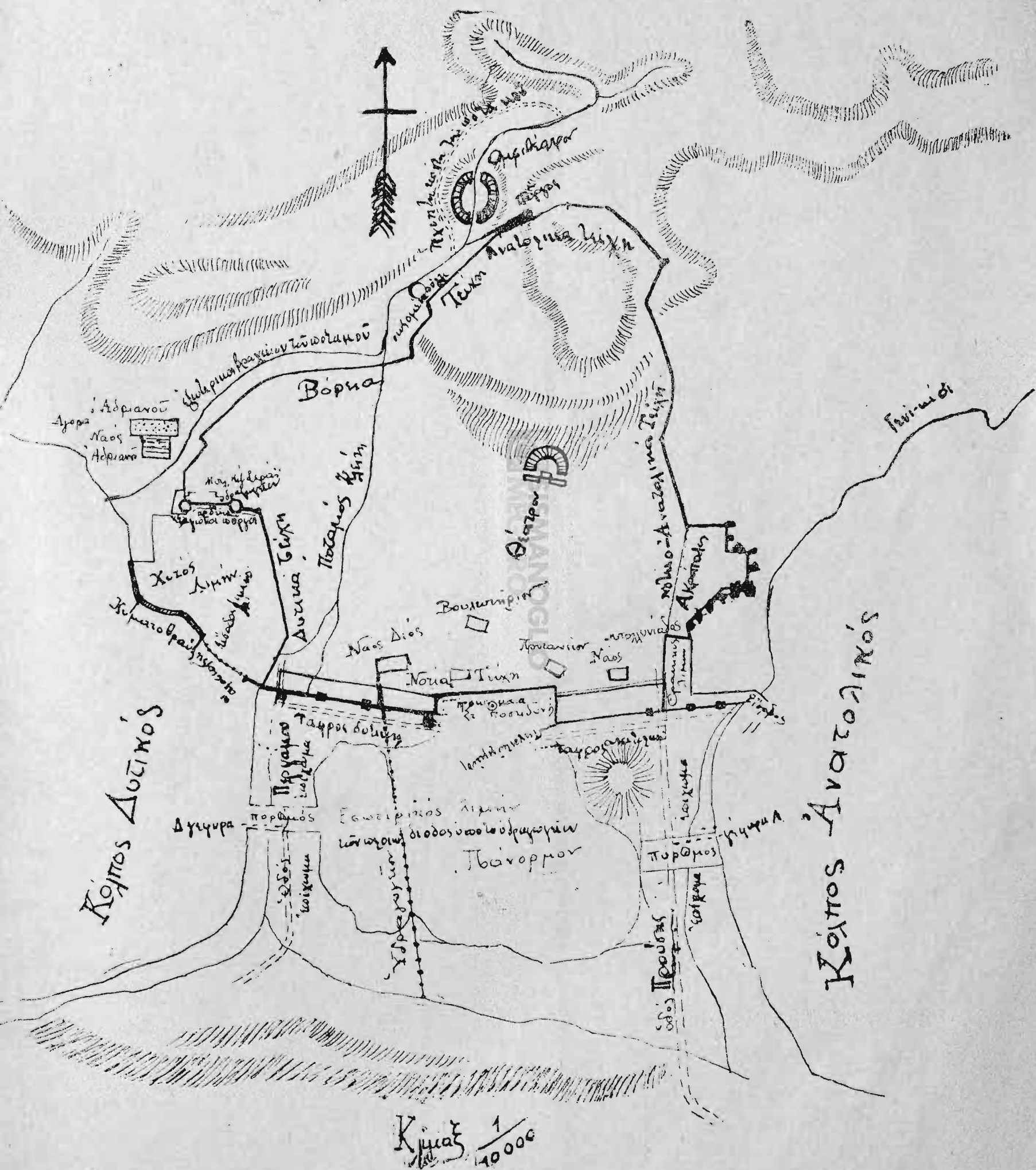
Σ'). Ὁ ναὸς τοῦ Διός.

Ὀλίγον πρὸς Δ καὶ πρὸς νότον τῆς οἰκοδομῆς ταύτης ὑπῆρχεν ἑτέρα μεγαλοπρεπὴς οἰκοδομὴ ἐν τῇ ἀρχαιοῦτητι. ἤδη κεκαλυμμένη ἐξ ἀγρίων θάμνων, πιθανῶς ὁ ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἐξυμνούμενος ναὸς τοῦ Διός, περὶ οὗ λέγει ἐν τῷ 36ῳ βιβλίῳ αὐτοῦ, ὅτι οἱ ἄρμοι ἦσαν συνδεδεμένοι διὰ χρυσοῦ νήματος, ἔσω ὑπῆρχε Ζεὺς ἐλεφάντινος, ὃν ὁ Ἀπόλλων ἐν εἰργασμένῳ μαρμάρῳ ἔστεφε καὶ ἐφ' οὗ χρυσῇ λεπτῇ ἀκτὶς ὡς πνεῦμα κατέπιπτε. «Σφύζεται καὶ τῆς Κυζίκου ἱερόν, ἐν ᾧ χρυσοῦν νῆμα πάσαις ταῖς συμβολαῖς τοῦ ἐξεργασμένου μαρμάρου ὁ τεχνίτης ὑπέθηκεν, ὅπως τὸν ἐλεφάντινον Δία, ἐντὸς ὑπὸ τοῦ μαρμαρίνου Ἀπόλλωνος, ἐπιστρεφόμενον παραστήσῃ. Διαλάμπει τοίνυν λεπτοτάτοις τριχώμασιν ἡ ζωγραφία καὶ τῇ ἐλαφρᾷ ἐπιπνοίᾳ τῇ τὰς εἰκόνας ζωογονούσῃ». Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς λέγεται περὶ τοῦ ναοῦ ὅτι ὁ ἀρχιτέκτων συνέδεσε διὰ χρυσοῦ νήματος τὰ ἐξεργασμένα τετράγωνα μάρμαρα, ὅπως ἡ ὠραιότης τοῦ ἀγάλματος παρίσταται εἰς τὸν ὀφθαλμὸν περικαλεστέρα.

Τοιαῦτα περὶ τῶν τειχῶν τῶν λιμένων καὶ τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων τῆς πόλεως Κυζίκου, ὅσα ἡδυνήθη διὰ τῆς κατὰ τόπον ἐρεῦνης καὶ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων συγγραφέων νὰ ἀνεύρω καὶ νὰ συναρμολογήσω.

Ὅτι ἐξέθεσα ὑμῖν, Κύριοι, εἶναι ἔνδειξις σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης πρὸς τὰ πάτρια. Εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν βωμὸν τῆς Κυζίκου προσφέρω τὸν ὀβολὸν τῆς χήρας, εὐχόμενος ὅπως τὸ τάλαντον τοῦ πλουσίου ἐπέλθῃ ταχέως.

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΥΖΙΚΟΥ

 SISMANOGLIO
MECARO

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΙΔΡΥΤΑΙ, ΜΕΛΗ, ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ, ΔΩΡΗΤΑΙ, ΠΡΟΕΔΡΟΙ, ΚΟΣΜΗΤΟΡΕΣ, ΤΜΗΜΑΤΑ

ΔΙΑΡΚΕΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΗΤΑΙ

	Σελ.
Ίδρυται τοῦ Συλλόγου	γ'
Τακτικά μέλη	ε'
Ἐπίτιμα μέλη	ια'
Ἀντεπιστέλλοντα μέλη	ιζ'
Μεγάλοι Εὐεργέται, Εὐεργέται, Μεγάλοι δωρηταί, Δωρηταί τοῦ Συλλόγου	κα'
Πρόεδροι τοῦ Συλλόγου	κδ'
Κοσμήτορες κατὰ τὸ ΜΗ' συλλογικὸν ἔτος 1908—1909	κγ
Τμήματα, διαρκεῖς ἐπιτροπαὶ καὶ ἐπιμεληταὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος	»
Κοσμήτορες κατὰ τὸ ΜΘ' συλλογικὸν ἔτος 1909—1910.	κδ'
Τμήματα, διαρκεῖς ἐπιτροπαὶ καὶ ἐπιμεληταὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος	»

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΙΚΩΝ ΕΤΩΝ ΜΗ', ΚΑΙ ΜΘ' 1908—1910

Πρακτικά καὶ ἐκθέσεις τοῦ ΜΗ' συλλογικοῦ ἔτους 1908—1909.	3- 31
Διαγωνίσματα	31- 33
Λογοδοσία τῶν κατὰ τὸ ΜΗ' συλλογικὸν ἔτος 1908—1909 πεπραγμένων.	33- 44

Πρακτικά καὶ ἐκθέσεις τοῦ ΜΘ' συλλογικοῦ ἔτους 1909—1910.	44- 67
Λογοδοσία τῶν κατὰ τὸ ΜΘ' συλλογικὸν ἔτος 1909—1910 πεπραγμένων.	67- 79

ΔΡΑΜΑΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ

	Σελ.
Δραματικὸς ἀγών.	79-180
Α' Ἐκθεσις τῆς ἀγωνοδίκου Ἐπιτροπῆς, ἀναγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Ἀποστολίδου.	79- 90
Β' Ἐκθεσις τῆς κρίσεως, ἀναγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Σάργου.	90-108

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΙΚΩΝ ΕΤΩΝ ΜΗ' ΚΑΙ ΜΘ' 1908—1910

Ἀναγνώσματα τῶν συλλογικῶν ἐτῶν ΜΗ' καὶ ΜΘ' (1908—1910).	
Ὁ Βυζαντιακὸς Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ σύγχρονος κριτικὴ ὑπὸ Βασ. Ρίτσου. . .	111-119
Βυζαντινὴ ἐπιγραφή ἐν Ἀριτσού ὑπὸ Ε. Σιδερίδου.	119-132
Ἐπιτύμβια ἐξ Ἀργυροπόλεως (Φουντουκλή) ὑπὸ Ε. Σιδερίδου.	132-138
Ὁ μῦθος ἐν τῷ δράματι, ὑπὸ Ἰωάννου Ἀσπριώτου.	138-145
Δημήτριος Γαλανὸς ὁ Ἑλλήν Ἰνδολόγος, ὑπὸ τοῦ ἐξοχωτάτου κ. Ι. Γενναδίου	145-153
Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Θεμιστοκλέα Σαλτέλην, ὑπὸ Μ. Αὐθεντοπούλου . .	153-160
Συμβολαὶ εἰς τὴν τοπογραφίαν, ἱστορίαν καὶ ἀρχαιολογίαν τῆς πόλεως Κυζίκου ὑπὸ Κωνστ. Μακρῆ ἱατροῦ.	160-178

Πίναξ τῶν περιεχομένων.	181-182
Τυπογραφικῶν παροραμάτων ἐιόρθωσις	183

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΤΙΝΩΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Ἐν σελ.	12	στίχῳ	20	ἀντί: ἐπαρουσιάσθη	διορθωτέον παρουσιάσθη
»	»	15	»	11 ἀντί: τοῦ προλαλήσαντος	» αὐτοῦ προῦποδείξαντος
»	»	92	»	13 ἄνωθεν ἀντί: ἔνθεον	» ἔμφυτον
»	»	93	»	26 ἀντί: μέχρι τέλους τῆς	
				βασιλείας τῆς	» μέχρι τέλους τῆς ζωῆς τῆς
»	»	96	»	22-23 κάτωθεν ἀντί: καλουλοῦσαν	» καλοῦσαν
»	»	100	»	3 ἀντί: ἐνεργείας	» ἐναργείας
»	»	103	»	1 ἄνωθεν ἀντί: Hummana	» Hummana
»	»	169	»	10 κάτωθεν ἀντί: Ποσειδῶν	» Πόσειδον
»	»	176	»	14 ἀντί: Ἐξερχόμενος	» Ἐξερχόμενός τις

 SISMANOGLIO
MEGARÒ

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ μετὰ χειρὸς ΑΒ' τόμου ἐπεμελήθη μὲν ἡ κατὰ τὸ Ν. συλλογικὴν ἔτος Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν κ. κ. Μ. ΑΥΘΕΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, προέδρου, ΟΔ. ΑΝΔΡΕΑΔΟΥ, γενικοῦ γραμματέως τοῦ Συλλόγου, Π. ΜΗΛΙΩΤΟΥ, εἰδικοῦ, Ν. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ γραμματέως τοῦ Φιλολογικοῦ τμήματος, Δ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, γραμματέως τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ, Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ, Β. ΚΩΝΟΥ, τοῦ Βιολογικοῦ καὶ ΑΡ. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ, τοῦ Νομικοῦ, προεδρεύοντος ἐν τῷ Συλλόγῳ τοῦ κ. ΛΕΩΝΙΔΑ Γ. ΛΙΜΑΡΑΚΗ, ἀπεπεράτωσε δὲ αὐτήν, ἡ κατὰ τὸ ΝΑ' συλλογικὴν ἔτος Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν κ. κ. Δ. Η. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, Προέδρου, ΟΔ. ΑΝΔΡΕΑΔΟΥ, γενικοῦ γραμματέως τοῦ Συλλόγου, Π. ΘΕΟΔΟΣΙΑΔΟΥ, εἰδικοῦ, Ν. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, γραμματέως τοῦ Φιλολογικοῦ τμήματος, Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ, Π. ΜΗΛΙΩΤΟΥ, τοῦ Νομικοῦ καὶ Ε. ΒΕΛΙΤΣΑΝΙΔΟΥ, τοῦ Βιολογικοῦ, προεδρεύοντος ἐν τῷ Συλλόγῳ τοῦ ἐξοχωτάτου ΑΔ. ΖΩΗΡΟΥ ΠΑΣΔ.

~~~~~  
*Τιμᾶται φράγκων 10*  
~~~~~